

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Izolda SKRUIBYTĖ

**ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS LYGIO
POVEIKIO ŠALIES KONKURENCINGUMUI
SKIRTINGOJE KULTŪRINĖJE APLINKOJE VERTINIMAS**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, ekonomika (04 S)

Kaunas, 2016

UDK 658.1

Sk-68

Mokslo daktaro disertacija rengta 2010–2016 metais Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Finansų katedroje.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Valdonė Daršukvienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, ekonomika 04 S).

ISBN 978-609-467-234-7

TURINYS

LENTELIŲ SAŲVADAS	4
PAVEIKSLŲ SAŲVADAS.....	5
PAGRINDINĖS SAŲVOKOS.....	6
ĮVADAS.....	9
1 ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS IR ŠALIES KONKURENCINGUMO REIŠKINIŲ BEI JŲ SAŠAJŲ TEORINIAI ASPEKTAI.....	20
1.1 Įmonių socialinės atsakomybės samprata ir jos raida.....	20
1.2 Konkurencingumo samprata ir konkurencingumą lemiantys veiksniai.....	26
1.3 Įmonių socialinės atsakomybės ir konkurencingumo reiškinių sąsajos	35
1.3.1 Įmonių socialinės atsakomybės ir įmonių konkurencingumo sąsajos	36
1.3.2 Įmonių socialinės atsakomybės ir sektorių konkurencingumo sąsajos.....	41
1.3.3 Įmonių socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo sąsajos.....	45
1.4 Įmonių socialinės atsakomybės reiškinio ir šalių kultūrinės aplinkos sąsajos.....	50
1.5 Įmonių socialinės atsakomybės ir konkurencingumo sąsajų empirinių tyrimų metodų ir jų rezultatų analizė.....	58
1.6 Įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelio formavimas ir pagrindimas	67
2 ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS LYGIO POVEIKIO ŠALIES KONKURENCINGUMUI SKIRTINGOJE KULTŪRINĖJE APLINKOJE VERTINIMO METODIKA	73
2.1 Įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo metodologinės prielaidos	73
2.2 Įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis.....	78
2.3 Įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo metodikos pagrindimas	81
2.3.1 Tyrimo ekonometrinio modelio formavimas ir tyrimo nuoseklumas	81
2.3.2 Tyrime naudojamų rodiklių parinkimas ir pagrindimas	92
2.3.2.1 Įmonių socialinės atsakomybės lygio vertinimo pagrindimas.....	93
2.3.2.2 Šalies konkurencingumo vertinimo rodiklio pagrindimas.....	100
2.3.2.3 Šalies konkurencingumą lemiančių veiksnių rodiklių pagrindimas	105
2.3.2.4 Šalies kultūrinės aplinkos vertinimo rodiklių pagrindimas	120
2.4 Tyrimo hipotezės ir jų pagrindimas.....	124
2.5 Tyrimo imtis, jos pagrindimas ir tyrimo ribotumai	132
3 ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS LYGIO POVEIKIO ŠALIES KONKURENCINGUMUI SKIRTINGOJE KULTŪRINĖJE APLINKOJE EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI IR JŲ VERTINIMAS.....	136
3.1 Tyrimo duomenų statistinė analizė.....	136
3.2 Tiesioginio įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatai	139
3.3 Netiesioginio įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatai	152
3.4 Empirinio tyrimo rezultatų vertinimas ir tolesnės tyrimų kryptys	169
IŠVADOS	177
LITERŪROS SAŲAŠAS.....	181
PRIEDAI	208

LENTELIŲ SAŲVADAS

Nr.	Pavadinimas	Psl.
1 lentelė	Teoriniai požiūriai apibrėžiantys ĮSA reiškinį	22
2 lentelė	Atsakingo konkurencingumo sampratos formavimosi etapai	29
3 lentelė	Šalies konkurencingumą lemiančių veiksnių konkurencingumo vertinimo tyrimuose palyginimas	34
4 lentelė	ĮSA sąsajos su įmonės konkurencingumu, remiantis skirtingais teoriniais požiūriais	38
5 lentelė	Priežastys, lemiančios ĮSA sukuriamos naudos įmonei ir išorinei aplinkai skirtumus	40
6 lentelė	ĮSA sąsajos su sektoriaus konkurencingumu remiantis skirtingais teoriniais požiūriais	43
7 lentelė	Socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo sąsajų teoriniai požiūriai	47
8 lentelė	ĮSA raidos aspektų bei šalių kultūrinės aplinkos charakteristikų sąsajų tyrimų apibendrinimas	52
9 lentelė	Skirtingos kultūrinės aplinkos šalių klasteriuose vyraujančios ĮSA dimensijos	57
10 lentelė	ĮSA poveikio įmonės konkurencingumui tyrimų metodikų ir rezultatų empiriniuose tyrimuose palyginimas	59
11 lentelė	ĮSA poveikio sektoriaus konkurencingumui tyrimų metodikų ir rezultatų empiriniuose tyrimuose palyginimas	62
12 lentelė	ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui tyrimų metodikų ir rezultatų empiriniuose tyrimuose palyginimas	64
13 lentelė	Konkurencingų šalių grupės pagal šalių kultūrinės aplinkos charakteristikas	77
14 lentelė	Thomson Reuter ASSET4 ĮSA indekso dedamosios, kriterijai ir rodikliai	99
15 lentelė	Žmogiškųjų išteklių vertinimo rodikliai	108
16 lentelė	Empirinio tyrimo kintamieji ir rodikliai	123
17 lentelė	Pagal ĮSA reitinguojamų įmonių skaičius tiriamose šalyse	137
18 lentelė	Empirinio tyrimo rodiklių aprašomoji statistika	138
19 lentelė	Empirinio tyrimo rodiklių porinės koreliacijos	138
20 lentelė	Konkurencingumo veiksnių poveikio šalies konkurencingumui tyrimo rezultatai	140
21 lentelė	ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui tyrimo rezultatai	141
22 lentelė	Šalių kultūrinės aplinkos charakteristikų rodiklių aprašomoji statistika	142
23 lentelė	Produktyvumas ir socialinė atsakomybė skirtingos kultūrinės aplinkos šalių grupėse	143
24 lentelė	ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatai	144
25 lentelė	Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui tyrimo rezultatai	152
26 lentelė	Inovacijų poveikis produktyvumo augimui skirtingos galios distancijos ir ĮSA lygio šalyse	154
27 lentelė	Inovacijų, investicijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui skirtingo individualizmo ir ĮSA lygio šalyse	155
28 lentelė	Tarptautinės prekybos, inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui skirtingo vyriškumo ir ĮSA lygio šalyse	158
29 lentelė	Tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui skirtingo neapibrėžtumo vengimo ir ĮSA lygio šalyse	161
30 lentelė	Tarptautinės prekybos, inovacijų ir investicijų poveikis produktyvumo augimui skirtingos ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos ir ĮSA lygio šalyse	166
31 lentelė	Empirinio tyrimo hipotezės ir jų tikrinimo rezultatai	168

PAVEIKSLŲ SAĖVADAS

Nr.	Pavadinimas	Psl.
<i>1 pav.</i>	Disertacijos loginė schema	16
<i>2 pav.</i>	Ryšys tarp piliečių, įmonės ir šalies lygiu besiformuojančios socialinės atsakomybės	24
<i>3 pav.</i>	Įmonių socialinės atsakomybės ir konkurencingumo sąsajos	49
<i>4 pav.</i>	ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo struktūrinis modelis	69
<i>5 pav.</i>	Endogeniniai ir egzogeniniai ĮSA ir konkurencingumo sąsajų skirtingoje kultūrinėje aplinkoje veiksniai	73
<i>6 pav.</i>	ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis	79
<i>7 pav.</i>	Empirinio tyrimo nuoseklumas	82
<i>8 pav.</i>	Tiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus vertinimo schema	88
<i>9 pav.</i>	Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui neatsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus vertinimo schema	89
<i>10 pav.</i>	Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus vertinimo schema	90
<i>11 pav.</i>	Šalies produktyvumo augimo priklausomybė nuo ĮSA lygio esant skirtingai galios distancijai šalyje	146
<i>12 pav.</i>	Šalies produktyvumo augimo priklausomybė nuo ĮSA lygio esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui šalyje	148
<i>13 pav.</i>	Šalies produktyvumo augimo priklausomybė nuo ĮSA lygio esant skirtingai šalies ilgalaikiai orientacijai	150

PAGRINDINĖS SAŲOKOS

Egzogeninis veiksnys – nekontroliuojamas, nevaldomas išorinis veiksnys (Vainienė, 2008).

Endogeninis veiksnys – vidaus veiksnys; modelio kintamasis (Vainienė, 2008).

Fiktyvus kintamasis (*angl. dummy variable*) – „dirbtinis“ binarinis kintamasis, kuris įgyja reikšmę, lygią vienetui, kai pasireiškia kokybinis fenomenas, kurį jis atspindi, ir priešingu atveju reikšmę, lygią nuliui (Kennedy, 2003).

Indeksas – santykinis dydis, kiekybiškai apibūdinantis socialinio ekonominio reiškinių kitimą laiko ir erdvės atžvilgiu (Tarptautinių žodžių žodynas, 2004).

Informacijos asimetrija – padėtis, kai sandorį sudarančios ar juo suinteresuotos šalys žino skirtingą informaciją (Vainienė, 2008).

Inovacija – tai yra naujų, anksčiau neužfiksuotų technologijų bei neišbandytų procesų ir produktų vystymas bei komercializavimas (Goldberg ir kt., 2006).

Institucijos – tai žmonių sukurti apribojimai, formalios ir neformalios taisyklės bei jų vykdymą užtikrinantys mechanizmai, kurie formuoja individų ir organizacijų elgesį visuomenėje (North, 1990).

Instrumentiniai kintamieji – kintamieji, naudojami regresiniuose modeliuose, siekiant išvengti problemos, susijusios su nepriklausomų kintamųjų endogeniškumu (Greene, 2008).

Investicijos – bet kurios rūšies turtas, investuotas vieno iš investuotojų tam tikroje teritorijoje su sąlyga, kad investicija atliekama pagal tos teritorijos įstatymus (Valentinavičius, 2010).

Įmonių socialinė atsakomybė – tai įmonių atsakomybė dėl jų daromo poveikio aplinkai ir visuomenei (EC, 2011).

Įmonių socialinės atsakomybės lygis – tai šalies mastu agreguota įmonių socialinė atsakomybė, išreiškiama agreguotu Thomson Reuter ASSET4 ESG indeksu.

Komercializavimas – idėjų arba žinių praktinis panaudojimas siekiant ekonominės naudos (March, 1994).

Konkurencinis pranašumas – tai įmonės, šakos ar šalies gebėjimas dėl tam tikrų neatsiejamų ar įgytų išskirtinių savybių bei sąlygų atlikti veiksmus, svarbius gaminant produktą ar teikiant paslaugą geriau ir efektyviau nei tai daro konkurentai (Porter, 1990b).

Konkurencingumas – tai visuma veiksnių, užtikrinančių aukštą ir nuolat kylančią šalies ekonominę gerovę, lygiagrečiai įgyvendinant socialinius bei aplinkosauginius tikslus (pagal Aiginger ir Vogel, 2015).

Kultūra – kolektyvinė žmonių sąmonė, leidžianti išskirti vienos grupės ar kategorijos narius iš kitos grupės ar kategorijos narių (G.Hofstede, 2001).

Kultūrinė aplinka – tai aplinka, kurioje formuojasi ir pasireiškia tam tikra šalies kultūra, šioje disertacijoje apibūdinama penkiomis G.Hofstede išskirtomis charakteristikomis: galios distancija, individualizmas-kolektyvizmas, vyriškumas-moteriškumas, neapibrėžtumo vengimas, ilgalaikė-trumpalaikė orientacija (pagal G. Hofstede, 2001).

Marketingo inovacija – tai produktų dizaino, įpakavimo, komplektavimo, pristatymo bei kitokie reikšmingi pokyčiai (Midtun ir kt., 2013).

Modelis – tikrovės dalies schematiškas pavaizdavimas, norint numatyti galimas pokyčių pasekmes (Vaitkevičiūtė, 2007).

Moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra (MTEP) (angl. Research and Development) – sistemingas kūrybinis darbas, skirtas žinioms kaupti ir būdų, kaip jas pritaikyti, paieška (Caracostas, Muldur, 1998).

Organizacinė inovacija – tai naujas verslo organizavimo būdo pristatymas (Midtun ir kt., 2013).

Priežastinis ryšys – kelių reiškinių tarpusavio priklausomybė, kai vienas reiškinys (priežastis) yra pagrindas atsirasti kitam reiškiniui (pasekmei) (Kanišauskas, 2008).

Procesų inovacija – tai reikšmingai pakeistas, patobulintas prekės gamybos ar paslaugos teikimo būdas (Midtun ir kt., 2013).

Produktyvumas – tai bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam dirbančiajam (World bank).

Produkto inovacija – tai produktas ar paslauga, pasižyminti unikaliais požymiais ar kokybe (Midtun ir kt., 2013).

Reputacija – apie asmenį, organizaciją, miestą ar šalį žmonių turimas suvokimas, kuris susidaro asmeninių patirčių, gaunamų žinučių ir bendravimo su trečiosiomis šalimis (Reputation Institute, 2011).

Suinteresuota grupė – individai ar grupė, kuri gali daryti įtaką įmonės veiklai ar pati yra veikiamą organizacijai siekiant tam tikrų tikslų (Freeman, Harrison, Wicks, 2007).

Technologijos – tai išradimų ir mokslinių žinių praktinis pritaikymas rinkoje ekonominei vertei kurti (Cambridge Dictionary).

Žmogiškieji ištekliai – tai personalinės žinios, įgūdžiai, kompetencijos ir kitos savybės, padedančios sukurti asmeninę, socialinę bei ekonominę gerovę (Schwab, 2013).

TEKSTE VARTOJAMI TRUMPINIAI

BHI (Beacon Hill Institute) – Beacon Hill institutas

BVP – bendrasis vidaus produktas

EBPO – ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija

EC (European Commission) – Europos Komisija

ES – Europos Sąjunga

GLS (Generalized least squares) – apibendrinto mažiausių kvadratų metodas

GMM (Generalized method of moments) – apibendrintas momentų metodas

GRI (Global Reporting Initiative) – Visuotinio atskaitingumo iniciatyva

IMD (International Management and Development) – Tarptautinis vadybos ir plėtros institutas

IPS (The Institute for Industrial Policy Studies) – Pramonės politikos studijų institutas

ISA – įmonių socialinė atsakomybė

JT – Jungtinės tautos

MTEP – moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra

NVO – nevyriausybinės organizacijos

OLS (Ordinary Least Squares) – mažiausių kvadratų metodas

SAM (Sustainable Asset Management) – darnus turto valdymas

2SLS (Two Stages Least Squares) – dviejų žingsnių mažiausių kvadratų metodas

TUI – tiesioginės užsienio investicijos

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) – Jungtinių Tautų Prekybos ir plėtros konferencija

WB (World bank) – Pasaulio bankas

WEF (World Economic Forum) – Pasaulio ekonomikos forumas

IVADAS

Temos aktualumas. Ekonominių, socialinių, politinių ir kitų procesų aktualumas bei dinamika sąlygoja vis didėjantį mokslininkų dėmesį įmonių socialinei atsakomybei dėl jos galimos įtakos šalies augimui ir konkurencingumo išlaikymui. Europos Komisija, Jungtinių Tautų Organizacija ir kitos tarptautinės institucijos aktyviai diskutuoja dėl įmonių socialinės atsakomybės indėlio kuriant tvaresnę ekonomiką, siekiant ilgalaikio konkurencingumo didėjimo. Kadangi įmonių socialinė atsakomybė formuojasi, pasireiškia ir apibrėžiama mikro lygiu, todėl ji dažnai tiriama ir vertinama mikro lygio tyrimuose. Tačiau formuojant vyriausybės politiką, šalies mastu skatinančią įmonių socialinės atsakomybės plėtrą, tikslinga įmonių socialinę atsakomybę ir jos galimą poveikį ekonomikai apibrėžti bei įvertinti šalies mastu.

Vykstant dinamiškiems globalizacijos procesams keičiasi šalių konkurencijos sąlygos ir didėja poreikis ieškoti naujų būdų šalies konkurencingumui užtikrinti. Nors labiau paplitę konkurencingumo tyrimai įmonių ir sektorių lygiais, teigiant, kad įmonės kuria pridėtinę vertę, tačiau tiek praktikoje, tiek moksliniuose tyrimuose pripažįstama, kad įmonės ir sektoriaus konkurencingumas atviros ekonomikos sąlygomis vis labiau yra priklausomas nuo šalies gebėjimo formuoti palankias sąlygas įmonėms vykdyti veiklą ir konkuruoti pasaulinėse rinkose. Kita vertus, dėl aukštos šalių integracijos vienoje šalyje vykstantys pokyčiai neatsiejamai daro tiesioginę ar netiesioginę įtaką pokyčiams kitoje šalyje ir reikalauja pagrįstų sprendimų šalies mastu. Todėl didėja mokslininkų dėmesys veiksniams, formuojantiems šalių konkurencinius pranašumus, skatinančius užimtumo augimą, santykinai aukštų pajamų generavimą, gyvenimo standartų kėlimą, o kartu pastovius bei aukštus ekonomikos augimo tempus.

Šalys skiriasi ne tik ekonominiu išsivystymu, socialine politika, bet ir kultūrine aplinka. Pastebima, jog skirtingose šalyse socialinės atsakomybės raiška yra nevienoda. Tai lemia visuomenės, įmonių ir organizacijų bei institucijų elgsenos ypatumus. Pripažįstant, kad ilgalaikį konkurencingumą užtikrina tik reti, unikalūs, sunkiai kopijuojami materialūs ir nematerialūs ištekliai, kultūrinei aplinkai, susiformavusiai per santykinai ilgą istorinį laikotarpį, tenka ypatingas vaidmuo. Konkurencingumo didinimo politikos formavimas, atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus, gali tapti esmine prielaida, sustiprinant įmonių socialinės atsakomybės poveikį šalies konkurencingumui.

Mokslinė problematika ir jos ištyrimo lygis. Dėl įmonių socialinės atsakomybės ir konkurencingumo reiškinių sudėtingumo, daugiafunkciškumo ir dinamiškumo moksliniuose darbuose šiems reiškiniams apibrėžti naudojamos skirtingos sampratos (Hatsopoulos ir kt. 1988; Porter, 1990b; Krugman, 1994; Siggel, 2006; Ramirez ir Tsangarides, 2007; Berger, 2008; Smit, 2013; Ezeala-Harrison, 2014; Moon ir kt., 2005; Windsor, 2006; Ruževičius ir Serafinas, 2007;

Jonker ir Marberg, 2007; Juščius ir Snieška, 2008; Nisim ir Benjamin, 2008; Wettstein, 2009; Okoye, 2009; ir kt.), taip pat akcentuotini sampratų turinio skirtumai (Dahlsrud, 2006; Hamidu ir kt., 2015; Rahman, 2011; Freeman ir Hasnaoui, 2011; Grebliauskas ir Ramanauskas, 2007; Aiginger ir Vogel, 2015; ir kt.). Konkurencingumą siejant su konkurencija siekiant geresnių ekonominių rezultatų, o socialinę atsakomybę su socialinių tikslų įgyvendinimu, tiek teoriniu, tiek ir praktiniu lygmeniu pasireiškia prieštaravimas tarp šių reiškinių, kuris, globalios konkurencijos sąlygomis, ypač sustiprėja šiems reiškiniams peraugant iš mikro į makro lygį. Tai skatina mokslines diskusijas ne tik skirtingais pjūviais analizuojant konkurencingumo ir įmonių socialinės atsakomybės reiškinius, bet ir vertinant jų sąsajas bei interpretuojant rezultatus.

Moksliniuose darbuose integruojant socialinės atsakomybės ir konkurencingumo tyrimus atskleista, jog šie reiškiniai tarpusavyje yra susiję, o tai paskatino mokslininkus suformuluoti atsakingo konkurencingumo sampratą (MacGillivray ir kt., 2003; Gefei, 2007; ir kt.). Šių reiškinių ryšiai plačiau analizuoti mikro lygiu (Porter ir Kramer, 2006; Nurn ir Tan, 2010; Bocquet ir Moth, 2011; Eriksson ir kt., 2014; ir kt.), o šalies mastu apibrėžiami ir vertinami fragmentiškai. Tirdami šalių ekonomikos augimo ir socialinių pokyčių prielaidas bei veiksnius, mokslininkai akcentuoja šalies kultūrinės aplinkos įtaką įvairiems socialiniams-ekonominiams procesams bei įmonių socialinės atsakomybės formavimuisi ir raiškai (Katz ir kt., 2001; Christie ir kt., 2003; Hackerts ir kt., 2012; Cox ir kt., 2011; Cagliano ir kt., 2011; Adelopo ir kt., 2013; ir kt.). Tačiau tyrėjai diskutuoja ir toliau, kaip šalies kultūrinė aplinka sukuria esmines prielaidas formuoti įmonių socialinei atsakomybei, kokie kultūrinės aplinkos požymiai, charakteristikos lemia aukštesnę įmonių socialinę atsakomybę, kaip šalies kultūrinė aplinka veikia įmonių socialinės atsakomybės bei šalies konkurencingumo reiškinius. Ypač verta išsiaiškinti, kaip šalies kultūrinė aplinka veikia sąsajas tarp šių dviejų reiškinių.

Mikro lygio tyrimai, vertinantys įmonių socialinės atsakomybės (toliau – ĮSA) poveikį jų konkurencingumui, išvystyti plačiausiai, tačiau tyrimų rezultatai yra prieštaringi. Nustatytas abipusis teigiamas ryšys tarp ĮSA ir įmonės konkurencingumo (Waddock ir Graves, 1997) bei statistiškai nereikšmingas ĮSA poveikis konkurencingumui (McWilliams ir Siegel, 2000), kai įmonės konkurencingumas matuojamas įmonės finansiniais rezultatais, o ĮSA vertinama kompleksiskai per sudėtinį indeksą. R.Makni ir kt. (2009) atskleidė statistiškai nereikšmingą poveikį, kai ĮSA vertinama kompleksiskai, tačiau statistiškai reikšmingą neigiamą poveikį, kai ĮSA vertinama siaurai per aplinkosauginius aspektus. Įmonės masto ir vykdomos konkurencinės politikos įtaką poveikio stiprumui atskleidė L.Marin ir kt. (2012). Nustatyta, kad didesnėse įmonėse, turinčiose aktyvią konkurencinę strategiją, teigiamas ĮSA poveikis yra stipresnis. Tačiau nenustatyti statistiškai reikšmingi poveikio skirtumai paslaugų ir gamybinėse įmonėse,

nors sektoriniu lygiu atliktų tyrimų rezultatai atskiruose sektoriuose dažniausiai reikšmingai skiriasi (Hull ir Rothenber, 2008; Lanoie ir kt., 2008; ir kt.).

Pasaulio ekonomikos forumo, Tarptautinio vadybos plėtros instituto, Pramonės politikos studijų instituto ir atskirų mokslininkų (Delgado ir kt., 2012; Gardiner ir kt., 2004; Martin, 2003; Sastre ir Viani, 2014; Alvarez ir kt., 2008; ir kt.) identifikuoti šalies konkurencingumą formuojantys veiksniai leidžia atskleisti netiesiogines ĮSA sąsajas su konkurencingumu, vykdant dalinius tyrimus ir vertinant ĮSA poveikį atskiriems konkurencingumo veiksniams. Mikro lygiu atlikti tyrimai atskleidė teigiamą poveikį tokiems veiksniams: įmonės reputacijai (Padgett ir Moura-Leite, 2012; Melo ir Garrido-Morgado, 2012; Galbreath, 2009; ir kt.); darbuotojų lojalumui (Zhu ir kt., 2014; Galbreath, 2009; Cochran, 2007; Kaufmann ir Olaru, 2012; ir kt.); investicijų pritraukimui (Su, 2014; Pivo, 2008; ir kt.); inovacijų diegimui (Guadamillas-Go'mez ir Donate-Manzanares, 2011; Chang, 2011; Battaglia, 2009; Midttun ir kt., 2013; ir kt.).

Tyrimai, nagrinėjantys socialinės socialinės atsakomybės ir konkurencingumo reiškinius ir jų sąsajas remiantis konkurencinio pranašumo, išteklių ir kitomis teorinėmis koncepcijomis, sektoriniu lygiu išplėtoti tuose pramonės sektoriuose, kurie yra reikšmingi šalies ekonomikai dėl aukšto užimtumo, sukuriama pridėtinės vertės arba labiausiai problematiški sprendžiant aplinkosaugines problemas. Tačiau atliekant šiuos tyrimus dažniausiai remiamasi siauru požiūriu, akcentuojant tik tam tikrus su socialine atsakomybe susijusius klausimus (Hart ir Ahuja, 1996; Lanoie ir kt., 2008; Leiter ir kt., 2011; ir kt.). Daliniai tyrimai, atlikti bankiniame sektoriuje tiriant ekonominės, socialinės bei filantropinės atsakomybės poveikį klientų lojalumui, pasitikėjimui įmone (Mandhachitara ir Poolthong, 2011), patvirtino A.Trotta ir kt. (2011) įžvalgas dėl teigiamo socialinės atsakomybės poveikio konkurencingumui šiame sektoriuje. Tekstilės sektoriuje, remiantis suinteresuotų grupių teorija, atskleistas stiprus teigiamas ryšys tarp socialinės atsakomybės priemonių, tokių kaip aplinkosauginių klausimų sprendimas, atsakingų ryšių su suinteresuotomis grupėmis tiekimo grandinėje palaikymo ir konkurencingumo veiksnių, tokių kaip organizacinių bei techninių inovacijų diegimas (Battaglia ir kt., 2014). Remiantis išteklių teorija, nustatytas teigiamas socialinės atsakomybės poveikis inovacijoms pramonės bei energetikos sektoriuose, tačiau toks poveikis yra neigiamas paslaugų sektoriuose (Gallego-Alvarez ir kt., 2011). Nepriklausomai nuo to, ar konkurencingumas vertinamas fragmentiškai, t.y. per atskirus jo elementus, ar kompleksiškai, laiko atžvilgiu stipresnis ir ilgesnis neigiamas poveikis nustatytas taršesnėse ir energijai imlesnėse pramonės šakose (Lanoie ir kt., 2008; Sun ir Stuebs, 2013) bei dėl vyriausybės subsidijavimo ar prekybos tarifų politikos mažiau apsaugotose pramonės šakose (Kee ir kt., 2010). A.Martinuzzi (2011) pateikė teorines įžvalgas dėl ĮSA priemonių panaudojimo didinant konkurencingumą tekstilės, chemijos bei statybos sektoriuose, atsižvelgdamas į jų specifiškumą.

Makro tyrimuose nagrinėtas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui išsivysčiusiose pasaulio šalyse ir įrodyta, kad poveikio stiprumas priklauso nuo šalies inovatyvumo (Bouluta ir Pitelis, 2014). ĮSA ir šalies konkurencingumą vertinant per atskiras jų dimensijas, atskleistas teigiamas ryšys tarp aplinkosauginių standartų griežtinimo ir dvišalių prekybos rezultatų išsivysčiusiose šalyse (Santis, 2011), galimybių investuoti į mokslinius tyrimus (Arimura ir kt., 2007; Hasics ir kt., 2012) bei diegti eko-inovacijas (Rennings ir Rexhauser, 2010). Nors pripažįstama, kad komandiniu reguliavimu ir rinka pagrįstos aplinkosauginės atsakomybės įtaka inovacijoms yra skirtinga (Lanoie ir kt., 2007), dažniausiai makro lygio tyrimai apsiriboja valstybės reguliavimo įtakos vertinimu. Todėl lieka neįvertintas rinkos mechanizmu įgyvendintos socialinės atsakomybės lygio poveikis šalies konkurencingumui.

Atlikti moksliniai tyrimai siekiant paaiškinti kultūrinius šalių skirtumus ir atitinkamai sugrupuoti šalis pagal jose dominuojančias kultūrinės charakteristikas (Ronen ir Shenkar, 1985; Schwartz ir Bilsky, 1987; Trompenaars ir Hampden-Turner, 1997; Shoham, 2009; House ir kt., 2004; ir kt.). Tačiau teoriškai pagrįsti ir plačiausiai išvystyti yra G. Hofstede (2001, 2011) moksliniai darbai, kuriuose suformuluotos penkios pagrindinės šalies kultūrinės aplinkos charakteristikos: galios distancija, individualizmas-kolektyvizmas, vyriškumas-moteriškumas, neapibrėžtumo vengimas ir ilgalaikė-trumpalaikė orientacija. Tyrimų rezultatai, vertinant socialinės atsakomybės aspektus skirtingos kultūrinės aplinkos kontekste, yra nevienareikšmiai. Atskleista, kad individualizmas skatina suinteresuotumą asmenine gerove, intelektinės nuosavybės apsauga, lygių galimybių ir sąžiningo verslo užtikrinimu (Vachon, 2010; Christie ir kt., 2003; Scholtens, Dam, 2008). Tačiau nėra vieningos nuomonės dėl įtakos aplinkosauginių klausimų sprendimui (Husted, 2005; Hackert ir kt., 2012; Vachon, 2010; Tsoy ir Yongqiang, 2016). Aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse daugiau dėmesio skiriama bendriems įsipareigojimams, informacijos atskleidimo kokybei (Ho ir kt., 2012; Peng ir kt., 2014; Adelopo ir kt., 2013), tačiau įmonės neskatinamos dalyvauti socialiniuose projektuose (Vachon, 2010). Vyriškumu pasižyminčiose šalyse pastebima žemesnė socialinės atsakomybės atskleidimo kokybė (Adnan ir kt., 2010), neskiriamas pakankamas dėmesys aplinkosaugai (Cox ir kt., 2011; Park ir kt., 2007; Husted, 2005). Aukštos galios distancijos šalyse susiduriama su žmogaus teisių užtikrinimo, darbuotojų emocinių įsipareigojimų skatinimo problemomis (Scholtens, Dam, 2008; Newman ir Butler, 2014). Ilgalaikė orientacija skatina darbuotojų įsitraukimą ruošiant įmonės strateginius planus (Mardani, Kazemilari, 2012), intelektinės nuosavybės apsaugą (Budde-Sung, 2013), aplinkosauginių klausimų sprendimą (Hackerts ir kt., 2012) ir didina toleranciją neetiškam elgesiui (Williams, Zinkin, 2006). Tačiau tyrimai, siejantys įmonių socialinę atsakomybę agreguotai šalies lygmeniu su kultūrine aplinka, nėra plačiau išplėtoti.

Fragmentiškai analizuoti šalies ekonomikos augimo ryšiai su kultūrinės aplinkos charakteristikomis atskleidė teigiamą individualizmo poveikį inovacijų intensyvumui, darbo produktyvumo augimui, nors nustatytas poveikio stiprumas, naudojant skirtingus ekonometrinius metodus, skirasi (Gorodnichenko, Roland, 2010). Teigiamu individualizmo poveikiu pajamų lygiui neabejoja ir K.Leung (1988). Tačiau dviprasmiškus rezultatus pateikia A.Mardani ir M.Kazemilari (2012). Jie atskleidžia teigiamą individualizmo, galios distancijos, vyriškumo bei ilgalaikės orientacijos poveikį finansiniams ir nefinansiniams verslo rezultatams, tačiau taip pat atskleidžia neigiamą individualizmo poveikį informacijos, užtikrinančios efektyvų esminių įmonės procesų valdymą, rinkimui, kaupimui ir analizei. M.M.Khan ir kt. (2010) ir G.Tabellini (2010) tyrimai atskleidžia, jog tokie šalių kultūriniai požymiai, kaip pasitikėjimas, pagarba bei ryžtingumas teigiamai veikia ekonomikos augimą, o nuolankumas – neigiamai.

Mokslinių darbų analizė leidžia išvelgti ĮSA ir konkurencingumo sąsajas, tačiau pastebėtina, kad egzistuojantys modeliai yra fragmentiški, o tyrimų metodikos neišsamios. Empiriniuose tyrimuose dominuoja siauras požiūris, kai, pasirenkant tam tikras socialinės atsakomybės sritis ir atskirus konkurencingumą lemiančius veiksnius, tik iš dalies atskleidžiamos ir įvertinamos ĮSA sąsajos su įmonės, sektoriaus ar šalies konkurencingumu. Tokiu būdu susiaurinamos ne tik šių reiškinių pažinimo, bet ir efektyvesnio išnaudojimo formuojant atitinkamą vyriausybės politiką, galimybes. Vertėtų toliau plėtoti įmonių socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo reiškinių bei jų sąsajų tyrimus, ypač atskleidžiant, kokiomis sąlygomis ir per kokius konkurencingumo veiksnius pasireiškia įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikis šalies konkurencingumui, taip pat atsižvelgiant į ĮSA sąsajas su kultūrine aplinka ir jos charakteristikomis skirtingose šalyse.

Mokslinė problema – kokios sąsajos yra tarp įmonių socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo reiškinių ir kaip įmonių socialinės atsakomybės lygis veikia šalies konkurencingumą skirtingoje kultūrinėje aplinkoje.

Darbo objektas – įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikis šalies konkurencingumui.

Darbo tikslas – atskleidus teorines sąsajas tarp įmonių socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo reiškinių, sudaryti įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelį ir jį empiriškai patikrinti.

Tiksliui pasiekti disertacijoje iškelti šeši **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti teorinius požiūrius į įmonių socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo reiškinius bei jų raidą.

2. Išskyrus konkurencingumą lemiančius veiksnius, atskleisti bei pagrįsti konkurencingumo ir įmonių socialinės atsakomybės sąsajas.

3. Atskleisti įmonių socialinės atsakomybės turinį ir raišką skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, išskiriant kultūrinės aplinkos sąsajas su socialinės atsakomybės požymiais.

4. Remiantis teorinėmis prielaidomis, sudaryti įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelį.

5. Parengti ir pagrįsti įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo tyrimo metodiką.

6. Remiantis suformuotu modeliu, įvertinti įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje.

Tyrimo metodai. Disertacijoje naudojami kokybiniai ir kiekybiniai duomenų analizės metodai. Tiriant ir analizuojant ĮSA, šalies konkurencingumo, kultūrinės aplinkos reiškinius bei konkurencingumo veiksnius, atlikta Europos Komisijos oficialių dokumentų, tarptautinių institucijų, atliekančių konkurencingumo ir socialinės atsakomybės vertinimus mokslinių tyrimų analizė, lyginimas ir apibendrinimas. Atskleidžiant sąsajas tarp ĮSA, šalies konkurencingumo bei kultūrinės aplinkos, atlikta mokslinių darbų bei empirinių tyrimų lyginamoji analizė, apibendrinant gautus rezultatus. ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelio sudarymui pasirinktas modeliavimo metodas, o poveikiui įvertinti pasirinkti ekonometrinės analizės metodai: statistinė duomenų analizė, daugianarė autoregresinė analizė, apjungiant moderavimo metodą su antro bei trečio lygio kintamųjų sąveikomis, grafinis duomenų vaizdavimas. Empirinis tyrimas atliktas naudojant atviros prieigos Gretl ekonometrinių paketą.

Tyrimo apribojimai. Socialinės atsakomybės deklarasavimas yra sąlyginai naujas reiškinys, todėl jam skiriamas nepakankamas dėmesys, ypač žemesnio ekonominio išsivystymo posovietinėse šalyse. Duomenų trūkumas riboja bendrą tiriamų šalių imtį, o kartu ir skirtingos kultūrinės aplinkos šalių pasirinkimo galimybes. Pasirinkta Thomson Reuters ASSET4 duomenų bazė vertina tik vertybinių popierių biržose listinguojamų įmonių socialinę atsakomybę. Tikėtina, kad duomenų bazės išplėtimas tiek vertinamų įmonių, tiek šalių atžvilgiu, gali daryti įtaką tyrimo rezultatams.

Dėl ĮSA duomenų trūkumo pasirinktas sąlyginai trumpas tyrimo laikotarpis. Dėl šios priežasties įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikis šalies konkurencingumui vertinamas tik esant vienerių metų vėlavimui, nors kitų autorių tyrimų rezultatai atskleidė, kad statistiškai reikšmingas poveikis gali pasireikšti ir esant didesniam laiko atotrūkiui.

Teorinėje disertacijos dalyje išskirti endogeniniai ir egzogeniniai ĮSA atžvilgiu šalies konkurencingumą lemiantys veiksniai, tačiau atliekant empirinį tyrimą apsiribota endogeniniais veiksniais, todėl egzogeninių veiksnių įtaka šalies konkurencingumui nevertinama. Šio darbo

tikslas yra įvertinti įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikį šalies konkurencingumui, todėl grįžtamasis ryšys šiame darbe nevertinamas.

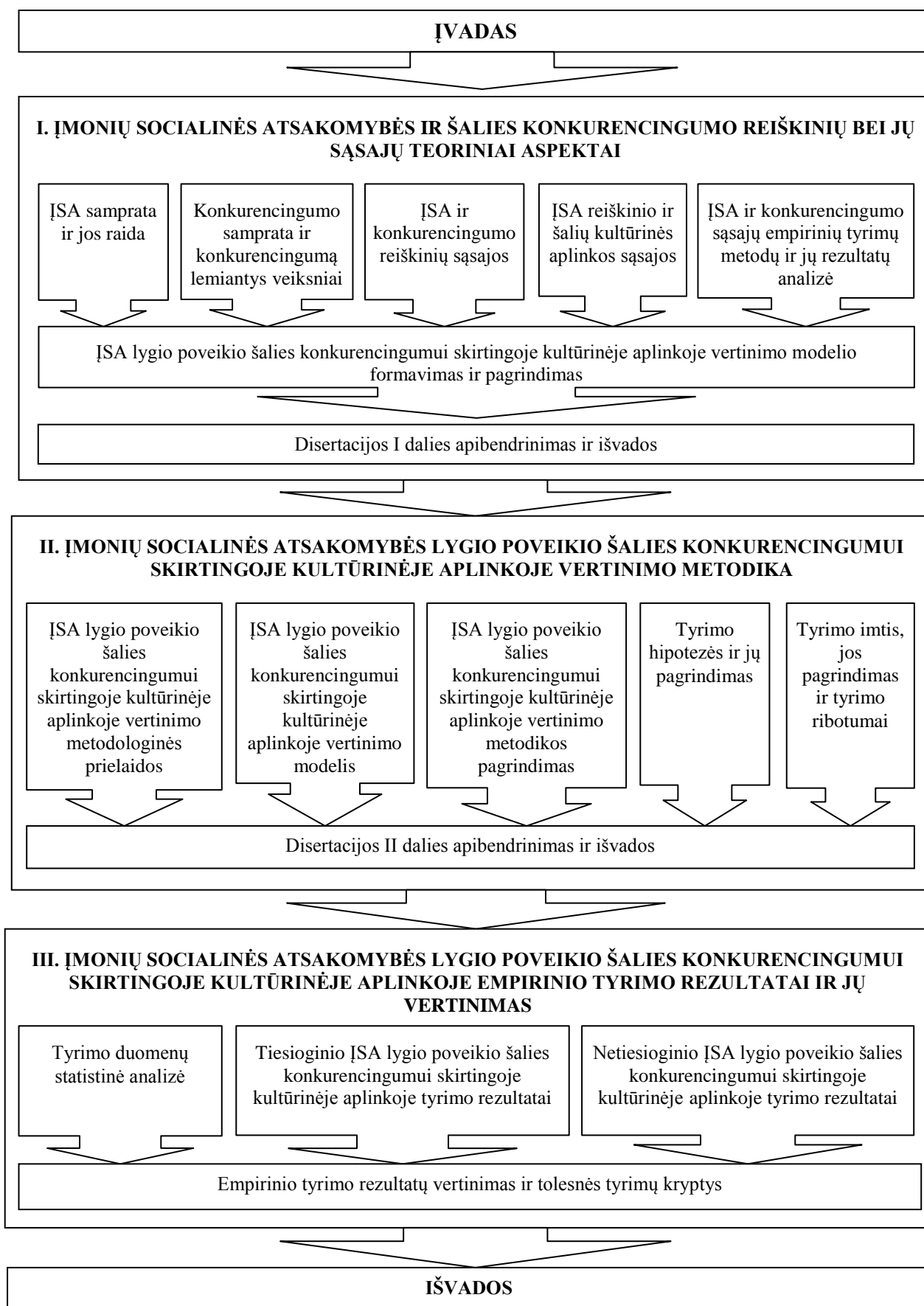
Darbo struktūra ir nuoseklumas. Disertacijos loginė struktūra pagrįsta atsižvelgiant į suformuluotą mokslinę problemą, apsibrėžtą tyrimo objektą ir tyrimo tikslui pasiekti iškeltų uždavinių loginę seką. Disertacijos loginė schema pateikiama 1 paveiksle.

Pirmoje disertacijos dalyje sprendžiami pirmieji trys darbo tikslui pasiekti iškelti uždaviniai: remiantis skirtingais teoriniais požiūriais išanalizuota ĮSA sampratos raida (1.1 skyrius); apibendrinta konkurencingumo sampratos raida ir identifikuoti konkurencingumą šalies mastu lemiantys veiksniai (1.2 skyrius); remiantis disertacijoje pristatomų tyrėjų įžvalgomis ir atliktais empiriniais tyrimais išanalizuotos konkurencingumo ir ĮSA reiškinių sąsajos mikro, sektoriniu bei makro lygiais (1.3 skyrius); atskleistos ĮSA reiškinių ir šalių kultūrinės aplinkos sąsajos (1.4 skyrius); atlikta ĮSA ir konkurencingumo sąsajų empirinių tyrimų metodų ir jų rezultatų analizė (1.5 skyrius) bei pateiktas ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelio formavimas ir pagrindimas (1.6 skyrius).

Antroje disertacijos dalyje sprendžiamas ketvirtas ir penktasis darbo uždaviniai: apibendrinus ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo metodologines prielaidas (2.1 skyrius), sudarytas ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis (2.2 skyrius); pagrįsta ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimo metodika, jos taikymo nuoseklumas bei tyrime naudojamų rodiklių parinkimas (2.3 skyrius); iškeltos ir pagrįstos mokslinės hipotezės (2.4 skyrius); pristatyta ir pagrįsta tyrimo imtis bei apibrėžti tyrimo ribotumai (2.5 skyrius).

Trečiojoje disertacijos dalyje sprendžiamas šeštasis tyrimo uždavinys: atlikus tyrimo duomenų statistinę analizę (3.1 skyrius), įvertintas tiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje (3.2 skyrius); įvertintas netiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje (3.3 skyrius); remiantis gautais empirinio tyrimo rezultatais atliktas jų vertinimas ir numatytos tolesnės tyrimų kryptys (3.4 skyrius).

Disertacijos pabaigoje pateikiamos apibendrinamosios viso darbo išvados.

1 pav. Disertacijos loginė schema

Disertacijos mokslinė vertė ir naujumas. Disertacijos mokslinę vertę nusako ir rezultatų naujumą pagrindžia šie teiginiai:

1. Išanalizavus skirtingus teorinius požiūrius į socialinės atsakomybės ir konkurencingumo reiškinius, atskleistos ir pagrįstos šalies lygmeniu ĮSA ir konkurencingumo principinės sąsajos, leidžiančios įvertinti netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui per išskirtus tokius konkurencingumo veiksnius: žmogiškuosius išteklius, inovacijas, investicijas, tarptautinę prekybą bei technologijas.

2. Išskirti ekonominėje, socialinėje bei aplinkosauginėje srityse pasireiškiantys esminiai socialinės atsakomybės požymiai, naudojami įmonių socialinei atsakomybei įvertinti. Taip pat atskleistos jų sąsajos su šalies kultūrinės aplinkos tokiomis charakteristikomis: galios distancija, individualizmu-kolektyvizmu, neapibrėžtumo vengimu, vyriškumu bei ilgalaikė-trumpalaikė šalies orientacija. Tai pagrindžia įmonių socialinės atsakomybės reiškinio formavimosi bei raiškos priklausomybę nuo konkrečios kultūrinės aplinkos ir leidžia joje identifikuoti skatintinas ĮSA sritis.

3. Sudarytas modelis apjungia įmonių socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo reiškinius bei leidžia įvertinti įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikį šalies konkurencingumui per esminius konkurencingumo veiksnius. Į modelį papildomai integravus pagal G.Hofstede metodiką išskirtas šalies kultūrinės aplinkos charakteristikas, sudarytas modelis praplečia ankstesniuose tyrimuose taikytas metodikas ir leidžia įvertinti įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje.

4. Parengta empirinio tyrimo metodika, taikant moderavimo metodą su trečio lygio kintamųjų sąveika, įgalina vertinti netiesioginį įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikį šalies konkurencingumui esant skirtingoms kultūrinės aplinkos charakteristikoms: galios distancijai, individualizmui-kolektyvizmui, neapibrėžtumo vengimui, vyriškumui-moteriškumui bei ilgalaikėi-trumpalaikėi šalies orientacijai.

Disertacijos praktinis reikšmingumas. Disertacijos rezultatų praktinę reikšmę nusako šie tyrimo rezultatai:

1. Sudarytas įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis gali būti:

1.1. taikomas formuojant šalių konkurencingumo didinimo strategijas vyriausybės bei kitų atsakingų institucijų lygiu, atsižvelgiant į modelyje išskirtus šalies konkurencingumą lemiančius veiksnius, kurių poveikis šalies konkurencingumui priklauso nuo kultūrinės aplinkos skirtumų.

1.2. naudojamas siekiant identifikuoti, kurių konkurencingumą lemiančių veiksnių poveikiui įmonių socialinės atsakomybės lygis šalyje daro didžiausią teigiamą įtaką tam tikroje

kultūrinėje aplinkoje ir, atsižvelgiant į tai, praktikoje formuoti atitinkamą šalies vyriausybės vykdomą konkurencingumo didinimo politiką;

1.3. naudojamas skatinant įmonių socialinės atsakomybės plėtrą ir formuojant atsakingo konkurencingumo didinimo politiką šalyje, atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus.

2. Atlikto tyrimo rezultatai gali būti taikomi mikro lygiu siekiant paskatinti įmonių vadovus nukreipti įmonių išteklius į tam tikrų socialinės atsakomybės priemonių ir konkurencingumo veiksnių, sukeliančių didžiausią teigiamą poveikį įmonės konkurencingumui, formavimą.

3. Parengta empirinio tyrimo metodika gali būti naudojama vertinant ilgalaikį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui.

4. Parengta empirinio tyrimo metodika gali būti naudojama vertinant ĮSA poveikį konkurencingumui įmonės bei sektoriaus lygmeniu.

Darbo struktūra ir apimtis. Disertaciją sudaro įvadas, trys dalys, išvados, naudotų literatūros šaltinių sąrašas bei priedai. Darbo apimtis 227 puslapiai, pateikta 31 lentelė, 13 paveikslų, 15 priedų, panaudoti 467 literatūros šaltiniai.

Mokslinio tyrimo rezultatų aprobavimas bei sklaida. *Darbo rezultatai buvo paskelbti Lietuvos mokslo tarybos patvirtinto sąrašo tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose leidiniuose:*

1. Skruibytė, I. (2013). Socialinės atsakomybės reikšmė ekonomikoje // Religijos mokslo žurnalas SOTER = Journal of Religious Science. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. ISSN 1392-7450. Nr. 45 (73) (2013), p. 103–113. [Duomenų bazės: Databases of Central and Eastern European Online Library (CEEOL); Databases of Philosopher's Information Centre (The Philosopher's Index); Directory of Open Access Journals (DOAJ); Electronic Academic Library of Lithuania (eLABa)].

2. Skruibytė, I. (2010). Lietuvos aprangos ir tekstilės pramonės konkurencingumo vertinimas // Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. ISSN 1822-7996. T. 4, Nr. 1, p. 105-122. [Duomenų bazės: Business Source Complete (EBSCO); ProQuest; CEEOL].

Darbo rezultatai paskelbti kituose recenzuojamuose leidiniuose:

3. Skruibytė, I. (2013). Įmonių socialinės atsakomybės plėtros tendencijos naujosiose Europos Sąjungos šalyse // Lietuvos aukštųjų mokyklų vadybos ir ekonomikos jaunųjų mokslininkų konferencijų darbai. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. ISSN 1822-6736.

4. Skruibytė, I. (2012). Įmonių socialinės atsakomybės poveikio finansiniams rezultatams vertinimo problemos // Lietuvos aukštųjų mokyklų vadybos ir ekonomikos jaunųjų mokslininkų

konferencijų darbai. 2012/15. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012, Nr. 15. ISSN 1822-6736.

5. Skruibytė, I. (2012). Klasterių formavimosi galimybės Lietuvos aprangos ir tekstilės pramonėje didinant konkurencingumą. Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto 9-oji Prof. Vlodo Gronsko tarptautinė mokslinė magistrantų ir doktorantų konferencija „Ūkio plėtra: teorija ir praktika“. Konferencijos straipsniai – (2012 m. gruodžio 6 d.)

6. Skruibytė, I. (2011). Įmonių socialinės atsakomybės ir bendrosios gėrybės koncepcijos bei jų sąsajos // Lietuvos aukštųjų mokyklų vadybos ir ekonomikos jaunųjų mokslininkų konferencijų darbai 2011/14. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, Nr. 14, ISSN 1822-6736, p. 208-214.

Darbo rezultatai pristatyti šiose tarptautinėse ir respublikinėse mokslinėse konferencijose:

1. Skruibytė, I. (2012). Socialinės atsakomybės vaidmuo nūdienos ekonomikoje. Tarptautinė mokslinė konferencija „Dvasingumo raiškos tikrovė bendruomenės aplinkoje“. Šiaulių universitetas, humanitarinis fakultetas. 2012 m. balandžio 27 d.

2. Skruibytė, I. (2015). Įmonių socialinės atsakomybės lygio įtaka šalių konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje // Lietuvos aukštųjų mokyklų vadybos ir ekonomikos jaunųjų mokslininkų konferencijų darbai. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

1 ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS IR ŠALIES KONKURENCINGUMO REIŠKINIŲ BEI JŲ SAŠAJŲ TYRIMO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1 Įmonių socialinės atsakomybės samprata ir jos raida

Socialinė atsakomybė, kaip atskiras mokslinių tyrimų laukas, ekonomistų pradėtas tirti tik XX a. ir išplėtotas XX a. antroje pusėje, nors, anot A.Argandona ir H.W.Hoivik (2009), poreikis socialinei atsakomybei arba socialiai atsakingai veiklai formuotis praktiškai egzistavo dar prieš pramonės revoliuciją. Įmonių socialinei atsakomybei skiriamas vis didesnis dėmesys, ypač po 1972 m. įvykusios Stokholmo konferencijos, 1999 m. Pasaulio Ekonomikos Forume Davose paskelbtos Jungtinių Tautų Pasaulinio Susitarimo iniciatyvos. Įmonių atsakomybė, anot S.Zadek ir kt. (2005), iš esmės yra struktūrinis makro lygio reiškinys, nors kol kas aiškiausiai apibrėžtas ir daugiausiai analizuotas mikro lygiu. Dėl ĮSA, kaip ekonominio reiškinio, sudėtingumo, daugiaaspektiškumo bei dinamiškumo tiek pati samprata, tiek socialinės atsakomybės turinys nėra iki galo išgryninti ir sukelia daug mokslinių diskusijų (Juščius ir Snieška, 2008; Ruževičius ir Serafinas, 2007; Nisim ir Benjamin, 2008; Jonker ir Marberg, 2007; Wilson, 2000; Okoye, 2009; Freeman ir Hasnaoui, 2011).

D.Windsor (2006), J.Moon ir kt. (2005) nuomone ĮSA, kaip reiškinys, yra embrioninėje vystymosi stadijoje ir iš viso yra ginčytina koncepcija, o anot F.Wettstein (2009), ĮSA yra grynai normatyvinė koncepcija, kuri apsprendžia, ką įmonės galėtų daryti ir kaip jos privalėtų elgtis. Jeigu ĮSA yra savanoriška, tai ji, anot F.Wettstein (2009), negali būti reglamentuojama įstatymais. Prielaidos ĮSA formavimuisi tampa problematiškos, kai „įstatymais leistina savanorystė“ (angl. *legal voluntariness*) yra supainiojama su „moraline veiksmų laisve“ (angl. *moral discretion*), nors tokios interpretacijos, kaip pastebi autorius, šiandien daugeliui tyrėjų yra priimtinos. Tai patvirtina S.A.Waddock ir P.Rivoli (2011), apibendrinami kitų mokslininkų teiginius, kad ĮSA praranda prasmę, jei ji turi būti įgyvendinama ne savanoriškai, o apibrėžiant įstatymais ar kitokiu reguliavimu.

Oponuojant kritikams, abejojantiems ĮSA savanoriškumo principo prasmingumu, vertėtų akcentuoti, jog savanoriškumo principas yra socialinės atsakomybės įgyvendinimo siekiamybė ir netiesiogiai atspindi įmonių bei visos visuomenės sąmoningumo lygį. A.Devalia (2008) teiginį „kitam daryk tai, ką norėtum, kad kitas tau darytų“, nukreiptą į asmeninę atsakomybę, galima pritaikyti įmonėms ir šalims, teigiant, kad kuo visuomenė bus atsakingesnė ir pilietiškesnė, kuo labiau bus akcentuojamos ilgalaikės vertybės, tuo įstatymais pagrįsta įmonių atsakomybė bus mažiau aktuali, o ĮSA įgyvendinimas remiantis savanoriškumo principu bus prasmingesnis.

A.A.Hamidu ir kt. (2015) ĮSA sampratos raidą suskirsto į tris etapus. Jų manymu XX a. vidurio, t.y. 5–6 dešimtmečio įmonių socialinę atsakomybę tikslinga sieti su filantropija, kai įmonėms privalu laikytis įstatymų ir tik iš humanišku paskatų užsiimdavo labdara. Dažniausiai mokslinėje literatūroje cituojamas M.Friedman (1970), atstovaujančio klasikinį-akcininkų (angl. *shareholder*) požiūrį į ĮSA, teiginys, jog įmonės tikslas yra vienintelis – teisėtomis priemonėmis, nepažeidžiant įstatymų maksimizuoti akcininkų pelną. Todėl rinkos ekonomikos sąlygos, o ne politinės priemonės turi apspręsti efektyviausias išteklių panaudojimo galimybes įmonėms. Tai labai siauras ĮSA suvokimas, pagrįstas vienintelio tikslo siekimo teorija. 7–8 dešimtmetyje vyravusią socialinę atsakomybę mokslininkai sieja su reguliuojamąja atsakomybe, kai įmonių veikla iš dalies buvo sąlygojama socialinių ir etinių normų bei nuostatų, aukštesnės reputacijos siekimo, suvokiant, kad įmonės veiklos sėkmė ir rezultatai yra iš dalies apsprendžiami visuomenės nuomonės ir jos palaikymo. Pagrįstumo-teisėtumo (angl. *legitimacy*) teoriją galima laikyti platesnio ĮSA suvokimo ir aiškinimo pradžia.

Tik nuo 9 dešimtmečio, anot A.A.Hamidu ir kt. (2015), socialinę atsakomybę tikslinga priskirti instrumentinei-strateginei, siejant ją ne tik su aplinkosauga, darnumu, bet ir su įmonės konkurencinės strategijos formavimu. Šį ĮSA raidos etapą T.Swift ir S.Zadek (2002) dar vadina konkurencinio pranašumo formavimo etapu. Tai yra žymiai platesnis ĮSA suvokimas, kai įmonė traktuojama kaip neatskiriama visuomenės mikro dalelė, todėl turi būti atvira visuomenei ir atsižvelgti į visas suinteresuotas grupes, kurios gali būti paveiktos įmonės veiklos arba pačios veikti įmonės veiklą. Informacijos apie įmonės veiklą pateikimas ir kompromiso ieškojimas integruojant visas suinteresuotas grupes, yra esminiai suinteresuotų grupių, socialinio kontrakto bei signalizavimo teorijų bruožai, todėl šios teorijos turi daug bendrų sąlyčio taškų. Analizuojant šias teorijas ir teorinius požiūrius, galima išskirti R.E.Freeman (1984), T.Donaldson, L.E.Preston (1995), J.Rawls (1999) bei L.S.Mahoney (2012) mokslinius darbus. Pagrindiniai teoriniai požiūriai apibrėžiantys ĮSA reiškinį ir jų charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

I lentelė

Teoriniai požiūriai apibrėžiantys ĮSA reiškini

Teoriniai požiūriai / laikotarpis		Požiūrio pagrindinės charakteristikos	Šaltinis
XX a. 5–6 deš.	Klasikinis / akcininkų (angl. <i>Shareholder</i>)	Įmonės akcininkai investuoja kapitalą tam, kad būtų padidinta įmonės vertė. Todėl svarbiausias įmonės tikslas yra pelno akcininkams maksimizavimas nepažeidžiant įstatymų.	Levitt (1958, 1983); Braybrooke (1967); Friedman (1970); Lantos (2001); Falck, Hebllich (2007)
XX a. 7–8 deš.	Pagrįstumo/ teisėtumo (angl. <i>legitimacy</i>)	Organizacija yra visuomenės dalelė, todėl jos veikla turi būti pageidautina, tinkama ir neprieštarauti visuomenės normoms bei taisyklėms.	Dowling, Pfeffer (1975); Suchman (1995); Cormier, Gordon (2001) Deegan (2002); Moir (2001)
nuo XX a. 9 deš.	Suinteresuotų grupių (angl. <i>Stakeholder</i>)	Organizacijos privalo tenkinti ne tik akcininkų, bet ir kitų suinteresuotų asmenų, kurie gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai paveikti organizacijos arba patys daryti poveikį organizacijai.	Freeman (1984); Freeman, Gilbert (1988); Freeman, Harrison, Wicks (2007)
	Socialinio kontrakto (angl. <i>Social contract</i>)	Tarp verslo ir visuomenės egzistuoja implicitiniai susitarimai, kurie netiesiogiai įpareigoja įmones veikti socialiai atsakingai. Teorijos esmė – rasti pusiausvyrą tarp individualių ir visuomeninių interesų.	Locke (2003); Rawls (1999); Gauthier (1990); Donaldson, Preston (1995); Donaldson, Dunfee (1999);
	Signalizavimo (angl. <i>Signaling</i>)	Siekia sumažinti informacijos tarp įmonės ir visuomenės asimetriškumą ir aiškina priežastis, dėl kurių įmonės yra pasirengusios savanoriškai teikti informaciją apie jų socialinę atsakomybę visuomenei.	Connelly ir kt. (2011); Mahoney (2012); Thorne ir kt. (2014)

Šaltinis: Sudaryta autorės

S.Rahman (2011), remdamasis ĮSA apibrėžimų turinio analize, pastebėjo, kad ĮSA apibrėžimas nuolat keičiasi. Autoriaus atlikti stebėjimai leidžia daryti išvadą, kad ne tik keitėsi ĮSA apibrėžimas, bet keitėsi bei plėtėsi ĮSA, kaip socialinio reiškinio turinys. Šeštojo dešimtmečio pradžioje, anot S.Rahman (2011), ĮSA buvo siejama su įsipareigojimu visuomenei. Vėliau ĮSA buvo vertinama pagal įmonės ir visuomenės glaudžius ryšius. Dar vėliau į ĮSA pradėta žiūrėti kaip į įmonių filosofiją, kuri siekia visuomenės interesų, savanoriškai padeda spręsti visuomenės socialines, aplinkosaugines bei ekonomines problemas, kovoja prieš korupciją, gerbia žmogaus teises, gerina gyvenimo kokybę ir t.t. Tai reiškia, kad vis rečiau galima sutikti klasikinį bei pagrįstumo-teisėtumo požiūrius į ĮSA ir vis dažniau naudojamas platesnis požiūris. Visa tai atskleidžia ne tik ĮSA kaip reiškinio dinamiškumą, bet ir jo daugiaspektiškumą bei tarpdiscipliniškumą, nes gali būti tiriamas skirtingų mokslo sričių (socialinių, fizinių, humanitarinių, biomediciniinių).

Iki 2011 m. apibrėžiant ĮSA, buvo vadovujamasi Europos Komisijos 2006 m. pateiktu apibrėžimu, kuris ĮSA sampratą apibrėžė kaip „tokią įmonių veiklos koncepciją, pagal kurią įmonės savanorišku pagrindu integruoja socialinius ir aplinkosauginius klausimus versle ir sąveikoje su susijusiais asmenimis“. A.Dahlsrud (2006), detalai išstudijavęs 37 skirtingus apibrėžimus viešojoje erdvėje pateiktus 1980–2003 m., išskyrė penkis pagrindinius jų aspektus: ekonominį, socialinį, aplinkosauginį, suinteresuotų grupių įtraukimą bei savanoriškumą.

Autorius pastebėjo, kad aplinkosauginis aspektas apibrėžiant ĮSA buvo naudojamas rečiausiai, o dažniausiai akcentuojami socialiniai, ekonominiai aspektai bei organizacijos ryšys su suinteresuotomis grupėmis.

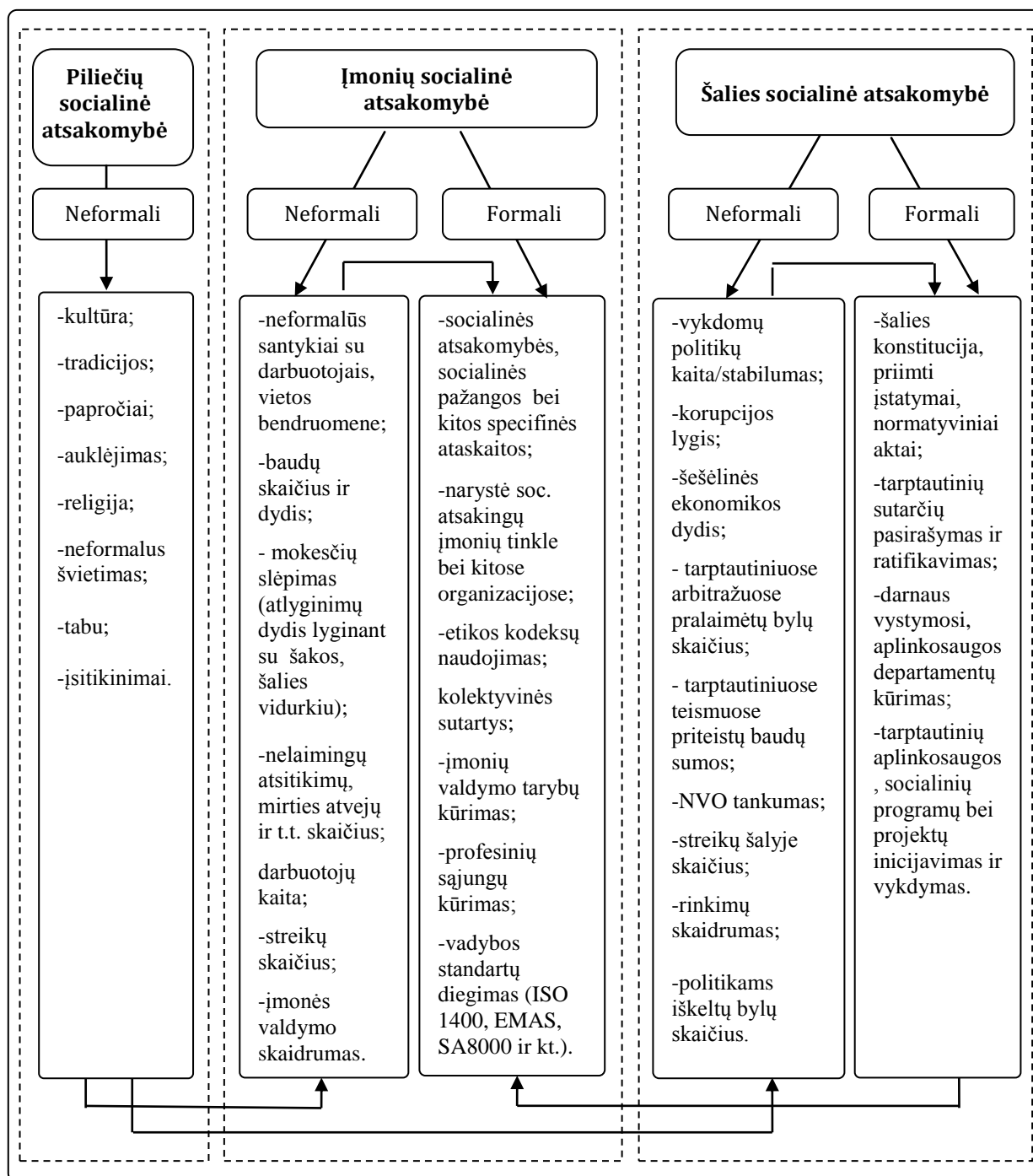
Šioje disertacijoje **ĮSA suprantama ir apibrėžiama kaip „įmonių atsakomybė dėl jų daromo poveikio aplinkai ir visuomenei“** (EC, 2011a). Tai yra naujausias, 2011 m. Europos Komisijos pasiūlytas, holistiniu požiūriu paremtas ĮSA apibrėžimas, pabrėžiantis, kad įmonės tikslas negali būti orientuotas vien į ekonominius rezultatus – maksimizuoti įmonės vertę akcininkams. Įmonė turi būti vertinama pagal tai, kokiais būdais siekia įmonės tikslų, kaip sugeba tinkamai identifikuoti ir integruoti į įmonės verslo strategiją socialinius, aplinkosauginius, etinius bei kitus visuomenei aktualius klausimus ieškant palankaus, visoms suinteresuotoms šalims priimtino sprendimo.

Pagrindiniai požymiai, kuriais remiasi tarptautinės institucijos apibrėždamos ir vertindamos ĮSA, šiame darbe yra sugrupuoti į tris grupes, priskiriant juos *ekonominiams, socialiniams bei aplinkosauginiams* ir yra pateikti 1 priede. Tačiau vieningos nuomonės dėl konkrečių požymių priskyrimo įmonių socialinei atsakomybei nėra, todėl pačios institucijos nusprendžia, kurie požymiai yra svarbiausi ir į kuriuos tikslinga atsižvelgti. Iš suvestinėje lentelėje išskirtų požymių matyti, kad vertinant ĮSA atsižvelgiama ne tik į įmonės vykdomą vidaus politiką mokesčių mokėjimo, skaidraus valdymo, gaminamų produktų ir teikiamų paslaugų saugumo, darbo vietos kokybės ir saugumo klausimais. Vertinant ĮSA, net keturios iš devynių tarptautinių institucijų, atliekančių tyrimus šioje srityje, atsižvelgia į korupcijos lygį šalyje, trys institucijos vertina pilietiškumo klausimus, šešios – žmogaus teisių užtikrinimą, dvi – verslo aplinkos kokybę.

Tokią ĮSA vertinimo logiką galima aiškinti tuo, kad įmonės veiklą vykdo tam tikroje aplinkoje, kurią sąlygoja politiniai, kultūriniai, socialiniai, ekonominiai aspektai, todėl ĮSA formavimąsi tiesiogiai bei netiesiogiai lemia teisinis valstybės reguliavimas, šalies priimti įsipareigojimai aplinkosaugos, socialinėje, ekonominėje srityse. Šalyje veikiančios įstatymai, priimti standartai, vykdomi tarptautiniai projektai ir sutartys nustato tam tikrus reikalavimus įmonėms, kurių jos privalo laikytis. Šiai nuomonei pritaria P.Lanoie ir kt. (2007) bei S.Ambec ir kt. (2013) teigdami, kad aukštesnius reikalavimus prisiimanti valstybė kartu įpareigoja įmones siekti ir laikytis aukštesnių reikalavimų.

Lygiagrečiai pati rinka per pasiūlą ir paklausą formuoja įmonių socialinę atsakomybę. Šis poveikis piliečių socialinę atsakomybę, nes tam tikras jos suvokimo lygis formuoja atitinkamą paklausą vartojimui. Priklausomai nuo to, kokios kultūrinės, žmogiškosios vertybės puoselėjamos, kokios tradicijos ir papročiai egzistuoja šalyje, kokia religija praktikuojama, priklauso, kokių pažiūrų ir kiek atsakingi bei sąmoningi piliečiai įsilies į įmones, koks bus verslininkų požiūris į samdomą darbuotoją, bendruomenę, gamtą, kokie tikslai bus keliami

įmonėje, kaip bus formuojama įmonės strategija ir daugelis kitų svarbių klausimų. Tai rodo, kad piliečių, įmonių ir šalies lygiais besiformuojanti socialinė atsakomybė tarpusavyje yra glaudžiai susijusi. Jų ryšys pavaizduotas 2 pav.

2 pav. Ryšys tarp piliečių, įmonių ir šalies lygiu besiformuojančios socialinės atsakomybės

Šaltinis: sudaryta autorės

2 pav. rodyklėmis pavaizduotas galimas ryšys tarp piliečių, įmonės ir šalies socialinės atsakomybės. Rodyklė, jungianti piliečio socialinę atsakomybę su įmonės atsakomybe rodo, kad piliečių atsakomybė formuoja neformalią įmonės atsakomybę, kuri savo ruožtu vėliau daro įtaką

formaliai įmonės atsakomybei. Piliečių atsakomybė taip pat lemia šalies socialinę atsakomybę. Rodyklė, jungianti piliečių socialinę atsakomybę su šalies atsakomybe rodo, kad asmeninė atsakomybė formuoja neformalią šalies socialinę atsakomybę, t.y. vyriausybės požiūrį į ekonomikos tvarumą, vykdomos politikos atsakingumą, skaidrumą, kuri savo ruožtu lemia šalies formalią atsakomybę. Šalies lygiu priimti įstatymai, tarptautiniai susitarimai tiesiogiai įpareigoja įmones vykdyti šiuos įsipareigojimus, teikiant ataskaitas, diegiant atitinkamas kokybės valdymo sistemas, darbo etikos kodeksus bei kitas priemones ir lemia įmonės formalią socialinę atsakomybę.

Išskirta formali ir neformali įmonių bei šalies socialinė atsakomybė detaliai paaiškina, kodėl vertinant ĮSA įmonės lygiu tarptautinės institucijos remiasi ne tik tiesiogiai pateikiama informacija (t.y. formalia socialine atsakomybe) apie įmonės socialinę atsakomybę ataskaitose, etikos kodeksuose, kituose oficialiuose dokumentuose. Remiamasi ir netiesiogiai surenkama informacija, aiškinantis neformalius santykius su darbuotojais, visuomene, vertinant darbuotojų kaitą įmonėje, galimą mokesčių slėpimą, nelaimingų įvykių, streikų mastą, priteistų baudų sumas ir dydžius. Platesniame kontekste ĮSA vertinti siūlo M.Kaufmann ir M.Olaru (2012).

Remiantis W.Chapple ir J.Moon (2005), didelės tarptautinės kompanijos yra linkusios atskleisti daugiau informacijos apie socialinę atsakomybę. Mažose ir vidutinėse įmonėse, kurios dominuoja tiek Europoje, tiek pasaulyje, santykiai, anot H.Jenkins (2004), tarp darbuotojų ir kitų suinteresuotų asmenų dažniau yra intuityvūs, remiasi tarpusavio pasitikėjimu bei neformaliais asmeniniais įsipareigojimais. Įvairių kodeksų, socialinių, aplinkosauginių bei etikos standartų diegimas reikalauja papildomų finansinių investicijų, laiko sąnaudų ir net papildomų kompetencijų, o visa tai, remiantis A.Russo ir A.Tencati (2009), stabdo formalių priemonių diegimą mažose įmonėse. Tačiau teigti, jog įmonės, kurios neteikia ataskaitų apie socialinę atsakomybę, nenaudoja etikos kodeksų ar kitų priemonių, yra mažiau socialiai atsakingos, taip pat būtų neteisinga.

Mažose įmonėse ar šalyse, kuriose ĮSA reiškinys yra pradinėje vystymosi stadijoje, socialinei atsakomybei atspindėti gali padėti neformalios atsakomybės atpažinimas, besiformuojantis ir pasireiškiantis ne tik įmonės, bet ir atskiro individo ar šalies mastu. Nepriklausomai nuo to, ar įmonė priklauso socialiai atsakingų įmonių tinklui bei kitoms organizacijoms, šalies mastu priimti įstatymai, ratifikuotos aplinkosauginės sutartys, vykdomi socialinių programų projektai ir jų mastas netiesiogiai atspindi ir įmonių socialinę atsakomybę, nes būtent įmonėms perkeliamas šalies mastu prisiimtų įsipareigojimų vykdymas.

Įmonių socialinės atsakomybės reiškinys dažniausiai apibrėžiamas bei vertinamas mikro lygiu, nors jo formavimąsi bei raišką lemia tiek šalies mastu prisiimti įsipareigojimai, tiek individo lygmeniu besiformuojanti socialinė atsakomybė. Analizuodama ĮSA reiškinį šalies

mastu ir ypač kalbėdama apie įmonių socialinės atsakomybės šalyje kiekybinį įvertinimą, darbo autorė siūlo mikro ir makro lygius atskirti ir įmonių socialinę atsakomybę apibrėžiant makro lygiu naudoti ĮSA lygio terminą. Toks mokslinio darbo kryptingumas leistų ne tik išlaikyti tam tikrą ekonomikos kategorijų pakopiškumą, bet ir perkelti ĮSA į makro lygį lengviau ją susieti su kitais makro lygio ekonominiais reiškiniais. Todėl šiame darbe *įmonių socialinės atsakomybės lygis suprantamas kaip šalies mastu agreguota įmonių socialinė atsakomybė* ir ĮSA lygio terminas toliau disertacijoje bus vartojamas siekiant kiekybiškai apibrėžti ĮSA makro lygiu.

Apibendrinant skirtingus mokslininkų požiūrius į ĮSA reiškinį ir jo formavimąsi vertėtų akcentuoti, jog vis rečiau sutinkamas siauras, įstatymais ir akcininkų poreikiais apibrėžtas klasikinis-akcininkų požiūris į ĮSA. Vis dažniau ĮSA suprantama bei vertinama remiantis plačiu, holistiniu socialinio kontrakto bei suinteresuotų grupių požiūriu, ieškant pusiausvyros ir bendrų sąlyčio taškų tarp įmonėms keliamų tikslų ir visuomenės interesų. Šiam požiūriui, leidžiančiam apibrėžti ir vertinti ĮSA reiškinį platesniame kontekste, pritaria ir disertacijos autorė, pripažindama, kad įmonė yra visapusiškai atsakinga už jos daromą poveikį visuomenei bei gamtinei aplinkai, akcentuojant glaudžius ryšius tarp šalies, įmonės ir piliečių socialinės atsakomybės.

1.2 Konkurencingumo samprata ir konkurencingumą lemiantys veiksniai

Konkurencingumo sampratos raida. Konkurencingumo samprata formavosi vystantis ekonomikos mokslo teorijai. Dėl iki šiol pasireiškiančių skirtingų teorinių požiūrių nėra vieningos nuomonės dėl sampratos apibrėžimo, skiriasi jos interpretacijos. Ilgą laiką šalies konkurencingumo samprata buvo tapatinama su tarptautinės prekybos ir jos politikos teorija. Todėl viena pirmųjų teorijų, akcentavusių šalies konkurencingumą tarptautinėje rinkoje, buvo ekonominis protekcionizmas, susiformavęs XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje ir įgavęs daugelį atmainų bei pavadinimų, iš kurių plačiausiai paplitusi yra merkantilizmo teorija. Teigiamas prekybos balansas, griežtai ribojant importą ir aktyviai remiant eksportą, buvo viena iš esminių turto kaupimo sąlygų, užtikrinančių šalies konkurencingumą. Merkantilistinio požiūrio įtaka daugiau ar mažiau jaučiama beveik visose vėlesnėse konkurencingumo teorijose.

XIX a. pradžioje, klasikinės ekonomikos atstovas D.Ricardo merkantilizmo teoriją transformavo į santykinio pranašumo teoriją, įrodydamas, kad šalys savaime yra linkusios prekiauti ir didžiausią naudą gauna iš tarptautinės prekybos, kai jos specializuojasi prekiauti prekėmis, kurioms pagaminti turi santykinį pranašumą lyginant su prekybos partnere (Sraffa ir Dobb, 2004). Ricardo rėmėsi darbo vertės teorija, darydamas prielaidą, kad darbas yra

homogeniškas (Salvatore, 2002) ir pirmasis netiesiogiai akcentavo technologijų reikšmę didinant darbo našumą bei siekiant efektyvesnės gamybos. Dar po šimtmečio, XX a. pradžioje, neoklasikinės ekonomikos švedų ekonomistai E.Heckscher ir B.Ohlin išplėtė Ricardo santykinio pranašumo teoriją, papildydami tarptautinės prekybos modelį kapitalo veiksmu, darydami prielaidą, kad šalies galimybės prekiauti tam tikrais produktais priklauso nuo darbo ir kapitalo gausos bei jų pasiskirstymo šalyje. Gamybos veiksnių skirtumai sukuria santykinį pranašumą ir skatina šalis prekiauti bei gauti naudą (Leamer, 1995; Davis, 1995).

Nors, anot E.Siggel (2006), bet kokia tarptautinė prekyba turi būti paremta santykiniu pranašumu, jei siekiama gauti naudos (angl. *welfare*), vis sudėtingiau tarptautinės prekybos tendencijas ir šalių sėkmę paaiškinti vien tik santykinio pranašumo teorija. P.K.Schott (2001), analizavęs XX a. antros pusės eksporto tendencijas, atskleidė, kad šalies eksportuojamų prekių vertė priklauso nuo šalies pajamų lygio. Jis pastebėjo, kad turtingos šalys gamina ir eksportuoja brangesnius produktus nei skurdesnės šalys, be to, įsivyraujant vertikalčiai specializacijai, turtingos šalys linkusios specializuotis aukštesnėse vertės grandinės pakopose, o mažiau turtingos – žemesnėse. P.Krugman (1979; 1983; 1987; 1991), sukūręs naująją prekybos teoriją (angl. *new trade theory*), paaiškino pagrindines priežastis (masto ekonomija bei vartotojų pirmenybė produktų ir paslaugų įvairovei), dėl kurių šalys, net turėdamos identišką technologijas bei kitus identišką veiksmus, yra linkusios tarpusavyje prekiauti ir gauti naudą. Tačiau požiūris, kuris remiasi vien tarptautine prekyba, šiandien yra per siauras vertinant šalių konkurencingumą. Mokslinėje literatūroje (McFetridge, 1995; Trabold, 1995; Swagel, 2012; Li, 2011; Atkinson, 2013; Aiginger, Vogel, 2015) galima pastebėti gerokai platesnį požiūrį, šalies konkurencingumą siejantį su ekonomikos gerove, kaip galutiniu ekonomikos siekiu.

H.Trabold (1995) praplėtė požiūrį į šalies konkurencingumą, išskeldamas keturias pagrindines sąlygas: 1- gebėjimą parduoti; 2- gebėjimą būti patraukliam (pritraukti); 3- gebėjimą prisitaikyti ir 4- gebėjimą uždirbti. H.Trabold įsitikinimu, šalies gebėjimas uždirbti pajamas pirmiausiai priklauso nuo eksporto galimybių, nuo to, ar šalis yra patraukli užsienio investuotojams ir sugeba pritraukti užsienio investicijų bei sugebėjimo prisitaikyti prie vartotojų poreikių arba, kitaip tariant, sugebėjimo kurti inovacijas. Šiai minčiai pritaria K.Aiginger (1998; 2006), teigdamas, kad eksportas yra pirminė sąlyga siekiant konkurencingumo, tačiau analizuodamas šalies konkurencingumo koncepciją per gerovės maksimizavimo prizmę bei pabrėždamas konkurencingumo, kaip reiškinių, dinamiškumą, teigia, kad žemi kaštai nėra ekonomikos tikslas ir net ne rodiklis vertinant konkurencingumą ilgalaikėje perspektyvoje. Prekybos balansas ir žemi kaštai yra svarbūs tik netiesiogiai. K.Aiginger (2006) bei K.Aiginger ir J.Vogel (2015) požiūriu konkurencingumą, kaip galutinį ekonomikos tikslą, galima pavaizduoti per socialinės gerovės funkciją, kurią apibrėžia pajamų lygis, socialinių tikslų

įgyvendinimas bei aplinkosauginiai standartai. Pateikdami šalies konkurencingumo sampratą, pagrįstą į perspektyvas orientuotu požiūriu (angl. *New Perspectives Outcomes*), kaip subalansuotos ekonomikos rezultata, K.Aiginger ir J.Vogel (2015) sieja ją ne tik su jau minėtu pajamų lygiu, socialinių tikslų pasiekimu, aplinkosauginių standartų lygiu, bet ir nevengia tokių sąvokų kaip laimė, tikėtina gyvenimo trukmė bei darbo-poilsio balansas.

M.E.Porter (1990b) nuomone, tradicinė ir naujoji prekybos teorijos nėra tapačios siekiant paaiškinti šiuolaikinės prekybos modelius ir, atstovaudamas vadybos mokyklą (angl. *management school*), konkurencingumo reiškinį analizuoja remdamasis verslo strategijos pozicija. Jo sukurtas nacionalinis deimanto (angl. *national diamond*) konkurencingumo modelis susieja tris konkurencingumo lygius, t.y. įmonės, sektoriaus ir šalies, į vieną visumą ir pateikia sisteminių požiūrį į konkurencingumo reiškinį. Anot M.E.Porter, šalies konkurencinį pranašumą formuoja įmonės strategija, išvystyta susijusių pramonės šakų infrastruktūra, veiksnių sąlygos, leidžiančios sukurti ir valdyti sunkiai kopijuojamus gamybos išteklius, vidaus rinkos paklausa bei vyriausybės vykdoma politika. Ši M.E.Porter pateikta konkurencinio pranašumo arba dar kitaip vadinama „deimanto“ teorija bei G.Bristow (2005) teorinės išvalgos dėl šalių netiesioginio konkuravimo tarpusavyje formuojant fundamentalų pagrindą ir sąlygas įmonėms sėkmingai vykdyti veiklą, taikliai atremia ekonomisto P.Krugman (1994) kritiką, kuris iš viso vengia vartoti konkurencingumo sampratą makro lygiu, darydamas prielaidą, kad konkuruoja ne šalys, bet įmonės. Būtent konkurencingumo sąvokos vartojimas įmonės, sektoriaus bei šalies lygiais, anot EBPO (1996) ir sukelia esminius sunkumus apibrėžiant ir vertinant konkurencingumą, nes įmonės ir šalys kelia skirtingus tikslus.

Galima sutikti su E.Meilienės ir V.Snieškos (2010) nuostata, jog šalies konkurencingumas pagrįstas vien ekonominiu požiūriu, yra ribotas, jei neįvertinamas šalies gebėjimas įgyvendinti socialinius ir politinius tikslus, kurie paprastai siejami su pajamų ir užimtumo didinimu. Todėl plėtojama konkurencingumo samprata, apibrėžiant ją ne tik kaip ekonominių veiksnių visumą, bet ir kaip politinio, socialinio ir ekonominio valstybės pajėgumo kontekstą (Lietuvos įtakos ir konkurencingumo didinimo ES kryptys, 2010), akcentuojant gyvenimo kokybės gerinimą, užimtumo didinimą, tarptautinių įsipareigojimų vykdymą (Martin, 2003).

Su šia pozicija sutinka ir Y.Gefei (2007), teigdamas, kad gilėjant aplinkosauginėms ir socialinėms problemoms, vien į rinką orientuoto konkurencingumo sampratą privalo pakeisti į aplinką orientuoto konkurencingumo sampratą, o pastarąją – į socialinę atsakomybę orientuoto konkurencingumo sampratą. Tai reiškia, kad siekiant akcininkų tikslų turi būti atsižvelgta į poveikį aplinkai, gyvenimo kokybei, t.y., turi būti tenkinami visų suinteresuotų grupių poreikiai. Esminiai bruožai, būdingi kiekvienam atsakingo konkurencingumo sampratos raidos etapui, pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

Atsakingo konkurencingumo sampratos formavimosi etapai

Etapai	Į rinką orientuotas konkurencingumas	Į aplinkosaugą orientuotas konkurencingumas	Į socialinę atsakomybę orientuotas konkurencingumas
Veiklos tikslai	Akcininkų tikslų vyravimas	Akcininkų tikslų ir aplinkosaugos tikslų vyravimas	Akcininkų ir suinteresuotų grupių tikslų integracija
Konkurencingumo principai	Sukurti žemų kainų ir aukštos kokybės produktus pirkėjams	Sukurti žemų kainų ir aukštos kokybės produktus išliekant atsakingiems aplinkai	Sukurti žemų kainų ir aukštos kokybės produktus išliekant atsakingiems prieš suinteresuotas grupes
Valdymo tikslai	Produktai	Produktas + aplinka	Produktas + aplinka + žmonės
Valdymo uždaviniai	Kokybės didinimas	Kokybės didinimas + aplinkos saugojimas	Kokybės didinimas + Aplinkos saugojimas + Rūpinimasis žmonėmis
Veiklos koncepcija	akcinė bendrovė	Akcinė bendrovė orientuota į aplinkosaugą	Akcinė bendrovė orientuota į socialinę atsakomybę

Šaltinis: Gefei, Y. (2007).

Merkantilistinį požiūrį pakeitusi santykinio pranašumo teorija, o pastarąją – naujosios prekybos, konkurencinio pranašumo bei atsakingo konkurencingumo teorijos rodo, kad konkurencingumo samprata yra nuolat kintanti ir plėtojama. Tai reiškia, kad konkurencingumo, klasikinės ekonomikos teorijos atstovų apibūdinto kaip grynai ekonominio reiškinio, suvokimas šiandien peržengia šias ribas. Įvedama nauja į atsakomybę orientuoto arba atsakingo konkurencingumo samprata, apjungianti ne tik ekonominius rezultatus, bet ir aplinkosauginius, socialinius aspektus, kartu įtraukiant skirtingas suinteresuotas grupes, todėl gali būti vertinamas tik daugiamatėje plotmėje.

Konkurencingumo koncepcijos teorinį sudėtingumą ir painumą lemia konkurencingumo kaip reiškinio dinamiškumas, jo sampratų įvairiapusiškumas. Anot G.Iarossi (2013), šis reiškinys apibrėžiamas remiantis skirtingais matavimo lygiais (produkto, įmonės, sektoriaus, šalies, regionų bloką), siejamas su skirtingomis koncepcijomis (gyvenimo standartais, ekonomikos augimu, vietos specifinėmis sąlygomis), tiriamas iš skirtingų laiko perspektyvų (ilgalaikių, trumpalaikių), apjungia daug skirtingų veiksnių ir procesų (EBPO, 1996; Reiljan ir kt. 2000; Camagni, 2002; Ezeala-Harrison, 2005, 2014; Snieška ir Bruneckienė, 2009; Grebliauskas ir Ramanauskas, 2007). Konkurencingumo sampratos, atsižvelgiant į tai, kaip plačiai suvokiamos, kiek skirtingų dimensijų apima ir kokius aspektus atspindi, apibendrintos ir pateiktos 2 priede. Pritariant pateiktai mokslininkų nuomonei dėl konkurencingumo reiškinio daugiakriteriškumo ir dinamiškumo bei kartu pabrėžiant ilgalaikių vystymosi perspektyvų apibrėžiant ir vertinant šalies konkurencingumą kitų šalių kontekste svarbą, **šiam darbe šalies**

konkurencingumas suprantamas kaip visuma veiksnių, užtikrinančių aukštą ir nuolat kylančią šalies ekonominę gerovę, lygiagrečiai įgyvendinant socialinius bei aplinkosauginius tikslus. Toks požiūris parodo, kad šalies politika turi būti nukreipta į ilgalaikį ir tvarų ekonomikos augimą.

Apibendrinant skirtingus teorinius požiūrius į konkurencingumo sampratą galima teigti, jog konkurencingumo samprata iki XVIII a. iš esmės buvo aiškinama remiantis merkantilistiniu požiūriu akcentuojant tarptautinės prekybos svarbą, XVIII–XX a. – klasikine bei neoklasikine teorija, atkreipiant dėmesį į santykinius gamybos kaštus. Nuo XXI a. vis dažniau aiškinama remiantis atsakingo konkurencingumo samprata ir, remiantis verslo strateginiu požiūriu, siejama su šalyje plėtojamais retais bei sunkiai kopijuojamais ištekliais, kad būtų užtikrinta ilgalaikė šalies socialinė-ekonominė gerovė.

Konkurencingumą lemiantys veiksniai. Konkurencingumo reiškinį suvokiant vis platesniame kontekste, pasireiškia skirtingos nuomonės ir dėl konkurencingumo veiksnių išskyrimo bei dėl jų įtakos konkurencingumui vertinimo. Mokslininkų nuomonių skirtumams įtaką daro tai, kad tiriamos šalys yra unikalios ne tik gamtiniais resursais, kultūrine aplinka, istorija, geopolitine situacija, bet dėl skirtingo demokratijos lygio, politinio režimo vykdo skirtingą socialinę, ekonominę politiką.

Vieni pirmųjų konkurencingumo tyrimus atliko Tarptautinio vadybos ir plėtros instituto (IMD) mokslininkai, 1989 m. pirmą kartą įvertinę skirtingų pasaulio šalių konkurencingumą tarptautiniu mastu. Šalies konkurencingumą suvokiant kaip šalies gebėjimą sukurti ir išlaikyti tokią aplinką, kurioje įmonės galėtų sėkmingai konkuruoti ir kurti pridėtinę vertę, tiriamą aplinką suskirstoma atsižvelgiant į keturias veiksnių grupes: ekonomikos rezultatus, vyriausybės valdymo efektyvumą, verslo efektyvumą bei infrastruktūros išvystymą (World Competitiveness Yearbook, 2012). Šio instituto mokslininkai daug dėmesio skiria šalies infrastruktūrai, kuri suvokiama platesne prasme nei įprastai ir apima ne tik fizinę, bet ir technologinę, mokslinę-inovacinę, sveikatos apsaugos bei švietimo infrastruktūrą. Visos išskirtos veiksnių grupės yra vienodai svarbios ir jų įtaka, vertinant konkurencingumą, yra lygiavertė.

Labiau integruoto požiūrio, vertinant konkurencingumą, laikosi Pasaulio ekonomikos forumo (WEF) mokslininkai. Visus konkurencingumo veiksnius suskirstę į tris stambias veiksnių grupes, apimančias bazinius makroekonominius veiksnius, efektyvumo didinimo bei inovacijas skatinančius veiksnius, kiekvienai veiksnių grupei suteikia skirtingą svorį (Schwab, 2014). Kuo šalis mažiau išsivysčiusi, tuo, mokslininkų nuomone, baziniai veiksniai, tokie kaip institucijos, fizinė infrastruktūra, makroekonominė aplinka, sveikatos ir pradinio švietimo lygis, yra svarbesni ir daro didesnę įtaką šalies konkurencingumui. Pereinant į aukštesnį ekonomikos išsivystymo lygį, vis didesnis svoris formuojant šalies konkurencingumą suteikiamas

efektyvumo veiksniams, apimantiems technologijas, aukštojo švietimo sistemą, darbo rinkos reguliavimą bei inovacijas, t.y. veiksniams, generuojantiems aukštą pridėtinę vertę ir užtikrinantiems ilgalaikį ekonomikos augimą. Pasaulio Ekonomikos Forumo atliekamas tarptautinio konkurencingumo vertinimas, anot P.Alege ir H.Okodua (2014), šiuo metu yra išsamiausias ir patikimiausias.

M.Delgado ir kt. (2012) taip pat pripažįsta, kad, esant skirtingiems šalies ekonomikos vystymosi etapams, skirtingų veiksnių poveikis šalies konkurencingumui yra skirtingas. Gamtiniai ištekliai gali būti svarbūs tik pradiniame valstybės kūrimosi ir vystymosi etape, o anot C.N.Pitelis (2003), kuo šalis turi mažiau gamtinių resursų, tuo didesnė motyvacija kurti konkurencinius pranašumus. Todėl šalies gebėjimas panaudojant inovacijas kurti bei atnaujinti produktus ir paslaugas, anot M.E.Porter (1990b), yra esminis konkurencingumo veiksnys. Konkurencingumo „deimanto“ modelyje apibrėždamas veiksnių sąlygas, M.E.Porter ypatingą dėmesį skiria žmogiškųjų išteklių kokybei, kaip pagrindinei technologijų ir mokslinės pažangos varomajai jėgai.

Į žmogiškuosius išteklius esminį dėmesį sukonzentruoja Pramonės politikos studijų instituto (IPS) mokslininkai, išskirdami dvi pagrindines veiksnių, lemiančių šalies konkurencingumą, grupes – fizinį ir žmogiškąjį kapitalą (Cho ir Moon, 2011). Fizinių veiksnių išskyrimas remiasi M.E.Porter „deimanto konkurencingumo“ modeliu ir apima veiksnių sąlygas, paklausos sąlygas, susijusias pramonės šakas, verslo sąlygas, politikos ir biurokratijos lygį bei atsitiktinius įvykius. Žmogiškųjų išteklių kokybė, išreiškiama per antrepreneriškumo, profesionalumo, kompetencijų lygį, įgytus įgūdžius ir lemia tiek inovacijų, tiek technologijų plėtrą, tiek investicijų pritraukimo į šalį galimybes. Anot S.Weymouth ir R.Feinberg (2011), investicijos į žmogiškojo kapitalo formavimą pagrįstai laikomos svarbiausiomis.

„Deimanto konkurencingumo“ modeliu vadovaujasi ir Beacon Hill instituto (BHI) mokslininkai vertindami visų valstijų, įeinančių į JAV sudėtį konkurencingumą (11th Annual State Competitiveness Report, 2011). Mokslininkai pažymi, kad koncentruojasi į ilgalaikio konkurencingumo tyrimus, todėl kaip atskirą veiksnių grupę išskiria aplinkosaugos sritį ir atsižvelgia į aplinkos kokybę. Į atskirą veiksnių grupę išskiriamas šalies atvirumas, kuris suprantamas plačiąja prasme, t.y. ne tik kaip prekių ir paslaugų rinkos atvirumas, bet ir finansų rinkos bei gamybos veiksnių (šiuo atveju darbo veiksnių) prieinamumas. Kadangi vertinamos visos į JAV sudėtį įeinančios valstijos, jos patiria vienodą monetarinę, prekybos bei iš dalies fiskalinę politiką. Tad į valdymo ir fiskalinę politiką atsižvelgiama tiek, kiek tai priklauso nuo konkrečiai valstijai suteikto savarankiškumo.

Pasaulio ekonomikos forumo, Beacon Hill instituto, Pramonės politikos studijų instituto mokslininkai, priešingai nei Tarptautinio vadybos ir plėtros instituto mokslininkai, santykinai

mažai dėmesio skiria bendrai investicijų ir ypač TUI reikšmei formuojant konkurencingumą. R.Huggins (2003), vertindamas Europos konkurencingumą, visai neatsižvelgia į užsienio investicijų įtaką. Nors mokslininkai, tyrinėjantys TUI, neabejoja teigiama jų įtaka ekonomikai, tačiau, kaip pastebi S.Kurtishi-Kastrati (2013), TUI reikšmė skirtingoms šalims, sektoriams ar įmonėms yra skirtinga. Viena vertus, TUI stimuliuoja tarptautinę prekybą, užimtumo lygį, ekonomikos augimą, aprūpindamos šalį kapitalu, technologijomis, kurios priešingu atveju nebūtų prieinamos. Kita vertus, dėl investicijas priimančios šalies nepakankamo ekonominio atvirumo lygio, silpnos konkurencijos, neadekvačios reguliavimo politikos, žemo švietimo lygio ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo, TUI nauda gali būti minimali. Vertinant ekologiniu aspektu, kai užsienio investicijos nukreipiamos į taršias pramonės šakas dėl investicijas priimančios šalies žemų aplinkosauginių reikalavimų, jų teigiama įtaka šalies konkurencingumui galima suabejoti (Dam ir Scholtens, 2008). Jeigu šalis yra aukštų pajamų, tai, anot I.Alvarez ir kt. (2008), į šalį pritraukiamos TUI mažina aukštųjų technologijų eksportą ir atvirkščias poveikis pasireiškia su vidutinių pajamų šalių eksportu. Tai rodo, kad investicijos yra glaudžiai susijusios priežastiniais-pasekminiais ryšiais su technologijomis, inovacijomis bei tarptautine prekyba.

Remiantis I.Alvarez ir kt. (2008) atlikto tyrimo rezultatais, technologijų ir investicijų įtaką konkurencingumui tikslinga vertinti kompleksiskai. Lygindami užsienio investicijų, kaip išorinių veiksnių, ir technologijų, kaip vidinių veiksnių, įtaką skirtingo išsivystymo lygio šalių konkurencingumui, tyrėjai padarė išvadą, kad žemesnio išsivystymo lygio šalys didžiausią naudą gauna pritraukdamos TUI ir nukreipdamos jas į jau sukurtų technologijų absorbavimą. Tuo tarpu išsivysčiusios šalys konkurencinius pranašumus susikuria pačios kurdamos naujas technologijas ir užsienyje steigdamos tarptautines įmones, kur šios technologijos yra pritaikomos. Anot R.Narula ir K.Wakelin (1998), technologiniai pajėgumai ir šalies išsivystymo lygis yra du esminiai požymiai, apibrėžiantys šalies konkurencingumą. Atskleistas abipusis priežastinis ryšys tarp TUI ir tarptautinės prekybos (Kahouli ir kt., 2014) bei abipusiai priežastiniai ryšiai tarp TUI, inovacijų ir tarptautinės prekybos (Wang ir kt., 2010) rodo, kad šie konkurencingumo veiksniai yra vienas kitą papildantys ir leidžia teigti, kad jų poveikis taip pat turi būti vertinamas kompleksiskai.

Išskiriant konkurencingumo veiksnius bei veiksnių grupes, moksliniuose darbuose pateikiamos skirtingos metodikos. R.Huggins (2003) nuomone, įmonės ir šalies konkurencingumo koncepcijos tarpusavyje yra glaudžiai susijusios, todėl šalių konkurencingumą siūlo vertinti pagal įmonių indėlį formuojantis šalies konkurencingumui. M.Runiewicz (2005) siūlo konkurencingumą pirmiausia įvertinti mikro lygiu ir tik po to – makro lygiu, nes, anot jos, aukštesnio lygio konkurencingumą lemia žemesnio lygio

konkurencingumas, t.y. ne šalis daro įtaką šakos ar įmonės konkurencingumui, bet įmonės formuoja šakos konkurencingumą, o pastarosios – šalies ar šalių grupių konkurencingumą. Tai reikštų, kad svarbiausia yra išskirti mikro lygio veiksnius ar jų grupes, nes jie formuoja konkurencingumo pagrindą.

Ne tokios griežtos nuomonės laikosi B.E.Biro (2011), C.Filo (2007), teigdami, kad regiono konkurencingumą galima analizuoti iš dviejų pozicijų: 1) regiono konkurencingumą galima analizuoti interpretuojant regionus kaip integralią visumą 2) galima pradėti nuo žemesnio lygio, t.y. atskaitos tašku pasirenkant įmones, ir tirti, kokie veiksniai bei sąlygos sukuria konkurencinius pranašumus įmonėms ir analizuojamam regionui.

F.Ezeala-Harrison (2014) taip pat mano, jog tikslinga visus konkurencingumo veiksnius suskirstyti į mikro ir makro lygio veiksnius, t.y. pagal tai, ar yra priklausomi nuo įmonių ir kiekvienoje įmonėje gali būti skirtingi, ar formuojami visos ekonomikos mastu ir nuo įmonės nepriklauso. Mokslininkė padarė išvadą, kad mikro lygiu besiformuojantys veiksniai: įmonės ar pramonės šakos darbo vieneto kaštai, inovacijos, įmonės valdymo efektyvumas, įsijungimo į profesines darbo sąjungas bei gamybinių pajėgumų panaudojimo lygis, yra svarbesni šalies konkurencingumui nei makro lygiu besiformuojantys veiksniai, tokie kaip: įmonių mokesčių lygis, valiutos kurso politika, infrastruktūra, finansinio sektoriaus reguliavimas ar socialinių-ekonominių institucijų stabilumas. Tačiau M.Delgado ir kt. (2012) atlikto tyrimo, vertinant mikro ir makro lygio veiksmų įtaką šalies konkurencingumui, rezultatai skiriasi. Naudodami skirtingus modelius, mokslininkai atskleidė, kad mikro lygio veiksniai didžiausią įtaką daro aukštųjų technologijų eksportui, o makro lygio veiksniai svarbesni didinant darbo produktyvumą.

Vien ekonominiu požiūriu pagrįsta G.Kharlamova ir O.Vertelieva (2013) konkurencingumo veiksmų analizė. Kadangi globalizacija turi didelės įtakos šalių ekonomikai, autorės siūlo visus konkurencingumą lemiančius veiksnius grupuoti į dvi grupes pagal tai, ar konkurencinis pranašumas sukuriamas išorės veiksmų ar vidaus veiksmų. Remiantis šia logika išorės veiksmams priskiriami užsienio rinkų vystymosi dinamika, vidaus rinkos atvirumas, eksporto struktūra ir jos dinamika. Tuo tarpu vidiniams veiksmams priskiriami politinės ir įstatyminės sistemų stabilumas, priėjimas prie pigių resursų, įmonių koncentracijos, kooperacijos bei specializacijos lygiai.

Sudarydami regiono konkurencingumo piramidę, B.Gardiner ir kt. (2004), remdamiesi kitais tyrėjais, išskiria penkis pagrindinius konkurencingumo veiksnius, didinančius darbo produktyvumo ir užimtumo lygį bei užtikrinančius aukštus gyvenimo standartus: mokslinių tyrimų plėtra ir technologijų vystymas, smulkaus ir vidutinio verslo plėtojimas, TUI pritraukimas, infrastruktūra ir žmogiškasis kapitalas, institucijos ir socialinis kapitalas.

Remiantis tokių tarptautinių institucijų, kaip Pasaulio ekonomikos forumo, Tarptautinės vadybos ir plėtros, Pramonės politikos studijų, Beacon Hill institutų bei R. Huggins atliktais konkurencingumo tyrimais, skaičiuojant tarptautinius konkurencingumo indeksus bei atskirų mokslininkų, tokių kaip M.Delgado ir kt. (2012), B.Gardiner ir kt. (2004), R.L.Martin (2003), T.Sastre ir F.Viani (2014), I.Alvarez ir kt. (2008) moksliniais darbais, išskirti ir 3 lentelėje pateikti svarbiausi konkurencingumo veiksniai.

3 lentelė

Šalies konkurencingumą lemiančių veiksnių konkurencingumo vertinimo tyrimuose palyginimas

Šalies konkurencingumo veiksniai	Konkurencingumo indeksas naudojamas IMD	Globalus konkurencingumo indeksas naudojamas WEF	Europos konkurencingumo indeksas naudojamas R. Huggins	Konkurencingumo indeksas naudojamas BHI	Konkurencingumo indeksas naudojamas IPS	Pavienių mokslininkų darbuose išskirti veiksniai
Infrastruktūra (fizinė)	+	+	+	+	+/-	+
Verslo sąlygos / makroekonominė aplinka	+	+	-	+	+	+
Institucijos	+	+	-	+/-	+	+
Žmogiškieji ištekliai	+	+	+	+	+	+
Technologijos	+	+	+	+	+	+
Inovacijos	+	+	+	+	+	+
Tarptautinė prekyba	+	+	-	+	-	+
Investicijos	+	+/-	-	+/-	+/-	+

pastaba: + reiškia, kad vertinant šalies konkurencingumą veiksniai skiriamas didelis dėmesys; +/- reiškia, kad vertinant šalies konkurencingumą veiksniai skiriama sąlyginai nedaug dėmesio; - reiškia, kad vertinant šalies konkurencingumą į veiksnius neatsižvelgiama.

Vertinant šalių konkurencingumą, daug mokslinių diskusijų kyla dėl nekaininių veiksnių poveikio konkurencingumui. Šių veiksnių svarbą pripažįsta ir M.Durand ir kt. (1998) bei K.Benkovskis ir J.Worz (2012), teigdami, kad nekaininiai veiksniai, pavyzdžiui, technologijų, inovacijų kokybė, neretai yra svarbesni už statistinius duomenis. Tačiau pripažįsta, jog yra žymiai sudėtingiau išmatuojami ir palyginami skirtingose šalyse, todėl vertinant konkurencingumą naudojami rečiau. Nekaininiams veiksniams atspindėti Pasaulio ekonomikos forumas naudoja net du trečdalius visų rodiklių, Tarptautinis vadybos ir plėtros institutas – vieną trečdalį, Pramonės politikos studijų institutas – pusę rodiklių, o R.Huggins konkurencingumo vertinime nekaininių veiksnių naudojimo visai atsisako. Pripažįstama, jog naudojant nekaininius kriterijus yra didesnė tikimybė platesniam ir įvairesniam rezultatų interpretavimui, bet atsiranda

galimybė klaidingoms interpretacijoms. Anot M.Herciu ir kt. (2011), didžiausią pavojų rezultatų iškraipymui gali daryti kultūrinė aplinka.

Makroekonominiai reiškiniai paprastai tarpusavyje yra daugiau ar mažiau, tiesiogiai ar netiesiogiai susiję, todėl sudėtinga išvelgti vienakryptes priklausomybes tarp atskirų reiškinių. Šią problemą akcentuoja WEF konkurencingumo tyrėjai (Schwab, 2014), teigdami, kad inovacijų lygis priklauso nuo švietimo, sveikatos sistemos kokybės, prekių rinkos efektyvumo ar galimybių finansuoti mokslinius tyrimus. D.Rondinelli (2002) pastebi, kad institucijų ir valdymo kokybė sąlygoja sveikatos apsaugos kokybę šalyje, piliečių saugumą, o T.Sastre ir F.Viani (2014) akcentuoja tai, kad TUI pritraukimas yra labiau susijęs su šalies saugumu ir kiek silpniau su šalies ekonomikos išsivystymo lygiu ar prognozuojamu ekonomikos augimu. Todėl identifikuojant konkurencingumo veiksnius bei vertinant jų reikšmingumą, tikslinga vadovautis platesniu požiūriu ir juos vertinti kompleksiskai.

Apibendrinant skirtingas institucijas atstovaujančių tyrėjų bei atskirų mokslininkų požiūrius į šalies konkurencingumą lemiančius veiksnius, galima išskirti šiuos svarbiausius konkurencingumo veiksnius: *žmogiškuosius išteklius, inovacijas, technologijas, investicijas, tarptautinę prekybą, makroekonominę aplinką, institucijas bei infrastruktūrą*. Atlikta veiksmų analizė leidžia teigti, jog nuomonių įvairovė pasireiškia ne tik dėl konkurencingumo veiksmų identifikavimo. Dažniausiai nesutariama dėl konkurencingumo veiksmų suklasifikavimo ir priskyrimo atskiroms grupėms pagal tai, kokiame lygyje – mikro ar makro – formuojasi, kokią sritį veikia, nuo kokių aplinkybių – vidinių ar išorinių – priklauso ir kokią įtaką jie daro skirtingų šalių konkurencingumui.

Išanalizavus ĮSA ir konkurencingumo reiškinius bei identifikavus šalies konkurencingumą lemiančius veiksnius, kitame disertacijos skyrelyje bus analizuojamos ir apibrėžiamos ĮSA bei konkurencingumo sąsajos įmonės, sektoriaus bei šalies lygiais.

1.3 Įmonių socialinės atsakomybės ir konkurencingumo reiškinių sąsajos

Skirtingais teoriniais požiūriais atlikta ĮSA ir konkurencingumo sampratų analizė parodė, kad konkurencingumas turi būti nukreiptas į ilgalaikį bei tvarų ekonomikos augimą. Tai skatina šį reiškinį vertinti platesniame kontekste ir analizuoti galimas jo sąsajas su įmonių socialine atsakomybe. Kadangi konkurencingumas suvokiamas ir analizuojamas skirtingais lygiais, t.y. mikro, sektoriaus bei šalies, o ĮSA dažniausiai apibrėžiama ir vertinama įmonės lygiu, todėl tikslinga ĮSA ir konkurencingumo sąsajas atskleisti visais šiais lygiais. Tik būtina atsižvelgti ne vien į galimas tiesiogines, bet ir netiesiogines sąsajas tarp šių reiškinių vadovaujantis 1.2 skyrelyje identifikuotais konkurencingumo veiksniais.

1.3.1 Įmonių socialinės atsakomybės ir įmonių konkurencingumo sąsajos

ĮSA ir įmonės konkurencingumo sąsajoms analizuoti naudojamos skirtingos teorijos, iš kurių populiariausios būtų išteklių teorija, M.E. Porter verslo strategija paremta konkurencinio pranašumo teorija bei R.E.Freeman atstovaujama suinteresuotų grupių teorija. Sprendžiant ekonomines, socialines bei aplinkosaugines problemas ir vis dažniau akcentuojant retų, sunkiai kopijuojamų išteklių privalumus kuriant konkurencinius pranašumus sąveikoje su suinteresuotomis grupėmis, šios teorijos yra ypač aktualios, todėl plačiai naudojamos siejant ĮSA su konkurencingumu. Išteklius suvokiant ne tik kaip fizinius, bet ir nematerialius bei organizacinius resursus, naudojamus kuriant pridėtinę vertę, išteklių teorija naudojama siejant ĮSA su konkurencingumu tiek mikro, tiek sektoriniu ar makro lygiu.

Suinteresuotų grupių teorija pabrėžia, kad įmonė negali būti atskirta nuo visuomenės, o turi būti integruota į ją, kad siektų bendrų tikslų (Sun ir kt., 2011). Įmonė geresnius verslo rezultatus pasiekia tada, kai veiklą vykdo atsižvelgdama į visuomenės poreikius ir lūkesčius (Marrewijk, 2003). Tai reikštų, kad įmonės rezultatai priklauso nuo jos gebėjimo palaikyti ir išsaugoti tinkamus ryšius su suinteresuotomis grupėmis arba, kitaip tariant, nuo gebėjimo prisiimti didesnius įsipareigojimus (Freeman, 1984). Nors, remiantis M.E.Porter ir M.R.Kramer (2006) pozicija, nė viena įmonė nepajėgi išspręsti visų visuomenės problemų ir to neprivalo daryti, tačiau kiekviena įmonė gali ir privalo pasirinkti tuos visuomenei aktualius klausimus, kurie turi tam tikrus sąlyčio taškus su įmonės vykdoma veikla ir išnaudoti juos kuriant įmonės konkurencinius pranašumus. Tai reikštų, kad kompleksiskai integruotos į įmonės verslo strategiją šios abi teorijos gali padėti įmonėms susikurti konkurencinius pranašumus. B.W.Husted ir J.J.Slazar (2006) taip pat patvirtina, kad įmonė pasiekia geresnių rezultatų, kai strategiškai pasirenka socialinės atsakomybės priemones, negu tai daro tik iš altruistinių paskatų.

Vertinant ĮSA ir konkurencingumo sąsajas, tikslinga išskirti **tiesiogines ĮSA sąsajas su konkurencingumu**, kai remiantis klasikiniu siauresniu požiūriu ĮSA ir konkurencingumas siejami tiesiogiai ir **netiesiogines ĮSA sąsajas su konkurencingumu**, kai remiantis plačiu požiūriu ĮSA siejama su konkurencingumu per konkurencingumo veiksnius.

Atskleidžiant tiesiogines ĮSA sąsajas su įmonės konkurencingumu, kai įmonės konkurencingumas vertinamas finansiniais rezultatais, tikslinga išskirti S.A.Waddock ir S.B.Graves (1997) tyrimą. Mokslininkai atskleidė abipusį ryšį tarp ĮSA ir įmonės konkurencingumo, įvertinto turto, pardavimų ir nuosavybės grąžos rodikliais. A.McWilliams ir D.Siegel (2000) tyrimas atskleidė dviprasmiškus rezultatus, t.y. teigiamą ĮSA poveikį įmonės konkurencingumui, į modelį neįtraukus kontrolinių kintamųjų ir statistiškai nereikšmingą poveikį, papildomai į modelį įtraukus tokius kintamuosius, kaip moksliniai tyrimai bei pramonės

struktūrą atspindintys pseudo kintamieji. Tai rodo, kokią įtaką daro kontroliniai kintamieji tyrimo rezultatams. ĮSA vertinant siauru požiūriu per aplinkosauginių klausimų sprendimą, nustatytas neigiamas ĮSA poveikis įmonės konkurencingumui, o kompleksiskai įvertintos ĮSA poveikis yra statistiškai nereikšmingas (Makni ir kt., 2009).

Remiantis suinteresuotų grupių teorija, atskleista, kad atsakomybė darbuotojams, pirkėjams, bendruomenei, akcininkams bei verslo partneriams ypač teigiamai veikia įmonės finansinius rezultatus tiek einamaisiais, tiek ir kitais metais (Chen ir Wang, 2011). Teigiamas ĮSA poveikis įmonės konkurencingumui atskleistas L.Marin ir kt. (2012) tyrime. Papildomai nustatyta, kad įmonės mastas ir aktyvi konkurencinė strategija teigiamą poveikį dar labiau sustiprina. Remdamiesi įmonės išteklių teorija, A.McWilliams ir kt. (2002) padarė išvadą, kad atitinkama vyriausybės politika ribojant išteklių prieinamumą ir naudojimą gali padėti sukurti įmonėms konkurencinius pranašumus, nes tada didėja įmonės motyvacija kurti naujas technologijas, diegti pažangius gamybos procesus, kurti alternatyvius, sunkiai konkurentų kopijuojamus išteklius.

Vertinant ĮSA sąsajas su įmonės konkurencingumo veiksniais, dažniausiai akcentuojamas ĮSA poveikis žmogiškiesiems ištekliams, finansinės rizikos mažinimui, reputacijos didinimui bei inovacijų skatinimui (EC, 2008). ĮSA poveikis žmogiškiesiems ištekliams, kaip vienai svarbiausių ekonomikos varomųjų jėgų, paprastai pasireiškia per kvalifikuotų darbuotojų pritraukimo į įmonę, jų lojalumo užtikrinimo, įmonės reputacijos, pirkėjų pasitenkinimo ir pasitikėjimo įmone didinimo galimybes. Nors ĮSA bei konkurencingumo teorinėms sąsajoms atskleisti tyrėjai naudoja skirtingas ekonomikos teorijas, beveik visada akcentuojama teigiama ĮSA įtaka įmonės konkurencingumui:

4 lentelė

ĮSA sąsajos su įmonės konkurencingumu, remiantis skirtingais teoriniais požiūriais

Teorinis požiūris	ĮSA ir įmonės konkurencingumo sąsajos	Šaltinis
Suinteresuotų grupių teorija	ĮSA teigiamai veikia įmonės reputaciją ir įmonės patrauklumą pritraukiant ir išlaikant kvalifikuotus darbuotojus bei motyvuoja juos geriau dirbti ir daugiau įsipareigoti įmonei.	Turban ir Greening (1996); Albinger ir Freeman (2000); Freeman ir kt. (2006); Stites ir Michael (2011)
	Kai įmonės atsižvelgia į suinteresuotų grupių lūkesčius ir poreikius, įmonėms lengviau pasiekti geresnius veiklos rezultatus.	Arshad ir kt. (2012)
M.E. Porter konkurencinio pranašumo teorija	Darnumas ir įmonių socialinė atsakomybė yra esminiai veiksniai pritraukiant investicijas. Investuotojų dėmesys socialiai atsakingoms įmonėms nuolat auga.	Pivo (2008);
	ĮSA strategijos ir etinių principų integracija į įmonės strategiją užtikrina įmonės nematerialių vertybių vystymąsi ir šie ryšiai veikia abiem kryptimis, t.y. ĮSA daro poveikį inovacijoms, o inovacijos daro poveikį ĮSA.	Guadamillas-Go'mez ir Donate-Manzanares (2011)
	Į įmonės strategiją integruota socialinė atsakomybė padeda pritraukti reikalingus, aukštos kvalifikacijos darbuotojus, sustiprina įmonės įvaizdį ir reputaciją	Filho ir kt. (2010)
	ĮSA daro teigiamą poveikį konkurencingumui ir šis poveikis yra stipresnis didesnėms įmonėms bei įmonėms, turinčios aktyvią konkuravimo strategiją, tačiau ĮSA poveikis reikšmingai nesiskiria pramonės ir paslaugų įmonėse.	Marin ir kt. (2012)
	ĮSA teigiamai veikia ieškant naujų rinkų ir plečiant rinkos dalį. Taip pat teigiamai veikia naujų produktų bei paslaugų kūrimą, darbuotojų įsipareigojimus, didina išorinių suinteresuotų grupių palaikymą bei investuotojų dėmesį.	Heslin ir Ochoa (2008); Little (2006)
Įmonių ilgalaikiam konkurencingumui teigiamą įtaką gali daryti tik vertės grandinė įtakančių ir konkurencinį kontekstą turinčių socialinių klausimų sprendimas, priklausomai nuo to, kokioje veiklos srityje ir aplinkoje įmonė vykdo veiklą. Bendro konteksto socialinių klausimų sprendimas ilgalaikio konkurencinio pranašumo nesuteikia.	Porter ir Kramer (2006)	

Šaltinis: sudaryta autorės

4 lentelėje pateikti tyrimų, atliktų remiantis suinteresuotų grupių bei M.E.Porter išplėtotą konkurencinio pranašumo teorijomis, rezultatai akcentuoja tik teigiamą ĮSA poveikį žmogiškųjų išteklių pritraukimui, inovacijų kūrimui, rinkų plėtrai, veiklos rezultatams ir padeda sukurti konkurencinius pranašumus. Įmonės investuoja į socialinę atsakomybę tikėdamos sustiprinti įmonės reputaciją, gauti papildomą kainos priedą už prekę, pritraukti, išlaikyti ir motyvuoti kvalifikuotus darbuotojus (Siegel ir Vitaliano, 2007; Kaufmann ir Olaru, 2012; Cohran, 2007). Aukšta reputacija suteikia pirkėjui ir darbuotojui didesnę pasitenkinimą (Chun, 2006), reprezentuoja išorinę nematerialiąją naudą ir yra esminis kriterijus, paaiškinantis, kaip įmonės sugeba pritraukti geresnius darbuotojus ir dėl to tampa efektyvesnėmis bei produktyvesnėmis (Nurn ir Tan, 2010; Filho ir kt., 2010). Reputacija didina pasitikėjimą įmone (Grahame, 2004; Pivato ir kt., 2008), o tai aukštos kvalifikacijos darbuotojams, turintiems daug pasirinkimo galimybių, yra labai svarbus motyvas (Albinger, Freeman, 2000; Montgomery, Ramus, 2011). Siekiant, kad ĮSA didintų įmonės reputaciją, pirmiausiai, ji turi būti tinkamai atskleista (Arshad

ir kt., 2012), nes, D.Eberle ir kt. (2013) pastebėjimu, žalingos informacijos neigiamas poveikis yra stipresnis už teigiamą. D.Z.Basil ir J.Erlandson (2008), P.Jones ir D.Hillier (2009) tyrimai rodo, kad tinkama įmonės komunikacija apie socialiai atsakingą veiklą su suinteresuotomis grupėmis padeda jas pastebėti, pritraukti investuotojų ir investicinių fondų valdytojų dėmesį.

Vadovaudamasis plačiu vadybiniu požiūriu bei apjungdamas aplinkosauginę politiką ir žaliąsias inovacijas į vieną visumą, Ch.H.Chang (2011) atskleidė teigiamą priežastinį ryšį tarp įmonės aplinkosauginės etikos ir žaliųjų produktų bei žaliųjų procesų inovacijų. Anot tyrėjo, griežtą aplinkosauginę politiką vykdančių įmonių sukurti žalieji produktai yra aukštesnės kokybės, patikimesni ir saugesni, o žalieji procesai užtikrina saugesnių, švaresnių technologijų naudojimą bei išteklių taupymą. Tai reiškia, kad įmonės privalo investuoti daugiau resursų į įmonės aplinkosauginę politiką, kadangi tai veda prie konkurencinio pranašumo stiprinimo.

A.Midttun ir kt. (2013) atskleidė, kad strategiškai įgyvendinama ir į suinteresuotas grupes nukreipta socialinė atsakomybė linkusi geriausiai koreliuoti su procesų inovacijomis, aplinkosauginė – su produktų ir paslaugų inovacijomis, o filantropinė – su marketinginėmis inovacijomis. Nors A.Midttun (2006) pastebėjimu esminės inovacijos gali sukurti rimtus konkurencinius pranašumus ir visą šalį gali perkelti į aukštesnį ĮSA lygį, tačiau tai reikalauja atitinkamų dinamiškų, o kartais net drastiškų įmonės pokyčių, nes, priešingu atveju, tokia įmonė gali neišsilaikyti rinkoje, kurioje vyksta aktyvi konkurencija.

Išteklių teorija teigia, kad įmonės resursai yra pagrindas įmonės veiklai, o jų heterogeniškumas užtikrina konkurencinį pranašumą. Įmonės konkurencinis pranašumas priklauso nuo to, ar įmonė sugeba suformuoti išteklius, kurie būtų reti, nepakeičiami kitais ištekliais, sunkiai kopijuojami ar pamėgdžijami kitų įmonių, nemobilūs (Scott-Jackson, 2009). Dabartinėmis verslo sąlygomis vis daugiau išteklių yra mobilūs, o tai reiškia, kad yra vienodai lengvai prieinami daugumai įmonių. Todėl įmonės konkurencingumui vis svarbesni yra nematerialūs ištekliai, tokie kaip moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra (toliau – MTEP), socialinės atsakomybės diegimas, reputacija (Padgett ir Moura-Leite, 2012). Kita vertus, išskirtinių išteklių turėjimas savaime neužtikrina didesnių pasiekimų įmonėms (Newbert, 2007; Becerra, 2008). Anot A.J.Hillman ir G.D.Keim (2001), ne visada socialinės atsakomybės diegimas kuria papildomą vertę įmonei, nes didina kaštus. Tai galima paaiškinti tuo, kad tyrimai gali sukurti inovacijas, kurios neturi jokios socialinės naudos ir suinteresuoti asmenys to neįvertins. Tokiu būdu remiantis jau minėta išteklių teorija bei institucine teorija, analizuojančia išteklius socialiniame kontekste, atskleista, kad moksliniai tyrimai, paremti aukštą socialinę naudą teikiančiomis inovacijomis, suteikia didesnę teigiamą postūmį didinti įmonės reputaciją, negu bendri moksliniai tyrimai (Padgett ir Moura-Leite, 2012). Ryšys tarp ĮSA ir inovacijų yra tuo akivaizdesnis, kuo ĮSA yra geriau integruota į verslo strategiją (Mendibil ir kt., 2007).

Remiantis R.E.Freeman ir kt. (2006) bei suinteresuotų grupių teorija, ĮSA turi kurti vertę esminėms, svarbiausioms suinteresuotoms grupėms. Tada socialiai atsakinga įmonių veikla nelieka nepastebėta ir yra teigiamai įvertinama visų suinteresuotų asmenų ir atveriamas kelias įmonės reputacijos augimui (Galbreath, 2009). Tačiau M.Brueckner ir M.A.Mamun (2010) kritikuoja šią teoriją, nesutikdami, kad įmonių komerciniai ir visuomenės socialiniai tikslai sutampa ir yra dvi tos pačios monetos pusės. Tai, kad reputacija kaip ir patentai, licenzijos bei darbuotojų žinios yra vienas iš nematerialiųjų išteklių, leidžiančių įgyti konkurencinius pranašumus, patvirtina R.Hall (1992). Tačiau siekiant, kad reputacija suteiktų įmonei ilgalaikį konkurencinį pranašumą, ji turi būti integruota į įmonės verslo strategiją ir turi būti kuo sunkiau kopijuojama konkurentų (Dowling ir Moran, 2012). Tam pritaria S.Gyves ir E.O'Higgins (2008), teigdami, kad tik tada, kai ĮSA yra įtraukiama į įmonės vertybių sistemą ir vertės grandinę, kai socialinė atsakomybė tampa strategine įmonės dalimi ir taikoma savanoriškai, ji gali duoti didžiausią naudą tiek pačiai įmonei (mažinant gamybos kaštus, didinant darbuotojų įsipareigojimus bei reputaciją), tiek išorinei aplinkai (mažinant taršos lygį, ligų tikimybę bei didinant pajamų potencialą). Tačiau remiantis R. Bocquet ir C.Mothe (2011), nepriklausomai nuo to, kokia ĮSA forma dominuoja įmonėje, t.y. ar socialinė atsakomybė yra deklaruojama formaliai ar yra neformali, įmonė yra vienodai pajėgi diegti inovacijas, tame tarpe ir radikalias inovacijas bei vykdyti kitus reikšmingus projektus.

Savanoriškumo principu ir priverstinai įgyvendintos socialinės atsakomybės teikiamos naudos įmonei bei visuomenei skirtumai, atsižvelgiant į tai, kiek atsakomybė integruota į įmonės strateginius planus, pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė

Priežastys, lemiančios ĮSA sukuriamos naudos įmonei ir išorinei aplinkai skirtumus

ĮSA įgyvendinimo priežastys	ĮSA įgyvendinimo pobūdis	
	Nestrateginis	Strateginis
Priverstinė	Nėra naudos įmonei Nėra naudos visuomenei	Žema nauda įmonei Žema nauda visuomenei
Savanoriška	Vidutinė nauda įmonei Vidutinė nauda visuomenei	Aukšta nauda įmonei Aukšta nauda visuomenei

Šaltinis: Gyves, S., O'Higgins, E. (2008).

J.Galbreath (2009), apjungdamas tris teorijas – teisingo darbuotojų suvokimo teoriją (angl. *employee justice perceptions theory*), nešališkumo teoriją (angl. *equity theory*) ir signalizavimo teoriją (angl. *signaling theory*) – atskleidė, jog išsivysčiusiose šalyse aktyvus ĮSA demonstravimas prisideda prie konkurencingumo didinimo. Ekonominė, teisinė ir diskretinė atsakomybės reikšmingai didina pirkėjų pasitenkinimą įmone ir įmonės reputaciją, o teisinė atsakomybė padeda sumažinti darbuotojų kaitą. Teigiamą diskretinės atsakomybės įtaką įmonės

reputacijai patvirtino ir Y.S.Lii ir M.Lee (2012). Atsižvelgiant į tai, kad aukštųjų technologijų įmonėse didelė darbuotojų kaita neigiamai veikia mokslinių tyrimų plėtrą ir intensyvumą (Eriksson ir kt., 2014), o kartu, tikėtina, ir inovacijų kūrimą, tai gali reikšti, kad darbuotojų kaitos mažinimas gali prisidėti prie konkurencingumo didinimo. Tuo tarpu besivystančiose šalyse, kuriose ĮSA yra pakankamai naujas reiškinys, gyventojai labiausiai vertina aplinkosauginę bei įstatyminę atsakomybę (Smirnova, 2012).

Nepriklausomai nuo to, kokie teoriniai požiūriai naudojami ĮSA sąsajoms su įmonės konkurencingumu atskleisti, atlikta analizė vienareikšmiškai leidžia teigti, jog strategiškai į įmonės veiklą integruota, tikslingai nukreipta ir tinkamai suinteresuotoms grupėms pristatyta ĮSA ne tik padeda išvengti socialinio konflikto, bet ir padeda sukurti įmonėms konkurencinius pranašumus. Dažniausiai įmonės lygiu akcentuojamas teigiamas ĮSA poveikis inovacijų plėtrai, kvalifikuotų žmoniškųjų išteklių pritraukimui, išlaikymui, lojalumo bei įsipareigojimų didinimui, įmonės reputacijos ir pasitikėjimo įmone didinimui bei investicijų pritraukimui. Kai įmonės konkurencingumas suprantamas ir vertinamas per įmonės finansinius rezultatus, ĮSA poveikis gali būti nevienareikšmiškas.

1.3.2 Įmonių socialinės atsakomybės ir sektorių konkurencingumo sąsajos

Konkurencingumas sektoriaus lygmeniu, remiantis klasikiniu požiūriu, dažniausiai suprantamas kaip sektoriaus gebėjimas konkuruoti tarptautinėse rinkose, t.y. parduoti prekes ir paslaugas užsienyje. Kiek rečiau sektoriaus konkurencingumas vertinamas per gamybos efektyvumo rezultatus. Vertinant ĮSA sąsajas su konkurencingumu sektoriaus lygmenyje, labiausiai išplėtoti išteklių ir suinteresuotų grupių teorijomis pagrįsti moksliniai darbai ir tyrimai, kuriuose, remiantis siauru požiūriu į ĮSA, analizuojama ĮSA įtaka tiesiogiai sektoriaus konkurencingumui arba sektoriaus konkurencingumą lemiantiems veiksniams.

Analizuojant ĮSA sąsajas su sektoriaus konkurencingumu, tikslinga išskirti sektorius, reikšmingiausias šalies ekonomikai dėl sukuriamos pridėtinės vertės, didelių eksporto apimčių ar didelio užimtumo. Vis aktyviau diskutuojant dėl aplinkosauginių problemų, susijusių su klimato kaita, iškastinių išteklių naudojimu, mokslininkų dėmesys sutelkiamas į sektorius, kuriems šie aplinkosauginiai klausimai yra svarbūs. Sektoriniai tyrimai, kuriuose ĮSA būtų vertinama kompleksiškai, nėra išplėtoti. Galima išskirti tik L.Sun ir M.Stuebs (2013) tyrimą, kuriame kompleksiškai įvertinus ĮSA, atskleistas teigiamas jos poveikis chemijos sektoriaus konkurencingumui. Remiantis verslo strategijos teorija, kurią plėtoja M.E.Porter ir M.R.Kramer (2006), sektoriaus ilgalaikė sėkmė priklauso nuo to, ar įmonės sugeba diferencijuoti ĮSA priemones, atsižvelgiant į tai, kokiame sektoriuje veikia. Todėl analizuojant ĮSA sąsajas su

sektorių konkurencingumu, mokslininkai tikslingai koncentruoja dėmesį tik į tam tikras ĮSA sritis ir klausimus, kurie yra aktualiausi konkrečioms sektoriams ir tam tikrų socialinės atsakomybės priemonių įgyvendinimo poveikį sektorių konkurencingumui.

ĮSA poveikis sektorių konkurencingumui yra nevienareikšmiškas, poveikio stiprumas ir kryptis gali žymiai skirtis trumpuoju ir ilguoju laikotarpiu, poveikis gali priklausyti tiek nuo sektoriaus specifikos, tiek nuo makro lygio ekonominių veiksnių. Remiantis siauru požiūriu, kai ĮSA vertinama tik per aplinkosauginę sritį, griežtinant kancerogeninių medžiagų kontrolę, A.I.Babool (2007) atskleidė neigiamą poveikį maisto pramonės eksporto apimtims iš besivystančių Azijos šalių į išsivysčiusias EBPO šalis. Kaip pastebi D.M.Boehe ir L.B.Cruz (2010), besivystančiose šalyse eksportuojantys sektoriai linkę visą dėmesį sutelkti į kaštų mažinimo strategiją, vietoj to, kad ĮSA pasitelktų produktų diferenciacijai, kas leistų išplėsti rinkas. Anot tyrėjų, produktų diferenciacija, pagrįsta socialine atsakomybe, veikia efektyviau nei kokybe pagrįsta. Tačiau, anot D.S.Siegel ir D.F.Vitaliano (2007), kai ĮSA nėra tinkamai pristatoma suinteresuotoms grupėms, tada, pasireiškiant informacijos asimetrijai, ĮSA nėra visiškai integruojama į bendrą įmonės diferenciacijos strategiją.

Konkurencingumą vertinant gamybos efektyvumo rezultatais nustatytas neigiamas ĮSA poveikis sektorių konkurencingumui. Remiantis kaštų funkcija nustatyta, kad aplinkosauginių standartų įvedimas iškastinių kurą elektros energijos gamybai naudojančiose JAV elektrinėse aštuntajame XX a. dešimtmetyje didino gamybos kaštus. Dėl to reguliavimo standartus taikiusių įmonių produktyvumo augimas lyginant su aplinkosauginių standartų netaikiusiomis elektrinėmis kasmet vidutiniškai mažėjo (Gollop ir Roberts, 1983). P.Lanoie ir kt. (2008) tyrimas, atliktas skirtingose Kanados pramonės šakose, taip pat atskleidė neigiamą ĮSA įtaką sektorių produktyvumui. Stipresnis ir ilgesnis neigiamas poveikis pasireiškia taršesnėse ir energijai imlesnėse pramonės šakose. Tačiau esant laiko lagui, aplinkosauginis reguliavimas daro teigiamą įtaką produktyvumo augimui ir ypač tiems sektoriams, kurie nėra apsaugoti nuo išorinės konkurencijos. R.Calel ir A.Dechezleprêtre (2013) įrodė, kad 2005 m. ES šalyse pradėta taikyti prekybos emisijomis schema turėjo teigiamos įtakos inovacijų diegimui ir jų patentavimui. Patentų skaičius, lyginant 2000–2004 ir 2005–2009 m. laikotarpius diegiant nedaršias CO₂ atžvilgiu technologijas, padidėjo daugiau nei 10 proc. Tai patvirtina M.E.Porter iškeltą hipotezę, kad aplinkosauginiai reikalavimai teigiamai veikia inovacijų diegimą.

Remdamiesi tarpdisciplininiu požiūriu ir sujungdami skirtingus aspektus iš inovacijų, darbo bei aplinkosaugos ekonomikos, K.Rennings ir T.Zwick (2002) atskleidė, kad „eko“ inovacijų diegimas teigiamai veikia naujų darbo vietų kūrimą ir aukštos kvalifikacijos darbuotojų užimtumo augimą pramonėje ir paslaugų sektoriuose. Tačiau produktų ir paslaugų inovacijų

poveikis yra didesnis nei procesų inovacijų. ĮSA ir sektorių konkurencingumo sąsajos, remiantis suinteresuotų grupių bei išteklių teorijomis, atskleistos 6 lentelėje.

6 lentelė

ĮSA sąsajos su sektoriaus konkurencingumu remiantis skirtingais teoriniais požiūriais

Teorinis požiūris	ĮSA ir sektoriaus konkurencingumo sąsajos	Šaltinis
Suinteresuotų grupių teorija	ĮSA, didindama įmonių reputaciją, padeda sukurti ekonominę vertę įmonėms ir teigiamai veikia klientų lojalumą bankiniame sektoriuje.	Trotta ir kt. (2011); Trotta, Cavallaro (2012); Mandhachitara, Poolthong (2011).
	Griežtas aplinkosauginis reguliavimas nedaro reikšmingo poveikio žaliųjų produktų ir žaliųjų procesų inovacijoms Kinijos apdirbamojoje pramonėje.	Guoyou ir kt. (2013)
	Kompleksiškai įvertintos ĮSA teigiamas poveikis chemijos sektoriaus konkurencingumui pasireiškia tik esant laiko lagui. Teigiamas poveikis yra didesnis įmonėms, patiriančioms didesnę konkurenciją.	Sun, Stuebs (2013)
Išteklių teorija	Ryšys tarp ĮSA ir inovacijų yra skirtingas skirtinguose pramonės sektoriuose: ĮSA vertinant per darnumo elementus, nustatytas abipusis teigiamas ryšys energetikos ir pramonės sektoriuose, tačiau atvirkščias ryšys paslaugų sektoriuose.	Gallego-Alvarez ir kt. (2011)
	Aplinkosauginių reikalavimų sugriežtinimas taršai intensyviuose pramonės sektoriuose sumažina produktyvumo augimą. Kuo gamyba taršesnė, tuo neigiamas poveikis yra ilgesnis ir kuo sektorius patiria didesnę konkurenciją, tuo teigiamas poveikis pasireiškia greičiau.	Lanoie ir kt., (2008);
	Taršos mokesčiai ir energijos efektyvumo standartai neigiamai veikia energijai intensyvių sektorių tarptautinės prekybos srautus. Taršos mokesčių įvedimas importuojančioje ir eksportuojančioje šalyse arba tik eksportuojančioje šalyje reikšmingai didina tarpusavio prekybos apimtį iš energijai intensyvių pramonės sektorių. Taršos mokesčių įvedimas tik importuojančioje šalyje, mažina tarpusavio prekybos apimtį.	Kee ir kt. (2010)

Šaltinis: sudaryta autorės

Skirtingai nei mikro lygiu, 6 lentelėje pateikti tyrimų rezultatai, analizuojant ĮSA sąsajas su sektoriaus konkurencingumu, atskleidžia tiek teigiamą, tiek ir neigiamą ar statistiškai nereikšmingą ĮSA poveikį sektoriaus konkurencingumui. Remiantis suinteresuotų grupių teorija įmonės, siekdamos įgyti pasitikėjimą ir visuomenės palaikymą, privalo atsižvelgti ne tik į savo, bet ir į suinteresuotų grupių poreikius. Banko sektoriuje reputacija yra svarbi, kadangi visos paslaugos, kurias teikia finansinės institucijos, pirmiausia yra pagrįstos pasitikėjimu (Trotta ir kt., 2011, Trotta ir Cavallaro 2012), o reputacija iš dalies atspindi vartotojų pasitikėjimo įmone lygį. R.Mandhachitara ir Y.Poolthong (2011) papildomai atskleidė, kad didėjančią atsakomybę banko sektoriuje klientai taip pat sieja ir su aukštesne paslaugų kokybe. Tinkamas ĮSA atskleidimas suinteresuotoms grupėms gali išplėsti potencialių klientų skaičių, teigiamai veikti jų lojalumą ir tokiu būdu padidinti viso sektoriaus konkurencingumą. Vienintelė problema, anot E.Bonfiglioli ir kt. (2006), yra teisingai nuspręsti, kaip ir į kokias sritis nukreipti socialinę atsakomybę, kad visuomenė pastebėtų ir tinkamai įvertintų.

Analizuojant konkurencingumo pokyčius sektoriuose, svarbu įvertinti, kokiomis sąlygomis sektoriai yra priversti konkuruoti. H.L.Kee ir kt. (2010) ypač pabrėžia vyriausybės subsidijavimo bei prekybos tarifų politikos reikšmę mažiau apsaugotose pramonės šakose. Aplinkosauginių, kokybės standartų įvedimas, vertinant pagal išteklių teoriją, leidžia taupyti neatsinaujinančius gamtinius išteklius, gerinti produkcijos kokybę, skatina mokslinius tyrimus, pažangių technologijų diegimą, nematerialiojo kapitalo kūrimą. Kita vertus, šie reikalavimai didina gamybos kaštus, reikalauja papildomų investijų. Tai neigiamai atsiliepia sektorių konkurencingumui, nors ilguoju laikotarpiu, kaip atskleidė P.Lanoie ir kt. (2008), neigiamas poveikis perauga į teigiamą.

JAV filantropija daugiau linkusios užsiimti įmonės, gaminančios prekes ir teikiančios paslaugas individualiems klientams (pvz. mažmeninėje prekyboje, finansų sektoriuje), nes padeda pagerinti įvaizdį, sustiprinti reputaciją, pritraukti ir išlaikyti klientus. Įmonės, gaminančios prekes ir teikiančios paslaugas pramonei ar vyriausybinėms institucijoms, filantropija daugiausia užsiima tik iš altruistinių paskatų (Lev ir kt., 2010). Tačiau, anot D.Jamali ir kt. (2011), įmonės filosofija, besiremianti vien filantropine partneryste, nesuteikia įmonei reikšmingo pranašumo. Kai šis požiūris perkeliamas į strateginę partnerystę ir formuojant įmonės strategiją atsižvelgiama į visuomenės lūkesčius bei poreikius, galima tikėtis abipusės naudos: didėja antrepreneriškas, reputacija, stiprėja įmonės ir bendruomenės ryšiai, įmonė turi didesnę motyvaciją vykdyti inovacijas, tačiau prisiimama ir didesnė rizika.

A.Martinuzzi ir kt. (2010) vertindami ES tekstilės, chemijos bei statybos sektorių konkurencingumo didinimo galimybes, dėmesį koncentruoja į suinteresuotų šalių poreikius, išteklių taupymą, sektorių specifinius bruožus, galimus strateginius sprendimus. Jų nuomone, chemijos pramonėje aktualiausi klausimai yra susiję su sveikatos apsauga ir aplinkosauga, kadangi šis sektorius intensyviai naudoja neatsinaujinančius išteklius, o pagaminti produktai turi ilgalaikį ir daugiopą efektą žmonių sveikatai bei yra susiję su pavojingais gamybos procesais. Statybos sektoriuje didžiausias teigiamas ĮSA efektas stiprinant konkurencingumą sietinas su korupcijos mažinimu, skaidrumo, ypač vykdant viešuosius pirkimus, užtikrinimu bei ekologiškų statybų plėtra.

Didinant tekstilės sektoriaus konkurencingumą, ekspertų nuomone, būtina specializuotis į aukštųjų technologijų pramoninės tekstilės vystymą bei į aukštosios mados rinkas, pateikiant vartotojui aukštos kokybės ir įdomaus dizaino galutinį produktą. Tik inovacijų plėtra ir inovacijų taikymas gamyboje (minimizuojant toksinių medžiagų naudojimą, mažinant energijos suvartojimą, plačiau naudojant atsinaujinančius energijos šaltinius, perdirbant produktus) gali užtikrinti aplinkai „draugišką“ produktų gamybą bei sudaryti sąlygas produkciją ženklini „eko“ ženklu. Šiuos teiginius patvirtina M.Battaglia ir kt. (2009) tyrimo rezultatai, rodantys, jog

aplinkosauginių standartų taikymas tekstilės sektoriuje bei etikos ir elgesio kodeksų naudojimas yra teigiamai susiję su įmonių inovacijomis. Nors daugumos ekspertų (Martinuzzi ir kt., 2010, Battaglia ir kt., 2009; Lanoie ir kt., 2008) nuomone šių socialinės atsakomybės priemonių diegimas gali padidinti gamybos kaštus trumpuoju laikotarpiu, tačiau vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu turėtų atsipirkti.

A.Jušcio ir J.Ruževičiaus (2010) manymu, aplinkosaugos vadybos sistemos, padėdamos mažinti organizacijų neigiamą poveikį aplinkai, nustato mechanizmus ir procesus ekonomiškam išteklių bei atliekų administravimui. Augant dujų, elektros energijos bei gamyboje naudojamų medžiagų kainoms, taupymo modeliai gali būti svarus veiksnys mažinant išlaidas bet kuriame sektoriuje.

Apibendrinant mokslinius darbus ir empirinius tyrimus, atliktus sektorių lygiu, galima teigti, jog vertinant ĮSA sąsajas su konkurencingumu sektoriaus lygmenyje, labiausiai išplėtoti išteklių ir suinteresuotų grupių teorijomis pagrįsti moksliniai darbai. Juose, remiantis siauru požiūriu į ĮSA, vertinama atskirų ĮSA priemonių, tokių kaip aplinkosauginių reikalavimų griežtinimo, mokesčių įvedimo, subsidijų taikymo sektoriuose įtaka tiesiogiai sektoriaus konkurencingumui, dažniausiai išreiškiamam remiantis užsienio prekybos, kiek rečiau gamybos efektyvumo rezultatais. Pasigendama empirinių tyrimų, kuriuose būtų įvertintas ĮSA poveikis inovacijų plėtrai bei technologijų diegimui. Skirtingų autorių darbuose akcentuojama, jog poveikio stiprumas ir kryptis priklauso nuo sektoriaus specifikos bei laiko lango.

1.3.3 Įmonių socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo sąsajos

Šalies konkurencingumas pastaruoju metu moksliniuose darbuose vis labiau siejamas su gyvenimo standartų gerėjimu, gyventojų realių pajamų didėjimu, socialine gerove. Įmonių lygmenyje socialinės atsakomybės politikos ir priemonių poveikis šiems makro lygiu agreguotiems veiksniams dažniausiai pasireškia netiesiogiai. ĮSA skatina inovacijas, dėl ko auga produktyvumas, o kartu atsiranda galimybės darbo užmokesčio augimui; ĮSA skatina naujų darbo vietų kūrimą, o aukštesnis užimtumas užtikrina pajamas didesnei gyventojų daliai; dėl pažangių technologijų naudojimo aplinka tampa švaresnė, o saugesni produktai bei paslaugos suteikia daugiau komforto gyventojams, mažina susirgimų skaičių bei ilgina vidutinę gyvenimo trukmę ir t.t. Todėl moksliniuose tyrimuose susiejant šiuos du reiškinius, šalies konkurencingumo sampratą vis dažniau keičia atsakingo konkurencingumo samprata. Tai reiškia, kad socialinė atsakomybė, anot S.Zadek ir kt. (2003), netrukdo verslui sėkmingai konkuruoti bet kurioje veiklos rūšyje išlaikant pusiausvyrą tarp ekonominių, socialinių bei aplinkosauginių klausimų.

Tiesioginių ĮSA sąsajų su šalies konkurencingumu tyrimai nėra išplėtoti. Galima išskirti I.Boulouta ir C.N.Pitelis (2014) tyrimą, atliktą išsivysčiusiose Tarptautinei bendradarbiavimo ir plėtros organizacijai (toliau – EBPO) priklausančiose šalyse, kuriame nustatytas teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui ir, remiantis verslo diferencijavimo strategija, atskleista ĮSA lygio poveikio stiprumo priklausomybė nuo šalies inovatyvumo lygio.

Daugiausiai išplėtoti moksliniai tyrimai, kai vertinamas siauros ĮSA srities poveikis konkurencingumui. Kaip ir sektoriniuose tyrimuose dažniausiai nagrinėjamos aplinkosauginės ĮSA sąsajos su šalies konkurencingumu. M.E.Porter (1990b), žvelgdamas iš konkurencinio pranašumo pozicijų teigia, kad griežti aplinkosauginiai reikalavimai šalies mastu neapriboja įmonių galimybių konkuruoti rinkoje, o atvirkščiai – šias galimybes sustiprina. Įmonės turi stimulą atnaujinti technologijas, keisti išteklius, gerinti produktų kokybę ir didinti produktyvumą. Tačiau lygiagrečiai tų pačių autorių M.E.Porter ir C.Linde (1995) pripažįstama, kad ne visais atvejais naujos technologijos įmonėms atsiperka. Tai leidžia daryti išvadą, kad įvedant naujus, griežtesnius standartus, vyriausybės lygiu turėtų būti priimti adekvatūs politiniai sprendimai, leidžiantys įmonėms lengviau prisitaikyti prie naujų veiklos ir konkurencijos sąlygų.

Žvelgiant iš išteklių teorijos pozicijų, standartų griežtinimas gali tapti esmine priemone, užtikrinančia tvarų konkurencinį pranašumą, kadangi skatina neatsinaujinančių išteklių taupymą, atveria naujas perspektyvas, stiprina nematerialius išteklius, padeda spręsti globalines problemas (Hart, 1995). L.Dam ir L.J.R.Scholtens (2008) atskleidė tiesioginį ryšį tarp taršą didinančių technologijų ir žemų aplinkosauginių reikalavimų šalyje, nes socialiai atsakingos įmonės vengia savo veiklą perkelti į šalis, kuriose aplinkosauginis reguliavimas yra silpnas. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad žemus aplinkosauginius reikalavimus keliančios šalys yra ne tik traukos centrai, sutraukiantys aplinkai taršias veiklas, bet ir užkerta kelią aukštųjų technologijų plėtrai bei skatina neramumus ir priešpriešą su suinteresuotomis grupėmis. D.Grayson ir A.Hodges (2004) pritaria nuomonei, kad naujos technologijos dažniausiai labai lėtai skverbiasi į žemų pajamų besivystančias rinkas, kurioms ir yra būdingas silpnas aplinkosauginis reguliavimas, todėl naudos iš naujų technologijų, tikėtina, taip pat negauna. ĮSA ir šalies konkurencingumo sąsajos vertinant kitais teoriniais požiūriais, t.y. instituciniu, konkurencinio pranašumo bei vadybiniu požiūriais, pateiktos 7 lentelėje.

7 lentelė

Socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo sąsajų teoriniai požiūriai

Teorinis požiūris	Socialinės atsakomybės ir šalies konkurencingumo sąsajos	Šaltinis
Institucinis požiūris	Lankstesnė užimtumo reguliavimo politika, nukreipta į terminuotų darbo sutarčių lankstesnį taikymą, potencialiai sumažina investicijas į žmogiškųjų išteklių mokymus ir įgūdžių formavimą, dėl ko mažėja produktyvumo augimas. Tačiau darbui imliuose sektoriuose ir sektoriuose, kuriuose polinkis naudoti lankstų darbo organizavimą yra aukštesnis, kai kurios darbo reguliavimo formos atsveria šį neigiamą poveikį produktyvumo augimui.	Damiani, Pompei (2010)
	Socialinė politika, nukreipta į darbo rinkos reguliavimą, ES-15 šalyse nuo 1995 m. sulėtino produktyvumo augimą, kurį kompensavo nauda, gauta dėl išaugusio užimtumo.	Dew-Becker, Gordon (2012)
M.E. Porter konkurencinio pranašumo teorija	Aplinkosauginio reguliavimo sustiprinimas sumažina produktyvumo augimą trumpuoju laikotarpiu, bet padidina ilguoju laikotarpiu: sugriežtinus aplinkosauginius reikalavimus taršenos pramonės šakose produktyvumo sumažėjimas jaučiamas ilgiau nei mažiau taršiose pramonės šakose. Kuo šaka patiria didesnę tarptautinę konkurenciją, tuo ji labiau linkusi diegti inovacijas, todėl produktyvumo sumažėjimas yra trumpesnis.	Lanoie ir kt. (2008);
	Griežtesnis aplinkosauginis reguliavimas yra teigiamai susijęs su investavimo į MTEP galimybėmis.	Arimura ir kt. (2007); Lanoie ir kt. (2007); Hasics ir kt. (2012)
	Aplinkosauginis reguliavimas daro ilgalaikį teigiamą poveikį eko inovacijų kūrimui. Tačiau skirtingų reguliavimo priemonių naudojimo poveikis yra skirtingas tiek pačiai inovacijų plėtrai, tiek aplinkai.	Rennings, Rexhauser (2010)
	Aplinkosauginių reikalavimų didinimas skatina inovacijų diegimą šalyje ir produktyvumo augimą.	Johnstone ir kt. (2008)
Vadybinis požiūris	Strategiškai pagrįsta ĮSA daro mažesnę teigiamą poveikį aukšto inovatyvumo šalių konkurencingumui lyginant su to paties ekonominio išsivystymo, tačiau žemesnio inovatyvumo šalimis.	Boulouta, Pitelis (2014)

Šaltinis: sudaryta autorės

7 lentelėje pateikti tyrimų rezultatai rodo, kad ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui ilguoju ir trumpuoju laikotarpiu gali būti skirtingas (Lanoie ir kt., 2008). Taip pat ĮSA lygio poveikis užimtumui ir produktyvumui (šie abu rodikliai yra labai svarbūs siekiant užtikrinti kuo didesnės gyventojų dalies šalyje gerovę) gali būti nevienodas (Dew-Becker ir Gordon, 2012; Rennings ir Rexhauser, 2010; Johnstone ir kt., 2008).

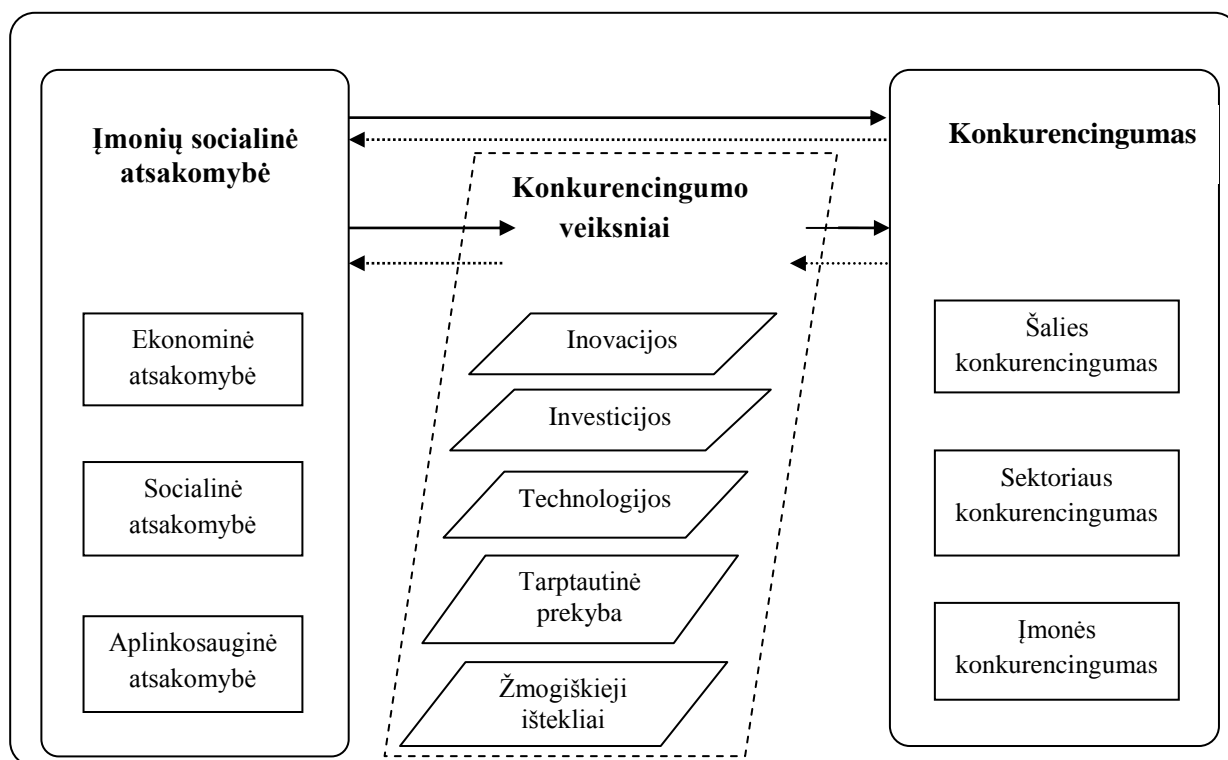
Tyrėjai (Rennings ir Rexhauser, 2010), vertindami ĮSA sąsajas su šalies konkurencingumu instituciniu požiūriu, sutaria, kad valdymo kontrolė (angl. *command-and-control*) yra mažiau efektyvi negu rinka pagrįsti reguliavimo instrumentai (angl. *market based*) – taršos leidimai ar taršos mokesčiai, – nes nesuteikia veiksmingų paskatų siekti efektyvumo ir diegti aplinkosaugines inovacijas. Anot S.Ambec ir kt. (2013), rinka pagrįstas reguliavimas duoda daugiau galimybių įmonėms atrasti tuos technologinius sprendimus, kurie minimizuotų prisitaikymo prie naujų tendencijų kaštus. Tikrindami M.E.Porter hipotezę, kad aplinkosauginis reguliavimas paskatina kurti aplinkosaugines inovacijas, P.Lanoie ir kt. (2007) atskleidė, kad didesnes paskatas inovuoti vis tik sukelia lanksti aplinkosauginė politika, kai įmonės pačios gali pasirinkti veiklos metodus, o ne griežtas reguliavimas. Tačiau autoriai pripažįsta, kad dėl

duomenų trūkumo sudėtinga empiriškai patikrinti rinka pagrįsto lankstaus reguliavimo poveikį, todėl dažniausiai tiriamas griežto komandinio reguliavimo poveikis šalies konkurencingumui.

F.Candau ir A.Musson (2013) atskleidė, kad 1996–2006 m. griežtesnis aplinkosauginis reguliavimas teigiamai veikė Prancūzijos pramonės konkurencingumą, padėdamas sukurti naujas darbo vietas kokybės, kontrolės, saugumo ir kitose srityse ir tokiu būdu padidino užimtumą šalyje. Toks teigiamas poveikis gali paskatinti verslo ryšiais susijusias įmones burtis į klasterius, kad sustiprintų konkurencines pozicijas. I.Dew-Becker ir R.J.Gordon (2012) tyrimo rezultatai nevienareikšmiški. Remdamiesi instituciniu požiūriu, jie nustatė, kad šalies socialinė politika, nukreipta į užimtumo apsaugą, produktų rinkos reguliavimą, bedarbio pašalpų bei mokesčių tarifų mažinimą, turi neigiamą poveikį produktyvumo augimui, bet didina užimtumą. Rezultatai parodė, kad nuostoliai dėl produktyvumo augimo sulėtėjimo iš dalies ar net visiškai buvo kompensuoti naudos, gautos iš užimtumo augimo. Tai rodo, kad šalies mastu priimami sprendimai turi būti ne tik politiški, bet ir ekonomiškai pagrįsti.

Apibendrinant mokslinių darbų socialinės atsakomybės ir konkurencingumo įmonės, sektoriaus bei šalies lygiu sąsajų srityje analizę, galima teigti, jog socialinės atsakomybės ir konkurencingumo sąsajos tiriamos ir vertinamos remiantis skirtingomis ekonomikos mokslo teorijomis, tokiomis kaip: išteklių, suinteresuotų grupių bei konkurencinio pranašumo. Mikro lygio tyrimuose įrodinėjamas teigiamas ĮSA poveikis konkurencingumui per žmogiškuosius išteklius, ypač pabrėžiant jų kokybę, taip pat per inovacijas bei įmonės reputaciją. Sektoriniu lygiu dažniausiai akcentuojamas neigiamas poveikis trumpuoju laikotarpiu ir teigiamas poveikis ilguoju laikotarpiu tarptautinei prekybai, inovacijoms. O vertinant šalies mastu – poveikis inovacijų kūrimui, investicijų pritraukimui bei naujų technologijų diegimui. Tiesioginiu socialinės atsakomybės poveikiu įmonės, sektoriaus ar šalies konkurencingumui neabejojama, tačiau poveikio stiprumas ir kryptis vertinami nevienareikšmiškai.

Atlikta mokslinių tyrimų analizė leidžia apibendrintai teigti, jog socialinė atsakomybė gali daryti ne tik tiesioginį poveikį konkurencingumui mikro, sektorių ir šalies lygmeniu, bet ir netiesioginai veikti per esminius konkurencingumo veiksnius. Šiame darbe atskleistos ĮSA sąsajos su konkurencingumu mikro, sektorių ir šalies lygiu, taip pat išskirti konkurencingumo veiksniai, per kuriuos pasireiškia socialinės atsakomybės poveikis, schematiškai pavaizduoti 3 pav.

3 pav. Įmonių socialinės atsakomybės ir konkurencingumo sąsajos

Šaltinis: sudaryta autorės

Atlikta konkurencingumo veiksnių analizė leido identifikuoti aštuonis svarbiausius konkurencingumo veiksnius, tačiau ĮSA ir konkurencingumo reiškinį sąsajų analizė parodė, jog dažniausiai akcentuojamas ĮSA lygio poveikis konkurencingumui per penkis veiksnius: inovacijas, investicijas, technologijas, tarptautinę prekybą bei žmogiškuosius išteklius. 3 pav. rodyklės atspindi galimus abipusius ryšius tarp ĮSA ir konkurencingumo. Tai reiškia, kad ne tik ĮSA lygis tiesiogiai ar per konkurencingumo veiksnius veikia konkurencingumą, bet galimai pasireiškia ir grįžtamasis ryšys, nors šia kryptimi sąsajos atskleistos tik fragmentiškai. ĮSA ir konkurencingumo ryšio stiprumas priklauso nuo daugelio veiksnių, tokių kaip sektoriaus, kuriame įmonės veikia pobūdžio, šalies vykdomos socialinės politikos, išsivystymo lygio. Nors apibrėžiant ĮSA sampratą deklaruojamas savanoriškumo principas, vis tik reikia pastebėti, jog moksliniuose darbuose dažniausiai sektorių ir šalies mastu analizuojamas ne rinka pagrįstos lanksčios, bet komandinio reguliavimo inicijuotos socialinės atsakomybės poveikis konkurencingumui. Šis poveikis dažniausiai pasireiškia per investicijas į inovacijų diegimą ir naujų technologijų taikymą bei tarptautinės prekybos plėtrą. Mikro lygiu dažniau analizuojamas savanoriškumo principu įgyvendinamos socialinės atsakomybės priemonių poveikis įmonių konkurencingumui, ypač akcentuojant poveikį žmogiškiesiems ištekliams ir inovacijoms.

Remiantis M.E.Porter (1990b), ĮSA poveikio šalies konkurencingumui stiprumą bei kryptį lemia šalies vertybių sistema, kultūra, ekonomikos struktūra, institucijų kokybė, šalies istorija

bei kitos šalies charakteristikos. Todėl detalesnis socialinės atsakomybės ir konkurencingumo sąsajų tyrimas reikalauja gilesnio šių aspektų suvokimo bei raiškos nagrinėjimo, ypač atsižvelgiant į šalių kultūrinę aplinką, kurioje jie formuojasi.

1.4 Įmonių socialinės atsakomybės reiškinio ir šalių kultūrinės aplinkos sąsajos

Atlikta ĮSA sampratos raidos analizė leidžia teigti, kad atskirose šalyse ar šalių grupėse ĮSA suprantama ir apibrėžiama skirtingai, atsižvelgiant į šalies ar regiono charakteristikas, patirtis, išsivystymo lygį (Izraeli, 1988; Maignan ir Ralston, 2002). Įmonių elgsena taip pat yra aiškiai apibrėžta šalies kultūrinių charakteristikų (Katz ir kt., 2001; Christie ir kt., 2003). Kultūrinės aplinkos įtaką, atpažįstant ir apibrėžiant ĮSA, pastebi ir B.K.Burton ir kt. (2000). Argentinoje, panašiai kaip ir Brazilijoje, ĮSA apibrėžiama kaip įmonės įsipareigojimas reaguoti į socialinius iššūkius: prisidėti prie švietimo, ginti darbuotojo teises, užtikrinti saugias darbo sąlygas. Ganoje ĮSA suprantama kaip įmonės pastangos suteikti tvarų pragyvenimo šaltinį, gerbti kultūrinius skirtumus bei ieškoti verslo galimybių formuojant darbuotojų, visuomenės ir vyriausybės įgūdžius. Visiškai abstraktus ĮSA apibrėžimas naudojamas Tailande, teigiant, kad ĮSA yra tik tai, kas lokaliaje aplinkoje yra aktualu ir reikšminga ir, kas yra pagrįsta konkrečiais veiksmais. Nyderlanduose ĮSA siejama su lyderyste prisiimti įsipareigojimus išsaugant vertybes ir atsižvelgiant į vietos bei kultūrinius skirtumus vykdant globalią politiką. JAV ĮSA aiškinama kaip asmeninė atsakomybė už savo veiksmus ir daromą įtaką visuomenei (Holme ir Watts, 2000). Anot A.Forte (2013), nors JAV įmonės pripažįsta ekonominę, įstatyminę, etinę bei filantropinę atsakomybes, tačiau pastarąsias dvi atsakomybės rūšis traktuoja žymiai laisviau nei Europoje. D.A.L.Coldwell (2001) atliktas tyrimas atskleidė, kad net skirtingų etninių grupių (baltaodžių ir juodaodžių studentų Pietų Afrikoje) ĮSA suvokimo lygis yra skirtingas ir lūkesčiai iš socialinės atsakomybės taip pat yra skirtingi.

Remiantis atlikta mokslinių tyrimų analize, galima išskirti dvi pagrindines priežastis, lemiančias skirtingus požiūrius į tam tikrus ekonominius-socialinius reiškinius, taip pat ir į ĮSA:

- šalių ekonominio išsivystymo lygio skirtumai;
- šalių kultūrinės aplinkos skirtumai.

Vertinant ekonominio išsivystymo lygio reikšmę, Europos vertybių tyrimas bei Europos vertybių studija (Inglehart ir Welzel, 2010) pateikia įrodymų, kad šalims, pereinant iš agrarinio ūkio į pramoninę visuomenę, o vėliau į postindustrinę visuomenę, iš esmės keičiasi žmonių vertybės ir motyvacija. Tyrimų duomenys atskleidė du svarbius kultūrinių vertybių kaitos požymius: 1) tradicinės vertybės prieš sekuliarines-racionalias vertybes ir 2) išgyvenimo vertybės prieš saviraiškos vertybes.

Vertinant kultūrinės aplinkos įtaką ekonominiams ir socialiniams reiškiniams skirtingose šalyse, vertėtų išskirti dviejų mokslininkų – G.Hofstede ir R.J.House – indėlį analizuojant kultūrinę aplinką ir vertinant kultūrinės aplinkos skirtumus. G.Hofstede yra vienas iš žymiausių mokslininkų, tiriančių kultūrų skirtumus. Jis įsitikinęs, kad šalies identiškumas, puoselėjamos vertybės bei šalies institucijų įtaka yra giliausiai įaugusios į tautų istoriją ir žmonių sąmonę, todėl sunkiausiai pakeičiamos (Hofstede ir kt., 2010). Šioje disertacijoje kultūra apibrėžiama vadovaujantis G.Hofstede (2001) apibrėžimu, teigiant, kad **kultūra yra kolektyvinė žmonių sąmonė, leidžianti išskirti vienos grupės ar kategorijos narius iš kitos grupės ar kategorijos narių**. V.Taras ir kt. (2009) sutinka, kad kultūra yra susiformavusi per gana ilgą laikotarpį, todėl yra pakankamai stabili, tačiau lygiagrečiai pripažįsta, kad kultūra yra sudėtingas daugiaspektis reiškinys, reikalaujantis nuolatinių tyrimų. G.Hofstede 1967–1973 m. rinko informaciją apie šalių kultūrą ir pateikė 76 šalių klasifikaciją pagal keturias kultūrinės aplinkos charakteristikas, t.y. *individualizmą-kolektyvizmą, vyriškumą-moteriškumą, neapibrėžtumo vengimą* bei *galios distanciją*. Praplečiant tyrimą, 1991 m. šalys buvo įvertintos papildomai dar pagal vieną charakteristiką, t.y. kiek šalys yra orientuotos į *ilgalaikius-trumpalaikius tikslus*. 2010 m. paskelbti duomenys ir pagal tai, ar šalys labiau linkusios į *indulgenciją* ar į *suvaržymus* (Hofstede ir kt., 2010). Tačiau paskutinė išskirta charakteristika kol kas yra mažiausiai teoriškai pagrįsta, mažiausiai analizuota ir, anot paties G.Hofstede (2011), iš dalies papildoma penktąją, t.y. šalies ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos charakteristiką. Be to, indulgencijos-suvaržymų charakteristika labiau tinkama naudoti kokybiniuose tyrimuose, tokiuose kaip „laimės“ tyrimai (angl. *happiness research*), todėl šiame darbe plačiau ji nebus analizuojama. Iš viso pagal G.Hofstede išskirtas dimensijas yra įvertintos 93 pasaulio šalys.

Po 10 metų, t.y. 2004 m. publikuoti „Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness“ (GLOBE) tyrimo, kurį iniciavo R.J.House, rezultatai, išskiriant devynias skirtingas kultūrinės dimensijas: galios distanciją (angl. *power distance*); neapibrėžtumo vengimą (angl. *uncertainty avoidance*); institucinį kolektyvizmą (angl. *institutional collectivism*); grupės kolektyvizmą (angl. *in-group collectivism*); kategoriškumą (angl. *assertiveness*); lyčių egalitarizmą (angl. *gender egalitarianism*); orientaciją į ateitį (angl. *future orientation*); orientaciją į pasiekimus (angl. *performance orientation*); orientaciją į humaniškumą (angl. *humane orientation*) (Mensah ir Chen, 2012). Šiame tyrime šešios iš devynių išskirtų kultūrinių dimensijų buvo išplėtos remiantis penkiomis pirmosiomis G.Hofstede identifikuotomis charakteristikomis. Todėl šioje disertacijoje **kultūrinė aplinka laikoma aplinka, kurioje formuojasi ir pasireiškia tam tikra šalies kultūra, apibūdinama skirtingomis kultūros charakteristikomis**.

Išsamių tyrimų, leidžiančių palyginti, kaip plačiai skirtingos kultūrinės aplinkos šalyse suvokiama ir atskleidžiama socialinė atsakomybė ir kiek jos atskleidimui skiriama dėmesio, nėra išplėtoti. Remiantis atlikta tyrimų analize, pateikta 8 lentelėje, galima išskirti šalis, kuriose pasireiškia aukštas neapibrėžtumo vengimas, nes jose tiek bendri ĮSA įsipareigojimai, tiek jos atskleidimo lygis, tiek kokybė yra vienareikšmiškai didesni nei kitų kultūrinės aplinkos charakteristikų šalyse. Tačiau remiantis šios charakteristikos aprašymu (žr. 7 priedą), tikėtina, kad toks dėmesys ĮSA raiškai gali būti padidintas dėl šiai aplinkai būdingų didelių formalumų, nors normatyviniai įsipareigojimai empiriškai nėra tyrinėti. Ilgalaikės orientacijos įtaka ĮSA atskleidimui ir pasireiškimui ištyrinėta mažiausiai. R.Orij (2010) teigia, kad ši charakteristika teigiamai veikia ĮSA atskleidimo lygį, o S.Once ir A.Almagtome (2014) konstatuoja neigiamą ryšį. Dviprasmiški rezultatai nustatyti analizuojant individualizmo, galios distancijos bei vyriškumo charakteristikų įtaką socialinei atsakomybei. Individualizmu pasižyminčiose šalyse, priešingai nei vyriškumu pasižyminčiose, nebūdingi normatyviniai įsipareigojimai, tačiau būdingas aukštesnis ĮSA atskleidimo lygis. Galios distancijos įtaka tiek bendriems ĮSA įsipareigojimams, tiek atskleidimo lygiui yra neigiama.

8 lentelė

ĮSA raiškos aspektų bei šalių kultūrinės aplinkos charakteristikų sąsajų tyrimų apibendrinimas

<i>ĮSA raiškos aspektai</i>	<i>Kultūrinės aplinkos charakteristikos</i>					<i>Autorius</i>
	<i>Individualizmas</i>	<i>Galios distancija</i>	<i>Vyriškumas</i>	<i>Neapibrėžtumo vengimas</i>	<i>Ilgalaikė orientacija</i>	
Bendri ĮSA įsipareigojimai	+	-	-	+	netirta	Peng ir kt. (2014)
	-	+	+	+	netirta	Ho, Wang, Vitell (2012)
	--~	-	-	+~	netirta	Ringov, Zollo (2007)
Normatyviniai įsipareigojimai	-	netirta	+~	netirta	netirta	Hofman, Newman(2014)
ĮSA atskleidimo lygis	(+)	(-)	(-)~	(+)~	(-)	Once, Almagtome (2014)
	--~	netirta	netirta	+	netirta	Adelopo ir kt. (2013)
	-	netirta	netirta	netirta	netirta	Buhr, Freedman (2001)
	+	--~	-	+	+	Orij (2010)
	+	-	+	+	netirta	Saka, Noda (2014)
ĮSA atskleidimo kokybė	-	netirta	-	netirta	netirta	Adnan ir kt. (2010)

pastabos:

„-“, arba „+“ nustatytas atitinkamai neigiamas arba teigiamas poveikis

„(-)“ arba „(+)" nustatytas atitinkamai neigiamas arba teigiamas ryšys

„~“ nustatytas statistiškai nereikšmingas poveikis arba ryšys

Šaltinis: sudaryta autorės

Vertinant ekonominių, socialinių bei aplinkosauginių ĮSA požymių sąsajas su kultūrinės aplinkos charakteristikomis, moksliniuose darbuose ir empiriniuose tyrimuose taip pat akcentuojami nevienareikšmiški rezultatai. Šalyse, kuriose pasireiškia aukštas individualizmas, pastebimas didesnis suinteresuotumas asmenine gerove, labiau saugomos intelektualinės nuosavybės teisės, įmonės vidinė informacija, netoleruojamas neetiškas ir neatsakingas elgesys, nepateisinama lyčių nelygybė bei korupcija, didėja įmonės socialinis įsitraukimas, bet mažiau rūpinamasi aplinkosauga (Budde-Sung, 2013; Christie ir kt., 2003; Schultz ir Zelezny, 2003; Hackert ir kt., 2012; Williams ir Zinkin, 2006; Vachon, 2010;).

Aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse, remiantis P.M.J.Christie ir kt. (2003), skatinamas vyresnių darbuotojų išnaudojimas. A.Mardani ir M.Kazemilari (2012) dar atskleidžia teigiamą ryšį tarp didėjančio neapibrėžtumo vengimo ir dėmesio darbuotojams, nors dėmesys darbo vietos saugumui bei socialinis įsitraukimas aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse yra mažesni nei žemo (Hackerts ir kt., 2012; Vachon, 2010). R.Cagliano ir kt. (2011) atskleidžia neigiamą įtaką grupinių iniciatyvų skatinimui, o A.Newman ir Ch.Butler (2014) – emociniams darbuotojų įsipareigojimams. Kiek netikėti G.Williams ir J.Zinkin (2006) tyrimo rezultatai rodo didesnę toleranciją neetiškam elgesiui ir neigiamą įtaką realių bausmių už neatsakingą elgesį taikymą aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse.

Šalyse, kuriose dominuoja vyriškumas, yra atvirkščiai – daugiau koncentruojamasi į ekonominius rezultatus. Todėl ekonomikos tvarumas, sprendžiant socialinius ir aplinkosauginius klausimus, nėra pakankamai skatinamas (Husted, 2005; Park ir kt., 2007; Cox ir kt., 2011). Nors naujausi D.Tsoy, G.Youngqiang (2016) rezultatai rodo, kad situacija keičiasi. Taip pat aukšto vyriškumo šalyse mažiau dėmesio skiriama žmogaus teisių užtikrinimui (Scholtens ir Dam, 2008). Tačiau pasireiškia mažesnė tolerancija neetiškam elgesiui ir didėja realių nuobaudų už neatsakingą elgesį naudojimas (Williams ir Zinkin, 2006). Tokie tyrimų rezultatai patvirtina atkaklumo, nepakantumo kitai nuomonei ar elgesiui egzistavimo požymius aukšto vyriškumo pasireiškimo šalyse bei neigiamą įtaką socialiniams, gyvenimo kokybės klausimams. Šie kultūriniai bruožai taip pat yra svarios priežastys, kodėl aukšto vyriškumo šalyse pasireiškia žemesnė informacijos apie socialinę atsakomybę atskleidimo kokybė, atskleidimo lygis bei bendri įsipareigojimai (Adnan ir kt., 2010; Oriji, 2010; Ringov ir Zollo, 2007; Peng ir kt., 2014). Šalyse, kuriose pasireiškia moteriškumas, dominuoja tarpusavio pasitikėjimas, mažiau yra tiesiogiai kontroliuojamo darbo organizacijose, daugiau dėmesio tolerancijos klausimams.

Vertinant skirtingos galios distancijos šalių sąsajas su socialine atsakomybe, D.A.Waldman ir kt. (2006) atskleidžia, kad aukštos galios distancijos šalyse mažėja atsakomybė akcininkams, mažiau dėmesio skiriama suinteresuotoms grupėms, bendruomeninėms vertybėms. Tai gali būti priežastis, dėl ko didėjant galios distancijai, anot A.Newman ir Ch.Butler (2014), emociniai

darbuotojų įsipareigojimais įmonėje mažėja. Aukštos galios distancijos šalyse dominuojant centralizuotam įmonės valdymui ir aiškiai takoskyrai tarp vadovų ir eilinių darbuotojų funkcijų, B.Scholtens ir L.Dam (2008) atskleidžia problemas užtikrinant žmogaus teises šiose šalyse. Kiek netikėti yra A.Mardani ir M.Kazemilari (2012) tyrimo rezultatai, teigiantys, jog aukšta galios distancija skatina darbuotojų įtraukimą formuojant įmonės strategiją. Tačiau šis tyrimas buvo atliktas tik vienoje šalyje, t.y. Irane veikiančiose tarptautinėse elektros energijos tiekimo kompanijose, todėl šio tyrimo rezultatai turėtų būti vertinami atsargiai. Vertinant aukštos galios distancijos charakteristikos įtaką aplinkosaugai, nerasta tyrimų, kurių rezultatai leistų identifikuoti teigiamas sąsajas. Tai leidžia teigti, kad galios demonstravimo ir autokratinio valdymo apraiškos nėra palankios ĮSA formavimuisi ir plėtrai šalyje.

Mažiausiai išplėtoti tyrimai vertinant šalies ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos sąsajas su tam tikrais socialinės atsakomybės požymiais. Atskleista, jog ilgalaikė orientacija skatina darbuotojų įsitraukimą ruošiant strateginius įmonės planus (Mardani ir Kazemilari, 2012), intelektinės nuosavybės apsaugą (Budde-Sung, 2013). Tačiau didina toleranciją neetiškam elgesiui ir mažina realių bausmių už neatsakingą elgseną skyrimą (Williams ir Zinkin, 2006). Mažai tyrinėti ilgalaikės orientacijos charakteristikos ryšiai su aplinkosauga. Atliktų tyrimų rezultatai yra nevienareikšmiški: D.Hackerts ir kt., (2015) konstatuoja teigiamą ryšį su atskirų aplinkosauginių klausimų – taršos prevencija, pakartotinas medžiagų perdirbimas, atliekų mažinimas – sprendimu. O D.Powers ir kt., (2015) bei P.M.J.Christie ir kt., (2003) nustato neigiamą poveikį bendrai aplinkosauginių problemų sprendimui. Apibendrinti mokslinių darbų ir empirinių tyrimų šioje srityje analizės rezultatai pateikti 3 priede. Analizės rezultatai rodo, kad vyrauja daliniai tyrimai, o jų rezultatai nėra vienareikšmiški.

Kultūra, anot V.Taras ir kt. (2009), yra daugiaaspektis reiškiny, reikalaujantis nuolatinių tyrimų, todėl skirtingi, neretai ir prieštaringi tyrimų rezultatai, atskleidžiant skirtingos kultūrinės aplinkos ryšį su ĮSA lygį formuojančiomis dedamosiomis, neturėtų stebinti. Kita vertus, kultūra, anot P.M.J.Christie ir kt. (2003) negali būti traktuojama kaip paprastas nepriklausomas kintamasis, darantis įtaką etikos nuostatoms bei etiškam elgesiui, nes ji yra susipynusi su daugeliu gyvenimiškų sričių. Todėl galima teigti, kad tam tikros kultūrinės aplinkos poveikis gali būti priklausomas ir nuo daugelio kitų veiksnių. A.Newman ir Ch.Butler (2014) tyrimas parodė, kad aukšta neapibrėžtumo vengimo charakteristika šalyje neigiamai veikia darbuotojų ketinimus įsipareigoti įmonei. Tačiau, kai įmonės vadovai sugeba būti pavyzdžiu, įkvėpti ir motyvuoti darbuotojus, tai aukštas neapibrėžtumo vengimas sustiprina vadovų daromą teigiamą poveikį darbuotojų įsipareigojimams. P.L.Cox ir kt. (2011) atskleidė, kad individualizmas ir galios distancija glaudžiai koreliuoja su ekonominiu išsivystymu. Bet, anot B.K.Burton ir kt. (2000), tos pačios kultūrinės charakteristikos poveikis skirtingais laikotarpiais gali būti įvairus.

Šiam teiginiui pritaria N.Buhr ir M.Freedman (2001), kurie, pasitelkdami dokumento turinio analizės metodą, nustatė, kad JAV įmonės vidutiniškai yra linkusios atskleisti daugiau socialinės atsakomybės aspektų nei Kanados įmonės. Tačiau 1988–1994 m. ĮSA atskleidimas Kanados įmonių pateikiamose metinėse ataskaitose išaugo labiau nei JAV įmonėse per tą patį laikotarpį. Anot autorių, tam teigiamą įtaką darė aukštesnis kanadiečių kolektyvizmo jausmas ir institucinė infrastruktūra.

Nevienareikšmiški rezultatai atsiranda ir dėl pasirinktos tyrimo imties reprezentatyvumo problemų, kintamųjų matavimo netikslumų, skirtingų metodų taikymo (Waldman ir kt., 2006; Adelopo ir kt., 2013; Adnan ir kt., 2010). Vertinant kultūrinių skirtumų įtaką nesaugių produktų gamybai, jų eksportui, vyresnių darbuotojų išnaudojimui bei paklusnumui aukštesnio rango darbuotojams, P.M.J.Christie ir kt. (2003) nustatė labai prieštarigus, sunkiai paaiškinamus rezultatus. Kadangi buvo pasirinkta maža šalių imtis su nedideliais kultūriniais skirtumais, tikslinga atlikti pakartotinus gilesnius tyrimus. Mokslininkai taip pat atskleidė, kad programinės įrangos piratavimas, neetiškas elgesys bei vidinės įmonės informacijos atskleidimas visose kultūrinėse aplinkose yra vertinamas neigiamai. Tačiau JAV darbuotojai, kuriems būdingas aukštesnis individualizmo, vyriškumo bei orientacijos į ilgalaikius tikslus lygis, tai vertina negatyviau nei Indija ir Korėja, kurioms būdingas mažesnis individualizmas, vyriškumas, orientacija į trumpalaikius tikslus.

S.M.Adnan ir kt. (2010) atskleidė, kad tyrimo rezultatai priklauso nuo tyrimo metodų pasirinkimo. Naudodami daugianarę tiesinę regresinę analizę tyrėjai atskleidė, jog individualizmas-kolektyvizmas ir vyriškumas-moteriškumas nėra svarbūs ĮSA atskleidimo kokybei. Tačiau papildę tyrimą jautrumo analize, nustatė statistiškai reikšmingą neigiamą abiejų dimensijų – individualizmo ir vyriškumo – poveikį ĮSA atskleidimo kokybei. A.Budde-Sung (2013) tyrimas parodė, kad rezultatai priklauso nuo to, ar kontroliniai kintamieji įtraukiami į regresijos lygtį ir kokie kintamieji naudojami. Statistiškai reikšmingą teigiamą neapibrėžtumo vengimo charakteristikos poveikį intelektinės nuosavybės apsaugai tyrėjai nustatė į regresijos lygtį įtraukę keturis skirtingą kultūrinę aplinką atspindinčius kintamuosius. Tačiau papildomai į lygtį įtraukus tris su ekonominiu išsivystymu susijusius kintamuosius bei vieną kintamąjį, atspindintį šalies patirtį intelektinės nuosavybės apsaugoje, neapibrėžtumo vengimo poveikis transformavosi į statistiškai nereikšmingą. Kadangi įtraukus kontrolinius kintamuosius modeliu buvo galima paaiškinti santykinai didesnę dalį priklausomojo kintamojo sklaidos, tai pastarojo modelio įverčiai, tikėtina, yra tikslesni.

Kai tyrimuose socialinei atsakomybei įvertinti naudojamas apklausos metodas, netikslumai gali kilti dėl skirtingų klausimynų sudarymo, klausimų formulavimo, respondentų imties reprezentatyvumo. S.J.Vitell ir kt. (1993), remdamiesi Hofstede pateikta tipologija bei Hunt-

Vitel etikos teorija, teigia, kad aukšto individualizmo šalyse mažesnis dėmesys turėtų būti skiriamas socialinėms normoms, akcininkams ir darbuotojams, etiškų sprendimų priėmimui. Tačiau Kinijoje, pasižyminčioje aukštu kolektyvizmo jausmu, įmonių vadybininkai įsitikinę, kad efektyvumas ir verslo rezultatai yra svarbesni už etišką ir socialiai atsakingą įmonių elgseną. Bet vis labiau sutinka, kad etika ir socialinė atsakomybė yra esminiai požymiai siekiant išlaikyti pelningumą ilguoju laikotarpiu ir užtikrinti verslo ilgaamžiškumą (Shafer ir kt., 2007). Atsižvelgdamas į organizacijos prioritetinius tikslus, kultūrinės tradicijas bei kitus socialinius-istorinius veiksnius JAV ir Kinijoje, C.C.Chen (1995) padarė išvadą, kad kinai, lyginant su amerikiečiais, teikia didesnę pirmenybę ekonominiams rezultatams nei filantropiniams. Dėl aukštos galios distancijos šalyje kinai linkę sutikti su netolygiu materialaus ir socialinio-emocinio atlygio pasiskirstymu tarp darbuotojų. Amerikiečiai, pasižymintys žemesne galios distancija, tačiau gerokai aukštesniu individualizmu, taip pat pateisina skirtingą materialaus atlygio paskirstymą už darbą, tačiau yra įsitikinę, kad socialinis-emocinis atlygis visiems turi būti vienodas (Chen, 1995).

I.Adelopo ir kt. (2013) tyrimas parodė, kad aukštas neapibrėžtumo vengimas didžiausią teigiamą poveikį daro socialinės atsakomybės atskleidimui, kiek mažesnę – ekonominės ir mažiausią teigiamą poveikį aplinkosauginės atsakomybės atskleidimui Italijoje, Ispanijoje bei Graikijoje. Tuo pat metu žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse (Jungt. Karalystė ar Vokietija) poveikis yra neigiamas. Tačiau kitas tyrimas atskleidė, kad Jungt. Karalystės įmonės skiria daugiau dėmesio aplinkosaugai, rėmimui, filantropinėms programoms, darbuotojų sveikatai ir saugumui nei Prancūzija, kurios neapibrėžtumo vengimo lygis yra beveik 2,5 karto aukštesnis (Maignan ir Ralston, 2002). Pirmuoju atveju ĮSA lygiui įvertinti buvo naudojami bankų skelbiamų darnumo ataskaitų duomenys ir tyrimas buvo vykdomas bankiniame sektoriuje. Antruoju atveju buvo naudojama internetinėje erdvėje skelbiama informacija septyniose pramonės šakose.

Atskleistas skirtingos kultūrinės aplinkos ryšys su socialine atsakomybe ir ją atspindinčiais požymiais rodo, kokie socialinės atsakomybės klausimai toleruojami ir skatinami įmonėje, visuomenėje, o kokie klausimai ignoruojami. Tokiu būdu kultūriniai skirtumai sudaro prielaidas formuotis ne tik skirtingiems ĮSA požymiams, bet ir, tikėtina, skirtingam ĮSA lygiui šalyje. Visa tai lemia skirtingą ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Nors taip pat neatmestina prielaida, kad dominuojant skirtingiems kultūrinės aplinkos požymiams šalyse, ĮSA lygis šalyse gali būti vienodas. Šiuo atveju, tikėtina, kad ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui, dėl skirtingų ĮSA požymių dominavimo, taip pat gali būti skirtingas. Visos šios prielaidos parodo kultūrinės aplinkos svarbą.

Trisdešimt išsivysčiusių pasaulio šalių suskirstę į klasterius pagal kultūrinę aplinką, o ekonominei atsakomybei įvertinti pasitelkę BVP 1-am gyv. ir globalų konkurencingumo indeksą, aplinkosauginei atsakomybei – aplinkosaugos indeksą, socialinei atsakomybei – žmogaus socialinės raidos indeksą, R.Strand ir kt. (2015) nustatė, kad socialinė, ekonominė bei aplinkosauginė atsakomybės kiekviename šalių klasteryje pasireiškia skirtingai.

9 lentelė

Skirtingos kultūrinės aplinkos šalių klasteriuose vyraujančios ĮSA dimensijos

<i>Šalių klasteris</i>	<i>ĮSA dimensijos</i>		
	<i>Ekonominė</i>	<i>Aplinkosauginė</i>	<i>Socialinė</i>
Šiaurės Europos šalys (NORDIC)	Aukšta	Aukšta	Aukšta
Anglų saksų šalys (įskaitant JAV)	Aukšta	Žema	Vidutinė
Kontinentinės Europos šalys	Vidutinė	Vidutinė	Vidutinė
Viduržemio Europos šalys	Žema	Žema	Žema
Konfucijaus tradicijų šalys	Vidutinė	Žema	Žema

Šaltinis: Strand, R., Freeman, R.E., Hockerts, K. (2015).

9 lentelėje pateikti vertinimai rodo, kad Viduržemio Europos šalys vertinamos blogiausiai pagal visas tris pagrindines socialinės atsakomybės dimensijas. Iš keturių šiam klasteriui priklausančių šalių, tik Ispanija užima aukščiausią 19 vietą pagal globalų darnaus konkurencingumo vertinimą 2014–2015, kurį skaičiuoja WEF. Skandinavijos šalys aukščiausiai vertinamos pagal visas tris socialinės atsakomybės dimensijas ir užima pirmąsias vietas minėtame globalaus darnaus konkurencingumo vertinime. Mokslininkų nuomone, instituciniai veiksniai ir šalies kultūrinės aplinkos suvokimas yra atsakingos politikos formavimosi pagrindas. 2005 m. Norvegijoje priimtas įstatymas dėl ne mažesnio kaip 40 proc. moterų dalyvavimo akcinių bendrovių direktorių taryboje buvo vienas iš esminių teisinių momentų, sulyginusių moterų ir vyrų teises įmonių valdyje. Atlikta regresinė analizė parodė, kad feminizmas skatina ĮSA lygio augimą ir, esant didesnei nei 95 proc. tikimybei, paaiškina apie 20 proc. ĮSA lygio sklaidos.

ĮSA ir jos atskirų požymių bei kultūrinės aplinkos sąsajų tyrimų analizė atskleidė, jog skirtingoje kultūrinėje aplinkoje įmonių socialinei atsakomybei yra skiriamas nevienodas dėmesys, akcentuojami skirtingi ĮSA klausimai. Tai lemia skirtingų ĮSA požymių dominavimą. Teorinės prielaidos, pagrįstos moksliniais darbais ir empirinių tyrimų rezultatais, neleidžia abejoti kultūrinės aplinkos įtaka įmonių socialinei atsakomybei. Tačiau kultūrinės aplinkos, kaip socialinio reiškinių, daugiaaspektiškumas bei skirtingi tyrimų rezultatai leidžia daryti išvadą, jog šalių kultūrinės aplinkos ir socialinės atsakomybės sąsajų tyrimai nėra išplėtoti, ypač siejant su ekonominėmis pasekmėmis, poveikiu šalių ekonomikai. Esamų tyrimų rezultatai taip pat rodo tolimesnių tyrimų poreikį.

1.5 Įmonių socialinės atsakomybės ir konkurencingumo sąsajų empirinių tyrimų metodų ir jų rezultatų analizė

Tyrimus, atliktus vertinant socialinės atsakomybės reiškinių ar atskirų socialinės atsakomybės dimensijų poveikį konkurencingumui, sąlyginai galima suskirstyti į tris grupes: mikro lygio, sektorinio lygio ir makro lygio. Socialinei atsakomybei įvertinti tyrėjai dažniausiai naudoja įvairiose duomenų bazėse publikuojamus socialinės atsakomybės indeksus arba duomenis surenka atlikdami apklausas. Kiek rečiau socialinei atsakomybei įvertinti naudojamas turinio analizės metodas. Kadangi duomenų bazės dažniausiai pateikia atskirų įmonių socialinės atsakomybės indeksus, socialinei atsakomybei sektorių ar šalies mastu įvertinti tyrėjai agreguoja juos į vieną bendrą indeksą, naudodami paprasto svartinio vidurkio metodą (Boulouta, Pitelis, 2014; Ioannou ir Serafeim, 2010, 2012). Tačiau tarptautinės duomenų bazės dažniausiai vertina tik listinguojamų įmonių socialinę atsakomybę, todėl mažų ir vidutinių įmonių arba atskiros sektoriaus socialinei atsakomybei įvertinti tyrėjai yra linkę pasirinkti apklausos metodą. Anketinė apklausa yra dažnas instrumentas siekiant įvertinti atskirus socialinės atsakomybės požymius, ypač susijusius su socialiniais ryšiais ar įmonės valdymo kokybe, kaip verslo etika, skaidrumas, ryšiai su darbuotojais, bendruomene, darbo vietos kokybė bei saugumas ir t.t.

Įmonės konkurencingumui įvertinti tyrėjai naudoja platesnį spektrą rodiklių nei vertindami šalies konkurencingumą. Vis didesnis mokslininkų dėmesys skiriamas tokiems veiksniams, kuriuos sudėtinga atspindėti statistiniais rodikliais. Technologijų prieinamumas (Schwab, 2014), darbuotojų įsipareigojimai (Xanthopoulou ir kt. 2009; James ir kt., 2011), darbuotojų lojalumas (Zhu ir kt. 2014), įmonių reputacija¹ (Turban ir Greening, 1996), įmonės patrauklumas (Lin ir kt., 2012) vis dažniau tyrėjų įvardijami kaip esminiai konkurencingumą lemiantys veiksniai. Šiuos ir panašius veiksnius mikro, o kartais ir sektoriniu lygiu patogu įvertinti taip pat pasitelkus apklausos metodą. Kadangi Pasaulio ekonomikos forumas, Tarptautinis vadybos ir plėtros institutas bei kitos institucijos pastaraisiais metais pradėjo šiuos duomenis agreguoti į makro lygį ir naudoti juos konkurencingumo indeksams skaičiuoti, atsirado galimybė gerokai išplėsti ir makro lygio tyrimus.

Neretai ĮSA mikro ir makro lygiu įvertinti pasirenkami pseudo kintamieji, gaunami tiek iš atliktų apklausų, tiek iš įmonių pateiktų finansinių bei socialinės atsakomybės ataskaitų. Šalių priklausymas tam tikroms tarptautinėms organizacijoms, vykdančioms aplinkosaugos, žmogaus teisių gynimo programas, tarptautinių sutarčių pasirašymas ir ratifikavimas tyrėjų įvertinami

¹ vieni tyrėjai įmonės reputaciją priskiria įmonės konkurencingumui, kiti įmonės socialinei atsakomybei atspindėti. Apie tai aptarta 2.3.2.1 skyrelyje.

pseudo kintamaisiais ir atspindi dalinį socialinės atsakomybės lygį šalies mastu. Priklausomai nuo to, kaip vertinami šie reiškiniai, neretai priklauso tyrimų rezultatai.

Kadangi visi be išimties konkurencingumo tyrimai susiję su lyginamąja analize, tyrimui dažniausiai pasirenkami skerspjūvio duomenys, kai stebimi skirtingi objektai ir jų reikšmės fiksuojamos konkrečiu laiko momentu t arba paneliniai duomenys, kai stebimos skirtingų objektų reikšmės keičiasi laike. Reikia pastebėti, kad tyrimų rezultatai vertinant ĮSA poveikį konkurencingumui yra nevienareikšmiški. Kaip pastebi J.D.Margolis ir J.P.Walsh (2003), iš 109 empirinių tyrimų, atliktų įvairių autorių 1972–2002 m., kuriuose buvo tiriama, kaip socialinė atsakomybė veikia įmonės finansinius rezultatus, net 54 tyrimuose nustatytas teigiamas ryšys. Tik septyniuose rastas neigiamas ryšys ir 28 tyrimuose nenustatytas reikšmingas ryšys, o 20 tyrimų rezultatai buvo mišrūs. Skirtingus tyrimų rezultatus gali lemti skirtingos priežastys: tyrimo modelio tinkamumas, ekonometrinių tyrimo metodų parinkimas, duomenų patikimumas, tyrimo imtis, laikotarpis. Pagrindine priežastimi lemiančia skirtingus rezultatus R.Bird ir kt. (2007) įvardija ĮSA ir finansinių rezultatų matavimo problemą.

Mikro lygio tyrimų, vertinant ĮSA poveikį įmonės konkurencingumui ir konkurencingumo veiksniams, pagrindinės charakteristikos pateiktos 10 lentelėje.

10 lentelė

ĮSA poveikio įmonės konkurencingumui tyrimų metodikų ir rezultatų empiriniuose tyrimuose palyginimas

Auto riu s	Iškelta tyrimo problema	Tyrimo imtis ir laikotarpis	Taikytas ekonomet rinis metodas	Kaip matuojamas konkurencin gumas	Kaip matuojama ĮSA	Rezultatas, išvados
ĮSA poveikis įmonės konkurencingumui						
McWil liams, Siegel (2000)	Ar ĮSA daro reikšmingą įtaką įmonės finansiniams rezultatams	524 įmonės; 1991–1996	Vienanarė ir daugianarė tiesinė regresinė analizė	Įmonės finansiniai veiklos rezultatas (pelningumo rodikliai)	ĮSA indeksas iš KLD duomenų bazės	1) pasireiškia teigiamas statistiškai reikšmingas ĮSA poveikis, kai į lygtį neįtraukiami kiti kintamieji; 2) kai į lygtį papildomai įtraukiamos išlaidos MTTP, pasireiškia teigiamas, bet statistiškai nereikšmingas ĮSA poveikis; 3) kai į lygtį įtraukiamas pramonės pseudo kintamasis, pasireiškia neigiamas, bet statistiškai nereikšmingas ĮSA poveikis

Marin, Rubio, Maya, (2012)	Kaip ĮSA veikia įmonės konkurencingumą ir kaip šis poveikis priklauso nuo įmonės dydžio, sektoriaus bei konkurencinės strategijos	144 Ispanijos verslo įmonės	Maksimalaus tikėtimumo metodas naudojant skerspjūvio duomenis	Įmonės konkurenciniai pranašumai įvertinti remiantis Quinn & Rohrbaugh metodika, atlikus anketinę apklausą	ĮSA įvertinta remiantis Maignan & Ferrell metodika, atlikus anketinę apklausą	1) ĮSA teigiamai veikia įmonės konkurencingumą; 2) Įmonės dydis bei aktyvi konkurencinė strategija sustiprina teigiamą poveikį; 3) poveikis paslaugų ir gamybinėse įmonėse reikšmingai nesiskiria.
ĮSA poveikis įmonės konkurencingumo veiksniams						
Padgett, Moura-Leite (2012)	1) kaip ĮSA veikia įmonės reputaciją; 2) kaip keičiasi MTTP poveikis įmonės reputacijai, kai inovacijos yra orientuotos į aukštą socialinę naudą.	257 JAV įmonės; 2004–2007	Fiksuotų efektų (<i>Fixed effects</i>)	Įmonės reputacija (<i>Fortune magazine's "World's Most Admired Companies" survey</i>)	ĮSA indeksas iš KLD duomenų bazės	1) ISA poveikis įmonės reputacijai yra teigiamas ir statistiškai reikšmingas; 2) inovacijos su aukšta socialine nauda teigiamai įtakoja MTTP poveikį įmonės reputacijai.
Zhu, Hang, Liu, Lai (2014)	Ar darbuotojų pasitenkinimas darbu ir suvokimas apie įmonės pastangas didinti socialinę atsakomybę gali didinti jų lojalumą įmonei.	keturios Kinijos įmonės;	Maksimalaus tikėtimumo metodas	Darbuotojų lojalumo indeksas apskaičiuotas atlikus 438 darbuotojų anketinę apklausą	ĮSA indeksas apskaičiuotas atlikus 438 darbuotojų anketinę apklausą	Kuo geriau įmonė tenkina darbuotojų poreikius (ekonominės bei darbo sąlygas) ir kuo aiškiau darbuotojai tai suvokia, tuo jų lojalumas įmonei yra didesnis.
Melo, Garrido-Morgado (2012)	1) ar ĮSA daro teigiamą poveikį įmonės reputacijai; 2) ar pramonės specifika veikia ĮSA poveikį įmonės reputacijai	320 JAV listinguojamų įmonių; 2003–2007	Fiksuotų efektų (<i>Fixed effects</i>)	Įmonės reputacijos indeksas iš Fortune metinės „Most admired companies“ tyrimo	ĮSA indeksas iš KLD duomenų bazės	Visos 5 tyrime panaudotos ĮSA dimensijos daro reikšmingą poveikį įmonių reputacijai
Su (2014)	Ar verslo etika didina intelektinį kapitalą, kaip vieną iš konkurencingumo esminių veiksnių	Taivaniečių akcijų biržoje bei Taivaniečių GreTai Securities Market listinguojamos įmonės, veikiančios aukštųjų technologijų pramonėje	Naudoti skerspjūvio duomenys ir faktorinę analizę	Intelektinis kapitalas įvertintas atlikus anketinę įmonės vykdančiųjų darbuotojų apklausą	Verslo etika įvertinta atlikus anketinę įmonės vykdančiųjų darbuotojų apklausą	Kuo aukštesnė verslo etika įmoneje, tuo intelektinis kapitalas (organizacijos, socialinis bei žmogiškasis) yra aukštesnio lygio.

A.McWilliams ir D.Siegel (2000) nuomone, jei į modelį neįtraukiamas nepriklausomas kintamasis, kuris teigiamai koreliuoja su priklausomu kintamuoju bei į modelį (lygtį) įtrauktu nepriklausomu kintamuoju, tai tokioje lygtyje pastarojo nepriklausomo kintamojo reikšmė gali būti pervertinta. S.A.Waddock ir B.Graves (1997) empirinis tyrimas, naudojant tiesinę daugianarę regresiją, patvirtino, kad ĮSA teigiamai reikšmingai veikia įmonės finansinius rezultatus, tokius kaip: turto grąžą, nuosavybės grąžą bei pardavimų grąžą. A.McWilliams ir D.Siegel (2000) atliktas tyrimas parodė, kad ryšys tarp ĮSA ir įmonės finansinių rezultatų yra neutralus. Tačiau pastarieji tyrėjai į lygtį papildomai įtraukė tokius kintamuosius: išlaidos reklamai bei MTEP, kurie teigiamai veikia įmonės finansinius rezultatus. Tačiau S.A.Waddock ir B.Graves (1997) į modelį jų neįtraukė ir jų poveikio nevertino.

Atsižvelgiant į J.Boivin ir S.Ng (2006) pastabas, nepriklausomų kintamųjų aibės didinimas faktorinėje analizėje nebūtinai pagerina prognozės rezultatus, jeigu papildomi kintamieji yra „triukšmingi“ arba nekoreliuoja su priklausomu kintamuoju. Kita vertus, jei du ar daugiau į modelį (lygtį) įtraukti nepriklausomi kintamieji tarpusavyje koreliuoja, tai atsiranda grėsmė multikolinearumui, dėl ko taip pat sudėtinga įvertinti atskiro kintamojo reikšmę. Todėl atliekant tyrimą ir parenkant kintamuosius, būtina įvertinti jų tinkamumą.

S.L.Hart ir G.Ahuja (1996) įspėja, kad ĮSA poveikis neatsiranda iš karto. Jie tyrė 127 JAV įmones 1988–1992 m. naudodami daugianarę regresiją. Tyrimo rezultatai parodė, kad aplinkosauginių priemonių taikymas, t.y. taršos emisijų sumažinimas laikotarpiu t , reikšmingą teigiamą įtaką turto grąžai bei pardavimų grąžai daro laikotarpiu $t+1$, o nuosavybės grąžai – laikotarpiu $t+2$. Toks skirtumas, anot autorių, atsiranda todėl, kad ne visada poveikis yra tiesioginis, todėl ir yra pavėluotas. Vertinant ilgalaikį ĮSA poveikį T.Melo ir kt. (2012) visada siūlo įtraukti pavėlintus laike nepriklausomus kintamuosius. Tyrėjų manymu, kintamųjų pavėlinimas leidžia išvengti ir kitos problemos – potencialaus atvirkščio priežastingumo tarp priklausomojo kintamojo ir ĮSA.

ĮSA kintamąjį su pavėlinta reikšme siūlo naudoti L.Sun ir M.Stueb (2013). Vertindami ĮSA poveikį chemijos pramonės įmonių produktyvumui, tyrimo rezultatai parodė, kad stipriausias poveikis pasireiškia, kai tarp ĮSA ir produktyvumo yra 1 metų atotrūkis, kiek silpnesnis poveikis pasireiškia esant 2 metų atotrūkiui, o esant trejų metų atotrūkiui pasireiškia teigiamas, tačiau statistiškai nereikšmingas poveikis. P.Lanoie ir kt. (2008) tyrimo rezultatai parodė, kad aplinkosauginio reguliavimo įtaka Kanados Kvebeko septyniolikos pramonės sektorių produktyvumo augimui pasireiškia tiek iš karto, tiek ir vėliau. Naudodami 1985–1994 m. duomenis apibendrinto mažiausių kvadratų (GLS) metodo pagalba tyrėjai nustatė, kad iš karto pasireiškia neigiamas aplinkosauginio reguliavimo poveikis pramonės produktyvumo augimui, nepriklausomai nuo taršos lygio ir tik trečiaisiais metais poveikis tampa teigiamas. Sugrupavus

sektorius į atskiras grupes pagal taršos lygį ir patiriamos konkurencijos lygį bei įvedus į modelį atitinkamas kintamųjų sąveikas, nustatyta, kad teigiamas poveikis greičiau pasireiškia mažiau taršiose ir mažiau apsaugotose nuo tarptautinės konkurencijos pramonės šakose.

Mikro ir sektorinio lygio tyrimus sujungė C.E.Hull ir S.Rothenberg (2008), vertindami ĮSA poveikį įmonių ir sektorių konkurencingumui skirtingo inovatyvumo įmonėse ir skirtingo diferenciacijos lygio pramonės šakose. Tyrėjai patvirtino iškeltas hipotezes dėl teigiamo ĮSA poveikio finansiniams rezultatams bei dėl stipresnio teigiamo ĮSA poveikio esant žemesniam inovatyvumo lygiui ir žemai pramonės diferenciacijai. Remiantis atlikta mokslinės literatūros analize, ĮSA glaudžiai siejasi su inovacijomis, todėl didesnę teigiamą poveikį žemesnio inovatyvumo įmonėse ir sektoriuose galima būtų aiškinti „prisotinimo“ efektu: aukšto inovatyvumo įmonėse arba aukštų technologijų pramonėje socialinės atsakomybės lygis savaime yra pasiekęs aukštesnį lygį (dėl kuriamų produktų kokybės, gamybos procesų saugumo ir pan.). Todėl dar labiau didinant socialinę atsakomybę, grąža mažėja arba didėja lėčiau nei žemo socialinės atsakomybės lygio ir žemesnio inovatyvumo įmonėse ar sektoriuose.

Sektoriaus lygio tyrimų, vertinant ĮSA poveikį sektoriaus konkurencingumui pagrindinės charakteristikos pateiktos 11 lentelėje.

11 lentelė

ĮSA poveikio sektoriaus konkurencingumui tyrimų metodikų ir rezultatų empiriniuose tyrimuose palyginimas

Auto riu s	Iškelta tyrimo problema	Tyrimo imtis ir laikotarpis	Taikytas ekonomet rinis metodas	Kaip matuojamas konkurencin gumas	Kaip matuoja ma ĮSA	Rezultatas, išvados
<i>ĮSA poveikis sektoriaus konkurencingumui</i>						
Hull, Rothenberg (2008)	Ar ĮSA teigiamai veikia finansinius rezultatus ir kaip poveikis priklauso nuo inovatyvumo ir pramonės diferencijavimo lygio.	KLD duomenų bazėje listinguojamos 69 pramonės įmonės; 1998–2001.	Daugianarė regresinė analizė (SPSS)	Turto pelningumas (ROA)	ĮSA indeksas iš KLD duomenų bazės	1) ĮSA teigiamai??? veikia įmonių finansinius rezultatus; 2) Stipresnis teigiamas ĮSA poveikis finansiniams rezultatams pasireiškia žemo inovatyvumo įmonėse ir įmonėse, veikiančiose žemos diferenciacijos pramonės šakose.
Sun, Stuebs (2013)	Koks ryšys yra tarp ĮSA ir chemijos pramonės įmonių produktyvumo	JAV chemijos pramonės įmonės; 1998–2010	Tobit daugianarė regresinė analizė	Produktyvumas vertinamas naudojant Data Envelopment Analysis (DEA)	ĮSA indeksas iš KLD duomenų bazės	1) ĮSA įgyvendinta t metais, yra reikšmingai susijusi su įmonės produktyvumu ($t+1$) ir ($t+2$) metais; 2) ĮSA poveikis yra didesnis chemijos pramonės įmonėms, susiduriančiomis su aktyvia konkurencija

Lanoie, Patry, Lajeunesse (2008)	Kaip ĮSA veikia pramonės įmonių produktyvumą (TFP) ir kaip poveikis priklauso nuo sektoriaus intensyvumo taršai	17 Kanados pramonės sektorių; 1985–1994.	Daugianarė regresinė analizė naudojant GLS metodą	Bendras veiksmų produktyvumas (TFP)	Investicijos į taršos kontrolės užtikrinimo įrenginius	1) pirmaisiais metais pasireiškia neigiamas ĮSA poveikis produktyvumo augimui; 2) teigiamas ĮSA poveikis pasireiškia esant 2 ir 3 m. atotrūkiui; 3) neigiamas ĮSA poveikis stipresnis ir ilgesnis taršai intensyviose pramonės šakose.
ĮSA poveikis sektoriaus konkurencingumo veiksniams						
Babool, Reed (2005)	1) Kaip aplinkosauginis reguliavimas veikia pramonės eksporto konkurencingumą; 2) Ar aplinkosauginio reguliavimo poveikis skiriasi skirtingose pramonės šakose	Šešių EBPO šalių pramonės sektoriai; 1987-2003	Fiksuotų efektų (<i>Fixed effects</i>)	Grynasis eksportas (EBPO STAN duomenų bazė)	Aplinkos darnumo indeksas 2002; 2005 (šaltinis: CIESIN)	1) Aplinkosauginis reguliavimas teigiamai veikia maisto, medienos, chemijos, metalų ir mašinų gamybos pramonės šakų konkurencingumą; 2) Aplinkosauginis reguliavimas neigiamai veikia tekstilės pramonės konkurencingumą; 3) Aplinkosauginis reguliavimas statistiškai reikšmingai neveikia popieriaus ir jo gaminių, kitų ne metalo mineralinių produktų gamybos, sunkiosios pramonės, ne juodųjų metalų pramonės, anglies ir plieno bei mašinų ir įrenginių pramonės konkurencingumą.
Leiter ir kt. (2011)	Kaip ĮSA veikia apdirbamosios pramonės TUI	Europos apdirbamosios pramonės sektoriai; 1998–2007	Dinaminis GMM	TUI	1) Išlaidos aplinkos apsaugai 2) valstybės pajamos iš pramonės taršos moksečių	Pasireiškia teigiamas ĮSA lygio poveikis TUI, tačiau didėjant ĮSA lygiui, teigiamas poveikis mažėja.

ĮSA poveikio skirtumus priklausomai nuo pramonės šakos atskleidžia ir kitų tyrėjų atlikti tyrimai. Priešingai nei P.Lanoie ir kt. (2008), S.L.Hart ir G.Ahuja (1996) nustatė, kad aplinkosauginių standartų sugriežtinimas sumažinant taršos kvotą yra naudingesnis aukšta tarša pasižyminčioms pramonės šakoms. Šiose įmonėse teigiamas reikšmingas poveikis pasireiškia jau po vienerių metų, o stipriausias yra po ketverių. Maža tarša pasižyminčiose pramonės šakose nustatytas teigiamas, tačiau nereikšmingas poveikis. Dar kitokias tendencijas atskleidė A.M.Leiter ir kt., (2011). Jų tyrimo rezultatai rodo, kad teigiamas ĮSA poveikis užsienio investicijoms, kaip vienam iš konkurencingumo veiksnių, pasireiškia iš karto. Tačiau didėjant aplinkosauginiams reikalavimams, vertinamiems tiek per išlaidas aplinkosaugai, tiek per

surenkamas pajamas iš taršos mokesčių, teigiamas poveikis pritraukiamoms užsienio investicijoms turi tendenciją mažėti. A.I.Babool ir M.R.Reed (2005) tyrimas atskleidė, kad aplinkosauginių reikalavimų griežtinimas teigiamai veikia maisto, medienos, chemijos, metalų ir mašinų gamybos pramonių eksporto konkurencingumą. Neigiamai veikia tekstilės pramonės eksportą. Kitoms pramonės šakoms statistiškai reikšmingas poveikis nenustatytas. Kaip ir įprasta, tokio tipo tyrimams, susijusiems su tarptautine prekyba, tyrėjas sudaro gravity modelį, o tai reiškia, kad į priklausomybę įtraukiami visiškai skirtingi nepriklausomi kintamieji, lyginant su kitų tyrėjų atliktais tyrimais.

Makro lygio tyrimai, vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, iki šiol nėra išplėtoti. ĮSA poveikį konkurencingumui makro lygiu, naudodami 19 išsivysčiusių pasaulio šalių 2001–2006 m. duomenis, analizavo I. Boulouta ir C.N.Pitelis (2014). Konkurencingumui išmatuoti jie pasirinko BVP 1-am gyv. rodiklį, ĮSA vertino agregavę Darnaus turto valdymo organizacijos (SAM) duomenų bazėje skelbiamus įmonių duomenis, o poveikiui įvertinti sudarė autoregresinį modelį, įtraukdami pavėlintą laike priklausomą kintamąjį. Baimindamiesi iškraipytų rezultatų dėl įverčių paslinktumo, tyrėjai pasirinko apibendrintą momentų metodą (GMM) su instrumentiniais kintamaisiais, leidžiančiais maksimaliai sušvelninti šią problemą. Globaliems šokams kontroliuoti į modelį taip pat įtraukė laiko pseudo kintamuosius. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingą teigiamą ĮSA poveikį šalies konkurencingumui. Panašiai kaip ir C.E.Hull ir S.Rothenberg (2008) tyrime, tyrėjai taip pat patvirtino iškeltą hipotezę, kad stipresnis ĮSA lygio poveikis pasireiškia mažesnio inovatyvumo šalyse nei aukšto inovatyvumo šalyse.

Makro lygio tyrimų, vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui ir konkurencingumo veiksniams, metodikų ir jų rezultatų palyginimas pateikta 12 lentelėje.

12 lentelė

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui tyrimų metodikų ir rezultatų empiriniuose tyrimuose palyginimas

Auto riu s	Iškelta tyrimo problema	Tyrimo imtis ir laikotarpis	Taikytas ekonomet rinis metodas	Kaip matuoja mas konkuren cingumas	Kaip matuojama ĮSA	Rezultatas, išvados
<i>ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui</i>						
Boulou ta, Pitelis (2014)	Ar ĮSA lygis daro poveikį šalies konkurencing umui ir kaip šis poveikis skiriasi skirtingo inovatyvumo šalyse	19 išsivysčiusių pasaulio šalių; 2001–2006	GMM (IV) metodas	BVP 1- am gyv.	Agreguotas ĮSA indeksas iš RobecoSAM	1) pasireiškia teigiamas tiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui; 2) stipresnis ĮSA lygio poveikis pasireiškia žemesnio inovatyvumo šalyse.

<i>ISA lygio poveikis šalies konkurencingumo veiksniams</i>						
Santis (2011)	Ar ISA lygis teigiamai veikia išsivysčiusių šalių dvišales prekybos apimtis	10 eksportuojančių šalių iš ES ir 23 prekybos partnerės šalys iš ES ir EBPO; 1988–2008	2SLS atsitiktinių efektų metodas (Hausman ir Taylor įverčių metodas)	Dvišalės prekybos apimtys	pseudo kintamasis (daugiašalių aplinkosauginių susitarimų vykdymas)	1) ES-15 šalių dvišalės prekybos apimtys yra teigiamai veikiamos aplinkosauginio reguliavimo; 2) faktas, kad šalis yra pasirašiusi Kijoto protokolą arba priklauso ES, poveikį konkurencingumui dar labiau sustiprina.
Kahouli ir kt., (2014)	Ar ISA lygis teigiamai veikia išsivysčiusių šalių dvišales prekybos ir TUI apimtis	39 pasaulio šalys; 1990–2011	Statinis (fiksotų ir atsitiktinių efektų bei Hausman-Taylor metodai) ir dinaminis (SYS-GMM metodas)	Dvišalės prekybos apimtys; sukauptos TUI	CO2 emisijos pagal Kyoto protokolo susitarimą	1) ISA lygis teigiamai veikia prekybos apimtis naudojant statinį modelį ir poveikis nepasireiškia dinamiame modelyje; 2) ISA lygio poveikis TUI nepasireiškia.

Vertindami ISA siauru požiūriu tik per aplinkosauginių standartų griežtinimą ir naudodami 2SLS atsitiktinių efektų metodą, R.Santis (2011) atskleidė, jog daugiašaliai aplinkosauginiai ir prekybiniai susitarimai teigiamai veikia eksporto apimtis iš ES šalių į ES bei EBPO šalis. Narystė Tarptautinėje Prekybos Organizacijoje ir daugiašalių aplinkosauginių susitarimų, tokių kaip Kyoto protokolo reikalavimų, vykdymas šį teigiamą poveikį dar labiau sustiprina. Atlikę panašų tyrimą, kai ISA vertinama pagal aplinkosauginių standartų griežtinimą, bet naudodami tiek statinius, tiek ir dinaminis metodus, B.Kahouli ir kt. (2014) atskleidė statistiškai reikšmingą teigiamą ISA lygio poveikį dvišalėms prekybos apimtims, kai vertinimas atliekamas naudojant statinį modelį ir fiksuotų efektų, atsitiktinių efektų bei Hausman-Taylor ekonometrinius metodus, bet statistiškai nereikšmingą poveikį naudojant dinaminį modelį ir SYS-GMM ekonometrinių metodą. Tačiau nei statiškai, nei dinamiškai nenustatytas statistiškai reikšmingas ISA lygio poveikis į šalį pritraukiamoms TUI. Kadangi į dinaminį modelį įtrauktų laike atsiliekančių atitinkamai prekybos apimčių ir TUI kintamųjų įverčiai yra teigiami ir statistiškai reikšmingi, tikėtina, kad dinaminio modelio rezultatai yra tikslesni.

Disertacijoje atlikta mokslinių darbų analizė leidžia teigti, jog tyrimų, kurie vertintų ISA lygio poveikį šalies konkurencingumui atsižvelgiant į kultūrinę aplinką, nėra. Mokslininkai analizuoja kultūrinės aplinkos įtaką socialinei atsakomybei ar konkretiems jos požymiams (šie tyrimai apibendrinti 1.4 skyriuje), šalies konkurencingumo veiksniams ar ekonomikos augimui. Nustatyta, kad dideli skirtumai tarp šalių institucijų neigiamai veikia prekybos srautus, o skirtinga šalių kultūra skatina abipusę prekybą tarp šalių (Linders ir kt., 2005). Remiantis endogeniniu augimo modeliu nustatyta, kad individualizmas teigiamai susijęs su šalies

ekonomine gerove (Gorodnichenko, Rolando, 2010). OLS ir instrumentinių kintamųjų metodų pagalba gauti įverčiai rodo, kad visais atvejais, t.y. tiek įvedant į modelį papildomus kontrolinius kintamuosius, tokius kaip žemynas, šalies priėjimas prie jūros, gyventojų kraujo tipas, praktikuojama religija, tiek ir be jų, aukštesnis individualizmas sąlygoja tiek aukštesnį darbo produktyvumo lygį, tiek didesnę bendrą gamybos veiksnių produktyvumą, tiek aukštesnį inovacijų lygį. Kadangi lyginti du ekonometriniai metodai, instrumentinių kintamųjų metodu gauti įverčiai yra nežymiai didesni nei gauti OLS metodu. Tai, anot autorių, nerodo, kad parinkti silpni instrumentiniai kintamieji, bet greičiau tai, kad jie pakoreguoja matavimo klaidą ir sušvelnina įverčių paslinktumo problemą, būdingą OLS metodui. Tačiau kaip vieną iš šio tyrimo ribotumų, galinčių turėti įtakos tyrimo rezultatams, būtų galima išskirti mažą tyrimo imtį ir atitinkamai mažą stebėjimų skaičių (stebėjimų skaičius neviršija 75). Naudodami 41 šalies duomenis ir fiksuotų efektų metodą, D.Chambers ir S.Hamer (2012) taip pat nustatė teigiamą individualizmo bei neapibrėžtumo vengimo įtaką. Bet statistiškai nereikšminga yra vyriškumo bei galios distancijos įtaka ekonomikos augimui. O.Dieckmann (1996) atlikto tyrimo rezultatai naudojant endogeninį augimo modelį rodo, kad neapibrėžtumo vengimas neigiamai veikia ekonomikos augimą.

Teigiamą individualizmo poveikį pajamų lygiui galima paaiškinti pasitelkiant K.Leung (1988) logiką. Jo nuomone, individualizmu pasižyminčių ir kolektyvinių šalių tikslai yra skirtingi: individualistinės šalys koncentruojasi į produktyvumo augimą, o kolektyvinės – į harmonijos siekimą. Šio teiginio A.Mardani ir M.Kazemilari (2012) atlikto tyrimo rezultatai negali nei paneigti, nei patvirtinti. Tyrimas atskleidė dviprasmiškus rezultatus: nustatytas statistiškai reikšmingas teigiamas individualizmo poveikis verslo rezultatams bei procesų valdymui. Tačiau neigiamas poveikis informacijos, reikalingos siekiant kokybiškai valdyti įmonėje vykstančius procesus rinkimui, kaupimui ir analizei.

Atlikta mokslinių darbų, juose taikytų tyrimo metodikų ir gautų empirinių tyrimų rezultatų lyginamoji analizė atskleidė, kad tyrimų rezultatai priklauso nuo daugelio priežasčių:

1) *pagrindinių kintamųjų parinkimo ir išmatavimo* – dėl skirtingų požiūrių į ĮSA ir konkurencingumą, ĮSA lygiui ir konkurencingumui išmatuoti pasirenkami skirtingi rodikliai, o duomenys naudojami iš skirtingų duomenų bazių, todėl susiduriama su kintamųjų matavimo problema;

2) *kontrolinių kintamųjų parinkimo* – naudojami skirtingi kontroliniai kintamieji: mikro lygiu - įmonės dydis, patirtis; sektoriniu lygiu - konkurencijos laipsnis, taršos intensyvumas; šalies lygiu - inovatyvumo lygis, ekonomikos išsivystymo, atvirumo lygis;

3) *tiriamų objektų specifiškumo* – tiriamos skirtingą veiklą vykdančios įmonės, skirtingos pramonės šakos, skirtingo ekonominio išsivystymo šalys. Skiriasi tyrimų imtys, laikotarpiai, stebėjimų skaičius, veiklos geografinė vieta;

4) *tyrimo modelio parinkimo* – naudojami tiek statiniai, tiek dinaminiai modeliai. Sudarant modelius su paneliniais duomenimis ne visi tyrėjai atsižvelgia į nestebimus specifinius laiko bei individualius kintamuosius, todėl neatmestina heterogeniškumo problemos įtaka gautų įverčių patikimumui;

5) *tyrimo ekonometrinių metodų parinkimo* – visuose analizuotuose tyrimuose taikyti skirtingi metodai, tokie kaip Tobit regresinė analizė, apibendrintas mažiausių kvadratų metodas, fiksuotų efektų metodas, apibendrintas momentų metodas. Arba konkretus metodas nenurodomas.

Atlikus šalies konkurencingumo ir socialinės atsakomybės reiškinių bei šių reiškinių sąsajų analizę, kultūrinės aplinkos ir socialinės atsakomybės formavimosi bei raiškos skirtingose šalyse mokslinių darbų analizę, nustatyta, jog moksliniuose darbuose atskleidžiamas ĮSA poveikio šalies konkurencingumui pasireiškimas nėra vertinamas skirtingų šalių kultūrinės aplinkos kontekste.

1.6 Įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelio formavimas ir pagrindimas

Mokslinių darbų konkurencingumo ir socialinės atsakomybės reiškinių sandūroje tyrimų analizė atskleidė, jog šie reiškiniai bei jų sąsajos vertinamos skirtingais teoriniais požiūriais. Apibendrinant galima teigti, jog nepaisant teorinių prieigų skirtumų, tarp socialinės atsakomybės ir konkurencingumo reiškinių pasireiškia loginiai bei priežastiniai ryšiai. Taip pat galima teigti, jog kultūrinė aplinka suformuoja kontekstą socialinės atsakomybės suvokimui ir pasireiškimui. Tačiau moksliniuose darbuose nei konceptualiai, nei empiriškai lieka neatskleista, kaip kultūrinė aplinka, kurioje formuojasi įmonių socialinės atsakomybės reiškinys, keičia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Siekiant užpildyti šią spragą bei praplėsti siaurą ir dažnai fragmentišką požiūrį į šiuos reiškinius, remiantis atliktos analizės rezultatais, tiriant šalies konkurencingumo, įmonių socialinės atsakomybės reiškinius bei jų sąsajas su kultūrine aplinka, galima formuoti ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelį.

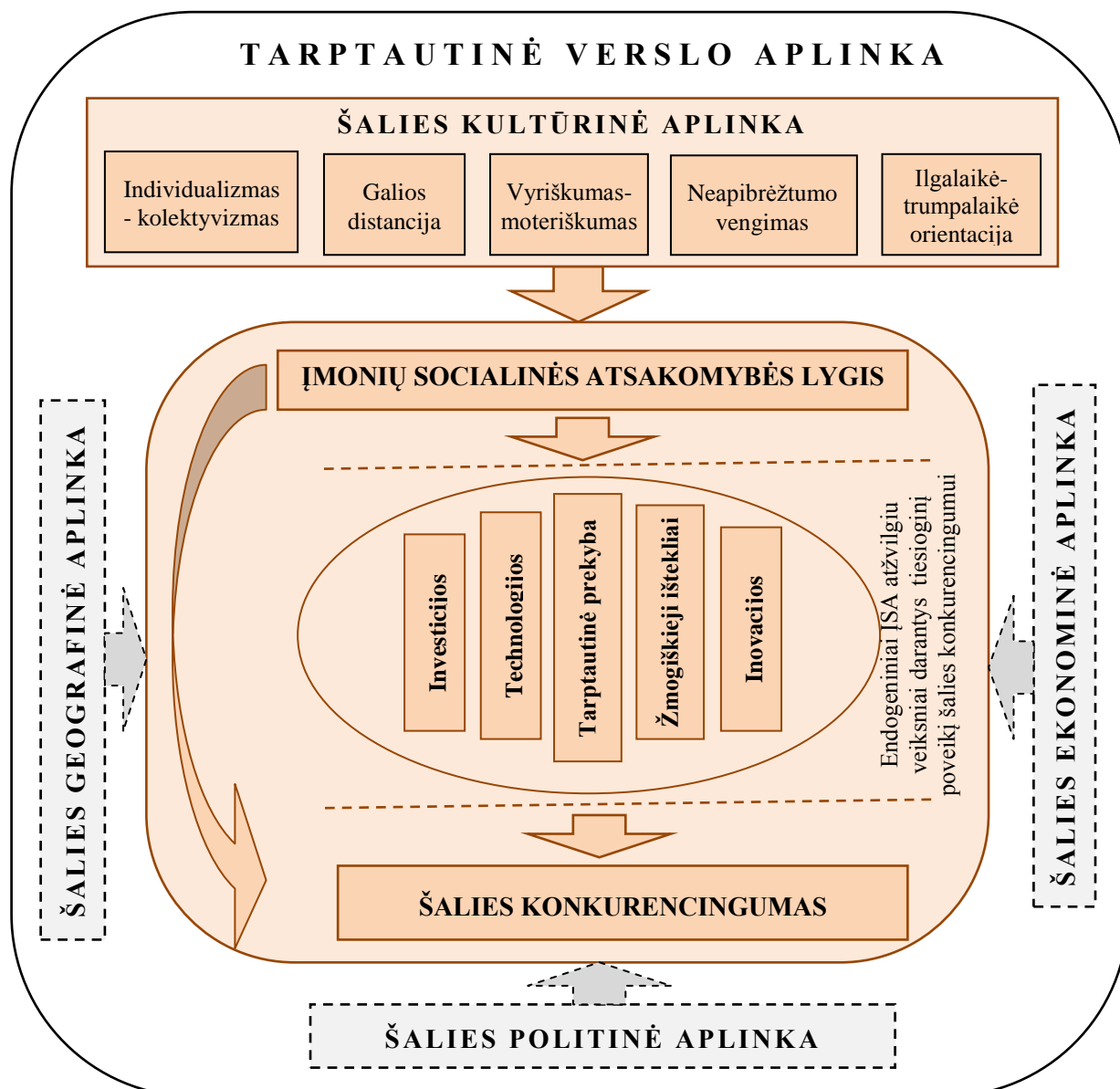
Formuojant modelį remiamasi konkurencinio pranašumo teorijos prielaidomis. Nors šią teoriją M.E.Porter (1990b) sukūrė konkurenciniams pranašumams vystyti sujungiant įmonių, sektorių ir šalies lygius, vis tik ši teorija dažniau taikoma mikro lygiu įmonių konkurenciniams

pranašumams formuoti (Marin ir kt., 2012; Heslin ir Ochoa, 2008; Guadamillas-Go'mez ir Donate-Manzanares, 2011; Filho ir kt., 2010). Įmonės, orientuodamos savo veiklą į konkurencinius pranašumus, ne visiems konkurencingumo veiksniams skiria vienodą dėmesį ir papildomai atsižvelgia į daugelį aspektų, tokių kaip: įmonės veiklos pobūdis, rinkos struktūra ir dydis, gamybos veiksnių prieinamumas, konkurencijos lygis šakoje, makroekonominė situacija, politinė bei teisinė aplinka ir t.t. Lygiai taip pat ir šalys, siekdamos užtikrinti ekonominę ir socialinę gerovę savo gyventojams, privalėtų įvertinti sritis, kurios leistų sukurti ilgalaikius konkurencinius pranašumus. S.Ambec ir kt. (2013), remdamiesi konkurencinio pranašumo teorija, konceptualiai pagrindžia, kad aplinkosauginių reikalavimų griežtinimas suteikia paskatas kurti ir plačiau taikyti inovacijas, kurios veda prie spartesnio ekonomikos progreso ir teigiamai veikia ne tik atskirų įmonių, bet ir visos šalies konkurencingumą. Lygiagrečiai pripažįstama, kad teigiamas poveikis pasiekiamas tik tada, kai reguliavimo priemonės parenkamos atsižvelgiant į siekiamus rezultatus, rinkos pokyčius, t.y. naudojant griežtą priemonių diferencijavimo politiką. Taip pat būtina įvertinti, kad tai, kas vienai šaliai sukuria konkurencinius pranašumus, anot E.M.Porter (1990b), kitai šaliai gali reikšti konkurencinės kovos pralaimėjimą, jei bus pasirinkta neteisinga konkurencinė strategija.

ĮSA ir konkurencingumo reiškinių sąsajų analizė parodė, kad šių reiškinių sąsajos skirtingose šalyse yra skirtingos. Tai leidžia kelti prielaidą dėl kultūrinės aplinkos įtakos sąsajų stiprumui ir ieškoti galimybių, kaip kultūrinės aplinkos skirtumus būtų galima išnaudoti šalies konkurenciniams pranašumams formuoti. Todėl pagrindžiant formuojamo ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelio tikslingumą, disertacijos autorė remiasi šiomis prielaidomis:

prima, kultūrinė aplinka unikali tuo, kad yra susiformavusi per ilgus šimtmečius, yra giliai įaugusi į žmonių sąmonę ir būdinga tik tam tikrai visuomenės daliai. Tai reiškia, kad kultūrinė aplinka negali būti kopijuojama. Todėl tikslinga kultūrinės aplinkos skirtumus išnaudoti kuriant tik tai šaliai būdingus konkurencinius pranašumus ir pozicionuoti tose srityse, kurios teikia didžiausią naudą;

antra, tikėtina, kad dominuojant skirtingai kultūrinei aplinkai, joje susiformavęs ĮSA lygis skirtingai veikia konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui. Įvertinus, kurioje kultūrinėje aplinkoje ir per kokius konkurencingumo veiksnius ĮSA lygio poveikis sukelia didžiausią teigiamą efektą šalies konkurencingumui, ĮSA ir kultūrinės aplinkos skirtumus galima būtų išnaudoti formuojant valstybės konkurencingumo didinimo politiką.

4 pav. ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo struktūrinis modelis

Šaltinis: sudaryta autorės

Šalies ĮSA bei konkurencingumo reiškinių, kaip ir kitų makro lygio ekonominių-socialinių reiškinių formavimasis yra veikiamas tarptautinės verslo aplinkos. Šiai aplinkai D.Sethi ir S.Guisinger (2002) priskiria kultūrinę, ekonominę, geografinę bei politinę aplinkas. Visos šios aplinkos pavaizduotos modelyje, tačiau, vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, tiesiogiai bus atsižvelgiama tik į kultūrinės aplinkos įtaką, o nuo ekonominės, geografinės bei politinės aplinkos bus atsiribojama (veiksniai, kurie tiesiogiai nebus tiriami, pateiktame modelyje išskirti punktyrinėmis linijomis). Siekiant gauti statistiškai patikimus tyrimo rezultatus, į tiesiogiai nestebimų ekonominės, geografinės bei politinės aplinkų įtaką bus

atsižvelgta sudarant vertinimo metodiką ir atitinkamai konstruojant ekonometrinį vertinimo modelį.

Formuojant disertacijos modelį į kultūrinę aplinką ir jos skirtumus siūloma atsižvelgti remiantis G.Hofstede (2001) išskirtomis šalių kultūrinės aplinkos charakteristikomis. Tyrinėdamas skirtingų šalių kultūrinę aplinką, G.Hofstede nustatė, kad šalių kultūrinę įvairovę atskleidžia penkios kultūrinės charakteristikos: individualizmas-kolektyvizmas, galios distancija, vyriškumas-moteriškumas, neapibrėžtumo vengimas bei ilgalaikė-trumpalaikė šalies orientacija. Įvairiuose moksliniuose darbuose pagrįstas sąsajų tarp šių charakteristikų ir įmonių socialinės atsakomybės egzistavimas, o tarp kai kurių kultūrinių charakteristikų fragmentiškai atskleistas ir ryšys su ekonomikos augimu. Todėl disertacijos autorė visas šias charakteristikas tikslingai integruoja į formuojamą modelį, kad būtų atspindėti šalių kultūrinės aplinkos skirtumai.

Suformuotas modelis atspindi ir leidžia įvertinti tiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui (šį poveikį atspindi rodyklė, jungianti ĮSA lygį su šalies konkurencingumu). Disertacijos autorės identifikuoti ir į modelį įtraukti endogeniniai ĮSA atžvilgiu konkurencingumo veiksniai (investicijos, technologijos, tarptautinė prekyba, žmogiškieji ištekliai bei inovacijos) taip pat leidžia įvertinti netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui (šį poveikį atspindi rodyklė, jungianti ĮSA lygį su konkurencingumo veiksniais, o pastaruosius su šalies konkurencingumu). Tokios modelio formavimo prielaidos sudaro galimybę išplėsti mokslinio tyrimo lauką, o netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimas į modelį integravus konkurencingumo veiksnius, leidžia identifikuoti tuos veiksnius, kurių poveikį šalies konkurencingumui ĮSA lygis keičia labiausiai.

Kultūrinės aplinkos įtraukimas į modelį svarbus trimis aspektais, nes leidžia įvertinti: *pirma*, kaip kultūrinė aplinka keičia tiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui; *antra*, kaip kultūrinė aplinka keičia netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui per specifinius konkurencingumo veiksnius; *trečia*, *kurių konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui ir kokioje kultūrinėje aplinkoje ĮSA lygis veikia labiausiai*. Suformuotas konceptualus modelis atspindi bendras ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui tarptautinėje verslo aplinkoje, akcentuojant kultūrinės aplinkos įtaką, vertinimo tendencijas. Detalesnis ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo nuoseklumas bus pateikiamas sudarant ir pagrindžiant tyrimo metodiką.

Pirmosios disertacijos dalies apibendrinimas ir išvados

Pirmoje disertacijos dalyje atlikta šalies konkurencingumo ir įmonių socialinės atsakomybės sampratų ir jų raidos analizė parodė, kad konkurencingumo ir ĮSA sampratos nėra iki galo išgrynintos ir vieningai apibūdinamos, ir tai kelia aštrias mokslines diskusijas. Tokią sampratų interpretacijų įvairovę lemia šalies konkurencingumo ir ĮSA kaip socialinių-ekonominių reiškinių dinamiškumas ir daugiaaspektiškumas. Dėl to susiformavę skirtingi teoriniai požiūriai. Remiantis atlikta mokslinių darbų analize, galima teigti, kad šalies konkurencingumo samprata negali būti apibrėžta remiantis siauru merkantilistiniu požiūriu, akcentuojančiu tarptautinės prekybos svarbą bei klasikiniu ar neoklasikiniu požiūriu, konkurencingumą vertinant per santykinio pranašumo teoriją. Į rinką orientuoto konkurencingumo sampratą keičia į socialinę atsakomybę orientuoto konkurencingumo supratimas, akcentuojant šalies gebėjimą įgyvendinti socialinius bei politinius tikslus, užtikrinančius ilgalaikę šalies socialinę-ekonominę gerovę. Tai reiškia, kad konkurencingumas peržengia ekonominio reiškinių ribas ir turi būti vertinamas platesniame kontekste.

Apibendrinant įmonių socialinės atsakomybės reiškinių raidą, galima teigti, jog siaurią požiūrį į ĮSA reiškinį, paremtą vien tik įstatymų ir pripažintų visuomenės taisyklių bei normų laikymusi, keičia žymiai platesnis požiūris. Jis skatina savanorišku pagrindu integruoti į įmonės verslo strategiją socialinius, aplinkosauginius, etinius bei kitus visuomenei aktualius klausimus ir kartu su visomis suinteresuotomis šalimis ieškoti bendrų sąlyčio taškų bei problemų sprendimo būdų.

Remiantis išteklių, suinteresuotų grupių, konkurencinio pranašumo bei kitomis ekonomikos teorijomis atlikta įmonių socialinės atsakomybės ir konkurencingumo sąsajų analizė įmonių, sektorių bei šalies lygiais leidžia teigti, kad šie reiškiniai yra tarpusavyje susiję priežastiniais ryšiais. Tačiau tarp mokslininkų nėra vieningos nuomonės, aiškinančios koku būdu šis poveikis pasireiškia. Todėl siekiant nustatyti ryšį tarp šių reiškinių, disertacijoje moksliniai darbai buvo analizuojami remiantis dviem prielaidomis:

pirma, analizuoti konceptualūs darbai ir empiriniai tyrimai, tiesiogiai tiriantys ĮSA sąsajas su įmonės, sektoriaus ir šalies konkurencingumu;

antra, siekiant atskleisti netiesiogines ĮSA sąsajas su konkurencingumu, analizuoti konceptualūs darbai ir empiriniai tyrimai, tiriantys ĮSA sąsajas su konkurencingumo veiksniais.

Atlikta mokslinių darbų analizė leidžia teigti, jog ĮSA ir konkurencingumo reiškiniai yra susiję ne tik tiesiogiai, bet ir netiesiogiai per konkurencingumo veiksnius. Nors išskiriami įvairūs konkurencingumo veiksniai, tačiau ne visus juos sieja ryšys su ĮSA. Disertacijoje autorė daro išvadą, jog tikslinga išskirti ir tirti ĮSA sąsajas su šalies konkurencingumu per tokius

veiksnius, kaip *žmogiškieji ištekliai, inovacijos, technologijos, investicijos bei tarptautinė prekyba*.

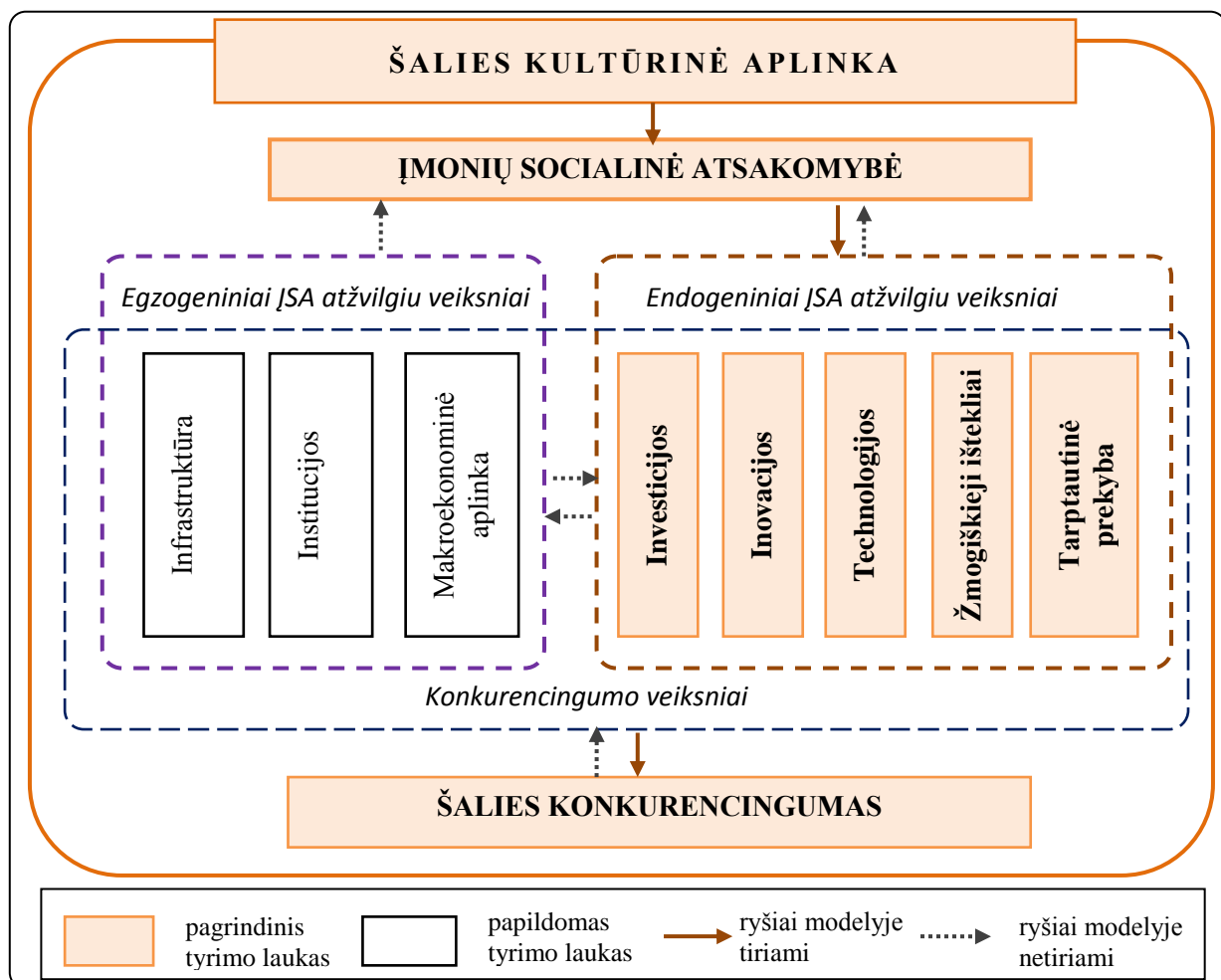
Disertacijoje atlikta šalies kultūrinės aplinkos ir ĮSA reiškinių bei jų sąsajų analizė atskleidė, kad ĮSA yra apibrėžta ir veikiama atskirų šalies kultūrinės aplinkos charakteristikų. Todėl atpažįstant ĮSA raišką ir parenkant metodus ĮSA lygiui įvertinti, tikslinga atsižvelgti į šalies kultūrinės aplinkos skirtumus. Nustačius, jog skirtingoje kultūrinėje aplinkoje dominuoja skirtingi ĮSA požymiai bei atskleidus priežastinius-pasekminius ryšius tarp kultūrinės aplinkos ir ĮSA, daroma prielaida, kad ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje gali reikšmingai skirtis. Moksliniai darbai ir empiriniai tyrimai vertinant kultūrinės aplinkos sąsajas su konkurencingumo reiškiniu ir konkurencingumo veiksniais nėra išplėtoti. Tačiau kai kurios mokslinės įžvalgos leidžia teigti, kad šių reiškinių sąsajos gali būti tiriamos.

Tyrimų, vertinančių ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, atsižvelgiant į skirtingą kultūrinę aplinką, nėra, todėl parengus disertacijoje ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelį, turi būti kuriama vertinimo metodika ir šis modelis toliau turi būti tikrinamas. Atlikta ĮSA ir konkurencingumo reiškinių bei jų sąsajų empirinių tyrimų lyginamoji analizė atskleidė mokslinių darbų tyrimo metodų trūkumus ir skirtingų tyrimo rezultatų priežastis. Todėl sudarant detalizuotą tiesioginio ir netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelį ir pagrindžiant tyrimo metodiką, bus atsižvelgta tiek į apibendrintas teorines įžvalgas, tiek į atskleistus atliktų empirinių tyrimų privalumus ir trūkumus.

2 ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS LYGIO POVEIKIO ŠALIES KONKURENCINGUMUI SKIRTINGOJE KULTŪRINĖJE APLINKOJE VERTINIMO METODIKA

2.1 Įmonių socialinės atsakomybės lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo metodologinės prielaidos

Pirmoje disertacijos dalyje išanalizavus konkurencingumo ir ĮSA sampratas bei jų raidą, teorines koncepcijas bei šių reiškinų tyrimo prieigas, suformuotas struktūrinis ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis. Jis remiasi identifikuotais šalies konkurencingumo veiksniais, atskleista kultūrinės aplinkos reikšmė socialinės atsakomybės formavimuisi ir jos galima įtaka ĮSA lygio poveikiui šalies konkurencingumui. Siekiant šį modelį patikrinti, toliau nustatomos metodologinės vertinimo prielaidos. Remiantis atlikta teorinių prieigų ir empirinių tyrimų analize, galima išskirti endogeninius ir egzogeninius ĮSA atžvilgiu veiksnius, leidžiančius susieti ĮSA, šalies konkurencingumą ir kultūrinę aplinką:

5 pav. Endogeniniai ir egzogeniniai ĮSA ir konkurencingumo sąsajų skirtingoje kultūrinėje aplinkoje veiksniai

Šaltinis: sudaryta autorės

Disertacijoje teigiama, jog skirtingoje kultūrinėje aplinkoje ĮSA lygis bei šalies konkurencingumas tiesiogiai ar netiesiogiai veikia daugelį ekonominių, socialinių procesų ir tuo pat metu patys yra veikiami daugelio skirtingų reiškinių. Kaip pastebi S. Lall (2001), dėl plačios konkurencingumo sampratos interpretavimo, tokių veiksnių, turinčių įtakos konkurencingumui, išskiriama itin daug. Atlikta mokslinių tyrimų analizė leidžia pastebėti, kad vieni tyrėjai apsiriboja keliais svarbesniais veiksniais, kai kiti jų išskiria iki keliasdešimties. Pagrindiniai konkurencingumo veiksniai apibendrinti 1.2 skyrelyje. Kadangi ne visi konkurencingumo veiksniai yra veikiami socialinės atsakomybės, todėl disertacijos autorė siūlo visus konkurencingumo veiksnius suskirstyti į dvi grupes atsižvelgiant į sąsajas su ĮSA: *endogeninių ĮSA atžvilgiu veiksnių grupė* bei *egzogeninių ĮSA atžvilgiu veiksnių grupė*. Nustatytos tiesioginės ĮSA sąsajos su konkurencingumu bei išskirti endogeniniai ĮSA atžvilgiu veiksniai yra svarbi prielaida vertinti ne tik tiesioginį, bet ir netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui.

Įvairių autorių atliktų empirinių tyrimų rezultatai rodo potencialaus ĮSA ryšio su investicijomis, inovacijomis, technologijomis, žmogiškaisiais ištekliais bei tarptautine prekyba egzistavimą. Plačiausiai šie ryšiai yra išanalizuoti mikro lygiu (Freeman ir kt., 2006; Stites ir Michael, 2011; Galbreath, 2009; Marin ir kt., 2012; Battaglia, 2009; Padgett ir Galan, 2009; Midttun ir kt., 2013; Turker, 2009) bei sektoriniu lygiu (Trotta ir kt., 2011; Scholtens ir Dam, 2007; Mandhachitara ir Poolthong, 2011; Guoyou ir kt., 2013; Leiter ir kt., 2011). Makro lygiu atlikti tyrimai yra fragmentiški (Boulouta ir Pitelis, 2014; Damiani ir Pompei, 2010; Dew-Becker ir Gordon, 2012). Vertinant šalies konkurencingumą bei ieškant sąsajų su tam tikrais socialinės atsakomybės aspektais, dažniausiai tyrėjų dėmesys koncentruojamas į keturis veiksnius: investicijas, inovacijas, technologijas bei žmogiškuosius išteklius. Aukšta socialinė atsakomybė padeda pritraukti kvalifikuotus specialistus, kurie yra varančioji jėga kuriant inovacijas įmonėse, diegiant naujas technologijas. Socialinė atsakomybė taip pat tiesiogiai susijusi su inovacijomis bei technologijomis, nes saugių, kokybiškų produktų ir paslaugų kūrimas, švirių ir saugių technologinių procesų gamyboje diegimas skatina įmones inovuoti. Dėl padidėjusio suinteresuotų asmenų spaudimo bei augančio investicinių fondų socialinės atsakomybės suvokimo lygio, socialinė atsakomybė taip pat skatina gausesnį vidaus bei užsienio investicijų pritraukimą. Tokiu būdu disertacijoje pagrindžiamos prielaidos įtraukti žmogiškųjų išteklių, inovacijų, technologijų bei investicijų veiksnius į vertinimo modelį.

Dėl tarptautinės prekybos reikšmės vertinant šalies konkurencingumą, tyrėjų nuomonės prieštaringos. Kaip parodė konkurencingumo sampratos raida ir atliktų empirinių tyrimų analizė, tarptautinė prekyba neretai tyrėjų išskiriama ne kaip veiksnys, darantis įtaką šalies konkurencingumui, bet tarptautinės prekybos rezultatai neretai vis dar pasirenkami siekiant atspindėti ir išmatuoti šalies konkurencingumą. Galima pritarti tyrėjų nuomonei (Swagel, 2012;

Li, 2011; Atkinson, 2013), kad tarptautinės prekybos rodikliai tinkamai atspindi konkurencijos rezultata. Taip pat galima sutikti su tais tyrėjais, kurie prekybos rodiklius naudoja atskirų sektorių konkurencingumui įvertinti (Babool ir Reed, 2005; Kee ir kt. (2010). Tačiau šalies konkurencingumą apsprendžia daugiau veiksnių nei tarptautinė prekyba. Ne visada tarptautinės prekybos augimas atspindi ekonomikos augimą, todėl naudoti prekybos rodiklius šalies konkurencingumui išmatuoti, reikštų vadovautis labai siauru merkantilistiniu požiūriu. Šalies mastu teigiamas prekybos balansas, santykinai didelė eksporto dalis nuo BVP ar eksportas, tenkantis 1-am gyv. gali paslėpti galias aplinkosauginės, socialinės problemas, neatspindėti realių ekonomikos augimo tendencijų bei gyvenimo kokybės lygio. Remiantis H.L.David (2007) tyrimo rezultatais, kai kurių vargingų Afrikos (Gana, Kongas), Pietų Amerikos (Jamaika) ar kitų postkomunistinių šalių (Ukraina, Čekija) ekonomikų atvirumas yra nuo kelių iki keliolikos kartų didesnis už JAV ekonomikos atvirumą. Tačiau manyti, kad šios šalys yra konkurencingesnės už JAV, būtų per drąsu.

Kita vertus, užimamos rinkos dalis gali neatspindėti gerovės dėl iškreiptos subsidijų politikos, valiutos devalvacijos, prekybos ribojimo nustatant tarifinius ir netarifinius prekybos barjerus (Delgado ir kt., 2012; Atkinson, 2013). O padidėjusios eksporto apimtys gali signalizuoti apie importuojančių šalių didėjančią perkamąją galią, ir kartu didėjančią konkurencingumą. Anot P.Swagel (2012), tarptautinė prekyba duoda naudą abiem prekiaujančioms šalims, tačiau nebūtinai nauda yra didesnė šaliai, eksportuojančiai daugiau.

Mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad socialinės atsakomybės aspektai tiesiogiai veikia tarptautinės prekybos apimtį bei struktūrą. Ekonominio atvirumo rodikliai yra įtraukiami skaičiuojant tarptautinius konkurencingumo indeksus tokių tarptautinių institucijų kaip IMD, WEF, BHI. Tačiau ekonominio atvirumo svarba mažų ir didelių, išsivysčiusių ir besivystančių rinkų ekonomikoms taip pat yra skirtinga. V. Rora ir A.Vamvakidis (2004), naudodami 101 pasaulio šalies 1960–1999 m. duomenis apskaičiavo, kad vidutiniškai prekybos partnerės BVP padidėjimas 1 proc., susijęs su kitos šalies BVP padidėjimu apie 0,8 proc. Taip pat stipresnė sąlyginė konvergencija pasireiškia tada, kai besivystančios šalys prekiauja su išsivysčiusiomis šalimis, turinčiomis sąlyginai aukštas pajamas. Remiantis mokslinių darbų bei empirinių tyrimų analize, šioje disertacijoje daroma prielaida, kad vien tik tarptautinės prekybos rezultatai silpnai atspindi gyventojų ekonominę bei socialinę gerovę ir negali būti naudojami konkurencingumui matuoti šalies lygiu. Dėl šių išvardytų priežasčių disertacijos autorė tikslingai siūlo tarptautinę prekybą įtraukti į modelį tik kaip veiksnį, darantį poveikį šalies konkurencingumui ir kartu su inovacijomis, technologijomis, investicijomis bei žmogiškaisiais ištekliais ir priskiria prie endogeninių ĮSA atžvilgiu veiksnių.

Šalies konkurencingumo tyrimuose mokslininkai taip pat akcentuoja infrastruktūros, institucijų bei makroekonominės aplinkos svarbą. Žmogiškųjų išteklių kokybė, inovacijų, investicijų, technologijų lygis priklauso nuo konkrečios įmonės ir gali ženkliai varijuoti kiekvienoje įmonėje ar sektoriuje. Tuo tarpu infrastruktūra, institucijos ir makroekonominės aplinkos stabilumas, anot F.Ezeala-Harrison (2014), yra kokybiniai, visą šalies ekonomiką apimantys veiksniai ir gali būti svarbūs bei informatyvūs tik makro lygiu. Yra atlikta mokslinių tyrimų, kuriuose analizuojamos socialinio atsakingumo sąsajos su infrastruktūra, institucijomis bei makroaplinka (Kovaliov ir kt., 2010; Štreimikienė ir Pušinaitė, 2009; Žėkienė ir Ruževičius, 2011; Martinuzzi ir kt., 2010; Jasinskas ir Simanavičienė, 2009; Boulhol ir kt., 2008; Ioannou ir kt., 2010), tačiau atlikti tyrimai neatskleidžia priežastingumo, kuris leistų teigti, kad ĮSA lygis daro įtaką šiems veiksniams. Atvirkščiai, mokslininkai daro prielaidas, kad būtent socialinė atsakomybė yra veikiamą infrastruktūros, institucijų bei makroekonominės aplinkos. Dėl šios priežasties pastarieji veiksniai tyrime išskiriami į atskirą, ĮSA atžvilgiu egzogeninių veiksnių grupę.

Egzogeninių veiksnių įtraukimas į modelį leistų praplėsti tyrimą ir ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui vertinti platesniame kontekste, atsižvelgiant į daugiau veiksnių. Tyrimų, analizuojančių konkurencingumo veiksnių tarpusavio sąsajas, rezultatai leidžia teigti, kad ĮSA atžvilgiu išskirti endogeniniai ir egzogeniniai veiksniai tarpusavyje taip pat yra susiję (Sambharya ir Rasheed, 2015; Shah, 2014; Zouhaier, 2012; Alvarez ir kt., 2008; Kurtishi-Kastrati, 2013). Nors tarp šių veiksnių pasireiškia abipusiai ryšiai, tačiau dažniau akcentuojama, kad makroekonominės aplinkos stabilumas, infrastruktūros ir institucijų kokybė susiformuoja per gana ilgą laikotarpį. Todėl jie nėra tokie dinamiški reiškiniai ir D.Parham (2004) juos priskiria esminės įtakos veiksniams (angl. *underlying influences*), o formalias ir neformalias institucijas priskiria fundamentaliems veiksniams. Šie veiksniai yra susiję su daugeliu ekonominių-socialinių reiškinų, tame tarpe sudaro sąlygas formuotis žmogiškajam kapitalui, vystyti tarptautinę prekybą, skatina ar stabdo investicijas, inovacijas, apsprendžia technologijų pobūdį. Tai leidžia daryti prielaidą, kad net atsiribojus nuo institucijų, infrastruktūros bei makroekonominės aplinkos veiksnių įtraukimo į vertinimo modelį, jų poveikis iš dalies netiesiogiai pasireiškia per kitų į modelį įtrauktų veiksnių poveikį. Kita vertus, papildomų veiksnių įtraukimas į modelį ne visada pateisinamas, nes atliekant makro lygio tyrimus dažniausiai susiduriama su ribotomis galimybėmis didinti stebėjimų skaičių, todėl gali iškilti grėsmė tyrimo rezultatų patikimimui. Dėl šių priežasčių egzogeniniai ĮSA atžvilgiu veiksniai priskiriami papildomam tyrimo laukui ir šiame tyrime jų poveikis šalies konkurencingumui nebus vertinamas.

Apibrėžiant ĮSA lygio ir šalies konkurencingumo sąsajas, galima rasti mokslinių darbų ir dalinių tyrimų, kuriuose fragmentiškai atskleista, jog kai kurie konkurencingumo veiksniai taip pat gali daryti poveikį įmonių socialinei atsakomybei (Midttun ir kt., 2013; Midttun, 2006). Tačiau šiame darbe atskleidžiant ĮSA sąsajas su konkurencingumu, tikslingai dėmesys koncentruojamas į vienos krypties poveikį. Grįžtamajam ryšiui įvertinti, autorės nuomone, tikslinga būtų atlikti atskirą tyrimą, tiek detaliau pagrindžiant teorines galimo poveikio prielaidas, tiek tikrinant šį poveikį empiriškai. Todėl šiame darbe nuo šio ryšio vertinimo atsiribojama. Siekiant išvengti nepageidaujamos įtakos vertinimo rezultatams, į tai bus atsižvelgiama konstruojant ekonometrinį modelį, parenkant tyrimo metodus bei įtraukiant į modelį laike pavėlintus nepriklausomus kintamuosius.

Apibrėžiant metodologines ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimo prielaidas svarbu pažymėti, jog įmonės veikia tam tikroje kultūrinėje aplinkoje. Dėl pastarąjį šimtmetį intensyvių integracijos procesų įvairiose srityse vis sudėtingiau laikytis prielaidos, kad kultūra šalies viduje yra daugiau ar mažiau homogeniška. Net Europos žemyno šalys, turinčios galias tradicijas, tūkstantmečio senumo valstybių istorijas bei socialiai vienalytes visuomenes, yra linkusios transformuotis. Kita vertus, kai kurios šalys, kuriose gyvena skirtingų etninių grupių, rasių gyventojai, jau nuo jų susikūrimo yra skirtingos. Nors kultūrinės aplinkos atpažinimas ir įvardinimas yra sudėtingas procesas, mokslininkai pripažįsta, kad kultūrinė aplinka daro reikšmingą įtaką ekonominiams-socialiniams procesams (Gorodnichenko ir Roland, 2010).

Atlikta mokslinių įžvalgų bei empirinių tyrimų analizė atskleidė kultūrinės aplinkos sąsajas su ĮSA bei fragmentines sąsajas su šalies konkurencingumu. M.Herciu ir kt. (2011), remdamiesi koreliaciniu ryšiu tarp keturių G.Hofstede išskirtų kultūrinių dimensijų (individualizmo-kolektyvizmo, galios distancijos, neapibrėžtumo vengimo bei vyriškumo-moteriškumo) ir 2008–2009 m. WEF apskaičiuoto konkurencingumo indekso, sudarė tris konkurencingų šalių derinius. Jie išskyrė tris šalių grupes, kurios, anot autorių, yra konkurencingesnės dėl jose dominuojančių tam tikrų kultūrinės aplinkos charakteristikų derinių ir tai leidžia daryti prielaidą, kad vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, vertėtų atsižvelgti į kultūrinę aplinką.

13 lentelė

Konkurencingų šalių grupės pagal šalių kultūrinės aplinkos charakteristikas

Konkurencingų šalių grupės	<i>Kultūrinės aplinkos charakteristikos</i>			
	Individualizmas-kolektyvizmas	Vyriškumas-moteriškumas	Galios distancija	Neapibrėžtumo vengimas
1 grupė	aukštas		žemas	žemas
2 grupė	aukštas	aukštas	žemas	
3 grupė	žemas	žemas	aukštas	

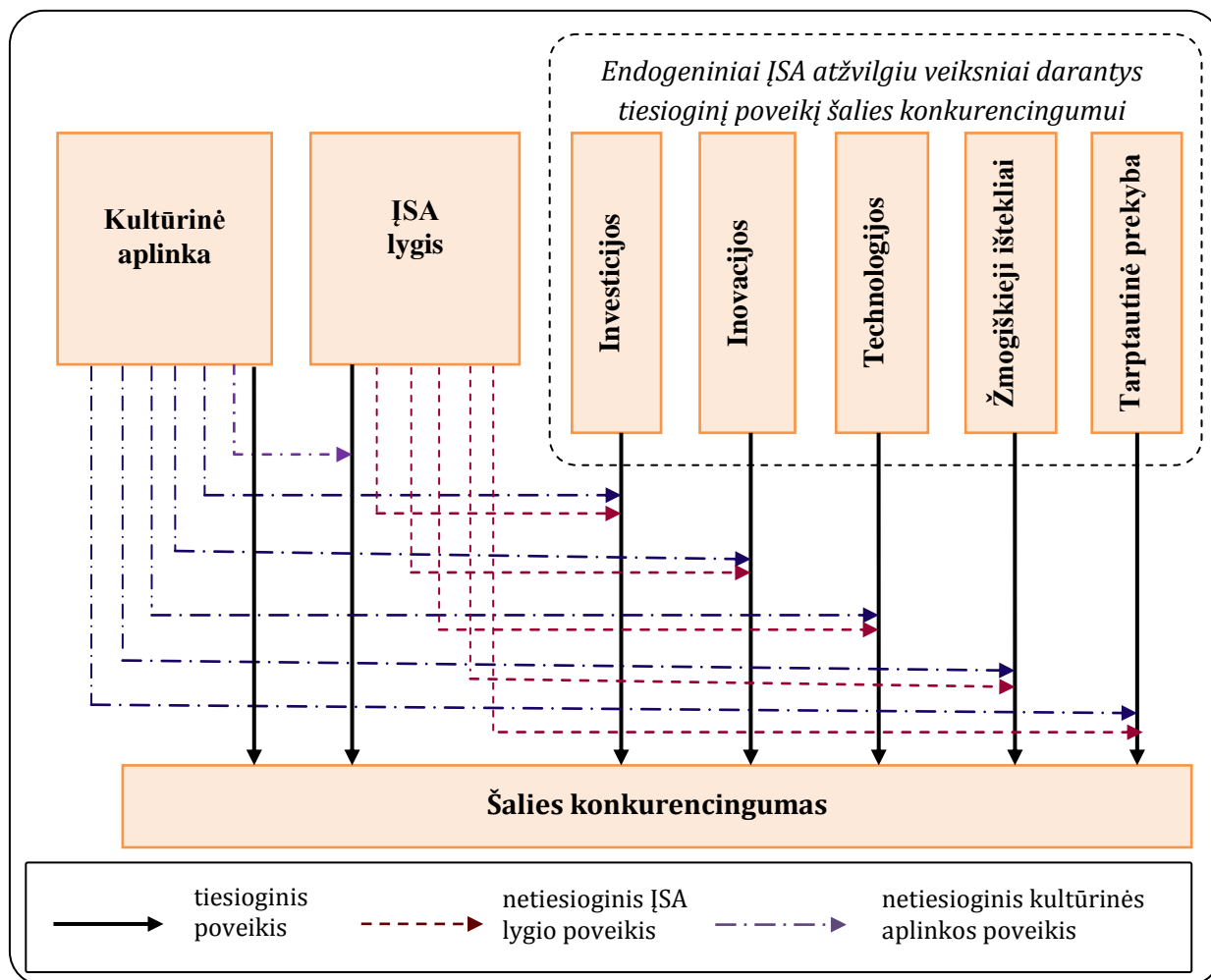
Šaltinis: Herciu, M., O'grean, C., Belascu, L. (2011)

Nors kintamųjų koreliacija neatskleidžia priežastingumo ir šiuo konkrečiu atveju neleidžia teigti, kad kultūrinė aplinka tiesiogiai daro poveikį šalies konkurencingumui, tačiau šio bei kitų autorių (Gorodnichenko ir Roland, 2010) atlikti tyrimai suteikia prielaidas tolesniems tyrimams. Todėl tikslinga ne tik analizuoti kultūrinės aplinkos tiesioginę įtaką ĮSA lygiui bei šalies konkurencingumui, bet pasirenkant kultūrinę aplinką kaip kontekstą, kuriame formuojasi ĮSA lygis ir šalies konkurencingumo veiksniai, vertinti, kaip tam tikroje kultūrinėje aplinkoje keičiasi ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui.

Atskleidus ir pagrindus metodologines ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo prielaidas, remiantis sudarytu struktūriniu ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modeliu, toliau kitame disertacijos skyrelyje bus sudaromas detalizuotas, t.y. tiesioginį ir netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje atspindintis, vertinimo modelis.

2.2 ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis

Remiantis suformuotomis ir pagrįstomis ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo prielaidomis, atskleidžiančiomis vertinimo galimybę tarptautiniame verslo aplinkos kontekste, bei apibrėžtomis vertinimo metodologinėmis prielaidomis, į tyrimą įtraukti endogeninius ĮSA atžvilgiu veiksnius ir kultūrinę aplinką, sudaromas ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis. Sudarytas modelis detalai vaizduoja ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo logiką ir atspindi du vertinimo požiūrius: *tiesioginį* ir *netiesioginį* ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui (6 pav.).

6 pav. ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis

Šaltinis: sudaryta autorės

Remiantis pirmuoju požiūriu, daroma prielaida, kad ĮSA lygis tiesiogiai veikia šalies konkurencingumą. Ši prielaida paremta empiriniais tyrimais (Boulouta ir Pitelis, 2014; Santis, 2011), kuriuose nustatytas statistškai reikšmingas tiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui. Modelis taip pat apima ir vertina konkurencingumo veiksnių, orientuotų į ilgalaikį konkurencingumo augimą, bei kultūrinės aplinkos tiesioginį poveikį šalies konkurencingumui. Tiesioginis ĮSA lygio, konkurencingumo veiksnių bei kultūrinės aplinkos poveikis vertinimo modelyje pavaizduotas paryškinta ištisine juoda rodykle.

Vertėtų atkreipti dėmesį, kad vis dėlto labiausiai išplėtoti mikro lygio tyrimai, kurie vertina ĮSA poveikį įmonės konkurencingumui. Kadangi nėra vieningos mokslininkų nuomonės dėl konkurencingumą geriausiai atspindinčio rodiklio, atliekant empirinius tyrimus mikro lygiu, tyrėjai vertina ne tik ĮSA įtaką finansiniams įmonių rezultatams (finansiniai rezultatai dažniausiai tyrėjų pasirenkami įmonės konkurencingumui išmatuoti), bet ir įtaką investicijų pritraukimui, inovacijų diegimui, žmogiškųjų išteklių pritraukimui į įmonę ir jų lojalumo didinimui, reputacijos didinimui, prekės ar įmonės ženklo žinomumo stiprinimui, vidaus ir

užsienio rinkų plėtrai, darant prielaidą, kad tai yra esminiai konkurencingumą lemiantys veiksniai, sukuriantys geresnes įmonės konkurencines pozicijas ir padedantys užtikrinti jos konkurencingumą. Vertindami ĮSA poveikį sektoriaus konkurencingumui tyrėjai dažniausiai vertina poveikį tarptautinės prekybos rezultatams. Jie daro prielaidą, kad didėjančios eksporto apimtys, aukštųjų technologijų produktų eksporto dalis nuo viso eksporto, geresnis eksporto ir importo apimčių santykis atspindi kainų konkurencingumą ir leidžia sustiprinti pozicijas rinkoje (Gonne, 2010; Babool, 2007). Tokiu būdu, remiantis *antruoju požiūriu, daroma prielaida, kad pasireiškia ir netiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui, nes moksliniuose darbuose atskleistas ir empiriniuose tyrimuose nustatytas statistiškai reikšmingas ĮSA lygio poveikis konkurencingumo veiksniams įmonės, sektoriaus bei šalies lygiais.*

Modelyje išskirti penki tiesiogiai šalies konkurencingumą veikiantys veiksniai – *tarptautinė prekyba, inovacijos, investicijos, technologijos, žmogiškieji ištekliai*, kurių įtaka konkurencingumui pagrįsta tarptautinių institucijų, vertinančių šalių konkurencingumą, moksliniais darbais bei kitų autorių empiriniais tyrimais, apibendrintais šio darbo teorinėje dalyje. Tokiu būdu šie konkurencingumo veiksniai netiesiogiai susieja ĮSA reiškinį su šalies konkurencingumu ir leidžia vertinti netiesioginį ĮSA lygio poveikį, teigiant, kad ĮSA lygis keičia pastarųjų veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, poveikį sustiprindamas arba susilpnindamas. Netiesioginį ĮSA lygio poveikį atspindi punktyrinės raudonos rodyklės, išeinančios iš ĮSA lygio ir nuvestos atitinkamai į tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų, žmogiškųjų išteklių tiesioginį poveikį atspindinčias rodykles.

Disertacijoje suformuotu modeliu siekiama įvertinti ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje. Kultūrinė aplinka šiame darbe suvokiama kaip kontekstas, kuriame formuojasi socialinė atsakomybė, konkurencingumo veiksniai ir šalies konkurencingumas. Mokslinių darbų ir empirinių tyrimų analizė atskleidžiant sąsajas tarp kultūrinės aplinkos ir socialinės atsakomybės parodė, kad šie reiškiniai yra glaudžiai tarpusavyje susiję. Kultūrinė aplinka yra svarbi socialinės atsakomybės kaip reiškinio suvokimui, todėl nuo kultūrinės aplinkos priklauso, kaip šalyje formuosis ĮSA ir kokie socialinės, ekonominės bei aplinkosauginės atsakomybės požymiai dominuos šalyje. Tai leidžia teigti, kad kultūrinė aplinka yra svarbi formuojantis įmonių socialinės atsakomybės lygiui. Neatmestina, kad net to paties ĮSA lygio, susiformavusio skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, dėl skirtingų ĮSA požymių dominavimo, poveikis šalies konkurencingumui gali skirtis. Siekiant kultūrinę aplinką išnaudoti kaip unikalų konkurencinį pranašumą, galintį sustiprinti pageidaujamą tiesioginį ir ypač netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui per konkurencingumo veiksnius, būtina ją integruoti į vertinimo modelį. Tokiu būdu įvedus kultūrinę aplinką į modelį vertinama, kaip ji keičia tiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui bei netiesioginį ĮSA lygio poveikį

šalies konkurencingumui per išskirtus endogeninius ĮSA atžvilgiu konkurencingumo veiksniais (netiesioginį kultūrinės aplinkos poveikį atspindi mėlynos punktyrinės rodyklės).

Sudarius ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelį, toliau bus formuojama ir grindžiama tyrimo metodika, aprašomas tyrimo nuoseklumas ir pagrindžiamas į modelį įtrauktų rodiklių parinkimas.

2.3 ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo metodikos pagrindimas

Sudarant ir pagrindžiant metodiką ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje įvertinti, formuojant tyrimo nuoseklumą, parenkant kintamuosius ir pagrindžiant rodiklius kintamiesiems išmatuoti, remiamasi pirmoje disertacijos dalyje atlikta mokslinių darbų bei empirinių tyrimų, vertinančių ĮSA poveikį konkurencingumui įmonės, sektoriaus ir šalies lygiais, metodikų ir rezultatų lyginamąja analize bei autorės įžvalgomis.

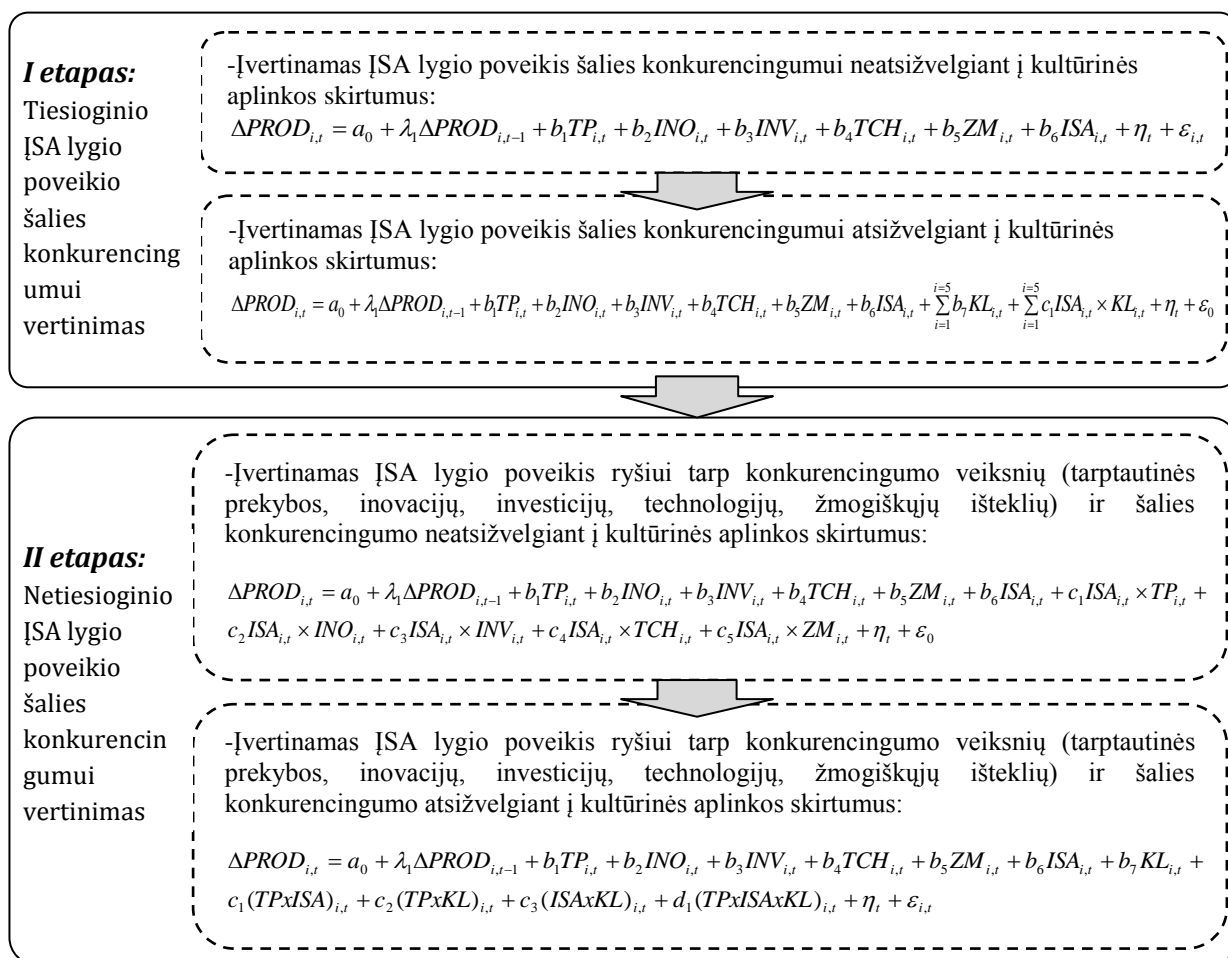
2.3.1 Tyrimo ekonometrinio modelio formavimas ir tyrimo nuoseklumas

Pirmoje dalyje atlikta socialinės atsakomybės ir konkurencingumo reiškinių, teorinių požiūrių į juos bei empirinių tyrimų analizė leidžia disertacijos autorei teigti, jog galima vertinti ne tik tiesioginį, bet ir netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, darant prielaidas, kad:

1) ĮSA lygis tiesiogiai veikia šalies konkurencingumą, tačiau skirtingoje kultūrinėje aplinkoje susiformavusiai ĮSA būdingi skirtingi socialinės atsakomybės požymiai. Todėl ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje gali skirtis;

2) ĮSA lygis gali keisti konkurencingumo veiksnį (tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių), t.y. tų veiksnį, per kuriuos atskleistas ĮSA ryšys su šalies konkurencingumu, poveikį šalies konkurencingumui. Šis poveikis skirtingoje kultūrinėje aplinkoje gali būti skirtingas.

Tokiu būdu disertacijos empirinis tyrimas, skirtas sudarytam modeliui patikrinti ir priežastiniams ryšiams atskleisti, suskaidomas į du pagrindinius etapus ir gali būti pavaizduotas schematiškai:

7 pav. Empirinio tyrimo nuoseklumas

Šaltinis: sudaryta autorės

7 pav. pateiktas empirinio tyrimo nuoseklumas rodo, kad pirmajame etape bus vertinamas tiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui. Pirmiausiai bus vertinamas tiesioginis ĮSA lygio poveikis neatsižvelgiant į kultūrinę aplinką. Tiesioginio poveikio vertinimas bus atliekamas sudarant daugianarės regresijos lygtis. Šis metodas leis identifikuoti kiekvieno į lygtį įtraukto kintamojo, tame tarpe ir ĮSA lygio poveikį priklausomam kintamajam. Vėliau bus vertinamas tiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus. Atliekant šio poveikio vertinimą bus sudaromos daugianarės regresinės lygtys naudojant moderavimo metodą, kai į lygtį įtraukiamos antro lygio kintamųjų sąveikos.

Atskleistos sąsajos tarp ĮSA ir konkurencingumo veiksnių, leidžia teigti, kad ĮSA lygis ne tik tiesiogiai, bet ir netiesiogiai per konkurencingumo veiksnius veikia šalies konkurencingumą. Siekiant identifikuoti, kurių konkurencingumo veiksnių poveikiui ĮSA lygis šalyje daro didžiausią teigiamą įtaką ir į kokių konkurencingumo veiksnių vystymą šalies vyriausybė turėtų atkreipti dėmesį, skatindama socialinės atsakomybės plėtrą bei formuodama atitinkamą vyriausybės konkurencingumo didinimo politiką, tikslinga atlikti antrąjį empirinio tyrimo etapą.

Antrajame etape bus vertinama, kaip ĮSA lygis keičia konkurencingumo veiksnių – tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių – poveikį šalies konkurencingumui bendroje šalių imtyje neatsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus. Tačiau atskleistos kultūrinės aplinkos sąsajos su atskirais socialinės atsakomybės požymiais ir įtaka socialinės atsakomybės suvokimui bei raiškai šalyje, leidžia daryti prielaidą, kad kultūrinė aplinka taip pat gali būti svarbi netiesioginiam ĮSA lygio poveikiui. Todėl įvertinus netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui bendroje šalių imtyje, papildomai tikslinga įvertinti netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus. Šio poveikio vertinimui taip pat bus naudojamas moderavimo metodas, kai daugianarės regresinės lygtys bus papildomos ne tik antro lygio, bet ir trečio lygio kintamųjų sąveikomis.

I tyrimo etapas. Tiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimo ekonometrinio modelio formavimas

Pirmiausiai sudaromas bazinis ekonometrinis modelis, leidžiantis įvertinti konkurencingumo veiksnių – tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių – poveikį šalies konkurencingumui. Šiam tikslui sudaroma daugianarės tiesinės regresijos lygtis iš penkių kintamųjų. Taip patikrinamas modelio tinkamumas, atkreipiant dėmesį, ar gauti kintamųjų įverčių ženklai atitinka mokslinėje literatūroje įvardintus ir empiriniais tyrimais nustatytus poveikius:

$$\Delta KONK_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta KONK_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

čia:

$KONK_{i,t}$ – konkurencingumą i šalyje t metais atspindintis kintamasis;

$KONK_{i,t-n}$ – konkurencingumą i šalyje t-1 metais atspindintis kintamasis;

$TP_{i,t}$ – tarptautinę prekybą i šalyje t metais atspindintis kintamasis;

$INO_{i,t}$ – inovacijas i šalyje t metais atspindintis kintamasis;

$INV_{i,t}$ – investicijas i šalyje t metais atspindintis kintamasis;

$TCH_{i,t}$ – technologijas i šalyje t metais atspindintis kintamasis;

$ZM_{i,t}$ – žmogiškuosius išteklius i šalyje t metais atspindintis kintamasis;

a_0 – modelio konstanta;

$\lambda_1, b_{1..5}$ – koeficientai, atspindintys nepriklausomų kintamųjų poveikį priklausomam kintamajam;

η_t – nestebimi laiko efektai (laiko kintamieji)

$\varepsilon_{i,t}$ – modelio idiosinkratinė paklaida.

Toliau, į modelį papildomai įtraukus ĮSA lygio kintamąjį, vertinamas tiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui bendroje šalių imtyje:

$$\Delta KONK_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta KONK_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + b_6 ISA_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

čia:

$ISA_{i,t}$ – ISA lygį i šalyje t metais atspindintis kintamasis;

ISA lygio poveikio šalies konkurencingumo vertinimui formuojamas dinaminis panelinis modelis su instrumentiniais kintamaisiais, į kurį, kaip nepriklausomas kintamasis, taip pat įtraukiamas pavėlintas laike priklausomas kintamasis. Dinaminis panelinis modelis yra išplėtotas dviejų tyrėjų, t.y. M.Arellano ir S.Bond (1991) ir lyginant su kitais yra pranašesnis tuo, kad ne tik leidžia kontroliuoti praėjusių laikotarpių priklausomojo kintamojo įtaką prognozuojamam kintamajam, bet ir dėl į modelį įtrauktų instrumentinių kintamųjų leidžia gauti nepaslinktus ir stabilius įverčius. Taikant dinaminį modelį instrumentai parenkami taip, kad jie koreliuotų su endogeniškais regresoriais, bet visiškai nekoreliuotų su modelio paklaidomis. Vienas iš būdų gauti tokius instrumentinius kintamuosius yra panaudoti visas į modelį įtrauktų nepriklausomų kintamųjų laike atsiliekančias reikšmes (Arellano ir Bond, 1991).

Dinaminis modelis su instrumentiniais kintamaisiais pasirenkamas todėl, kad mažiausių kvadratų metodas (OLS), kuris bene dažniausiai naudojamas sudarant panelinius modelius, yra netinkamas, kai į regresijos lygtį įtraukiamas pavėlintas laike priklausomas kintamasis. Dėl į lygtį įtrauktų nestebimų fiksuotų efektų, bent vienas nepriklausomas kintamasis koreliuoja su atsitiktine paklaida, todėl gauti įverčiai yra nesuderinti ir paslinkti (Wawro, 2002). OLS metodu gauti įverčiai gali būti tiek didesni, tiek ir mažesni nei tikrosios reikšmės (Bardhan ir kt., 2010). Ši koreliacija neišnyksta net didinant stebėjimų skaičių, todėl net didelėje imtyje įverčiai išlieka paslinkti (Bond, 2002). Tuo tarpu pasirinkti instrumentiniai kintamieji leidžia išvengti endogeniškumo problemos (Greene, 2008).

Lyginant OLS ir fiksuotų efektų metodus, A.I.Babool ir M.R.Reed (2005) nuomone, pranašesnis yra pastarasis, nes dėl į modelį įtrauktų nestebimų efektų, OLS metodas ignoroja šalių heterogeniškumo problemą. Naudojant fiksuotų efektų metodą daroma prielaida, kad regresijos lygties pasvirimas yra vienodas, tačiau kiekvieno stebimo vieneto (įmonės, šalies) laisvojo nario reikšmė skiriasi.

Kita vertus, naudojant OLS metodą, dėl dažnai tyrimuose pasireiškiančios endogeniškumo problemos, taip pat sudėtinga išvengti įverčių paslinktumo (Semadeni ir kt., 2014). Tokiais atvejais dažniausiai susiduriama su I rūšies klaida ir pateikiamos įverčių reikšmės neatitinka tikrųjų, nes yra pervertintos. Vienas iš šios problemos sprendimo būdų gali būti duomenų transformacija juos diferencijuojant. Nors duomenų diferencijavimas padeda eliminuoti iš modelio individualius efektus, tačiau diferencijavimas taip pat eliminuoja laike nekintančius į modelį įtrauktus kintamuosius. Šiuo atveju duomenų transformacija juos diferencijuojant negali

būti taikomas, kadangi kultūrinę aplinką atspindintys kintamieji analizuojamu laikotarpiu nekinta ir jie būtų eliminuoti iš modelio.

Analizuojant šalies konkurencingumo veiksnius, 1.2. skyriuje išskirta daugiau veiksnių, darančių įtaką šalies konkurencingumui, nei įtraukiama į disertacijos modelį. Viena vertus, papildomų veiksnių, tokių kaip infrastruktūra, institucijos bei makroekonominė aplinka įtraukimas į modelį praplėstų tyrimą. Kita vertus, atsižvelgiant į A.McWilliams ir D.Siegel (2000), S.A.Waddock ir B.Graves (1997), J.Boivin ir S.Ng (2006) pastabas dėl papildomų kintamųjų įtraukimo į modelį galimos įtakos tyrimo rezultatams (detaliau analizuota 1.5 skyriuje) bei atkreipiant dėmesį į J.F.Hair ir kt. (1998) pastabas dėl optimalaus stebėjimų bei regresorių santykio išlaikymo modelyje, šie veiksniai į tyrimą nebus įtraukiami ir jų poveikis šalies konkurencingumui nebus vertinamas. Taip pat pastebėtina, kad institucijoms ir ĮSA vertinti naudojami panašūs kriterijai (pvz., korupcija, valdymo skaidrumas ir kt.), todėl institucijų įtraukimas į modelį galėtų sukelti nepageidaujamą multikolinearumo problemą dėl veiksnių persidengimo.

Siekiant panaikinti ar iki minimumo sušvelninti heterogeniškumo problemą, ypač būdingą makro lygio tyrimams, į modelį tikslinga įtraukti nestebimus individualius specifinius efektus, kurie, anot J.A.Hausman, W.E.Taylor (1981) gali koreliuoti su kitais į modelį įtrauktais kintamaisiais. Šių efektų įtraukimas į modelį leidžia atskirti šalių specifiškumo įtaką priklausomam kintamajam, nors jie tiesiogiai tyrime ir nėra stebimi (Wawro, 2002). Kadangi šis tyrimas apima ne tik Europos, bet ir Azijos, Australijos, Šiaurės bei Pietų Amerikos žemynų šalis, kurios skiriasi tiek ekonominio išsivystymo lygiu, tiek kultūra, politiniu stabilumu, teisine aplinka, todėl laike nekintančių individualių efektų įtraukimas leistų kontroliuoti individualius efektus. Tačiau tyrimas apima 27 šalis ir tik 8 m. tyrimo laikotarpį, todėl šių efektų įtraukimas apsunkintų rezultatų interpretavimą. Todėl šalių heterogeniškumo problema sušvelninama į modelį įtraukus kultūrinės aplinkos kintamuosius.

Laiko kintamųjų įtraukimas į modelį leidžia eliminuoti laiko specifiškumo problemą, kadangi įtraukti laiko kintamieji įvertina laiko šokus, būdingus visoms šalims tiriamu laikotarpiu, ir tokiu būdu sumažina galimo įverčių paslinktumo priežastis (Bergh, 1993; Padgett ir Moura-Leite, 2012; Melo ir kt., 2012). Tarptautinė aplinka, kurioje formuojasi makro lygio reiškiniai, nuolat keičiasi ir šie pokyčiai dėl aukštos šalių integracijos liečia ne atskiras šalis, bet išstisus šalių regionus. Praėjusio dešimtmečio pabaigoje visą pasaulį sukėtusi finansinė krizė bei kiti pasauliniu mastu vykstantys ekonominiai-socialiniai procesai rodo, kad geografinių skirtumų arba šalių specifinių skirtumų įtaka ekonomikos šokams vis mažėja ir tai yra pakankamai sviri priežastis įtraukti į modelį nestebimus laiko kintamuosius.

ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje galima vertinti taikant skirtingus metodus. L.Marin ir kt. (2012) vertindami ĮSA poveikį įmonės konkurencingumui atsižvelgiant į įmonės dydį, strategiją bei sektorių, kuriame įmonė veikia, naudoja patvirtinančią faktorinę (angl. *confirmatory factor*) analizę LISREL. Autoriai pirmiausiai įvertina ĮSA poveikį visoje analizuojamoje įmonių imtyje. Vėliau suskirsto įmones atitinkamai į dideles ir mažas, su aktyvia ir pasyvia strategija, veikiančias paslaugų bei gamybos sektoriuose ir vertina poveikį šiose grupėse. Vėliau vertinama, kaip reikšmingai gauti rezultatai skiriasi tarp grupių lyginant juos su bendru modeliu. Tačiau tokio metodo pasirinkimui būtinas pakankamas stebėjimų skaičius.

Šio pobūdžio tyrimuose taip pat gali būti naudojamas mediavimo (angl. *mediation*) arba moderavimo (angl. *moderation*) ekonometriniai metodai (Zhu ir kt., 2014; Hull ir Rothenberg, 2008; Boulouta ir Pitelis, 2014). Moderavimas ir medijavimas yra dvi teorijos, leidžiančios geriau suprasti ir gilintis į priežastinius ryšius tarp reiškinių, paaiškinti šių ryšių pasireiškimo galimybes, tačiau reikalaujančios platesnio tyrėjų požiūrio (Wu ir Zumbo, 2008). Mediatorius yra trečiasis kintamasis, jungiantis priežastį su efektu (Wu ir Zumbo, 2008) arba kitaip tariant, mediatorius yra mechanizmas, per kurį nepriklausomas kintamasis daro poveikį priklausomam kintamajam (Baron ir Kenny, 1986). Mediation analizė labai paplitusi psichologiniuose ir ypač socialinės psichologijos tyrimuose (MacKinnon ir kt., 2007; Rucker ir kt., 2011). Rečiau ši tyrimo metodą galima sutikti ekonominiuose tyrimuose.

Moderavimo efekto esmė yra ta, kad moderatorius gali daryti įtaką ryšiui tarp nepriklausomo kintamojo ir priklausomo kintamojo jį sustiprindamas, susilpnindamas (Zhu ir kt., 2014; Baron ir Kenny, 1986) arba visai panaikindamas (MacKinnon ir kt., 2007). Taip pat moderatorius gali keisti ne tik ryšio stiprumą, bet ir kryptį, t.y. iš teigiamo į neigiamą ir atvirkščiai (Wu ir Zumbo, 2008). Tokiu būdu moderatorius leidžia atskleisti netiesioginį poveikį ir paaiškinti ryšio tarp nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų stiprumą bei kryptį. Moderavimo efektas dar yra žinomas kaip sąveikos efektas, kadangi tiriamas naudojant kintamųjų sąveiką. Kaip pastebi A.D. Wu ir B.D. Zumbo (2008), moderavimo efektas iš esmės ir yra sąveikos efektas, tačiau sąveikos efektą ne visada galima vadinti moderavimo efektu. Moderavimo efekto egzistavimui pirmiausiai turi būti pagrįstos teorinės prielaidos.

Paprastą regresijos lygtį, kurią sudaro du nepriklausomi kintamieji, galima užrašyti taip:

$$1) \quad Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + e \quad (3)$$

Darant prielaidą, kad vienas iš nepriklausomų kintamųjų gali veikti priklausomą kintamąjį kaip moderatorius (X_2), į modelį papildomai įtraukiama dviejų kintamųjų sąveika arba kitaip tariant X_1 ir X_2 sandauga, o lygtis užrašoma tokia tvarka:

$$2) \quad Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_1X_2 + e \quad (4)$$

Pastarąją lygtį galima išskaidyti ir užrašyti per du dėmenis:

$$3) \quad Y = (b_0 + b_2X_2) + (b_1 + b_3X_2)X_1 + e \quad (5)$$

Tokiu būdu pirmuosiuose skliaustuose užrašyta matematinė išraiška $(b_0 + b_2X_2)$ atspindi laisvąjį narį. Antruosiuose skliaustuose pateikta matematinė išraiška $(b_1 + b_3X_2)$ atspindi regresijos lygties pasvirimą arba, kitaip tariant, parodo, kaip ryšys tarp regresoriaus X_1 ir priklausomo kintamojo Y yra įtakojamas moderatoriaus X_2 (Whisman ir McClelland, 2005). Lygtyje, kurioje įtraukta kintamųjų sąveika, tiek laisvasis narys, tiek regresijos pasvirimas yra priklausomi nuo X_2 . Jeigu moderatorius yra užkoduotas kaip pseudo kintamasis, galintis įgyti tik dvi reikšmes (0 arba 1), tada $(b_1 + b_3X_2)$ parodo poveikio priklausomam kintamajam skirtumą tarp dviejų grupių reikšmių, esant konkrečioms X_2 reikšmėms. Regresijos pasvirimas yra lygus b_1 tik tada, kai $X_2 = 0$ ir atspindi X_1 poveikį (angl. *simple effect*) priklausomam kintamajam Y (Whisman ir McClelland, 2005; Irwin ir McClelland, 2001). Įverčio b_1 interpretavimas trečioje ir ketvirtoje lygtyse turi būti skirtingas, nes trečioje lygtyje koeficientas atspindi vidutinį arba pagrindinį X_1 kintamojo poveikį priklausomam kintamajam, o ketvirtoje lygtyje jau atspindi sąlyginį X_1 kintamojo poveikį, kai kitas kintamasis $X_2=0$ (Whisman ir McClelland, 2005). Kai naudojama tęstinių, o ne diskrečiųjų kintamųjų sąveika, anot D.Afshartous ir R.Preston (2011), nebėra prasmės išskirti pagrindinio poveikio, nes, esant tęstiniams kintamiesiems, galima nesibaigianti aibė poveikių, todėl visi efektai lygtyje tampa sąlyginiais.

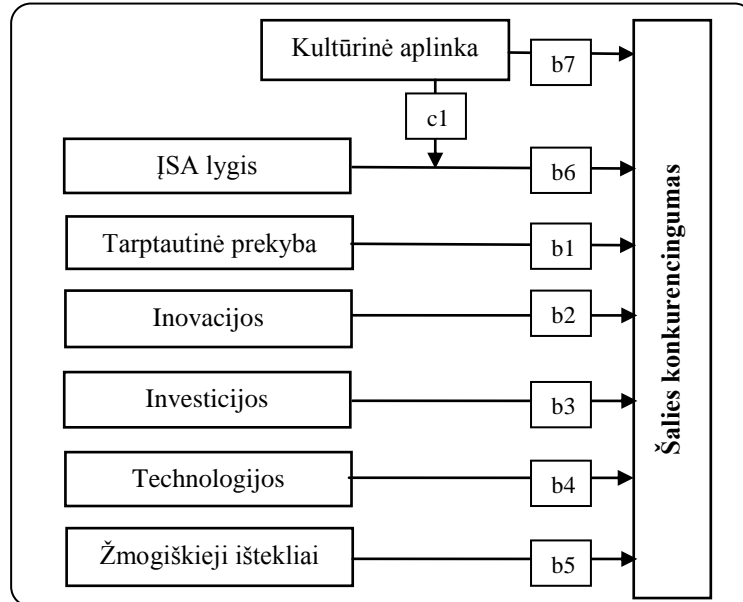
Remiantis šiuo principu, gali būti tiriama ir aukštesnio lygio sąveika. Tačiau, esant aukštesnei nei dviejų kintamųjų sąveikai, priklausomo kintamojo Y pokytis, pasikeitus vieno nepriklausomo kintamojo reikšmei, priklauso ne tik nuo kitų nepriklausomų kintamųjų atskirų reikšmių, bet ir nuo jų konkrečių sąveikų. Kaip pastebi M.A.Whisman ir G.H.McClelland (2005), regresijos lygtis yra sudaryta neteisingai, jei į modelį įtraukiama dviejų kintamųjų sandauga, tačiau neįtraukiami visi pavieniai nepriklausomi kintamieji, iš kurių sudaryta sąveika. Vertinant aukštesnio lygio sąveiką, būtina į modelį įtraukti ne tik visus pavienius kintamuosius, iš kurių sudaryta aukštesnio lygio sąveika, bet ir visas iš tų kintamųjų sudarytas žemesnio lygio sąveikas.

Tokiu būdu siekiant įvertinti ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje arba kitaip tariant, siekiant įvertinti, kaip kultūrinė aplinka keičia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, sudaroma daugianarė regresija su dviejų kintamųjų, t.y. ĮSA lygio ir kultūrinės aplinkos kintamųjų sąveika.

Ekonometrinis poveikio vertinimo modelis:

$$\Delta KONK_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta KONK_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + b_6 ISA_{i,t} + \sum_{i=1}^{i=5} b_7 KL_{i,t} + \sum_{i=1}^{i=5} c_1 ISA_{i,t} \times KL_{i,t} + \eta_i + \varepsilon_0 \quad (6)$$

Šio poveikio vertinimą galima pavaizduoti schematiškai:

8 pav. Tiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui atsižvelgiant į šalių kultūrinės aplinkos skirtumus vertinimo schema

Koeficientai b1, b2, b3, b4, b5 (žr. 8 pav. ir 6 regresijos lygtis) atspindi tiesioginį, atitinkamai tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų, žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui, koeficientai b6 ir b7 parodo sąlyginį (angl. *conditional main*) ĮSA lygio bei kultūrinės aplinkos poveikį konkurencingumui, o koeficientas c1 atspindi ĮSA lygio poveikį, kuriam įtaką daro kultūrinė aplinka arba kitaip tariant, ĮSA lygio poveikį tam tikroje kultūrinėje aplinkoje. Dėl galimos nepageidautinos koreliacijos tarp skirtingą kultūrinę aplinką atspindinčių kintamųjų, vieni tyrėjai (Ho ir kt., 2012) siūlo šiuos kintamuosius įtraukti į modelį ir tirti po vieną, o kiti tyrėjai (Vachon, 2010) iš pradžių įtraukia po vieną, o vėliau atlieka vertinimą iš karto su visais kultūrinės aplinkos skirtumus atspindinčiais kintamaisiais. Tačiau rezultatai vienu ir kitu atveju dažnai reikšmingai skiriasi (Park ir kt., 2007; Oriji, 2010).

II tyrimo etapas. Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo ekonometrinio modelio formavimas.

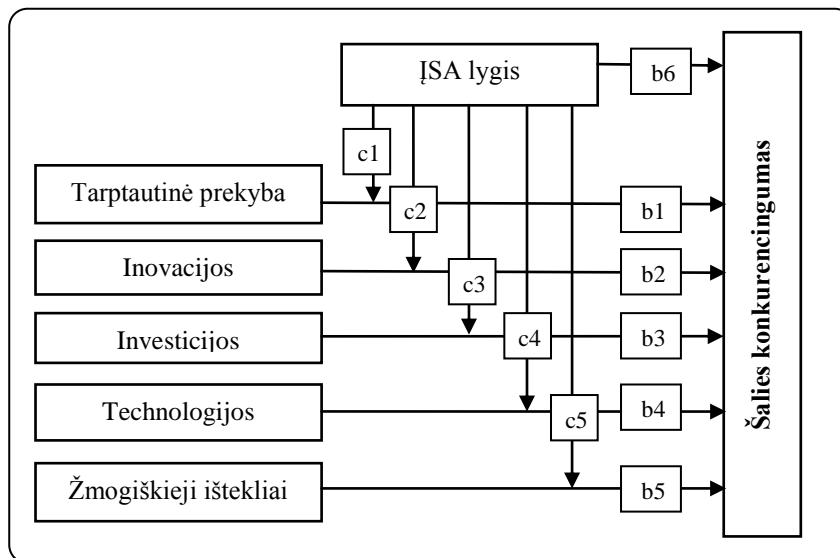
Sudarant šio etapo ekonometrinį modelį, pagrindinis tikslas yra įvertinti, kaip ĮSA lygis keičia tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui, atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus. Mokslinių darbų analizė atskleidė, kad egzistuoja kultūrinės aplinkos sąsajos su atskirais socialinės atsakomybės

požymiais, o skirtingoje kultūrinėje aplinkoje socialinė atsakomybė suvokiama skirtingai. Tai leidžia daryti prielaidą, kad kultūrinė aplinka daro įtaką įmonių socialinės atsakomybės formavimuisi ir iš dalies apsprendžia, kokie socialinės atsakomybės požymiai dominuos šalyje. Tai reiškia, kad skirtingoje kultūrinėje aplinkoje ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui gali būti skirtingas. Todėl pirmiausiai tikslinga įvertinti, kaip ĮSA lygis keičia išvardintų veiksnių poveikį šalies konkurencingumui neatsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus šalyse. Šiam tikslui pasiekti sudaroma daugianarė regresija su antro lygio kintamųjų sąveika.

Ekonometrinis vertinimo modelis:

$$\Delta KONK_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta KONK_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + b_6 ISA_{i,t} + c_1 ISA_{i,t} \times TP_{i,t} + c_2 ISA_{i,t} \times INO_{i,t} + c_3 ISA_{i,t} \times INV_{i,t} + c_4 ISA_{i,t} \times TCH_{i,t} + c_5 ISA_{i,t} \times ZM_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_0 \quad (7)$$

ĮSA lygio poveikio ryšiui tarp tarptautinės prekybos ir šalies konkurencingumo vertinimą galima pavaizduoti schematiškai:

9 pav. Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui neatsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus vertinimo schema

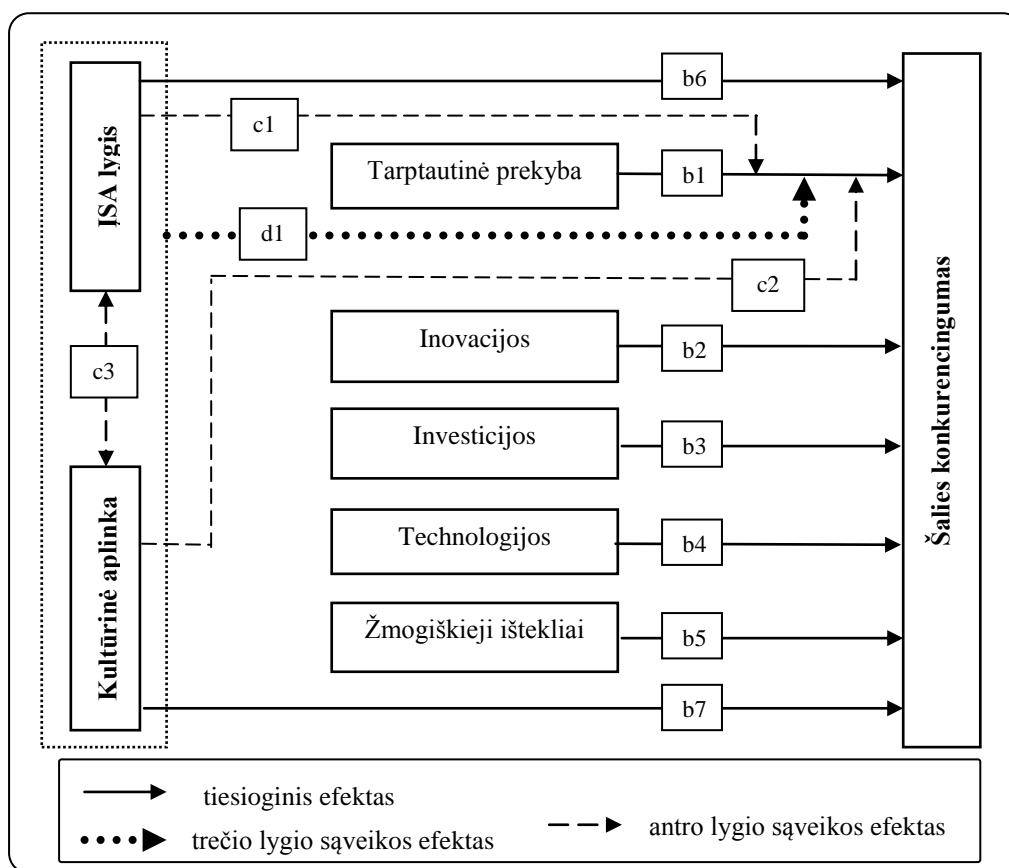
Siekiant įvertinti, kaip ĮSA lygis keičia tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, papildomai į modelį bus įtraukiama skirtingą kultūrinę aplinką atspindintys kintamieji ir bus sudaroma aukštesnio lygio, t.y. trečio lygio kintamųjų sąveika. Kadangi tyrimas atliekamas makro lygiu ir stebėjimų skaičius yra ribotas, todėl, siekiant išlaikyti J.F.Hair (Hair ir kt., 1998) rekomenduojamą optimalų stebėjimų ir regresorių lygtyje santykį bei išvengti multikolinearumo tarp skirtingą kultūrinę aplinką atspindinčių kintamųjų, netiesioginiam ĮSA lygio poveikiui kiekvienoje kultūrinėje aplinkoje įvertinti bus sudaromi penki modeliai. Tai

reiškia, kad atskirai bus vertinamas, kaip ĮSA lygis keičia tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui. Kadangi išskiriamos penkios kultūrinės aplinkos, iš viso bus sudaromi 25 ekonometriniai modeliai:

$$\Delta KONK_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta KONK_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + b_6 ISA_{i,t} + b_7 KL_{i,t} + c_1 (TP \times ISA)_{i,t} + c_2 (TP \times KL)_{i,t} + c_3 (ISA \times KL)_{i,t} + d_1 (TP \times ISA \times KL)_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_{i,t} \quad (8)$$

Atitinkamai sudarant antro ir trečio lygio sąveikas su kitais kintamaisiais, bus įvertinta, kaip ĮSA lygis keičia kitų konkurencingumo veiksnių, t.y. inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui tam tikroje kultūrinėje aplinkoje.

Kaip ĮSA lygis keičia tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui, konkrečioje kultūrinėje aplinkoje, schematiškai galima pavaizduoti taip:

10 pav. Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus vertinimo schema

Suformuoto ekonometrinio modelio specifiškumas pagrindžiamas sekančiais:

Atliekant makro lygio tyrimus dažnai susiduriama su endogeniškumo problema, kurią iššaukia atvirkščias kintamųjų priežastingumas, todėl būtina atkreipti dėmesį pasirenkant kintamuosius. J.A.Agbor ir O.Taiwo (2014) pastebi, kad apibrėžiant pagrindinius veiksnius, darančius įtaką šalies konkurencingumui ir įtraukiant į regresijos lygtį TUI bei šalies

ekonominio atvirumo kintamuosius, sustiprėja atvirkščio priežastingumo problema. Tai reiškia, kad ne tik TUI bei ekonominis šalies atvirumas stiprina šalies konkurencingumą, bet didėjantis konkurencingumas skatina didesnes TUI į šalį ir veda prie didesnio ekonominio atvirumo. Tai reikštų, kad TUI ir ekonominis atvirumas yra didėjančio konkurencingumo rezultatas. C.Flammer (2015) tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad konkurencijos didėjimas, kuris tyrime matuojamas prekybos importo tarifų sumažėjimu, dėl ko suaktyvėja tarptautinė prekyba, teigiamai veikia ĮSA priemonių taikymą JAV pramonės įmonėse, gaminančiose ilgalaikio naudojimo produkciją. Reikšmingas (esant 90 proc. tikimybei) poveikis pasireiškia jau po vienerių metų, o po dvejų metų tikimybė išauga iki 95 proc. Atvirkščio priežastingumo panaikinimui, kai tyrimas apima ilgą laikotarpį, tyrėjai J.A.Agbor ir O.Taiwo (2014) siūlo įtraukti ne visas priklausomojo kintamojo reikšmes, bet skaičiuoti 3 metų vidurkį, o visi regresoriai turi atitikti 3 metų laikotarpio, kuriam skaičiuojamas vidurkis, pradinę reikšmę. Pasirinkę 40 metų tyrimo laikotarpį, panašiai problemą sprendžia K.Gyimah-Brempon (2006). Priklausomajam kintamajam atspindėti tyrėjai skaičiuoja atitinkamai 5 metų vidurkį, o regresoriai atspindi kiekvieno penkerių metų laikotarpio pradinę reikšmę.

Esant trumpesniam tyrimo laikotarpiui, endogeniškumo problemą taip pat galima sušvelninti į lygtį įtraukiant laike atsiliekančius nepriklausomus kintamuosius (Checherita ir kt., 2010; Melo ir kt., 2012). Kadangi nustatytos teorinės sąsajos tarp ĮSA ir šalies konkurencingumo rodo, kad poveikis tarp šių reiškinų galimas abiem kryptimis, o tyrimo laikotarpis trumpas, todėl tyrimas bus atliekamas naudojant vienerius metus laike atsiliekančius nepriklausomus kintamuosius.

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio vertinimui pasirinktas moderavimo metodas. Šis metodas leidžia išplėsti tyrimą, labiau detalizuoti, gauti tikslesnius rezultatus. Tačiau naudojant dviejų ar daugiau nepriklausomų kintamųjų sąveiką, pirmiausiai susiduriama su multikolinearumo problema, nes aukštesnio lygio sąveika dažniausiai stipriai koreliuoja su žemesnio lygio sąveika ir sąveikai sudaryti naudojamais atskirais kintamaisiais (Afshartous ir Preston, 2011). Tai gali sukelti įverčių nestabilumą, vedantį prie nepagrįstai didelių beta koeficientų svorių (Little ir kt., 2007). Siekiant išvengti multikolinearumo problemos, kintamuosius tikslinga transformuoti naudojant vidurkio nuokrypį (Whisman ir McClelland, 2005; Dewan ir Ren, 2007). Kiti autoriai šią transformaciją dar vadina centravimu (Cohen ir kt., 2003). Jeigu tyrėjui aktualios tam tikros specifinės kintamojo reikšmės, tai jis gali pasirinkti ne centravimo būdą, o kitą transformaciją (Whisman ir McClelland, 2005). Centravimas nepakeičia netiesioginio efekto reikšmingumo ar įverčio (apskaičiuoto koeficiento) reikšmės.

Vertėtų pastebėti, kad vieno ar kelių nepriklausomų kintamųjų pirminių reikšmių keitimas jas koduojant, centruojant ar kitaip transformuojant, nedaro įtakos nei kitų nepriklausomų

kintamųjų koeficientams, nei koreliacijai ar kovariacijai tarp priklausomo kintamojo ir transformuoto nepriklausomo kintamojo, nei koreliacijai ar kovariacijai tarp bet kurių dviejų nepriklausomų kintamųjų. Kintamųjų reikšmių transformavimas pakeičia tik laisvojo nario (konstantos) koeficientą, jo testavimą bei interpretavimą, tačiau paprastai laisvasis narys nėra tyrimo dėmesio centre (Irwin ir McClelland, 2001).

Šiuo atveju duomenų centravimas išsprendžia ir kitą aktualią problemą. Paprastai naudojant pirmines reikšmes, koeficientas prie regresoriaus parodo to kintamojo poveikį priklausomam kintamajam, kai visi kiti modelyje esantys kintamieji lygūs nuliui. Tačiau nulinė kintamojo reikšmė ne visada yra prasminga ar logiška. Šiame tyrime naudojami regresoriai niekada neįgauna nulinių reikšmių, nes šalys nėra visiškai uždaros, todėl tarp šalių vyksta prekyba, investicijos perkeliamos iš vienos šalies į kitą, vyksta kvalifikuotos bei nekvalifikuotos darbo jėgos migracija ir t.t. Todėl atlikus duomenų centravimą, nulinės reikšmės interpretavimas tampa prasmingesnis, nes atspindi vidurkį. Dėl šių išvardintų priežasčių, šiame tyrime duomenims transformuoti pasirinktas centravimo metodas.

Apibendrinant tyrimo ekonometrinio modelio taikymo nuoseklumą, vertėtų akcentuoti, kad empirinis tyrimas bus atliekamas dviem etapais, t.y. pirmajame etape, naudojant daugianarę regresinę analizę bei įtraukiant moderavimo metodą su antro lygio kintamųjų sąveika, bus vertinamas tiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui. Antrajame tyrimo etape, papildomai sudarant trečio lygio kintamųjų sąveiką, bus vertinamas netiesioginis ĮSA lygio poveikis. Atsižvelgiant į modelio specifiškumą, siekiant išvengti endogeniškumo problemos, į modelį bus įtraukiami 1 metus atsiliekančios nepriklausomi kintamieji, o siekiant išvengti multikolinearumo tarp sąveikos kintamųjų, nepriklausomų kintamųjų pirminės reikšmės bus transformuojamos jas centruojant.

2.3.2 Tyrimo naudojamų rodiklių parinkimas ir pagrindimas

Siekiant įvertinti, kaip ĮSA lygis veikia šalies konkurencingumą skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, sudarytas ekonometrinis modelis, kurio pagrindu kitame etape bus parenkami rodikliai išskirtiems veiksniams bei reiškiniams išmatuoti. Pirmiausiai bus pagrindžiamas ĮSA lygio vertinimo metodo bei rodiklio parinkimas. Toliau bus atliekamas šalies konkurencingumo bei į ekonometrinių modelių įtrauktų konkurencingumo veiksnių rodiklių pasirinkimo pagrindimas. Kadangi ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui vertinamas atsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus, paskutiniame etape bus parenkamas ir pagrindžiamas rodiklis šalies kultūrinės aplinkos skirtumams išmatuoti.

2.3.2.1 ĮSA lygio vertinimo metodo pagrindimas

Pagrindžiant ĮSA lygio vertinimo metodo pasirinkimą, remiamasi mokslinių darbų įžvalgomis bei atliktais empiriniais tyrimais. Kadangi ĮSA formuojasi mikro lygiu ir dažniausiai vertinama atskirų įmonių socialinė atsakomybė, todėl svarbu, kad parinktas ĮSA lygio vertinimo metodas bei rodiklis būtų tinkami atspindėti visos šalies ĮSA lygį. Šiame tyrime *įmonių socialinės atsakomybės lygis suprantamas kaip šalies mastu agreguota įmonių socialinė atsakomybė*. ĮSA lygis taip apibrėžiamas remiantis I. Boulouta ir Ch.N.Pitelis (2014) atliktais skaičiavimais, rodančiais, kad socialinės atsakomybės skirtumai tarp įmonių šalies viduje yra mažesni už skirtumus tarp skirtingų šalių. Tai reiškia, kad disponuojant tam tikro skaičiaus įmonių informacija apie socialinę atsakomybę, galima kalbėti apie ĮSA lygį šalies mastu.

Empirinių tyrimų, vertinančių ĮSA analizę atskleidė, kad įmonių socialinei atsakomybei įvertinti gali būti naudojami skirtingi metodai. I.Maignan ir O.C.Ferrel (2000) ĮSA lygio vertinimui siūlo naudoti ekspertų vertinimo, vienos dimensijos ir kelių dimensijų rodiklių skaičiavimo bei apklausos metodus. K.Hino (2006) ir D.Turker (2009) papildomai išskiria reputacijos indekso skaičiavimo galimybę. J.Igalens ir J.P.Gond (2005) visus vertinimo metodus suskirsto į 5 grupes: įmonių teikiamų metinių ataskaitų turinio analizę; taršos indeksų skaičiavimas; apklausa; reputacijos rodiklių skaičiavimas; institucijų, atliekančių socialinės atsakomybės vertinimus, informacijos rinkimas. Tačiau svarbu pastebėti, kad ne visi šie metodai yra tinkami ĮSA šalies mastu vertinti.

Vertinant šių mokslininkų taikytus ĮSA lygio nustatymo metodus, galima teigti, kad:

pirma, taršos rodikliai yra svarbūs tik gamybinėms bei tam tikrų specifinių paslaugų įmonėms. O vienos dimensijos rodikliai gali atspindėti tik siaurą socialinės atsakomybės sritį, todėl gali būti naudojami tik kaip papildoma informacija ĮSA lygiui šalies mastu vertinti;

antra, nors įmonės reputacijos ir ĮSA sąvokos yra panašios, tačiau negali būti naudojamos kaip sinonimai, nepaisant to, kad neretai dėl duomenų trūkumo reputacijos indeksai pasirenkami socialinei atsakomybei vertinti. Toks pasirinkimas gali būti pateisinamas tik vertinant ĮSA mikro lygiu;

trečia, ekspertinis vertinimas svarbus vertinant tam tikrus specifinius ĮSA klausimus įmonės, sektoriaus ar šalies lygiu ir gali būti naudojamas tik kaip papildoma informacija.

Apklausos, turinio analizės bei kelių dimensijų arba indekso skaičiavimo metodai, tikėtina, gali išsamiai įvertinti ĮSA lygį, todėl tikslinga juos aptarti detaliau. Kadangi šiame darbe ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui vertinamas skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, svarbu atkreipti dėmesį į galimą kultūrinės aplinkos įtaką vertinimo rezultatams. Galima pastebėti, kad

gana dažnai tyrėjai ĮSA lygiui apskaičiuoti viename tyrime naudoja iš karto keletą metodų. Rezultatai, gauti derinant keletą metodų, anot S. Modell (2009), yra gerokai patikimesni.

Apklauso metodas, instrumentu pasirenkant iš anksto sudarytą standartizuotą klausimyną, yra vienas populiariausių tarp tyrėjų įmonių socialinei atsakomybei vertinti mikro lygiu (Albinger ir Freeman, 2000; Eberle ir kt., 2013; Turker, 2009; Tziner ir kt., 2011). Preciziškai sudaryta anketa, tiksliai parinktas klausimynas bei kokybiškai atlikta tyrimo dalyvių atranka leidžia išsamiai įvertinti tam tikroje šakoje veikiančių ar tam tikrą produktą gaminančių įmonių socialinės atsakomybės lygį, identifikuoti skirtumus. Šis metodas patogu tuo, kad leidžia įvertinti sunkiai kiekybiškai apibrėžiamus reiškinius, tokius kaip: įmonės ryšius su darbuotojais (Xanthopoulou ir kt., 2011; Tziner ir kt., 2011), darbuotojų įsipareigojimus įmonei (Xanthopoulou ir kt., 2011; James ir kt., 2011; Newman ir Butler, 2014) ir kitus. Tačiau vertėtų pastebėti, kad apklauso metodas tinkamesnis vertinant tik tam tikras socialinės atsakomybės sritis, kai tuo tarpu ĮSA būdingas daugiaaspektiškumas.

Galima išskirti ir daugiau šio tyrimo metodo svarbių ribotumų:

Pirma, naudojant anketinę apklausą, sunku užtikrinti aukštą grįžtamąjį ryšį (Midttun ir kt., 2013 (15,8 proc.); Patel ir kt., 2012 (5 proc.); Gomes ir kt., 2011; (48 proc.); Lepak ir kt., 2002 (4 proc.); Brock ir kt., 2013, (16,6 proc.). Todėl tyrėjai susiduria imties reprezentatyvumo problema, nes sunku atspindėti ir vertinti visą visumą. Siekiant užtikrinti aukštesnį grįžtamąjį ryšį, tyrėjai respondentams siūlo prizus, loterijos laimėjimus (James ir kt., 2011). Anketų grįžtamumo lygis yra santykinai aukštas, kai atliekant apklausą dalyvauja pats anketuotojas, tačiau tokiu atveju, anot A. Bryman (2001), žymiai išauga finansinės ir laiko sąnaudos.

Antra, tyrimo plano parengimas, klausimyno sudarymas, apklauso vykdymas ir informacijos apdorojimas reikalauja daug laiko ir žmogiškųjų išteklių sąnaudų. Netinkamai sudarytas klausimynas, anot C. Gratton ir I. Jones (2004), gali sukelti nepageidaujamai dideles paklaidas, iškreipti rezultatus ir suklaidinti tyrėją pateikiant išvadas. Taip pat kokybinių tyrimų duomenų analizavimo ir apdorojimo metodika yra sudėtingesnė nei kiekybinių tyrimų, todėl yra santykinai brangi.

Trečia, atliekant apklausą skirtingos kultūrinės aplinkos šalyse, gali padidėti apklauso rezultatų patikimumo problema. Atlikti tyrimai rodo, jog skirtingų kultūrų gyventojai pasižymi skirtingu optimizmo/pesimizmo lygiu, skirtingai supranta ir interpretuoja tuos pačius klausimus. Mokslininkai, skaičiuojantys Globalų įmonių reputacijos indeksą pastebėjo, kad vartotojai Kinijoje yra linkę palankiau vertinti savo šalies ĮSA ir atskirus jos požymius nei vartotojai Brazilijoje ir Japonijoje (GCRI, 2012). Todėl tikėtina, kad ĮSA lygis, apskaičiuotas naudojant vien tik apklauso metodą ir apklausiant šalies gyventojus, bus aukštesnis Kinijoje.

Ketvirta, apklausos metodas atliekant interviu leidžia giliau atskleisti sunkiai statistiškai paaiškinamus klausimus, tačiau yra santykinai brangus, sunkiai formalizuojamas, reikalaujantis ypatingai aukštos tyrėjo kvalifikacijos, todėl retai naudojamas ĮSA lygiui vertinti.

Turinio analizės metodas taikomas, remiantis tuo, jog apie socialinę atsakomybę įmonės skelbia tiek įmonių internetiniuose puslapiuose, tiek finansinėse atskaitomybėse, tiek specialiai parengtose socialinės atsakomybės ataskaitose. Kadangi ĮSA daugelyje šalių vis dar remiasi savanoriškumo principu, tai vienas iš būdų įvertinti ĮSA lygį, rinkti ir agreguoti duomenis, kuriuos įmonės atskleidžia savanoriškai. Kaip pastebi D.Z.Basil ir J.Erlandson (2008), vis daugiau įmonių naudoja internetines svetaines socialinei atsakomybei atskleisti: Kanadoje tokių įmonių 2003–2006 m. išaugo nuo 26 proc. iki 67 proc. Dar didesnis augimas pastebimas viešai internete skelbiant įmonėse naudojamus etikos kodeksus. Tai rodo, kad naudojant turinio analizės metodą, atsiranda vis daugiau galimybių išsamiai įvertinti ĮSA.

Nors turinio analizė plačiai naudojama kiekybiniuose ir kokybiniuose socialiniuose tyrimuose, neretai susiduriama ir su tam tikromis problemomis. Kaip pastebi G.A.Bowen (2005), dokumentų turinys yra labai skirtingas, informacija pateikiama selektyviai, dažniausiai pateikiama tik teigiama informacija. S.M.Adnan ir kt. (2010) taip pat atkreipia dėmesį, kad internetinėse svetainėse ir socialinėse ataskaitose pateikta informacija yra kokybiškesnė už informaciją, pateiktą metinėse ataskaitose. Anot V.Sawhny (2008), vertinant socialinės atsakomybės ataskaitas, turėtų būti atsižvelgiama į penkis principus: informacijos aktualumą, patikimumą, aiškumą, palyginamumą bei pagrįstumą. Nepaisant to, kad, anot S.Stemler (2001), atlikus aiškų teksto kodavimą, turinio analizė gali padėti žymiai sumažinti didelių duomenų srautus, atsiriboti nuo perteklinės informacijos ir gali būti naudojama apdorojant didelės apimties dokumentus, vis tik vertėtų pritarti J.Unerman (2000), teigiančiam, kad šis metodas pasižymi aukštu subjektyvumo lygiu. Todėl turinio analizę tikslinga būtų naudoti kaip pagalbinį tyrimo metodą.

Vienetų (frazių, žodžių, sakinių, eilučių ir t.t.), pagal kuriuos bus koduojama informacija atrinkimas, anot J. Hooks ir C.J.Staden (2011), yra esminis elementas tyrime ir neretai lemia viso tyrimo sėkmę. Siekiant atskleisti socialinės atsakomybės lygį įmonėje, turinio analizės metodo vienetu dažniausiai pasirenkamas žodžių, sakinių arba eilučių skaičius įmonės pateiktoje finansinėje, socialinės pažangos ar atskaitomybės ataskaitoje (Everaert ir kt., 2009; Mahadeo ir kt., 2011; Silberhorn ir Warren, 2007). Tai reiškia, kad kuo daugiau informacijos įmonė atskleidžia, tuo ji vertinama kaip socialiai atsakingesnė. Iš 50 didžiausių Jungt. Karalystės įmonių socialiai atsakingoms priklauso 98 proc., o Azijos šalyse – tik 41 proc. (daugiausiai Indijoje – 72 proc. ir mažiausiai Indonezijoje – 24 proc.). Kas antros įmonės Indijoje socialinės atsakomybės ataskaitą sudaro 3–10 puslapių, ir kas trečios – daugiau kaip 10 puslapių, o

Indonezijoje net 72 proc. įmonių ataskaitos sudaro tik 1–2 puslapius (Chapple ir Moon, 2005). Besivystančiose Afrikos šalyse 2004–2007 m. didžiausios listinguojamos įmonės socialinę atsakomybę atskleidė naudodamos vidutiniškai 14227 žodžius, iš kurių 16 proc. skyrė etikos klausimams, 10 proc. aplinkosaugos, 19 proc. sveikatos bei saugumo ir net 55 proc. socialiniams klausimams (Mahadeo ir kt., 2011).

Pastebima, kad tarptautinės įmonės dėl vis didėjančio suinteresuotų grupių dėmesio ir spaudimo yra atsakingesnės nei mažos (Chapple ir Moon, 2005) bei plačiau atskleidžia socialinę atsakomybę (Schlierer ir kt., 2012). Tačiau S.Cuganesan ir kt. (2010) atlikto tyrimo rezultatai nepatvirtino iškeltos hipotezės, kad įmonės, priklausančios pramonės šakoms, pasižyminčioms aukštesne ĮSA, ataskaitose yra linkusios atskleisti daugiau informacijos. F.D.R.Murcia ir A.Santos (2012) taip pat atmetė iškeltą hipotezę, kad didelės įmonės atskleidžia daugiau su socialine atsakomybe susijusios informacijos nei mažos. Todėl remiantis šių autorių tyrimų rezultatais, vertinant ĮSA skirtingo išsivystymo šalyse, nevertėtų žodžių, sakinių ar eilučių skaičių ataskaitose sieti su atsakomybės lygiu.

Jeigu socialinės atsakomybės ataskaitos išsamumas daugiau priklauso nuo šalies ekonominio išsivystymo lygio, tai turinio kodavimui pasirinkus tam tikrą žodį ar žodžių frazę, rezultatai daugiau priklauso nuo kultūrinės aplinkos skirtumų. Dar 1988 m. S.J.Gray (1988) pastebėjo, kad aukštu neapibrėžtumo vengimu, aukšta galios distancija, žemu individualizmu bei žemu vyriškumu pasižyminčios šalys atskleidžia mažiau informacijos apie įmonės veiklą, nors empiriškai šių teiginių netikrino. Kultūrinės aplinkos charakteristikų įtaką informacijos atskleidimo kokybei empiriškai patvirtino S.M.Adnan ir kt. (2010), S.Young ir M.Marais (2012), o M.B.Haider (2010) atskleidė religijos įtaką. Jų tyrimo rezultatai rodo, kad aukštu individualizmu pasižyminčiose šalyse pateikta informacija yra žemesnės kokybės ir mažiau skaidri. Aukštas neapibrėžtumo vengimo lygis šalyje taip pat lemia, kad įmonės savo etikos kodeksuose gerokai dažniau akcentuoja normatyvines taisykles, apibrėžiančias darbuotojų formalų elgesį esant neapibrėžtoms, nenumatytoms situacijoms, kas mažiau aktualu mažo neapibrėžtumo vengimo šalims. Aukščiausią moteriškumo dimensiją turinčioje Švedijoje įmonės elgesio kodeksuose praktiškai nemini lygių galimybių klausimų, kai tuo tarpu net 82 proc. Kanados įmonių 2005–2006 m. šiuos klausimus apibrėžė elgesio kodeksuose. Taip pat pastebima tendencija, kad skirtumai tarp įmonių akcentuojamų klausimų 2002–2006 m. žymiai išaugo (Singh ir kt., 2011). D.Silberhorn ir R.C.Warren (2007) atskleidė, kad Jungt. Karalystėje, kurioje pasireiškia aukštesnis individualizmo ir žemesnis neapibrėžtumo vengimas nei Vokietijoje, įmonės linkusios atskleisti daugiau informacijos, susijusios su švietimo ir darbuotojų teisių klausimais. Tai rodo, kad tiek paties dokumento pasirinkimas, tiek teksto

kodavimas naudojant turinio analizės metodą yra svarbūs vertinimo rezultatams dėl galimos kultūrinės aplinkos įtakos.

Indekso skaičiavimo metodas yra vienas plačiausiai naudojamų metodų ĮSA lygiui šalies mastu įvertinti, ypač, kai tyrimas apima skirtingas šalis. Siekiant atspindėti ĮSA daugiaaspektiškumą, tiek atskiri autoriai, tiek įvairios organizacijos skaičiuoja socialinės atsakomybės indeksus, apimančius daugiau ar mažiau ĮSA aspektų. Nepaisant to, kad kiekviena organizacija paprastai naudoja savo sukurtą indekso skaičiavimo metodiką, o indekso dedamosios ne visada turi vienodą svorį bendrame indekse, visi indeksai siauriau ar plačiau apima tris pagrindines socialinės atsakomybės sritis: *ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę*. Priklausomai nuo to, koku tikslu skaičiuojamas indeksas, gali būti atskirai vertinamas kiekvienos įmonės socialinės atsakomybės lygis, kaip tai atlieka KLD ar Thomson Reuters ASSET4 institucijos, numato GRI metodika, bet ĮSA gali būti vertinama visos šalies mastu ir skaičiuojamas ne atskirų įmonių, bet visos šalies mastu ĮSA lygio indeksas, kaip tai daro Kopenhagoje veikiantis socialinės ir etinės atskaitomybės centras. Tiek agreguoti indeksai, tiek atskiros jų dedamosios plačiai naudojami mikro ir makro lygio tyrimuose.

Galima teigti, kad indekso skaičiavimo metodas, lyginant su apklausos bei turinio analizės metodais yra pranašesnis. Jį naudojant remiamasi tais pačiais vertinimo principais, gali apjungti tiek kiekybinius, tiek kokybinius ĮSA aspektus ir gali kompleksiskai įvertinti ĮSA lygį. Taip pat informacijai išgauti naudojami skirtingi duomenų šaltiniai. Be to, vertinime paprastai dalyvauja ne vienas, bet didesnė ar mažesnė tyrėjų grupė, todėl vertinimas yra objektyvesnis nei naudojant apklausos ar turinio analizės metodus. Tikslinga išskirti šiuos ĮSA lygiui vertinti naudojamus indeksus: KLD, Reputacijos, Dow Jones darnumo, Thomson Reuters ASSET4, nacionalinių įmonių socialinės atsakomybės (NCRI), Korėjos ekonominės teisės instituto skaičiuojamus indeksus. Taip pat galima išskirti ĮSA lygiui įvertinti taikomas šias metodikas: visuotinio atskaitingumo iniciatyvos (GRI) bei ACONA pasiūlytą metodikas, JT Pasaulinio susitarimo vertinimo principus, kuriuos pateikia įvairios ĮSA vertinančios nacionalinės ir tarptautinės institucijos. Detalesnės šių indeksų skaičiavimo metodikų charakteristikos pateiktos 4 priede.

Kadangi šioje disertacijoje siekiama įvertinti ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, todėl indekso pasirinkimas dėl aukščiau išvardintų priežasčių būtų tinkamesnis metodas ĮSA lygiui šalies mastu įvertinti nei apklausos ar turinio analizės metodas. Tačiau net pasirinkus indekso skaičiavimo metodą susiduriama su įmonių bei šalių imties problema. Paprastai indeksai skaičiuojami tik didelėms akcijų biržose listinguojamoms įmonėms arba savanoriškai informaciją pateikiančioms įmonėms. Mažesnių, ekonomiškai silpniau išsivysčiusių šalių, kurios pasižymėtų didesniu skaičiumi listinguojamų įmonių, įtraukiamų skaičiuojant ĮSA indeksą, nėra daug. Pavyzdžiui, KLD indeksas laikomas seniausiu,

tačiau skaičiuojamas tik JAV akcijų biržose listinguojamoms didžiausioms įmonėms, o Korėjos ekonominės teisės instituto skaičiuojamas indeksas vertina tik Korėjos akcijų biržoje listinguojamas įmones. Todėl šių indeksų pritaikomumas šalies mastu yra pakankamai siauras, nors, anot KLD duomenų bazės, net 15 iš 25 pirmaujančių finansinių institucijų vadovai atliekant tyrimus naudojami būtent šia duomenų baze.

ASSET4 indeksas pradėtas skaičiuoti tik 2007 m. ir šiuo metu išsamiai vertina beveik 5 tūkst. įmonių iš visų pasaulio žemynų. Skaičiuojant Dow Jones darnumo indeksą, iš kiekvieno sektoriaus RobecoSAM atrenka tik 10 proc. geriausių įmonių pagal darnumo kriterijus, kurios ir patenka į skaičiuojamą darnumo indeksą. Reputacijos indekso naudojimas ĮSA lygiui vertinti yra komplikotas dėl to, kad naudojant RepTrak metodiką, reputacija suprantama žymiai plačiau nei socialinė atsakomybė, todėl apima daugiau sričių, tokių kaip finansinis stabilumas ir pelningumas bei inovacijos. Pasitaiko, kad dėl duomenų trūkumo, empiriniuose tyrimuose ĮSA lygis šalies mastu vertinamas remiantis vienos ar kelių įmonių socialinės atsakomybės duomenimis (pvz., Ioannou ir kt., 2010). Tačiau tokiu atveju kyla abejonė dėl ĮSA lygio šalies mastu įvertinimo reprezentatyvumo ir gautų tyrimų rezultatų patikimumo. Pagrindinės šių aprašytų indeksų charakteristikos, atskleidžiant jų privalumus ir trūkumus, pateiktos 5 priede.

Socialinės ir etinės atskaitomybės institutas, įsikūręs Kopenhagoje, nuo 2003 m. pradėjo skaičiuoti ĮSA indeksą makro lygiu. 2003 m. buvo vertinta 51 pasaulio šalis, 2005 m. – 83 šalys, o 2007 m. – net 116 šalių. Indeksas apima ne tik didelį šalių skaičių, bet ir yra labai išsamus: vertinama tiek įmonių socialinė atsakomybė, tiek šalies vykdoma politika, susijusi su darnia plėtra. Tai leistų sėkmingai naudoti šį indeksą atliekant minėtą empirinį tyrimą. Tačiau kaskart skaičiuojant šį indeksą, žymiai keitėsi jo skaičiavimo metodika, konstruojant indeksą buvo remtasi skirtingais socialinės atsakomybės pjūviais. Vienas iš indekso autorių S.Zadek (2006) pripažįsta, kad dėl skirtingų skaičiavimo metodikų taikymo skirtingais laikotarpiais apskaičiuoti indeksai tarpusavyje yra nepalyginami. 2007 m. indeksas paskaičiuotas paskutinį kartą ir vėliau jo skaičiavimas neatnaujintas, o tai minimizuoja šio indekso naudojimo galimybes tyrimuose.

Teorinėje darbo dalyje akcentuota, kad ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui ne visada pasireiškia iš karto. Todėl tikslinga vertinti atsiliekantį ĮSA lygio poveikį ir pasirenkant indeksą, būtina atkreipti dėmesį į jo skaičiavimo trukmę. Šiuo požiūriu palankiausia yra KLD duomenų bazė, kuri ĮSA indeksą akaičiuoja nuo 1991 m., ASSET4 duomenų bazė – nuo 2007 metų. Atsižvelgiant į visus išvardintus indeksų privalumus ir trūkumus, šiame darbe ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje įvertinti pasirenkamas Thomson Reuter ASSET4 indeksas. Indekso struktūra, išskiriant kriterijus, kuriais remiantis vertinamos ekonominė, aplinkosauginė bei socialinė indekso dedamosios, pateiktos 14 lentelėje.

14 lentelė

Thomson Reuter ASSET4 ISA indekso dedamosios, kriterijai ir rodikliai

Indekso dedamosios	Kriterijai	Rodiklių skaičius
Aplinkosauginė (E)	-efektyvus resursų naudojimas	13
	-emisijų mažinimas	28
	-produktų inovavimo politika	29
Socialinė (S)	-darbuotojų gerovės didinimas	17
	-darbuotojų sveikatos ir saugumo užtikrinimas	9
	-darbuotojų mokymas	10
	-darbuotojų galimybių diversifikavimas	10
	-žmogaus teisių užtikrinimas	8
	-įmonės ryšiai su bendruomene	15
	-atsakomybė už produktų kokybę	19
Ekonominė (G) (Įmonės valdymas)	-įmonės valdybos struktūra	17
	-įmonės valdybos funkcijos	15
	-įmonės kompensavimo politika	13
	-įmonės akcininkų teisės	11
	-įmonės strategija ir vizija	12

Visos trys indekso dedamosios turi vienodą svorį indekse, o pats indeksas apskaičiuojamas naudojant šią formulę:

$$ISA = \frac{(\text{ekonominė atsakomybė} + \text{socialinė atsakomybė} + \text{aplinkosauginė atsakomybė})}{3}$$

Pateikta indekso struktūra rodo, kad indeksas apima visas tris socialinės atsakomybės sritis. Kiekvienai sričiai įvertinti naudojami nuo trijų iki septynių skirtingų kriterijų, kiekvieno kriterijaus svoris subindekse gali skirtis. Tai priklauso nuo to, kiek konkretus kriterijus, ekspertų nuomone, yra reikšmingas. Daugiausia dėmesio skiriama ir daugiausia rodiklių naudojama vertinant socialinės atsakomybės sritį, tačiau, skaičiuojant bendrą ISA indeksą, visos indekso dedamosios turi vienodą svorį. 2013 m. indeksui paskaičiuoti naudoti 226 rodikliai, gauti iš daugiau kaip 500 skirtingų duomenų šaltinių, įskaitant įmonių ataskaitas, internetines svetaines, socialinės atsakomybės ataskaitas, žiniasklaidos vertinimus ir kitus šaltinius.

Skaičiuojant subindeksus atsižvelgiama tiek į regiono specifiką (išskiriami 9 regionai: JAV ir Kanada; Europa; Azija (išskyrus Japoniją); Japonija; Okeanija; Lotynų Amerika; Afrika; Viduriniai Rytai; Rusija ir Ukraina), tiek į pramonės specifiką (išskiriamos 52 pramonės šakos), tiek į universalius kriterijus.

Apibendrinant ĮSA lygio šalies mastu vertinimo galimybes galima teigti, jog indekso skaičiavimo metodas yra tinkamiausias. Pasirinktas Thomson Reuter ASSET4 indeksas periodiškai skaičiuojamas nuo 2007 m., apima visas tris pagrindines socialinės atsakomybės sritis, jo struktūra ir skaičiavimo metodika beveik nesikeičia. Indeksas detaliam, išsamiam ir objektyviai vertina ĮSA lygį, yra tinkamas naudoti ĮSA lygiui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje įvertinti, todėl yra pasirenkamas šiam tyrimui atlikti.

2.3.2.2 Šalies konkurencingumo vertinimo rodiklio pagrindimas

Teorinėje disertacijos dalyje analizuojant konkurencingumo sampratos raidą, apibrėžiant konkurencingumą bei jį lemiančius veiksnius, akcentuotas šio reiškinio daugiaaspektiškumas ir dinamiškumas. Vertinant šalies konkurencingumą ir jį lemiančius veiksnius, vis dažniau pabrėžiama ne tik kaininių, bet ir nekaininių veiksnių įtaka siekiant atspindėti šio reiškinio kompleksumą. *Šalies konkurencingumą šiame darbe apibrėžiamas kaip visuma veiksnių, užtikrinančių aukštą ir nuolat kylančią šalies ekonominę gerovę, lygiagrečiai įgyvendinant socialinius bei aplinkosauginius tikslus.* Todėl parenkant rodiklį konkurencingumui išmatuoti keliamas reikalavimas, kad jis tinkamai atspindėtų šalies ekonominę gerovę, o konkurencingumo veiksnius atspindintys rodikliai būtų orientuoti į ilgalaikį ir tvarų ekonomikos augimą. Tad prieš parenkant rodiklius šiam empiriniam tyrimui atlikti, tikslinga aptarti moksliniuose darbuose naudojamus rodiklius, išskiriant jų privalumus ir trūkumus.

I.Boulouta ir Ch.N.Pitelis (2014), remdamiesi Europos Komisijos konkurencingumo apibrėžimu, įsitikinę, kad tinkamiausias rodiklis skirtingų šalių ekonominei gerovei atspindėti yra BVP tenkantis vienam gyventojui, koreguotas pagal perkamąją galią bei jo augimas. Tačiau su šiuo teiginiu nesutinka P.Swagel (2012) ir pateikia Kinijos pavyzdį teigdamas, kad nors šalis ir patiria sparčius ekonomikos augimo tempus, tačiau šis augimas yra daugiau įtakotas investicijų, o ne vartojimo augimo. Todėl autorius abejoja, kad namų ūkiai patiria visišką naudą iš greitai kylančio pajamų lygio. Šiai nuomonei pritaria J.A.Agbor ir O.Taiwo (2014) teigdami, kad konkurencingumui išmatuoti pasirinktas rodiklis turi tenkinti šias sąlygas:

- 1) atspindėti tiek prekybinius, tiek neprekybinius sektorius;
- 2) atspindėti pridėtinės vertės kūrimą ir jos paskirstymą;
- 3) palyginti šalį su jų prekybos partnerėmis;
- 4) šalies gebėjimą didinti vertę globalioje tiekimo grandinėje lyginant su prekybos partnerėmis.

Statistinis rodiklis, tenkinantis šias sąlygas duomenų bazėse nepateikiamas, todėl remdamiesi M.E.Porter „deimanto“ konkurencingumo modeliu, vietoj įprastai naudojamo BVP

tenkančio vienam gyventojui rodiklio, šie mokslininkai siūlo skaičiuoti pridėtinės vertės tenkančios vienam gyventojui, atsižvelgiant į prekybos svorį su prekybos partnerėmis indeksą (TWV):

$$TWV_{i,t} = \frac{VAPC_{i,t}}{\sum_{j=1}^{j=n} TW_{j,t} \times VAPC_{j,t}}$$

čia:

$VAPC_{i,t}$ – pridėtinė vertė tenkanti vienam gyventojui šalyje i laikotarpiu t ;

$VAPC_{j,t}$ – pridėtinė vertė tenkanti vienamgyventojui prekybos partnerės šalyje j laikotarpiu t ;

$TW_{i,t}$ – statistiškai apibrėžtas šalies partnerės j prekybos svoris laikotarpiu t .

$TWV_{i,t}$ – pridėtinė vertė tenkanti vienam gyventojui šalyje i laikotarpiu t , atsižvelgiant į prekybos svorį su prekybos partnerėmis.

Kadangi šiame tyrime tarptautinė prekyba išskiriama kaip vienas iš konkurencingumo veiksnių, kurio poveikis konkurencingumui bus vertinamas, todėl J.A.Agbor ir O.Taiwo (2014) pasiūlytas indeksas nėra tinkamas. Šiame tyrime tikslingiau remtis M.E. Porter (1990a; 1990b) teiginiu, kad vienintelė prasminga konkurencingumo koncepcija apibrėžiant ją šalies lygiu yra produktyvumas. P.Krugman (1997) požiūris į produktyvumą yra dar abstraktesnis. Nobelio premijos laureato įsitikinimu „produktyvumas trumpuoju laikotarpiu yra ne viskas, bet ilguoju laikotarpiu produktyvumas yra beveik viskas“, todėl šalies gerovė priklauso nuo gebėjimo užtikrinti produktyvumo augimą. Tačiau su tokiomis nuostatomis nesutinka R.D.Atkinson (2013) teigdamas, kad produktyvumas negali būti naudojamas kaip sinonimas konkurencingumui. Gerovės ekonomikos tyrėjas konkurencingumą daugiau sieja su tarptautiniais prekybos rezultatais, teigdamas, jog konkurencingumas yra šalies ar regiono gebėjimas eksportuoti daugiau pridėtinės vertės negu importuoti ir atspindi prekybos sektorių „ekonominę sveikatą“. Tik šiuo atveju svarbu, kad būtų įvertintos visos prekybos sąlygos, susijusios su prekybos barjeriais, dirbtinai palaikomu žemu nacionalinės valiutos kursu ir kt. Tačiau pastarųjų dešimtmečių šalių vyriausybių vykdoma politika tarptautinės prekybos klausimais rodo, kad būtent šių sąlygų laikytis yra sudėtingiausia ir būtent jos iškreipia tarptautinės prekybos rezultatų svarbą. Esama tokių situacijų, kai didėjant šalies eksporto apimtims, produktyvumas mažėja. A.Tiffin (2014) apskaičiavo, kad 2000–2012 m. išaugus Italijos eksporto apimtims pagal sukurtą pridėtinę vertę, produktyvumas mažėjo, nes vieneto kaštai didėjo didesne proporcija nei produkcijos kaina. Tai leidžia manyti, kad vis tik produktyvumo augimas yra pranašesnis už tarptautinės prekybos rezultatus.

Remiantis C.Filo (2007), galima teigti, kad produktyvumo didėjimas reiškia efektyvesnį esamų išteklių panaudojimą. Tai, anot S. Wahyuni ir kt. (2010) bei M.E.Porter (2006), duoda pagrindą atlyginimų augimui, stipresnei nacionalinei valiutai, didesnei kapitalo grąžai, o kartu ir

aukštesniems gyvenimo standartams. Kaip jau minėta anksčiau, stiprėjant nacionalinei valiutai, tikėtinos mažesnės eksporto apimtys, o didėjančios pajamos gali būti teigiamai susijusios su didesnėmis importo apimtimis, ir tai dar kartą patvirtina, kad vien tarptautinės prekybos rezultatais negalima vertinti šalies konkurencingumo.

Europos Komisija dar 1999 m. pateikė regioninio konkurencingumo „piramidę“, kurios viršūnėje gyvenimo kokybė arba gyvenimo standartai pateikiami kaip visos ekonomikos tikslas. O produktyvumas ir užimtumo lygis yra du svarbiausi pamatiniai konkurencingumą formuojantys ir jį atskleidžiantys veiksniai. I.Lengyel ir J.Rechnitzer (2013) apskaičiavo, kad produktyvumas su užimtumu koreliuoja teigiamai 93-uose Centrinės Europos regionuose NUTS 2 lygiu, o ryšio stiprumas siekia net 0,84. Tikėtina, kad produktyvumo augimas suteikia daugiau galimybių ne tik dirbančiajam, bet aukštą pridėtinę vertę kuriančios šalys gali geriau įgyvendinti socialines programas bei užtikrinti visų gyventojų, tame tarpe ir neaktyvių, poreikius. J.Aiginger ir J.Vogel (2015) taip pat pripažįsta, kad produktyvumas yra svarbus konkurencingumo elementas, tačiau dar svarbiau, kaip jis pasiekiamas. Aukštesnis išteklių produktyvumas, anot tyrėjų, yra svarbesnis siekiant gerovės, jei jo augimas yra susijęs su darnumo siekimu. Tačiau aukštesnis darbo produktyvumas turi mažiau pranašumų, jei nedarbo lygis yra aukštas, o produktyvumo augimas susietas su didėjančiomis emisijomis. Todėl autoriai siūlo šalies konkurencingumą vertinti remiantis į perspektyvas orientuotu požiūriu ir nuo kaštais pagrįsto konkurencingumo, apimančio darbo, kapitalo, bendrą veiksmų produktyvumą, darbo vieneto kaštus, pereiti prie pasiektais rezultatais pagrįsto konkurencingumo vertinimo, apimančio pajamų, socialinius, ekologinius, tikėtinos gyvenimo trukmės, laimės rodiklius.

Produktyvumui apskaičiuoti naudojami įvairūs būdai, vis tik, dėl duomenų trūkumo, dažniau naudojamas BVP tenkantis vienam dirbančiajam ir kiek rečiau – pridėtinė vertė tenkanti vienam dirbančiajam. Anot Nacionalinės konkurencingumo tarybos (2012), iš esmės šie rodikliai nesiskiria, todėl abu vienodai sėkmingai gali būti naudojami. Disertacijos autorės nuomone, skaičiuojant produktyvumą skirtingose šalyse ir atliekant palyginamąją analizę, BVP arba pridėtinė vertė tenkanti vienai dirbtai valandai būtų tikslesni, svarbesni ir informatyvesni rodikliai dėl keleto priežasčių:

- 1) skirtingose šalyse darbo dienos ir darbo savaitės trukmė yra skirtinga, todėl ilgesnės darbo valandos gali padidinti vieno darbuotojo produktyvumą, bet ne visada padidina darbo valandos produktyvumą;
- 2) produktyvumas tenkantis 1-am dirbančiajam neįvertina ne visą darbo dieną dirbančiųjų;
- 3) dirbtų valandų ir laisvalaikio santykis gali padėti atskleisti, koks darbo krūvis tenka vienam dirbančiajam.

I.Lengyel ir J.Rechnitzer (2013) konkurencingumui matuoti siūlo užimtumo rodiklius. Tačiau šiuos rodiklius galima vertinti dvejopai. Viena vertus, užimtumo rodiklis pats savaime nėra pakankamai informatyvus, nes galima pasiekti aukštą produktyvumo lygį, tačiau BVP kūrimo procese gali dalyvauti santykinai nedidelė dalis gyventojų, kai šalyje egzistuoja žemas užimtumo lygis. Kita vertus, šalis gali pasiekti aukštą užimtumo lygį, tačiau šalyje gali dominuoti žemos pridėtinės vertės gamybos sektoriai, todėl užtikrinti aukštus gyvenimo standartus visiems gyventojams sudėtinga. Kitokia situacija yra, kai užimtumas šalyje yra aukštas ir vyrauja aukštųjų technologijų pramonė. Todėl, anot I.Lengyel ir M.Lukovics (2006), greičiau ar vėliau gyvenimo standartai taip pat pakils.

Dar kitokį sprendimą konkurencingumui išmatuoti siūlo Ch.Ketels ir T.Summa (2014) bei M.Delgado ir kt. (2012), teigdami, kad ekonomikos konkurencingumą geriau išreikštų ne produktyvumo tenkančio vienam dirbančiajam, bet produktyvumo, tenkančio vienam potencialiam darbuotojui arba darbingo amžiaus gyventojui rodiklis. Toks matavimas gerai atspindėtų tiek gerovės lygį, tiek ir ekonomikos gebėjimą mobilizuoti darbo jėgą. Reikia pripažinti, jog situacijos, kai esant žemesniam užimtumui pasiekiamas aukštesnis produktyvumas arba esant didesniam užimtumui pasiekiamas žemesnis produktyvumas, yra labai skirtingos socialinės politikos įgyvendinimo ir pajamų nelygybės atžvilgiu. Toks agreguotas rodiklis šių skirtumų taip pat neatskleis. Naudojant Pasaulio banko duomenimis ir atlikus BVP tenkančio vienam gyventojui ir BVP tenkančio vienam potencialiam dirbančiajam rodiklių koreliacijos analizę 27 šalyse, kurios patenka į šio tyrimo imtį, matyti, kad šie du rodikliai koreliuoja labai stipriai (0,98). O BVP vienam gyventojui rodiklis su BVP vienam dirbančiajam rodikliu koreliuoja gerokai silpniau, t.y. tik 0,66. Tai leidžia daryti prielaidą, kad ekonomikos efektyvumą geriau atspindi produktyvumo rodiklis.

S.Globerman ir G.Georgopoulos (2014) bei D.Parham (2004) nuomone, išsamiausias ir tinkamiausias šalies konkurencingumui vertinti yra kelių veiksnių (angl. *multifactor*) produktyvumas, apjungiantis darbo ir kapitalo produktyvumą. Galima būtų pritarti šiai autorių nuomonei, tačiau pagrindinis šio rodiklio naudojimo tyrimuose ribotumas – duomenų trūkumas. Pagrindiniai konkurencingumo rodikliai, kuriuos mokslininkai siūlo naudoti vertinant šalies konkurencingumą, pateikti 6 priede. Pastebėtina, kad visi konkurencingumui įvertinti pateikti rodikliai labiau linkę atspindėti ekonominę gerovę, finansinį stabilumą, konkurencijos rezultatai ir mažiau informacijos, išskyrus užimtumo rodiklius, suteikia apie socialinę gerovę. Remiantis labiau išplėsta konkurencingumo samprata, kai konkurencingumas apibrėžiamas ne tik kaip ekonominių veiksnių visuma, bet ir pabrėžiant politinio bei socialinio valstybės pajėgumo kontekstą (Lietuvos įtakos ir konkurencingumo didinimo ES kryptys, 2010), akcentuojant

gyvenimo kokybės gerinimą, užimtumo didinimą bei socialinės lygybės užtikrinimą (EC, 1999), konkurencingumui įvertinti vis dažniau naudojami įvairūs konkurencingumo indeksai.

T.Berger ir G.Briston (2009) suskaičiavo per 190 skirtingų sudėtinių indeksų, naudojamų konkurencingumui matuoti, iš kurių 102 skirti konkurencingumą vertinti nacionaliniu lygmeniu. Labiausiai paplitę, išsamiausi ir apimantys daugiausia šalių yra Pasaulio Ekonomikos Forumo, Tarptautinio Vadybos Plėtros Instituto, Huggins Wales Instituto bei Pramonės politikos studijų instituto konkurencingumo tyrimai ir jų skaičiuojami konkurencingumo indeksai. Vis tik konkurencingumo indekso panaudojimas šiame tyrime yra ribotas dėl dviejų pagrindinių priežasčių:

Pirma, analizuojant konkurencingumo indeksų struktūrą, galima pastebėti, kad dauguma jų apima ir su socialine atsakomybe susijusias sritis: kyšininkavimo ir korupcijos lygį, vyriausybės politikos skaidrumą, aplinkosauginių klausimų sprendimą, verslo lyderių socialinę atsakomybę ir etišką įmonių elgseną, smulkiųjų akcininkų bei intelektinės nuosavybės teisių apsaugą, užimtų moterų ir vyrų santykį ir t.t.

Antra, šiame darbe daroma prielaida, kad ĮSA lygis ne tik tiesiogiai veikia šalies konkurencingumą, bet ir netiesiogiai per konkurencingumo veiksnius, tokius kaip: inovacijas, investicijas, technologijas, tarptautinę prekybą bei žmogiškuosius išteklius. Tačiau visus šiuos išvardintus veiksnius atspindintys rodikliai yra tiesiogiai naudojami skaičiuojant tarptautinius šalių konkurencingumo indeksus.

Konkurencingumo indeksai turi ir daugiau trūkumų. Lyginant konkurencingumo vertinimus, galima pastebėti, kad skirtingos institucijos dažniausiai skirtingai suranguoja šalis ir šie skirtumai neretai būna pakankamai dideli. Pavyzdžiui, analizuojant 2011 m. rezultatus, iš 10 konkurencingiausių šalių pagal IMD vertinimą, į WEF atlikto vertinimo pirmąjį dešimtuką pateko tik šešios šalys (Šveicarija, Singapūras, Švedija, Vokietija, JAV ir Hong Kongas), trys šalys (Suomija, Nyderlandai, Jungt.Karalystė) pateko į antrąjį dešimtuką, o viena šalis (Japonija) – tik į trečią dešimtuką. Tokius neatitikimus galima paaiškinti tuo, kad:

- nėra vieningos nuomonės dėl konkurencingumo sampratos ir jos turinio;
- konkurencingumas yra daugiamatis reiškinys;
- skiriasi mokslininkų požiūriai išskiriant konkurencingumą lemiančius veiksnius bei išskirtų veiksnių svarbą;
- konkurencingumo indeksui ir jo sub-indeksams skaičiuoti yra naudojamos skirtingos metodikos;
- konkurencingumo indeksui skaičiuoti atsižvelgiama į nekaininius konkurencingumą lemiančius veiksnius, kurių išmatavimas yra sudėtingas.

Pagrindiniai konkurencingumo matavimo rodikliai ir jų privalumai bei trūkumai, atlikus mokslinių darbų analizę, pateikti ir apibendrinti 7 priede.

Tyrimai rodo, jog vis didesnė bendrojo produkto dalis yra sukuriama ne rinkos sektoriuje, kur jo pamatavimas yra gerokai sudėtingesnis nei taip pat sparčiai augančiame paslaugų sektoriuje. vis dėlto bendrasis vidaus produktas ar pridėtinė vertė, tenkanti vienam dirbančiajam bei vienai dirbtai valandai yra esminiai ekonomikos rodikliai, glaudžiai susiję su gyvenimo standartais (EBPO, 2008). Tai labiausiai atitinka konkurencingumo sampratą. N.Ahmad ir kt. (2003) atliktas tyrimas atskleidė, kad darbo produktyvumo, įvertinto kaip BVP tenkančio vienai dirbtai val. augimas 1995–2002 m. visose EBPO šalyse, išskyrus Vengriją ir Graikiją buvo didesnis už BVP, tenkančio vienam dirbančiajam augimą. Šie skirtumai šalyse yra akivaizdūs ir tam didžiausią įtaką gali daryti ne visą darbo dieną užimtų gyventojų skaičius. Nors BVP tenkantis vienai dirbtai valandai tiksliau atspindi ekonomikos efektyvumą bei dėl kitų aukščiau išvardintų privalumų būtų priimtinesnis, vis tik dėl duomenų trūkumo tyrimui atlikti ir šalies konkurencingumui išmatuoti pasirinktas darbo produktyvumo rodiklis, išmatuotas kaip bendrasis vidaus produktas tenkantis vienam dirbančiajam, kurį skaičiuoja ir pateikia Pasaulio bankas. Kadangi, atliekant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, papildomai bus vertinamas ir netiesioginis ĮSA lygio poveikis per išskirtus konkurencingumo veiksnius, lemiančius ilgalaikį ir tvarų ekonomikos augimą, todėl tikėtina, kad *BVP tenkantis vienam dirbančiajam šiame tyrime yra tinkamiausias šalies konkurencingumui įvertinti.*

2.3.2.3 Šalies konkurencingumą lemiančių veiksnių rodiklių pagrindimas

Atliekant tyrimą vertinamas ne tik tiesioginis, bet ir netiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui ir daroma prielaida, kad ĮSA lygis keičia žmoniškųjų išteklių, inovacijų, technologijų, investicijų bei tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui. Todėl parenkant rodiklius šiems veiksniams išmatuoti, atsižvelgiama į teorinėje disertacijos dalyje atskleistas ĮSA ir konkurencingumo veiksnių sąsajas bei empirinių tyrimų rezultatus. Parinkti rodikliai turi ne tik tinkamai atspindėti šiuos visus veiksnius, bet ir turi būti orientuoti į ilgalaikį ir tvarų šalies konkurencingumo augimą.

Žmogiškiesiems ištekliams, vertinant konkurencingumą, skiriamas vis didesnis mokslininkų dėmesys, ypač kai kalbama apie išsivysčiusias šalis. Juk būtent jos konkuruoja inovatyviausiuose gamybos ir paslaugų sektoriuose, kur žmoniškųjų išteklių kompetencija yra visos šalies ekonomikos varomoji jėga. Todėl investicijos į žmogiškojo kapitalo formavimą laikomos svarbiausiomis didinant šalies konkurencingumą (Weymouth ir kt., 2011). O

skaičiuojant Europos konkurencingumo indeksą, šiam veiksmui suteikiamas santykinai didelis lyginamasis svoris. Parenkant rodiklį žmogiškiesiems ištekliams išmatuoti, šiame darbe remiamasi EBPO (2001) bei K.Schwab (2013) holistiniais, į ilgalaikes perspektyvas orientuotais teiginiais, jog *žmogiškieji ištekliai yra personalinės žinios, įgūdžiai, kompetencijos ir kitos savybės, padedančios sukurti asmeninę, socialinę bei ekonominę gerovę.*

Kadangi žinioms bei įgūdžiams įgyti reikalingos investicijos į švietimą, pradedant ikimokykliniu ugdymu, privalomu mokymu ir baigiant profesiniu ruošimu ar aukštuoju išsilavinimu, dažniausiai žmogiškuosius išteklius ir siūloma vertinti per patirtų kaštų ir gautos naudos pjuvius. Mokslinėje literatūroje paprastai išskiriami du pagrindiniai kaštais pagrįsti (angl. *Cost-based*) bei pajamomis pagrįsti (angl. *Income-based*) vertinimo metodai, tačiau K.Dae-Bong (2009) išskiria ir trečiąjį – rezultatais pagrįstą (angl. *Output-based*) metodą:

Naudojant *kaštais pagrįstą požiūrį* (Kendrick, 1976; Eisner, 1985), vertinami vidutiniai kaštai (investicijos) į žmogiškuosius išteklius. J.Kendrick (1976) išskyrė apčiuopiamas išlaidas, kurios patiriamos auginant vaiką nuo kūdikystės iki 14 metų ir neapčiuopiamas išlaidas, kurios patiriamos siekiant pagerinti darbo jėgos kokybę ar padidinti darbo produktyvumą. Tai išlaidos sveikatos apsaugai, saugumui, švietimui ir mokymui bei kitos alternatyvios išlaidos. Atsižvelgiant į tai, kad šis kaštais pagrįstas vertinimas yra netiesioginis, sudėtinga rasti tikslią ribą tarp investicijų ir vartojimo išlaidų, susijusių su žmogiškaisiais ištekliais (Dae-Bong, 2009). Tai yra retrospektyvinis vertinimo metodas, kadangi reikia apskaičiuoti ir įvertinti praėityje patirtas išlaidas.

Taip pat tikslinga pastebėti, kad investicijos į žmogiškuosius išteklius labai glaudžiai siejasi su ĮSA. Vertinant ĮSA lygį yra atsižvelgiama į įmonių pastangas formuojant žmogiškuosius išteklius mokant darbuotojus, socialinių poreikių tenkinimą, sveikatos draudimą ir kitus procesus. Todėl šiame tyrime naudoti rodiklius, gautus vertinant žmogiškuosius išteklius kaštų metodu, dėl galimo duomenų persidengimo, nėra visiškai tikslu.

Naudojant *pajamų iš žmogiškojo kapitalo metodą*, skaičiuojama grąža, kurią duoda individas per savo gyvenimą dėl į jį įdėtų investicijų mokslui (Jorgenson ir Fraumeni, 1992; Shultz, 1961; Kendrick, 1976; Eisner, 1985). Šis metodas yra perspektyvinis ir susilaukia mažiau kritikos nei kaštais pagrįstas metodas, nes, anot G.Folloni ir G.Vittadini (2010), yra daugybė kintamųjų, kuriuos pasitelkiant galima vertinti žmogiškųjų išteklių duodamą grąžą (agreguotas užimtumo lygis, kvalifikuotų darbuotojų dalis, darbo rinkos mokymo programos ir t.t.). Tačiau kaip vieną šio metodo trūkumų L.Oxley ir kt. (2008) nurodo tai, jog duomenys apie pajamas nėra taip plačiai prieinami, kaip duomenys apie investicijas, ypač kalbant apie besivystančias šalis. Anot W.Gu ir A.Wong (2010), šio metodo pranašumas yra tas, kad tiesiogiai vertinamos per visą gyvenimą gautos pajamos, susijusios su darbu. Tačiau taip pat

vertėtų pastebėti, kad pagrindinis šio metodo trūkumas yra tas, kad reikalauja aiškios pozicijos į ateitį, todėl įvertinti būsimas pajamas dėl ekonomikos dinamiškumo yra rimtas iššūkis.

Rezultatais pagrįstą žmogiškųjų išteklių vertinimo požiūrį tokie autoriai kaip L.Oxley ir kt. (2008) dar įvardija kaip švietimu pagrįstą požiūrį, kadangi apima ir vertina su švietimu ir jo kokybe susijusius rodiklius. Nors žmogiškieji ištekliai apima daug įvairių dimensijų, tačiau laikomasi prielaidos, kad švietimas yra pagrindinis elementas formuojant žmogiškuosius išteklius. Dažniausiai tyrėjai naudoja šiuos rodiklius:

- įgūdžius turinčių suaugusių žmonių dalis nuo visų to amžiaus gyventojų šalyje (Romer, 1990);

-suaugusiųjų raštingumo lygis (Azariadis ir Drazen, 1990). Tačiau raštingumo lygis nėra objektyvus rodiklis ir skirtingose šalyse skirtingai apibrėžiamas. Todėl atliekant palyginamąją analizę tarp skirtingų šalių rezultatai gali būti netikslūs. Taip pat šis rodiklis ignoruoja labiau pažengusių, t.y. geresnius įgūdžius ir gilesnes žinias turinčių darbuotojų indėlį produktyvumui (Oxley ir kt., 2008).

-vidutinis metų skaičius praleistas mokykloje. Manoma, kad praleisti metai turi ryšį su produktyvumu (Psacharopoulos ir Arriagada, 1986; Krueger ir Lindahl, 2001). Dar prieš 15 m. A.Krueger ir M.Lindahl (1999) apskaičiavo, kad papildomi mokymosi metai vidutiniškai susiję su 5–15 proc. didesnėmis pajamomis. Tačiau šis rodiklis taip pat turi trūkumą, kadangi skirtingose šalyse švietimo kokybė labai skiriasi.

- mokyklos lankomumo lygis (Barro, 1991; Mankiw ir kt., 1992; Levine ir Renelt, 1992). Tačiau L.Oxley ir kt. (2008) išskiria keturis pagrindinius šio rodiklio trūkumus: pasireiškia ilgas laiko lagas tarp investicijų į mokslą ir investicijų gaunamos naudos; investicijos į mokslą negali būti visiškai perkeltos, kadangi dalis studentų ateityje taip ir netampa darbo jėga; lankomumo lygis neįvertina darbo jėgos skirtumus, atsirandančius tarp darbo jėgą papildančių jaunų žmonių ir darbo jėgą paliekančių vyresnių žmonių; lankomumo lygis tinkamesnis srautų matavimui, todėl tik iš dalies atspindi sukaupto žmogiškojo kapitalo lygį.

A.Kokkinen (2010) pastebi, kad dažnai vienas rodiklis labai silpnai atspindi žmogiškuosius išteklius. Vertindami Afrikos žemyno šalių konkurencingumą, J.A.Agbor ir O.Taiwo (2014) žmogiškiesiems ištekliams įvertinti naudoja kūdikių mirtingumo lygio, tikėtinos gyvenimo trukmės, suaugusių raštingumo lygio bei darbingo amžiaus žmonių dalį nuo visų gyventojų rodiklius. Tačiau statistinių duomenų analizė rodo, kad kūdikių mirtingumo lygis yra aukštesnis, daugiau varijuoja ir yra aktualesnis besivystančiose šalyse, tačiau mažai ką sako kalbant apie išsivysčiusias Vakarų šalis. Todėl vertinant skirtingo ekonominio išsivystymo, skirtingų kultūrų šalių žmogiškuosius išteklius, svarbu, kad parinktas rodiklis būtų informatyvus ir aktualus tyrime vertinamai šalių grupei. Šios problemos iš dalies galima išvengti naudojant indeksus.

Pasaulio Ekonomikos Forumas 2013 m. žmogiškiesiems ištekliams įvertinti pasiūlė indeksą, kuris atspindi daugiau aspektų nei įprasta. Indeksas skaičiuojamas iš 51 rodiklio ir apima keturias plačias sritis, turinčias vienodą svorį indekse: 1) švietimo (12 rodiklių), 2) sveikatos ir sveikatingumo (14 rodiklių), 3) darbo jėgos kokybės ir užimtumo (16 rodiklių), 4) teisinės bazės, infrastruktūros bei kitų veiksnių, darančių įtaką žmogiškojo kapitalo grąžai (9 rodikliai).

Žmogiškiesiems ištekliams, kaip vienai iš inovatyvumo indekso dedamųjų įvertinti, H.Hollanders ir N.Es-Sadki (2014) iki 2009 m. naudojo indeksą, apimantį penkis rodiklius, o 2010–2015 m. tyrime perėjo prie indekso, apskaičiuoto iš 3 rodiklių. Visi šie rodikliai pateikti 15 lentelėje.

15 lentelė

Žmogiškųjų išteklių vertinimo rodikliai

Rodiklis	2006–2009	2010–2014	Šaltinis
Doktorantūros studijų I pakopą baigę 20–29 m. amžiaus gyventojai, tenkantys 1000 gyventojų.	X	–	Eurostat
Doktorantūros studijų II pakopą baigę 25–34 m. amžiaus gyventojai, tenkantys 1000 gyventojų	X	–	Eurostat
Gyventojai su aukštuoju išsilavinimu, tenkantys 100-ui 25–64 m. amžiaus gyventojų	X	–	Eurostat
Visą gyvenimą besimokantys gyventojai, tenkantys 100-ui 25–64 m. amžiaus gyventojų	X		Eurostat
Jaunimo išsilavinimo lygis	X		Eurostat
Daktaro laipsnį (ISCED 6) turintys 25–34 m. amžiaus žmonės, tenkantys 1000-iai gyventojų	–	X	Eurostat
30–34 m. amžiaus gyventojų dalis, turintys aukštąjį išsilavinimą	–	X	Eurostat
20–24 m. amžiaus jaunimo dalis, turintys ne mažesnę kaip vidurinę išsilavinimą	–	X	Eurostat

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Hollander, Es-Sadki, 2014.

Aukštąjį išsilavinimą turintys žmonės parodo, kokia šalyje yra įgūdžius turinčių žmonių pasiūla. Vidurinę išsilavinimą turintys gyventojai yra ta riba, kuri yra būtina, kad žmonės jaustųsi pilnaverčiai žiniomis grįstoje visuomenėje ir prisidėtų prie ekonomikos augimo. Aukštąjį mokslą turinčių gyventojų dalies ir įmonės išlaidų darbuotojų mokymui rodiklius I. Boulouta ir Ch.N.Pitelis (2014) naudoja vertindami ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui žmogiškiesiems ištekliams išmatuoti, o F.Bogliacino ir M.Pianta (2009) pasirenka darbuotojų, turinčių vidurinę išsilavinimą nuo visų darbuotojų, rodiklį. Tačiau abu rodikliai turi tam tikrus trūkumus: pirmasis neatskleidžia, ar aukštąjį išsilavinimą turintys gyventojai yra aktyvūs ekonominėje veikloje, o vidurinę išsilavinimą turinčių darbuotojų dalis neatspindi tikrojo žmogiškųjų išteklių potencialo, ypač vertinant išsivysčiusias šalis. Todėl tikslingiau būtų naudoti aukštąjį išsilavinimą turinčių darbuotojų nuo visų užimtųjų rodiklį.

Kaip parodė mokslinės literatūros analizė bei tyrimų apžvalga, ĮSA turi didelę reikšmę kvalifikuotų darbuotojų pritraukimui (Rennings ir Zwick, 2002; Turban ir Greening, 1997; Albinger ir Freeman, 2000; SHRM, 2007), darbuotojų išlaikymui ir jų lojalumo didinimui (SHRM, 2007; Galbreath, 2009; Cochran, 2007), darbuotojų įsipareigojimų didinimui (Tziner ir kt., 2011; James ir kt., 2011). Todėl rodiklio, galinčio atspindėti įmonių gebėjimą pritraukti ir išlaikyti kvalifikuotus darbuotojus, panaudojimas šiame tyrime turi du privalumus:

pirma, tinkamai atskleistų šalies įmonėse sukauptos kvalifikuotos darbo jėgos potencialą, kurios įtaka šalies konkurencingumui yra neabejotina;

antra, leistų tinkamai vertinti netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui atsižvelgiant į tai, kaip ĮSA lygis keičia žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui;

trečia, netiesiogiai atspindėtų valstybės socialinės politikos kokybę, nes parodytų daug pasirinkimų turinčių kvalifikuotų specialistų norą gyventi konkrečioje šalyje.

Kaip matyti iš atliktos analizės, žmogiškiesiems ištekliams įvertinti naudojami skirtingi rodikliai ir skaičiuojami įvairūs indeksai. Tačiau ne visi naudojami rodikliai yra vienodai aktualūs ir informatyvūs ir ne visi atspindi sąsajas su ĮSA. Kadangi šis tyrimas orientuotas į ilgalaikį šalies konkurencingumą, kurį užtikrinti gali šalies gebėjimas formuoti, pritraukti ir išlaikyti kvalifikuotus, talentingus žmogiškuosius išteklius, gebančius įgytas žinias nukreipti į aukštesnės pridėtinės vertės kūrimą, šiame tyrime žmogiškiesiems ištekliams įvertinti pasirenkamas Pasaulio ekonomikos forumo skaičiuojamas ir globalaus konkurencingumo indeksui apskaičiuoti naudojamas *rodiklis, atspindintis įmonių gebėjimą šalies mastu pritraukti ir išlaikyti talentingus darbuotojus*. „Protų nutekėjimo“ problemą pripažįsta visos demokratinės šalys. Be to, atskleistos sąsajos tarp ĮSA ir įmonių gebėjimo pritraukti ir išlaikyti kvalifikuotus specialistus leidžia manyti, kad toks rodiklis yra tinkamiausias šiame tyrime žmogiškiesiems ištekliams išmatuoti. Šalys, kurias palieka gambiausi ir talentingiausi darbuotojai ir emigruoja į kitas šalis realizuoti savo galimybes, vertinamos mažiausiu balu, o šalys, kurios gali pasiūlyti pakankamai daug galimybių talentingiems ir gabiems darbuotojams ir sugeba pritraukti bei išlaikyti juos šalyje, vertinamos aukščiausiu balu. Šis rodiklis skaičiuojamas naudojant svertinį vidurkį ir gali svyruoti nuo 1 iki 7.

Inovacijų vertinimas dažniausiai atliekamas remiantis išteklių teorija, atsižvelgiant į tai, jog ĮSA skatina efektyviau naudoti išteklius, todėl sumažėja įmonės kaštai, o tai generuoja papildomas pajamas įmonei. Tad galima sutikti su R.Nidumolu ir kt. (2009), kad darnumas yra technologinių inovacijų variklis ir užtikrina vertės kūrimą bei darnų įmonės ir visos šalies ekonomikos augimą. Parenkant ir pagrindžiant rodiklį inovacijoms išmatuoti šiame darbe remiamasi I.Goldberg ir kt. (2006) pateikiamu apibrėžimu, teigiančiu, kad *inovacijos yra naujų,*

anksčiau neužfiksuotų technologijų bei neišbandytų procesų ir produktų vystymas bei komercializavimas.

A.Midttun ir kt. (2013) linkę inovacijas skirstyti į produktų bei paslaugų inovacijas, kai sukuriama naujos prekės ir paslaugos arba jos reikšmingai pagerinamos, procesų inovacijas, kai įvyksta pokyčiai gamyboje ar jų pristatyme bei marketingo inovacijas, kai įvyksta pokyčiai produktų dizaine, įpakavime, komplektavime ir t.t. EBPO (2005) išskiria dar ir organizacines inovacijas, kai įvyksta pokyčiai verslo praktikoje, darbo organizavime ir panašiai. Įmonės lygiu inovacijas galima vertinti naudojant apklausos metodą, kai respondentų klausiama, kiek naujų produktų ar paslaugų įmonė sukūrė, kiek pagerino jų kokybę, kokius gamybos metodus ar išteklius įmonė naudoja. Vėliau šiuos rezultatus galima agreguoti šalies mastu. Tokią praktiką pastarąjį dešimtmetį intensyviai vykdo Pasaulio Ekonomikos Forumas, vertindami tiek inovacijų, tiek technologijų lygį šalies mastu. Tokie rodikliai, kaip įmonės pajėgumas vykdyti inovacijas, priėjimas prie naujausių technologijų, jų absorbavimas, įmonės išlaidos MTEP, pateikti Pasaulio ekonomikos forumo konkurencingumo vertinimo ataskaitose yra gauti naudojant apklausos metodą ir gautus duomenis agregavus makro lygiu. Nors kyla daug mokslinių diskusijų dėl „minkštųjų“ (angl. *soft*) rodiklių patikimumo, vis tik apklausos būdu gauti rodikliai gali gerokai praplėsti tyrimus. Tačiau renkantis tokius duomenis, tikslinga atkreipti dėmesį, ar duomenys gauti remiantis vien įmonių darbuotojų, jų vadovų nuomone (pvz., Tarptautinis Bendrijos inovacijų tyrimas) ar remiamasi nešališkų ekspertų bei mokslininkų vertinimais (pvz., Pasaulio Ekonomikos Forumo mokslininkų atliekamas globalus konkurencingumo vertinimas), nes, dėl teorinėje disertacijos dalyje atskleistų priežasčių gali reikšmingai keisti tyrimo, atliekamo skirtingos kultūrinės aplinkos šalyse, rezultatus.

P.Mohnen ir kt. (2006) nuomone, dėl tyrime naudojamų duomenų nesubalansuotumo taipogi galimi teoriškai nepagrįsti rezultatai. Kai produktyvumas yra apskaičiuojamas remiantis įmonės apskaitos duomenimis, o procesų ir produktų inovacijoms įvertinti pasitelkiama įmonės vadovų nuomonė, kuri gali būti pakankamai subjektyvi, gali atsirasti rezultatų prieštaravimas ir abejonės dėl tyrimo patikimumo. Kita vertus, šios apklausos duomenys suteikia daug svarbios informacijos apie įmones, diegiančias inovacijas, tačiau labai mažai informacijos suteikia apie neinovatyvias įmones. Anot J.Raffo ir kt. (2008), ne visos įmonės vienodai vertina inovacijas, todėl jos gali deklaruoti, kad nevykdo inovatyvios veiklos, nors realiai gali būti įsitraukusios į tam tikrus inovatyvius procesus. Taip pat rezultatams įtaką gali daryti makroekonominės aplinkos stabilumas (Masso ir Vahter, 2008) bei šalies technologinis lygis. D.Czarnitzki ir N.O'Byrnes (2007) tyrimo rezultatai parodė, kad mažesnėse Europos šalyse procesų inovacijos, o ne produktų inovacijos yra esminė varomoji jėga produktyvumo augimui. Platesniam procesų bei produktų inovacijų rodiklių panaudojimui trukdo ne tik galimai subjektyvi respondentų

nuomonė, bet ir tai, kad apklaustos atliekamos ne periodiškai bei apima sąlyginai ne daug šalių. Kadangi šiame tyrime papildomai išskiriamas ir vertinamas technologijų veiksnys, parenkant rodiklį taip pat siektina, kad inovacijos ir technologijos būtų kuo aiškiau atskirtos.

H.Zhou ir R.Dekker (2010) įmonės inovatyvumui apskaičiuoti naudoja inovacijų produktyvumo rodiklį, kuris apskaičiuojamas kaip naujų produktų pardavimų apimtys tenkančios vienam darbuotojui. F.Bogliacino ir M.Pianta (2009), vertindami inovacijų įtaką produktyvumo augimui išsivysčiusiose Europos šalyse, naudoja dviejų rūšių rodiklius: išlaidos MTEP tenkančios vienam darbuotojui bei išlaidos mašinoms ir įrengimams. Pirmasis rodiklis daugiau sietinas su technologiniu konkurencingumu, o antrasis – su kaštų konkurencingumu. I.Gallego-Alvarez ir kt. (2011), ieškodami ryšio tarp ĮSA ir inovacijų mikro lygiu, pastarosioms išmatuoti pasirenka MTEP intensyvumą, matuojamą kaip išlaidų MTEP santykį su pajamomis. Lyginant šių dviejų rodiklių pranašumus ir trūkumus, vertėtų atsižvelgti į R.C.Padgett ir R.C.Moura-Leite (2012) nuomonę, teigiančią, kad MTEP išlaidos, tenkančios vienam darbuotojui, yra pranašesnės nei MTEP išlaidų santykis su pardavimais, nes yra ne tokios jautrios atsitiktiniams verslo ciklų pokyčiams, apskaitos manipuliacijoms, turto pardavimams ir teigiamai koreliuoja su patentais bei inovatyviais produktais. Taip pat vertėtų pastebėti, kad nepriklausomai nuo to, ar išlaidos MTEP lyginamos su dirbančiųjų skaičiumi ar su pajamomis, šie rodikliai labiau linkę atspindėti pastangas nei rezultata.

H.Hollanders ir N.Es-Sadki (2014) inovacijų lygiui įvertinti 2001 m. pradėjo skaičiuoti inovacijų indeksą (2000 m. buvo atliktas pilotinis tyrimas su 17 šalių). Indeksui apskaičiuoti buvo pasitelkta 18 rodiklių, suskirstytų į penkias kategorijas, apimančias žmogiškuosius išteklius, naujų žinių, išradimų kūrimą, žinių taikymą ir perdavimą bei inovacijų mastą ir jų finansavimą. 2005–2007 m. indeksui apskaičiuoti pradėta naudoti 26 rodiklius, įtraukiant papildomą rodiklių grupę, atspindinčią intelektinę nuosavybę. 2010–2014 m. inovacijoms įvertinti indeksas skaičiuotas iš 25 rodiklių, suskirstytų į tris grupes, pagal tai ar yra inovacijų sukėlėjai (tokie, kaip žmogiškieji ištekliai, švietimo sistema, finansai), atspindi finansines ir kitokias įmonių pastangas (tokie kaip investicijos į mokslinius tyrimus, įmonių bendradarbiavimas ir antrepreneriškumą, intelektinis turta), atspindi veiklos rezultatus (tokie kaip įmonių novatoriškumas bei pasiektas ekonominis efektas). Šis indeksas yra labai išsamus, tačiau būtent indekso kompleksiskumas (apima žmogiškuosius išteklius) ir riboja jo taikymą šiame tyrime.

I.Boulouta ir Ch.N.Pitelis (2014) ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinime inovacijoms išmatuoti naudoja įmonių išlaidų MTEP ir patentų skaičiaus, tenkančio 1-am mln. gyventojų rodiklius. F.Groba ir B.Breitschopf (2013) nuomone, pagrindiniai inovacijų ir išradimų sukėlėjai yra viešosios ir privačios išlaidos MTEP; mokslinių darbuotojų skaičius;

intelektinės nuosavybės apsaugos lygis; švietimo ir mokymo išlaidos; taršos mažinimo kaštai ir išlaidos. Tačiau inovacijas, kaip rezultatą, geriausiai atspindi privačios išlaidos MTEP; paraiškos patentams gauti ir citavimų skaičius; prekybos arba rinkos dalis MTEP bei žiniomis intensyviose pramonės šakose; kainų arba kaštų augimas. D.Popp ir kt. (2011) pirmenybę teikia patentų rodikliui, teigdami, kad jis yra informatyvesnis ir tinkamesnis už MTEP išlaidas.

V.Costantini ir M.Mazzanti (2011) Europos šalių inovacijoms išmatuoti naudoja patentus, įregistruotus Europos Patentų biure. Autorių nuomone, tarptautinėje įstaigoje įregistruotiems patentams taikomi vienodi reikalavimai ir tokie patentai turi didesnę ekonominę vertę nei įregistruoti vidaus rinkoje. Empirinis tyrimas atskleidė, kad patentai pirmiausiai, teigiamai veikia eksportą visose pramonės šakose, nors didžiausias poveikis eksportui vis tik pasireiškia aukštų technologijų pramonėje.

Nors patentai yra dažniausiai tyrimuose naudojamas rodiklis inovacijoms matuoti, tačiau taip pat sulaukia nemažai mokslininkų priekaištų. Anot A.B.Jaffe ir kt. (2002), dauguma išradimų niekada netampa inovacijomis, kurios pripažįstamos tik tada, kai yra komercializuojamos ir tampa prieinamos rinkai. Tyrėjai (Doyle ir Connor, 2013; Gorodnichenko ir kt., 2010) taip pat pripažįsta, kad patentų naudojimas, siekiant išmatuoti inovacijas šalies lygiu, yra konfliktuotas, nes:

- ne visi išradimai gali būti patentuojami;
- ne visi išradimai turintys ekonominę vertę yra užpatentuoti;
- ne visi patentuoti išradimai yra vienodos kokybės ir turi tą pačią vertę ekonomikai;
- noras ir pasiryžimas patentuoti išradimus labai skiriasi tarp šalių ir sektorių;
- patentai labiau susiję su išradimais, o ne su inovacijomis;
- siekiant apsaugoti savo inovacijas, įmonės dažniau naudoja kitus metodus nei patentavimas (pramoninės paslapties išsaugojimas, technologinio sudėtingumo išsaugojimas, laiko laimėjimas prieš konkurentus).

A.Cassoni ir M.Ramada (2010) pastebi, kad didelės įmonės vedančiose ekonomikose registruoja patentus tarptautiniame patentų biure noriai, tačiau besivystančiose šalyse mažos įmonės, kokių yra dauguma, nėra linkusios registruoti patentus. Nepaisant to, P.Huang ir kt. (2014) inovacijoms vertinti siūlo penkis makro lygio rodiklius, iš kurių net yra trys susiję su patentais: 1) pateiktų paraiškų patentams registruoti skaičius; 2) pateiktų paraiškų patentams registruoti santykis su BVP; 3) paraiškos patentams registruoti, tenkančios 10 000–čių gyventojų; 4) išlaidų MTEP santykis su BVP ir 5) tyrėjų, įtraukiant ir doktorantus, vykdančių mokslinius tyrimus, skaičius.

Remiantis teorinėje dalyje atlikta ĮSA ir konkurencingumo veiksnių analize galima teigti, kad aplinkosauginių reikalavimų griežtinimas, tikėtina, stipriau koreliuoja su išlaidomis MTEP

nei kitais inovacijų rodikliais, tame tarpe ir patentų registravimu. Tačiau šiame darbe ĮSA vertinama kompleksiskai, todėl tikslinga vertinti platesnes ĮSA sąsajas su inovacijomis. Kita vertus, išlaidų MTEP šalies mastu efektyvumas priklauso nuo šalies vyriausybės vykdomos politikos kokybės, todėl ne visada išlaidos MTEP atspindi rezultatą. Patentai yra glaudžiai susiję su technologijų, produktų, paslaugų bei procesų inovacijomis ir atspindi rezultatą. Todėl apibendrinus mokslininkų pateiktus argumentus dėl geriausiai inovacijas atspindinčių rodiklių bei atsižvelgiant į atskleistas ĮSA sąsajas su inovacijomis, šiame tyrime *inovacijoms makro lygiu įvertinti pasirinktas patentų, tenkančių vienam milijonui gyventojų rodiklis*.

Technologijoms vertinti parenkant rodiklį, tikslinga atsižvelgti į tai, kaip darbe technologijos suprantamos ir apibrėžiamos, kaip technologijos vertinamos kitų tyrėjų tyrimuose ir kokios yra galimybės analogišką vertinimą panaudoti šiame tyrime. Taip pat svarbu, kad parinktas rodiklis tinkamai atskleistų sąsajas su ĮSA. Kadangi konkurencingumo veiksniai tarpusavyje yra glaudžiai susiję, papildomai atsižvelgiama į tai, kad parinktas rodiklis technologijoms išmatuoti nepersidengtų su kitiems konkurencingumo veiksniais, tokiems kaip inovacijos ar tarptautinė prekyba, išmatuoti parinktais rodikliais.

D.Comin ir kt. (2008), remdamiesi Merriam-Webster Koldžo žodynu, technologijas apibrėžia kaip būdus ar metodus įvykdyti užduotis, naudojantis technologiniais procesais, metodais ar žiniomis. Naujausių žinių pritaikymas praktikoje labiausiai prisideda prie ekonominės vertės kūrimo ir konkurencingumo didinimo, todėl *šiame darbe technologijos suprantamos kaip išradimų ir mokslinių žinių praktinis pritaikymas rinkoje*. Išanalizavę 25 pagrindines technologijas, taikytas 23-ose pasaulio šalyse dviejų šimtų metų laikotarpiu, naudodami šalių skerspjūvio duomenis bei vertindami šalių gebėjimą adaptuoti technologijas, D.Comin ir B.Hobijn (2004) priėjo išvados, kad didžiausią įtaką technologijų sklaidos greičiui šalyje daro žmogiškieji išteklių, šalies vyriausybė, atvirumo lygis ir gebėjimas taikyti jau sukurtas technologijas. Jeigu iki II-ojo Pasaulinio karo svarbiausias vaidmuo dėl technologijų vystymosi teko vykdomajai valdžiai bei šalies politiniam režimui, tai po šio karo naujų technologijų plėtrą spartina asmeninių interesų apsauga dėl neefektyvios įstatyminės bazės bei ekonomikos atvirumas. S.Mondal (2007) įsitikinimu, technologijų įsisavinimas pirmiausiai priklauso nuo MTEP lygio bei žmogiškųjų išteklių kokybės. Vertinant technologijas, moksliniuose darbuose pabrėžiama, kad technologinė pažanga šalyje gali būti pasiekta dviem būdais – per išlaidas MTEP arba įsisavinant užsienio technologijas (EBPO, 2009). MTEP dažniausiai naudojamos inovacijoms įvertinti, o paprasčiausias būdas užsienio technologijoms įsisavinti yra TUI pritraukimas į šalį. Tai rodo, kad žmogiškieji išteklių, inovacijos,

technologijos bei investicijos tarpusavyje yra labai glaudžiai susijusios, todėl jų įtraukimas į ekonometrinių modelių turi būti tiek konceptualiai pagrįstas, tiek ir ekonometriškai pagrįstas.

Technologinių pajėgumų lygis ir sparti jų plėtra įmonių lygmenyje vis dažniau siejama su sparčiais globalizacijos procesais ir pasaulinių technologijų progresu (Wignaraja ir Joiner, 2004). Vienas tokių tarptautinių technologijų plitimą skatinančių veiksnių, susijusių su globalizacijos procesais, yra tarptautinių korporacijų plėtra: kuo tokių korporacijų šalyje daugiau, tuo technologijų plėtra yra spartesnė. Naujoms technologijoms įsisavinti reikia didelių investicijų į mokslinius tyrimus ir kvalifikuotos darbo jėgos, ko vietinės įmonės paprastai stokoja. Tuo tarpu tarptautinės kompanijos yra sukaupusios pakankamai didelius rezervus tokių vidinių išteklių, kaip darbuotojų įgūdžiai, patirtis, techniniai pajėgumai, finansinės galimybės darbuotojų mokymams, priėjimas prie užsienio rinkų, prekės ženklas ir kita. Kadangi, anot B.Farkas (2012), didžioji dalis pasaulinio masto mokslinių tyrimų yra sukaupta tarptautinėse kompanijose, todėl jų atėjimas į besivystančias šalis labiau susijęs su technologijų sklaida nei su kapitalo akumuliacija. Todėl vienas iš technologijų vertinimo rodiklių galėtų būti tarptautinių kompanijų tankumas šalyje. Šią nuostatą patvirtina B.Goldar ir A.K.Sharma (2015) atlikto tyrimo rezultatai, atskleidžiantys, kad užsienio kapitalo koncentracija žemų technologijų pramonėje yra mažesnė nei aukštų technologijų pramonėje. Tačiau ši išvada padaryta išanalizavus TUI srautus į vienos šalies, t.y. Indijos įmones. Remiantis L.Dam ir L.J.R.Scholtens (2008), šalys, kuriose aplinkosauginiai reikalavimai yra žemi, yra linkusios pritraukti tarptautines kompanijas, naudojančias taršias technologijas. Tai reikštų, kad vien tokių kompanijų tankis šalyje ne visada atspindi technologijų lygį šalyje, todėl pasirenkant šį rodiklį papildomai reiktų atsižvelgti ir vertinti bendrą šalies politiką aplinkosauginėje srityje.

Atsižvelgiant į L.Dam ir L.J.R.Scholtens (2008) pastabas, tikslinga išskirti tokius rodiklius kaip pridėtinės vertės, sukurtos aukštųjų bei vidutiniškai aukštųjų technologijų pramonėje dalis nuo sukurto viso BVP arba užimtumo šiose pramonės šakose dalis lyginant su bendru užimtumu. Galima papildomai išskirti užimtumą žiniomis intensyviuose paslaugų sektoriuose. Remdamasis Tarptautiniais pramonės klasifikacijos standartais (ISIC), B.Godin (2004) siūlo vertinti šalis pagal MTEP tenkančių išlaidų intensyvumą atskirose pramonės šakose ir suskirstyti jas į aukštų technologijų, vidutiniškai aukštų, vidutiniškai žemų ir žemų technologijų šalis, priklausomai nuo to, kokios šakos šalyje vyrauja. Tačiau reikia pastebėti, kad ne visų šalių duomenys yra prieinami, nes ne visos šalys skaičiuoja šiuos rodiklius. Be to, šis rodiklis nėra skaičiuojamas periodiškai, kaip kiti statistiniai rodikliai, o tai leistų jį vertinti naudojant pseudo kintamąjį, atmetant galimybę tirti, kaip keičiasi technologijos ir jų poveikis šalies konkurencingumui dėl ĮSA lygio pokyčių šalyje.

D.Archibugi ir A.Coco (2002) technologijoms šalyje įvertinti siūlo skaičiuoti technologinių pajėgumų indeksą, kuris apima tris pagrindines dimensijas:

- technologijų kūrimą (atspindintys rodikliai: patentų, mokslinių straipsnių skaičius);
- technologijų sklaidą (atspindintys rodikliai: interneto, telefonų įsiskverbimas; elektros suvartojimas);
- žmogiškųjų išteklių vystymą (atspindintys rodikliai: į aukštąjį mokslą ir inžineriją priimamų studentų skaičius; vidutinis metų skaičius praleistas mokykloje; raštingumo lygis).

Kad šis indeksas būtų palyginamajai šalių analizei, autoriai siūlo kiekvieną rodiklį standartizuoti intervale nuo 0 iki 1. Remdamiesi šia metodika ir 1990–2000 m. statistiniais duomenimis, autoriai apskaičiavo technologinio pajėgumo indeksą net 162 pasaulio šalims. Tačiau indekso struktūra rodo, kad technologijoms vertinti naudojami iš esmės tie patys rodikliai kaip ir inovacijoms ar žmogiškiesiems ištekliams vertinti. Todėl ieškant galimybių panaudoti tyrime kompleksinį rodiklį, paprastai susiduriama su duomenų persidengimo problema, o tai mažina indeksų panaudojimo galimybes, paliekant galimybę tyrime rinktis atskirus rodiklius arba atskiras indeksų dedamąsias.

Technologiniai pajėgumai yra esminis veiksnys, kalbant apie šalies, regiono ar įmonės konkurencingumą (Fu, 2008). Tačiau skirtingas poveikio stiprumas gali pasireikšti dėl dviejų priežasčių: kaip efektyviai šalys sugeba taikyti tas pačias technologijas ir dėl šalių skirtingų galimybių prieiti ir įsisavinti naujausias technologijas (Comin ir kt., 2008). Skaičiuojant globalų konkurencingumo indeksą, keletą rodiklių susijusių su naujų technologijų įsisavinimu pateikia Pasaulio Ekonomikos Forumas. Vertinant šalių konkurencingumą atsižvelgiama į tai:

- koku mastu šalyje yra prieinamos naujausios technologijos;
- koku mastu verslas šalyje geba absorbuoti naujausias technologijas;
- koku mastu TUI atneša naujas technologijas į šalį.

Vertinimas atliekamas 1–7 balų skalėje. Mažiausią balą gauna šalys, kuriose naujų technologijų įsisavinimo mastas yra mažiausias, o didžiausias balas tenka šalims maksimaliai absorbuojančioms naujas technologijas. Visi trys rodikliai yra tinkami technologijų lygiui atspindėti, tačiau, koku mastu šalyje bus prieinamos naujausios technologijos, priklauso ne tik nuo įmonių, bet ir nuo šalies vyriausybės vykdomos politikos bei institucijų kokybės. Konceptualios įžvalgos ir atlikti tyrimai akcentuoja, kad technologijų kokybę ir mastą šalyje iš esmės užtikrina užsienio investicijos. Tikėtina, kad augant įmonių atsakomybei, o kartu ir ĮSA lygiui šalyje, didėja investuotojų dėmesys nukreipti TUI į aukštos kokybės produktų gamybą ir paslaugų teikimą, naudojant pažangius technologinius procesus ir užtikrinant aukštą bendrą technologinį lygį. Todėl *technologijoms išmatuoti šiame tyrime pasirenkamas Pasaulio*

ekonomikos forumo skaičiuojamas rodiklis, atspindintis, koku mastu TUI pritraukia į šalies įmones naujas, pažangias technologijas.

Investicijoms vertinti parenkant rodiklį, pirmiausia atsižvelgiama, kokias investicijas – vidaus ar užsienio – siekiama išmatuoti. Vertindami tarptautinį konkurencingumą, mokslininkai pirmiausiai akcentuoja TUI reikšmę. Tarptautinio vadybos ir plėtros instituto mokslininkai vienodą dėmesį skiria į šalį įeinančioms ir išėinančioms TUI, vienodai akcentuojant sukauptų TUI ir investicijų srautų reikšmę. Pasaulio ekonomikos forumo bei Beacon Hill instituto tyrėjai vertina tik į šalį įeinančias TUI, o skaičiuojant Europos konkurencingumo indeksą, nei vidaus, nei užsienio investicijos nevertinamos. E.Borensztein ir kt. (1998) taip pat nustatė, kad vidaus investicijų poveikis ekonomikos augimui yra gerokai silpnesnis nei TUI ir atotrūkis tarp šių poveikių yra tuo didesnis, kuo žmogiškųjų išteklių kokybė investicijas priimančioje šalyje (vertinant per išsilavinimo lygį) yra aukštesnė. A.Lahti (2010) taip pat pastebi, kad TUI suteikia papildomą efektą investicijas priimančiai šaliai, ko negali suteikti vidaus investicijos – tai žinių ir technologijų skaida. Todėl *šiam tyrimui investicijoms vertinti pasirenkamos tiesioginės užsienio investicijos.*

Remiantis G.Anastassopoulos (2007), TUI pritraukimas yra vienas iš labiausiai efektyvių būdų integruoti šalies ekonomiką į pasaulinę rinką ir išlikti joje konkurencingai. Remiantis endogenine ekonomikos augimo teorija, ekonomikos augimas užtikrinamas per investicijas į žmogiškuosius išteklius, mokslinius tyrimus bei technologijas. L.Branstette (2006) atlikto tyrimo su 189 Japonijos tarptautinėmis kompanijomis rezultatai atskleidė, kad TUI yra žinių sklaidos kanalas. Pritaikęs fiksuotų efektų neigiamos binominės regresijos metodą, tyrėjas padarė išvadą, kad TUI nauda yra apibūsė, t.y. laimi tiek įmonės, investuojančios į įmones kitose šalyse, tiek investicijas priimančios įmonės. TUI poveikis pasireiškia iš karto, nors panašus poveikio stiprumas išlieka trejus metus. I.Alvarez ir kt. (2008) taip pat pripažįsta įeinančių ir išėinančių TUI svarbą, bet pabrėžia, kad išsivysčiusios šalys didesnę naudą patiria dėl išėinančių iš šalies TUI, o besivystančios šalys didesnę naudą gauna pritraukdamos užsienio investicijas. Remiantis šių autorių teiginiais ir gautais tyrimų rezultatais, tikslinga būtų vertinti tiek išėinančias iš šalies, tiek įeinančias į šalį TUI.

Užsienio investicijoms įvertinti L.Branstette (2006) naudoja 4 alternatyvius rodiklius, tokius kaip: 1) sukaupta visų įsigijimų suma, neatsižvelgiant į bendrovių įsigijimo ir steigimo priemones bei tikslus; 2) sukaupta įsigijimų suma, įsigijus 100 proc. ar mažiau jau veikiančių įmonių akcijų; 3) sukaupta įmonių, kurių veiklos tikslas TUI duomenų bazėje yra apibrėžiamas kaip MTEP paslaugos, įsigijimų suma; 4) „plyno lauko“ įsigijimai, kai įsigijimų tikslas nėra susijęs su MTEP. K.Bjorvatn ir kt. (2002) apskaičiavo, kad plyno lauko investicijos 1999 m.

sudarė mažiau nei 20 proc. visų TUI pasauliniu mastu. Plyno lauko investicijos ir investicijos įsigyjant įmones negali būti vertinamos vienodai skirtingo išsivystymo lygio ekonomikose. Kaip autoriai pastebi, plyno lauko investicijos daugiausia yra nukreiptos į besivystančias šalis, o pažangiose ekonomikose labiau paplitę yra įmonių įsigijimai.

B.Goldar ir A.K.Sharma (2015) pritaria Branstette ir papildomai dar išskiria realias TUI, t.y. tas užsienio investicijas, kurios nukreiptos tiesiogiai į pramonę ir gali padidinti produktyvumą. Kiti autoriai (Mondal, 2007; Singh, 2011) TUI vertinimui pasirenka užsienio įmonių pardavimų dalį nuo visų pardavimų konkrečioje įmonėje ar pramonėje. Tačiau šių išvardintų rodiklių naudojimas tyrimuose yra ribotas, kadangi turi du bendrus trūkumus: *pirma*, šie rodikliai pateikiami mikro lygiu, todėl juos reikia agreguoti į makro lygį; *antra*, šiuos duomenis pateikia tik kai kurių šalių institucijos, todėl gali būti naudojami analizuojant pasirinkus labai siaurą šalių imtį.

Vertindamas TUI poveikį Kinijos 1998–2004 m. ekonomikai, X.Fu (2008) investicijoms įvertinti naudoja TUI intensyvumo rodiklį, kurį apskaičiuoja kaip grynojo pastovaus užsienio ir priimančios šalies turto santykį su grynuoju pastoviu turtu priimančioje šalyje. TUI intensyvumas teigiamai veikia tiek inovacijų pajėgumą, tiek ir inovacijų efektyvumą investicijas priimančioje šalyje. Poveikio stiprumas priklauso tiek nuo investicijų absorbavimo galimybių, t.y. įmonių ar šalies gebėjimo atpažinti, įsisavinti ir eksploatuoti naujas žinias, tiek nuo ryšių glaudumo tarp vietos ir užsienio įmonių ar šalių. G.Anastassopoulou (2007) tyrimo rezultatai atskleidė, jog sukauptų TUI apimtys taipogi priklauso nuo makroekonominių veiksnių. Suskirstęs ES-15 šalis į du klasterius pagal geografinę padėtį, atitinkamai pietines ir šiaurines šalis, atskleidė, kad šiaurinėse šalyse sukauptų TUI apimčių didėjimas daugiau priklauso nuo rinkos dydžio, valdymo efektyvumo mažinant biurokratijos lygį, šalies atvirumo ir verslo sektorių efektyvumo. Tuo tarpu pietinėse ES-15 šalyse sukauptų TUI apimtys mažiau priklauso nuo rinkos dydžio ir daugiau nuo valdymo efektyvumo mažinant investicinę riziką. C.H.Shen ir kt. (2010) atskleidė, kad aukštas pajamų lygis šalyse sušvelnina teigiamą TUI poveikį produktyvumo augimui, o vidutinis pajamų lygis teigiamą TUI poveikį sustiprina. Tokiu būdu pasirinktas į šalį įeinančių sukauptų TUI apimčių rodiklis kartu leistų atskleisti bendrą investicinę aplinką šalyje.

B.Baltabaev (2014) vertindamas TUI įtaką produktyvumo augimui, naudoja realių TUI santykio su realiu BVP rodiklį. Realių investicijų rodiklis gaunamas dalijant sukauptas TUI iš investicijų defliatoriaus. Nors galima būtų teigti, kad pastoviai didėjantys TUI srautai į šalį atspindi gerėjančią arba tvaresnę investicinę aplinką, vis tik B.Baltabaev (2014) pirmenybę teikia ne TUI srautams, o sukauptoms TUI, kadangi pastarosios labiau atspindi jau įsteigtas užsienio įmones, o ne naujai kuriamas. Pritariant mokslininkui dėl sukauptų TUI pasirinkimo

argumentų galima būtų papildyti, kad sukauptos TUI atspindi visus laike akumuliuotus investicijų srautus ir didėja, kai steigiamos naujos užsienio kapitalo įmonės, ir mažėja, kai užsienio kapitalo turinčios įmonės pasitraukia iš rinkos, todėl yra informatyvesnės už TUI srautus. TUI santykis su BVP geriau atspindi ekonomikos ciklinius svyravimus nei TUI santykis su gyventojų skaičiumi. Kita vertus, TUI srautus atspindinčių rodiklių panaudojimas tyrimuose yra problematiškas dar ir todėl, kad atskirais laikotarpiais TUI srautai gali būti neigiami, o tai reiškia, kad bus prarasta dalis duomenų, jeigu jie bus logaritmuojami. Kadangi tyrime naudojami kintamieji matuojami skirtingoje skalėje, logaritnavimas yra svarbus ne tik dėl rezultatų interpretavimo, bet ir dėl įverčių skaičiavimo ir rezultatų vertinimo.

ĮSA lygio ir investicijų sąsajų analizė neleidžia griežtai išskirti, su kuriomis – sukauptomis TUI ar TUI srautais – yra glaudesnės sąsajos. Konceptualiuose tyrimuose dažniausiai akcentuojamas padidėjęs investuotojų dėmesys socialiai atsakingoms įmonėms bei didesnės galimybės pritraukti daugiau TUI kylant ĮSA lygiui, nekonkretizuojant investicijų tipo. Empiriniuose tyrimuose analizuojamos sąsajos tiek su TUI srautais, tiek su sukauptomis TUI. Todėl, atsižvelgiant į šiame skyrelyje pateiktus kitų mokslininkų argumentus bei disertacijos autorės išvadas, šiame tyrime *investicijoms vertinti pasirenkamas į šalį pritraukiamų sukauptų TUI dalies nuo bendrojo vidaus produkto rodiklis.*

Tarptautinei prekybai įvertinti tyrėjai dažniausiai naudoja panašius rodiklius. *Tarptautinę prekybą suprantant kaip vienoje šalyje sukurtų produktų pardavimą pirkėjui ar vartotojui esančiam kitoje šalyje*, patys bendriausi ir dažniausiai makro lygio tyrimuose naudojami rodikliai yra ekonomikos atvirumas, eksporto bei importo santykis, eksporto apimties 1-am gyv. bei grynojo eksporto apimtys. Pasirenkant rodiklį tarptautinei prekybai įvertinti, pirmiausiai atsižvelgiama į tyrimo tikslą ir į tai, koks tarptautinės prekybos aspektas tyrėjui yra svarbesnis.

Ekonomikos atvirumas plačiąja prasme atspindi tarptautinės prekybos reikšmę ekonomikai ir yra matuojamas kaip eksporto ir importo sumos procentinė dalis nuo BVP. Tačiau ekonominio atvirumo reikšmė yra skirtinga didelėms ir mažoms ekonomikoms. Paprastai mažų ekonomikų šalys yra labiau priklausomos nuo atvirumo lygio nei didelės (Alesina ir kt., 2000). Nepaisant to, žemų ir vidutinių pajamų šalyse ekonominio atvirumo reikšmė taip pat gali būti pervertinama. Remiantis K.M.Finger (2013), šiose šalyse BVP, vertinant pagal perkamosios galios paritetą, yra 2–3 kartus didesnis negu vertinant einamosiomis rinkos kainomis. Pavyzdžiui, Jamaika yra beveik 4 kartus atviresnė už JAV, Kongas – 5,1 karto, Čekija – 5,6 kartus (David, 2007). Kuo aukštesnis prekybos partnerės pajamų lygis ir greitesnis ekonomikos augimas, tuo prekyba su tokia šalimi yra naudingesnė. 1960–1999 m. atlikto tyrimo, naudojant 101 pasaulio šalies duomenis, rezultatai parodė, kad vidutiniškai ekonomikos atvirumui

padidėjus 10 proc. ir prekybos partnerės ekonomikai išaugus 1 proc., eksportuojančios šalies ekonomika išauga 0,1 proc. (Arora ir kt., 2004). Todėl, kai tyrimas apima skirtingo išsivystymo lygio bei skirtingo dydžio ekonomikas, ekonomikos atvirumo rodiklio naudojimas ir rezultatų interpretavimas turėtų būti labai atsargus.

Importo prasiskverbimo į šalį lygį tinkamai atskleidžia prekių ir paslaugų importo, tenkančio 1-am gyv. rodiklis. Kaip pastebi K.M.Finger (2013), šis rodiklis paprastai yra didesnis aukštesnių pajamų šalyse ir atspindi šalies importo barjerų lygį. Realus prekių importo augimo rodiklis taip pat atspindi integracijos procesų dinamiką ir atskleidžia ekonomikos atvirumą. Siekiant išvengti trumpalaikių ekonominių šokų, importo prasiskverbimą į šalį tikslinga vertinti kiek įmanoma ilgesniu laikotarpiu. Tačiau pasirenkant šį rodiklį svarbu įvertinti, ar augančios importo apimtys nėra finansuojamos šalies deficito sąskaita.

Tarptautinis prekybos centras (angl. *International Trade Centre – ITC*) tarptautinei prekybai įvertinti siūlo skaičiuoti tarptautinės prekybos indeksą, kurį sudaro 19 rodiklių, suskirstytų į tris grupes, t.y. bendrieji rodikliai, su pozicija rinkoje susiję rodikliai ir pokyčius atspindintys arba dinaminiai rodikliai. Bendras indeksas skaičiuojamas kaip svertinis visų rodiklių vidurkis. Tarptautinio vadybos ir plėtros instituto mokslininkai konkurencingumo indeksui apskaičiuoti naudoja net 24 tarptautinės prekybos rodiklius, kurie galutinį konkurencingumo indeksą apsprendžia tik 4 proc. Pasaulio ekonomikos forumo ataskaitoje konkurencingumui vertinti naudojami tik trys su tarptautine prekyba susiję rodikliai, o įtaka galutiniam rezultatui yra dar mažesnė. Beacon Hill instituto mokslininkai, skaičiuodami konkurencingumo indeksą atsižvelgia tik į eksporto apimtį tenkančią vienam gyventojui, o Pramonės politikos studijų instituto mokslininkai tarptautinei prekybai visai neskiria dėmesio.

I.Babool (2007) vertindamas šalies aplinkosauginės bei konkurencinės politikų įtaką tarptautiniam konkurencingumui, pastarajam atspindėti pasirenka šalių tarpusavio prekybos srautus, atskirų pramonės šakų eksporto ir importo apimtį bei grynąjį eksportą. H.L.Kee ir kt. (2010) pasirenka eksporto dalį nuo BVP. A.Mulatu ir kt. (2004) remdamiesi standartine tarptautinės prekybos teorija Vokietijos, Nyderlandų bei JAV devynių sektorių tarptautinę prekybą vertina naudodami grynojo eksporto nuo visos gamybos apimtį rodiklį. Šis rodiklis ne tik atspindi tarptautinės prekybos rezultatą, bet ir prekybos intensyvumą. Atsižvelgiant į tai, kad vienos šalys labiau linkusios orientuotos į pramonę, kitos plėtoja paslaugų sektorius, absoliučios eksporto apimtys gali ženkliai skirtis, nes, anot A.Zahler ir kt. (2014), paslaugų sektorius yra linkęs eksportuoti mažiau nei pramonės šakos, tačiau palyginus įgūdžiams imlių gamybos ir paslaugų sektorių premiją, gaunamą iš eksporto, paslaugų sektoriai yra ženkliai sėkmingesni už pramonės sektorius.

Vertindami Jungt. Karalystės regionų konkurencingumą R.Huggins (2010) siūlo tokius rodiklius susijusius su tarptautine prekyba: eksporto apimtys tenkančios vienam gyventojui, importo apimtys tenkančios vienam gyventojui ir eksportuojančių įmonių dalis nuo visų įmonių. Pastarasis rodiklis tiesiogiai siejamas su inovacijomis. Nustatyta, kad eksportuojančios įmonės yra linkusios būti tris kartus inovatyvesnės pristatant naujus įmonės lygiu produktus ir net 6–9 kartus inovatyvesnės pristatant pasaulio mastu naujus produktus lyginant su eksporto nevykdančiomis įmonėmis (Zahler ir kt., 2014).

Remiantis Heckscher-Ohlin (H-O) modeliu, daug darbo jėgos turinti šalis gamina ir eksportuoja darbui imlią produkciją, o importuoja kapitalui imlią produkciją. Ši teorija leidžia daryti prielaidą, kad šalis, kurioje yra žemi aplinkosaugos standartai, prastas aplinkosaugos reguliavimas, plėtoja žemų technologijų pramonę ir yra linkusi gaminti bei eksportuoti taršią produkciją, kuri, tikėtina, pateks į panašias aplinkosauginiu požiūriu šalis. Ir atvirkščiai, aukštus tarptautinius standartus taikanti šalis su efektyvia aplinkosaugos politika, skatina aukštųjų technologijų pramonės vystymąsi ir aukštos pridėtinės vertės produktų eksportą. Šalių, prekiaujančių su išsivysčiusiomis šalimis, technologiniu požiūriu pirmaujančiomis pasaulyje, produktyvumas auga greičiau (Vacek, 2010; Hausmann ir kt., 2007). Todėl tikslinga analizuoti ne tiek bendras prekybos apimtis, kiek pramonės šakų, atsižvelgiant į jų technologinį lygį, prekybos rodiklius, tokius kaip aukštųjų technologijų produktų eksporto dalis nuo viso pramonės eksporto arba aukštųjų technologijų produktų eksporto apimtis tenkanti vienam gyventojui, nes jų įtaka ekonomikai ir konkurencingumui yra svaresnė.

Atskleistos ĮSA sąsajos su tarptautine prekyba taip pat akcentuoja teigiamą ĮSA poveikį produktų saugumui, patikimumui, kokybei bei iš viso naujų inovatyvių produktų kūrimui ir dėl to atsiveriančioms naujoms rinkoms produkcijai realizuoti. Kadangi ne visos šalys vienodai orientuojasi į pramonės ir paslaugų sektorių vystymą, todėl tikėtina, kad aukštųjų technologijų produktų eksporto dalies nuo viso pramonės eksporto rodiklis yra informatyvesnis ir tikslesnis už aukštųjų technologijų produktų eksporto, tenkančio vienam gyventojui apimtį rodiklį. Dėl šios priežasties *tarptautinei prekybai šalies mastu įvertinti pasirenkamas būtent aukštųjų technologijų produktų eksporto dalies nuo viso pramonės eksporto rodiklis.*

2.3.2.4 Šalies kultūrinės aplinkos vertinimo rodiklių pagrindimas

Skirtingų ĮSA klausimų toleravimas skirtingos kultūrinės aplinkos šalyse suteikia pagrindo šiame tyrime vertinti ĮSA lygio poveikį atsižvelgiant į skirtingą kultūrinę aplinką. Tyrimų, kuriais būtų bandoma paaiškinti kultūrinius šalių skirtumus ir atitinkamai sugrupuoti šalis pagal šalyje dominuojančias kultūrines charakteristikas, vis daugėja. Galima paminėti S.Ronen ir

O.Shenkar (1985), S.H.Schwartz ir W.Bilsky (1987), F.Trompenaars ir Ch.Hampden-Turner (1997) sukurtus modelius. S.Ronen ir O.Shenkar (1985) sukurtas modelis iš viso išskyrė 8 klasterius pagal geografinę padėtį, kolonizacijos modelius, kalbą, religiją ir ekonominį išsivystymo lygį. S.H.Schwartz (1999) surinko duomenis iš 49 pasaulio šalių ir išskyrė 7 kultūrinės dimensijas pagal tris esminius požūrius: konservatizmą prieš intelektinę bei emocinę autonomiją; hierarchiją prieš egalitarizmą; vyravimą (angl. *mastery*) prieš harmoniją. F.Trompenaars (1993) analizavo universalizmo-partikuliarizmo, pasiekimų-priskyrimų bei individualizmo-kolektyvizmo dimensijas, dėmesį akcentuodamas ryšiams tarp žmonių daugiau nei 40-yje šalių.

Vis tik išskiriant ir klasifikuojant šalis pagal kultūrinės dimensijas, labiausiai paplitę ir, anot X.Shi ir J.Wang (2011) bei R.Cagliano ir kt. (2011), vertingiausi yra G.Hofstede ir R.J.House (GLOBE) atlikti tyrimai. Nors Hofstede bei GLOBE modeliai yra sulaukę nemažai įvairios kritikos iš kitų tyrėjų (Anderson, 1983, Cray ir Mallory, 1998; McSweeney, 2002; Taras ir kt., 2009), tačiau pats G.Hofstede (2001) yra įsitikinęs, kad jo tyrimo rezultatai vis dar yra patikimi ir svarūs.

Lyginant G.Hofstede (2001) ir R.J.House ir kt. (2004) tyrimus, išskiriant jų privalumus ir trūkumus, galima pastebėti, kad GLOBE tyrime 6 iš 9 naudotų kultūrinių dimensijų buvo išplėtos remiantis 4 pirmosiomis Hofstede identifikuotomis dimensijomis. Tai reikštų, kad tyrimai turėtų turėti nemažai panašumų, tačiau pats R.J.House su tuo nelabai nori sutikti. Paskaičiuotas koreliacinis ryšys tarp Hofstede ir GLOBE išskirtų kultūrinės aplinkos dimensijų taip pat atskleidžia aiškius naudotų metodikų skirtumus. Tik dvi dimensijos, t.y. galios distancija ir individualizmas-kolektyvizmas (pagal GLOBE metodiką, atitinkamai galios distancija ir institucinis kolektyvizmas) tarpusavyje koreliuoja atitinkamai 0,78 ir -0,82. Tarp tokių kultūrinės aplinkos dimensijų, kaip orientacija į ilgalaikes-trumpalaikes perspektyvas (pagal GLOBE metodiką – orientacija į ateitį) visiškai nenustatytas reikšmingas ryšys, o neapibrėžtumo vengimo dimensijos, kurios abiejuose tyrimuose skamba identiškai, tarpusavyje koreliuoja tik vidutiniškai (0,42) (Javidan ir kt., 2006). G.L.Evans (2013) nuomone, toks rezultatų nesutapimas yra ne dėl to, kad vienas autorius yra teisus, o kitas ne, bet dėl to, kad tyrėjai skirtingai apibrėžia ir vertina vertybes ir esama tam tikro vertybių persidengimo. Taip pat galima manyti, kad GLOBE tyrime išskirtos dimensijos nėra aiškiai atskirtos viena kitos atžvilgiu.

GLOBE tyrimą tiek geografinė sklaida, tiek kultūrinių dimensijų skaičiumi gerokai praplėtė Y.M.Mensah ir H.Y.Chen (2012). Iš 10 GLOBE tyrime išskirtų klasterių, net 9 klasteriai buvo papildyti 135 šalimis ar regionais, įskaitant ir Baltijos šalis. Šalys papildomai buvo vertinamos

pagal dominuojančią religiją, oficialią kalbą, gimtąją kalbą, etninę pasiskirstymą šalies viduje, regiono geografinę padėtį ir kita. Iš viso tyrime šalių klasterizavimui panaudojo 64 rodiklius.

A.Shoham (2009) atliko tyrimą siekdamas palyginti kultūrinius šalių klasterius, sudarytus pagal Hofstede ir GLOBE. Jis lygino 43 šalis, patenkančias į abu minėtus tyrimus, iš esmės tas pačias kultūrinės aplinkos dimensijas (1- neapibrėžtumo vengimas, 2- hierarchiškumas, 3- individualizmas (pagal GLOBE atitinkamai kolektyvizmas mažose grupėse (angl. *in-group collectivism*), 4- vyriškumas (pagal GLOBE atitinkamai kategoriškumas (angl. *assertiveness*) ir lyčių egalitarizmas (angl. *gender egalitarianism*)) bei naudojo tuos pačius klasterizavimo metodus. Tyrėjas padarė išvadą, kad kultūrinės vertybės šalyse turi tendenciją keistis ir šalių klasteriai, tyrinėti ir sudarinėti Hofstede bei GLOBE, atitinkamai 1970 m. ir 1990 m. pamažu transformuojasi ir aiškėja naujos kultūrinės grupės. Kadangi GLOBE tyrimas atliktas dviem dešimtmečiais vėliau, galima būtų manyti, kad yra tikslesnis ir turi pranašumą prieš Hofstede tyrimą.

L.F.Littrell (2012), naudodamas daugiadimensinę Scaling Smallest Space statistinį metodą bei hierarchinę klasterizacijos analizę, suklasterizavo šalis pagal Hofstede bei GLOBE tyrimuose išskirtas kultūrinės aplinkos dimensijas. Jo tikslas buvo patikrinti, ar vertinant šalis atskirai pagal keturias, penkias ir galiausiai visas šešias Hofstede dimensijas bei atskirai pagal GLOBE tyrime išskirtas dimensijas bei tyrimo logiką, kuri pasireiškia per realybės vertinimą „kaip yra“ (angl. „*as is*“) ir vertybių vertinimą „kaip turėtų būti“ (angl. „*should be*“), klasteriai išlieka pastovūs. Rezultatai parodė, kad kai kurie klasteriai išlieka santykinai pastovūs, kai kuriais atvejais atsiranda naujų klasterių, tačiau šalių išsidėstymas klasteryje nėra pastovus. Tyrėjo įsitikinimu šalių klasterizavimas pagal skirtingas kultūrinės aplinkas iš viso yra klaidinga koncepcija dėl dviejų pagrindinių priežasčių:

- 1) teorija pagrįsti tyrimai yra linkę į sisteminę klaidą dėl pastovių pavyzdžių trūkumo;
- 2) teoriniai modeliai yra neišsamūs apibrėžiant pakankamą kiekį dimensijų, leidžiančių tiksliai identifikuoti skirtumus tarp šalių ir kultūrinių aplinkų šalies viduje, todėl sudaryti klasteriai yra nepatikimi.

Dėl didesnės šalių imties, Hofstede turi pranašumą prieš GLOBE atliktą tyrimą. Hofstede tyrimas apima visas Baltijos bei kitas postsovietines šalis. Apklaustų respondentų imtis taip pat yra beveik 7 kartus didesnė Hofstede tyrime (atitinkamai 116 000 ir 17 000 respondentų). Tačiau GLOBE tyrimas yra atliktas pora dešimtmečių vėliau (neskaitant kai kurių atnaujinimų, kuriuos atliko G.Hofstede 1991, 2001 ir 2005 m. bei išskirtos penktosios dimensijos – ilgalaikės orientacijos), todėl tikimybė, kad šalių klasterizacija pagal kultūrinius panašumus ir skirtumus labiau atitiks nūdienos padėtį, yra didesnė. Respondentais Hofstede pasirinko skirtingo lygio

darbuotojus vienoje tarptautinėje IBM kompanijoje bei jos filialuose užsienyje, o GLOBE tyrime apklausti tik vieno lygio darbuotojai – vadybininkai iš 951 įmonės.

Kadangi nėra vienas tyrimas, suklasifikuojant šalis pagal tam tikras kultūrinės aplinkas neturi aiškaus pranašumo prieš kitą tyrimą, vis tik didesnė šalių imtis ir aiškiau apibrėžtos kultūrinės aplinkos charakteristikos lemia, kad *šiame tyrime šalių kultūrinės aplinkos skirtumams atskleisti pasirenkama G.Hofstede metodika ir šio mokslininko nustatyti indeksai šioms kultūrinės aplinkos charakteristikoms vertinti: individualizmui-kolektyvizmui, galios distancijai, vyriškumui-moteriškumui, neapibrėžtumo vengimui bei ilgalaikei-trumpalaikei šalies orientacijai*. Detalesnės šios kultūrinės aplinkos charakteristikos pateiktos 8 priede.

Išanalizavus šalies konkurencingumą lemiančius veiksnius, atskleidus bei empirinių tyrimų rezultatais pagrindus šių veiksnių sąsajas su ĮSA, sudarius ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelį, empiriniam tyrimui atlikti ir sudarytam modeliui patikrinti parinkti priklausomi ir nepriklausomi kintamieji bei juos atspindintys rodikliai, kurie pateikti 16 lentelėje.

16 lentelė

Empirinio tyrimo kintamieji ir rodikliai

Kintamieji	Žymėjimas	Rodikliai	Matavimo vnt.	Šaltinis
Priklausomas kintamasis				
Konkurencingumas	ΔPROD	BVP tenkančio vienam dirbančiajam absoliutus pokytis	Tūkst. USD, (1990 m. PGP)	Pasaulio bankas
Nepriklausomi kintamieji				
Įmonių socialinės atsakomybės lygis	ISA	Įmonių socialinės atsakomybės šalies mastu indeksas	1–100	ASSET4
Tarptautinė prekyba	TP	Aukštųjų technologijų produktų eksporto dalis nuo viso pramonės eksporto	Proc.	UNCTAD
Investicijos	INV	Į šalį pritraukiamų sukauptų TUI dalis nuo BVP	Proc.	UNCTAD
Inovacijos	INO	Pateiktos paraiškos patentams gauti tenkančios 1 mln. gyventojų	Vnt.	Pasaulio bankas
Technologijos	TCH	Naujų, pažangių technologijų, pritraukiamų į šalies įmones TUI pagalba, mastas	1–7	WEF
Žmogiškieji ištekliai	ZM	Kvalifikuotų darbuotojų pritraukimo ir išlaikymo šalies įmonėse mastas	1–7	WEF
Kultūrinė aplinka	KL_1	Galios distancija	1–100	G.Hofstede tyrimo centras
	KL_2	Individualizmas-kolektyvizmas	1–100	
	KL_3	Vyriškumas-moteriškumas	1–100	
	KL_4	Neapibrėžtumo vengimas	1–100	
	KL_5	Ilgalaikė-trumpalaikė orientacija	1–100	

Parinkus empiriniam tyrimui atlikti rodiklius ir pagrindus jų tinkamumą, vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, toliau, remiantis

teorinėje disertacijos dalyje suformuluotomis išvadomis bei jų pagrindu sudarytu modeliu, tyrimo logika bei nuoseklumu, bus keliamos tyrimo mokslinės hipotezės.

2.4 Tyrimo hipotezės ir jų pagrindimas

Siekiant patikrinti disertacijoje suformuotą ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimo modelį, sudaryta empirinio tyrimo metodika ir keliamos hipotezės. Hipotezės grindžiamos mokslinės literatūros įžvalgomis.

Galima išskirti I.Boulouta ir C.N.Pitelis (2014) atliktą tyrimą, kuriame nustatytas statistiškai reikšmingas teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui. Tačiau vertinant ĮSA lygio poveikį sektorių lygiu (Lanoie ir kt., 2008; Sun ir Stuebs, 2013; Gallego-Alvarez ir kt., 2011), poveikio kryptis reikšmingai priklauso nuo tokių veiksnių kaip pramonės struktūra, akcentuojant taršias ir netaršias pramonės šakas, konkurencijos lygis, šalies mastu vykdoma tarptautinė prekybos politika ir t.t. Mikro lygio tyrimuose dažniausiai akcentuojama teigiama ĮSA lygio įtaka, jei konkurencingumas vertinamas ne per finansinius rodiklius. Pažymėtina, kad teigiamas ĮSA lygio poveikis makro lygiu dažniau nustatomas esant ilgesniam ar trumpesniam laiko lagui, o pirmaisiais metais gali pasireikšti ir neigiamas poveikis. Kadangi šios disertacijos empiriniame tyrime išlaikomas vienerių metų atotrūkis tarp ĮSA lygio ir šalies konkurencingumo, todėl tikėtinas teigiamas ĮSA lygio poveikio pasireiškimas tiriamoje šalių imtyje. Šiai prielaidai patikrinti keliami pirmoji hipotezė:

H1: ĮSA lygis teigiamai veikia šalies konkurencingumą.

ĮSA ir kultūrinės aplinkos sąsajų analizė parodė, kad kultūrinė aplinka yra reikšmingai susijusi su skirtingais socialinės atsakomybės požymiais, o kartu tikėtina, kad susijusi ir su ĮSA lygiu šalyje. Tai leidžia daryti prielaidą, kad ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui kryptis ir stiprumas gali skirtis priklausomai nuo to, kokioje kultūrinėje aplinkoje formuojasi ir pasireiškia. Šiai prielaidai patikrinti keliami antroji hipotezė:

H2: ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui priklauso nuo kultūrinės aplinkos charakteristikų.

Sudaryta tyrimo metodika leidžia įvertinti ĮSA lygio poveikį kiekvienoje pasirinktoje kultūrinėje aplinkoje, išskirtoje pagal G.Hofstede metodiką identifikuotas kultūrinės aplinkos charakteristikas, ir palyginus gautus rezultatus, daryti išvadą dėl ĮSA lygio poveikio priklausomybės nuo kultūrinės aplinkos charakteristikų. Todėl šiai hipotezei patvirtinti ar paneigti papildomai iškeliamos subhipotezės *H2a*, *H2b*, *H2c*, *H2d* ir *H2e*, t.y. po vieną subhipotezę ĮSA lygio poveikiui kiekvienoje pagal G.Hofstede metodiką išskirtoje kultūrinėje aplinkoje patikrinti. Tik įvertinus ĮSA lygio poveikį kiekvienoje kultūrinėje aplinkoje ir

palyginus poveikio skirtumus esant aukštam ir žemam konkrečios kultūrinės charakteristikos pasireiškimui, bus galima teigti, ar kultūrinės aplinkos skirtumai veikia ir kaip veikia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Daroma prielaida, kad hipotezei H2 patvirtinti užtenka patvirtinti bent vieną iš jos išeinančių subhipotezių, t.y., užtenka nustatyti statistiškai reikšmingus ĮSA lygio poveikio skirtumus nors vienoje iš analizuojamų kultūrinių aplinkų. Kurioje kultūrinėje aplinkoje ir kaip keičiasi ĮSA lygio poveikis, bus nustatyta atlikus empirinį tyrimą ir patvirtinus ar paneigus iškeltas subhipotezes.

Aukštesnės galios distancijos šalys pasižymi vertikaliu, t.y. „iš viršaus į apačią“ valdymu, toleruojama socialinė, ekonominė nelygybė, pasireiškia aiški diskriminacija valdantiejiems suteikiant ypatingas privilegijas ir galias. Kuo ši kultūrinė charakteristika šalyje pasireiškia stipriau, tuo priimtinesnė yra aukšta valdymo hierarchija, jaučiamas didesnis eilinių darbuotojų poreikis priklausyti, o vadovo sprendimai yra neginčijami ir nulemia pavaldinio elgesį. Atskleistos ĮSA sąsajos su šia charakteristika rodo, kad ši aplinka nėra palanki ĮSA raiškai, todėl tikėtina, kad šiose šalyse ĮSA lygis turėtų būti žemesnis, o galios toleravimas turėtų daryti neigiamą įtaką ĮSA lygio poveikiui. Todėl H2a subhipotezė formuluojama taip:

H2a: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant galios distancijos pasireiškimui šalyje.

Remiantis S.M.Adnan ir kt. (2010), I.Adelopo ir kt. (2013), Y.S.Peng ir kt. (2014), aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse įmonės daug dėmesio ir išteklių skiria siekiant formaliai atspindėti darbuotojų elgesį įmonių etikos kodeksuose, taisyklėse bei kituose dokumentuose, oficialiai įforminti visas galimas neapibrėžtas situacijas. Taipogi, aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse daug dėmesio skiriama formalumams, kurie apsunkina įmonių valdymą. Remiantis M.E.Porter ir M.R.Kramer (2006), bendrų socialinės atsakomybės klausimų sprendimas nesukuria konkurencinių pranašumų. Todėl tikėtina, kad aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse socialinės atsakomybės lygis yra aukštesnis, tačiau socialinės atsakomybės priemonių diegimas įmonėse yra susijęs su didesnėmis papildomomis išlaidomis nei žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse, todėl turėtų neigiamai veikti ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Tuo remiantis, formuluojama H2b subhipotezė:

H2b: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant neapibrėžtumo vengimo pasireiškimui šalyje.

Ilgalaikė orientacija pasižyminčiose šalyse pirmenybė teikiama taupymui, ilgalaikių rezultatų ir vertybių siekimui atsisakant greito pelno, todėl tikėtina, kad šioje kultūrinėje aplinkoje iš karto pasireiškia neigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui, o teigiamam poveikiui pasireikšti reikalingas ilgesnis laiko atotrūkis. Kadangi empirinis tyrimas atliekamas vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui esant 1 m. lagui, todėl tikėtina,

kad šios kultūrinės aplinkos charakteristikos dominavimas neigiamai veikia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui trumpuoju laikotarpiu. Subhipotezė H2c formuluojama taip:

H2c: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant ilgalaikės orientacijos pasireiškimui šalyje.

Aukštu individualizmu pasižyminčiose šalyse pripažįstamas individo unikalumas bei individualių poreikių ir siekių iškelimas aukščiau kolektyvo ar bendruomenės tikslų. Tokioje visuomenėje dominuoja „aš“, o tai reiškia, kad yra didesnis suinteresuotumas asmenine gerove nei bendruomenine. Tai leistų manyti, kad ši charakteristika neigiamai veikia ĮSA lygio poveikį. Tačiau individualistus pasižyminčios šalys įvardijamos kaip modernesnės šalys ne tik su aukštesniais poreikiais, tačiau ir reikalavimais, atsakomybe, tobulėjimo galimybėmis bei įvairiais iššūkiais įvairiose srityse, leidžiančiais ne tik visapusiškai realizuoti savo idėjas tenkinant savo ego, bet ir siekti aukštų bendrų rezultatų. Todėl tikėtina, kad aukštu individualizmu pasižyminčios šalys yra novatoriškesnės, o kartu ir atsakingesnės, todėl ši kultūrinė aplinkos charakteristika sustiprina teigiamą ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Remiantis šiomis prielaidomis subhipotezė H2d formuluojama taip:

H2d: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja didėjant individualizmo pasireiškimui šalyje.

Aukšta vyriškumo charakteristika pasižyminčios šalys toleruoja racionalumą, ryžtingumą, jėgos demonstravimą, orientaciją į materialius rezultatus, o moteriškumu arba feminizmu pasižyminčios šalys akcentuoja visiškai priešingas vertybes, tokias kaip tolerancija, kompromisų ieškojimas, pasitikėjimas, socialiniai santykiai, draugiška atmosfera, socialinis saugumas. Todėl tikėtina, kad aukšto moteriškumo šalims būdingas aukštesnis ĮSA lygis, bet žemesnis konkurencingumas, matuojamas produktyvumo rodikliu, nes vyriškumo bruožai gali daryti reikšmingą įtaką siekiant materialių rezultatų. Atliktų empirinių tyrimų rezultatai, atskleidžiant šios kultūrinės aplinkos sąsajas su socialine atsakomybe dažniausiai yra nevienareikšmiški, t.y. nustatomi tiek statistiškai reikšmingi teigiami ar neigiami, tiek statistiškai nereikšmingi priežastiniai ryšiai. Tačiau pastebima, kad moteriškumu pasižyminčiose šalyse ĮSA atskleidimo kokybė ir lygis yra aukštesni nei vyriškumu pasižyminčiose šalyse (Adnan ir kt., 2010; Oriji, 2010). Taip pat mažiau kyla problemų dėl lygių galimybių užtikrinimo (Scholtens, Dam, 2008). Todėl tikėtina, kad vyriškumo charakteristikos pasireiškimai turėtų sumažinti teigiamą ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, o moteriškumo charakteristikos atvirkščiai – padidinti. Remiantis šia logika, H2e subhipotezė formuluojama taip:

H2e: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant vyriškumo pasireiškimui šalyje.

Antrajame tyrimo etape vertinamas netiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui dėl jo įtakos ryšiai tarp konkurencingumo veiksnių, tokių kaip inovacijos, investicijos, technologijos, tarptautinė prekyba, žmogiškieji išteklių ir šalies konkurencingumo pasireiškiant skirtingoms kultūrinės aplinkos charakteristikoms. Siekiant nustatyti, kokią reikšmę kultūrinės aplinkos charakteristikos gali turėti netiesioginiam ĮSA lygio poveikiui, atlikta mokslinių darbų ir empirinių tyrimų analizė, kurios rezultatai leidžia daryti prielaidą dėl visų kultūrinės aplinkos charakteristikų netiesioginės įtakos inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikiui keičiantis ĮSA lygiui. Tokias prielaidas leidžia kelti atskleisti ryšiai tarp kultūrinės aplinkos charakteristikų ir atsakomybės į žmogiškuosius išteklius, jų vystymą, intelektinės nuosavybės apsaugą. Tarp kai kurių charakteristikų nustatytos aiškios sąsajos su aplinkosaugine atsakomybe, kas duoda pagrindą tikrinti sąsajas su technologijomis, aukštųjų technologijų produktų eksportu. Dėl atskleistų sąsajų su ĮSA atskleidimo lygiu, kokybe, įmonės valdymu, atsakomybe akcininkams, tikslinga tirti netiesioginę įtaką TUI pritraukimui. Kadangi netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui rezultatai gali būti naudingi siekiant paskatinti ĮSA reiškinio plėtrą bei formuojant šalies konkurencingumo didinimo strategijas, šiame tyrimo etape hipotezės keliamos siekiant patikrinti, kokios kultūrinės aplinkos charakteristikos pasireiškiant ir kurių konkurencingumo veiksnių poveikį ĮSA lygio didėjimas veikia teigiamai.

Disertacijoje atskleista, jog galios distancija neigiamai susijusi su aplinkosaugine atsakomybe ir dažniau nustatomas neigiamas nei teigiamas ryšys su ekonomine, socialine atsakomybe bei bendrais įmonės įsipareigojimais. Atliktų tyrimų rezultatai rodo, jog didėjant galios distancijos pasireiškimui šalyje mažėja emociniai darbuotojų įsipareigojimai (Newman ir kt., 2014), ryšiai su suinteresuotomis grupėmis bei tiesiogiai akcininkais, ignoruojamos žmogaus teisės (Scholtens, Dam, 2008), mažėja dėmesys bendruomeninėms vertybėms (Waldman ir kt., 2006), labiau toleruojamas neetiškas elgesys (Williams ir Zinkin, 2006), mažiau akcentuojami aplinkosauginiai klausimai (Vachon, 2010; Hackerts ir kt., 2012, Tsoy ir Yongqiang, 2016), nors akcentuojamas didesnis darbuotojų skaičiaus įtraukimas kuriant įmonės strateginius planus ir didesnis dėmesys darbuotojams (Mardani ir Kazemilari, 2012). Dominuojančios neigiamos sąsajos su visomis trimis socialinės atsakomybės sritimis leidžia daryti prielaidą, kad ši kultūrinė aplinka ne tik neigiamai veikia socialinės atsakomybės pasireiškimą įmonės ir šalies mastu, jos tiesioginį poveikį šalies konkurencingumui, bet ir netiesiogiai neigiamai veikia visų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui. Šiai prielaidai testuoti keliami H3 hipotezė:

H3: *ISA lygis teigiamai veikia visų konkurencingumo veiksnių (tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų, žmogiškųjų išteklių) poveikį šalies konkurencingumui žemos galios distancijos šalyse.*

Ši hipotezė patvirtinama nustačius, kad ISA lygis teigiamai veikia visų išvardintų veiksnių poveikį šalies konkurencingumui žemos galios distancijos pasireiškimo šalyse. Visais kitais atvejais hipotezė H2 nepatvirtinama.

Mokslinių įžvalgų ir empirinių tyrimų analizė parodė, kad individualizmu pasižyminčiose šalyse pastebimas didesnis suinteresuotumas asmenine gerove, darbuotojų saugumu, aukštesne etika, socialiniais įmonės įsipareigojimais (Vachon, 2010; Scholtens ir Dam, 2008), intelektinės nuosavybės apsauga (Christie ir kt., 2003; Budge-Sung, 2013, Scholtens ir Dam, 2008). Tikėtina, kad tai ne tik padeda pritraukti darbuotojus, bet ir didina jų lojalumą, motyvaciją geriau dirbti. Kadangi aukštos kvalifikacijos darbuotojai yra esminiai inovacijų kūrėjai įmonėje, tai leidžia manyti, kad žmogiškųjų išteklių ir inovacijų poveikis konkurencingumui skiriasi skirtingo individualizmo-kolektyvizmo pasireiškimo ir ISA lygio šalyse.

Aukšti aplinkosauginiai reikalavimai ir didesnis dėmesys aplinkai, tikėtina, yra glaudžiai susiję su pažangių technologijų diegimu ir naudojimu, aukštųjų technologijų produktų gamyba, o kartu ir eksportu. Tačiau prieštaringos išvados gautos dėl aplinkosauginių klausimų sprendimo (Powers ir kt., 2015; Vachon, 2010; Hackert ir kt., 2012; Husted, 2005) neleidžia kelti hipotezės dėl skirtingų technologinių pajėgumų ar eksporto struktūros skirtumų ir jų poveikio šalies konkurencingumui skirtumų aukšto ir žemo individualizmo šalyse.

Pastebėta, kad aukšto individualizmo šalys mažiau dėmesio skiria ISA atskleidimo kokybei (Adnan ir kt., 2010), neskatina akcininkų atsakomybės (Waldman ir kt., 2006), o tai, tikėtina, nepadidina atsakingų investuotojų dėmesio. Taip pat šių šalių BVP lygis yra reikšmingai didesnis nei kolektyvinių šalių, todėl, remiantis Alvarez (Alvarez ir kt., 2008), tikėtina, kad aukšto individualizmo šalys yra linkusios pačios investuoti į kitas šalis, tiek ieškodamos naujų rinkų, tiek siekdamos kaštų konkurencingumo, o žemo individualizmo šalys yra linkusios pritraukti TUI. Todėl pritraukiamų TUI poveikis šalies konkurencingumui gali reikšmingai skirtis aukšto ir žemo individualizmo šalyse, pastarosiose šalyse pasireiškiant didesniai teigiamam poveikiui ekonomikos augimui, o kartu ir konkurencingumo didinimui. Todėl atitinkamai, remiantis atliktų empirinių tyrimų rezultatų apibendrinimais, formuluojama H4 hipotezė:

H4: *ISA lygis teigiamai veikia inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui aukšto individualizmo šalyse bei investicijų poveikį šalies konkurencingumui žemo individualizmo šalyse.*

Šiai hipotezei patvirtinti būtina nustatyti statistiškai reikšmingus teigiamus inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikius šalies konkurencingumui aukšto individualizmo šalyse ir statistiškai reikšmingą teigiamą investicijų poveikį šalies konkurencingumui žemo individualizmo šalyse. Visais kitais atvejais hipotezė H4 nepatvirtinama.

Keliant ir pagrindžiant hipotezes dėl vyriškumo-moteriškumo kultūrinės aplinkos įtakos netiesioginiam ĮSA lygio poveikiui, remiamasi mokslininkų įžvalgomis, jog aukšta vyriškumo charakteristika pasižyminčiose šalyse yra mažesnė tolerancija neetiškam elgesiui (Williams ir kt., 2006), ignoruojamos žmogaus teisės (Scholtens ir Dam, 2006), mažiau galių suteikiama darbuotojams (Cagliano ir kt., 2011). Tikėtina, kad socialinių klausimų ignoravimas pasireiškiant vyriškumo kultūrinės aplinkos charakteristikai gali sumažinti mokslinėje literatūroje akcentuojamą teigiamą ĮSA lygio poveikį pritraukiant ir išlaikant išsilavinusius, daug pasirinkimo galimybių turinčius žmogiškuosius išteklius. Tai reiškia, kad ši kultūrinė charakteristika neigiamai veikia ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui. Kadangi žmogiškųjų išteklių kokybė tiesiogiai susijusi su aukštą pridėtinę vertę kuriančiomis inovacijomis, todėl tikėtina, kad gali pasireiškia neigiama įtaka vertinant inovacijų poveikį šalies konkurencingumui.

Dėl aktyviai pasireiškiančio racionalumo, jėgos ir ryžto demonstravimo, koncentracijos į materialinius rezultatus, noro varžytis ir laimėti aukšta vyriškumo charakteristika gali daryti reikšmingą įtaką tarptautinės prekybos rezultatams, ieškant naujų rinkų ir išlaikant bei plečiant jau turimas rinkas. Todėl tarptautinės prekybos poveikis didėjant ĮSA lygiui gali būti stipresnis aukšto vyriškumo šalyse nei aukšto moteriškumo šalyse.

Kadangi pajamų lygis reikšmingai nesiskiria skirtingo vyriškumo-moteriškumo šalyse, todėl remiantis I.Alvarez ir kt. (2008) tyrimo rezultatais, galima daryti prielaidą, kad TUI poveikis konkurencingumui reikšmingai nesiskiria. Tačiau tiek neigiamas, tiek ir teigiamas vyriškumo charakteristikos poveikis nustatytas su aplinkosaugos problemų sprendimu ir darnumu (Husted, 2005, Park ir kt., 2007, Cox ir kt., 2011; Tsoy ir Yongqiang, 2016), o dar didesnė dalis tyrimų rodo, kad šios kultūrinės aplinkos charakteristikos poveikis aplinkosauginei atsakomybei yra statistiškai nereikšmingas (Powers ir kt., 2015; Hackerts ir kt., 2012; Vachon, 2010). Todėl tikėtina, kad šioje kultūrinėje aplinkoje nepasireiškia reikšmingi skirtumai dėl technologijų vystymo ir hipotezė dėl skirtingo technologijų ir TUI poveikio šalies konkurencingumui skirtingo vyriškumo-moteriškumo bei ĮSA lygio šalyse nebus keliami. H5 hipotezė formuluojama taip:

H5: *ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui aukšto vyriškumo šalyse ir žmogiškųjų išteklių bei inovacijų poveikį šalies konkurencingumui žemo vyriškumo šalyse.*

Šiai hipotezei patvirtinti būtina nustatyti statistiškai reikšmingą teigiamą tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui aukšto vyriškumo šalyse ir statistiškai reikšmingus teigiamus žmogiškųjų išteklių ir inovacijų poveikius šalies konkurencingumui žemo vyriškumo šalyse. Visais kitais atvejais hipotezė H5 nepatvirtinama.

Keliant ir pagrindžiant hipotezę dėl netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo neapibrėžtumo vengimo pasireiškimo šalyse, tikslinga dėmesį atkreipti į mokslininkų teiginius, kad aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse labai daug dėmesio skiriama bendriems įmonių įsipareigojimams (Peng ir kt., 2014; Ho ir kt., 2012; Adelopo ir kt., 2013; Oriji, 2010). Tačiau bendrų klausimų sprendimas, anot M.E.Porter ir M.R.Kramer (2006), nepadedą susikurti konkurencinius pranašumus. Be to, aukštu neapibrėžtumo vengimu pasižyminčioms šalims būdingas aukštas biurokratizmas, nes siekiama visas galimas situacijas apibrėžti aiškiais bei formaliomis taisyklėmis. Tokie įmonių veiksmai dažniausiai susiję su papildomais kaštais, o taisyklėmis apribotos žmonių laisvės, tikėtina, sumažina visų veiksmų efektyvumą. Nustatytas neigiamas poveikis darbuotojų iniciatyvų skatinimui, didesnių galių suteikimui bei emociniams darbuotojų įsipareigojimams (Cagliano ir kt., 2011; Newman ir Butler, 2014) patvirtina šias išvadas. Kiek netikėti tyrimų, vertinant neapibrėžtumo vengimo pasireiškimo sąsajas su ĮSA požymiais rezultatai, rodantys, kad didėjant neapibrėžtumo vengimui labiau toleruojamas neetiškas elgesys ir neužtikrinama lyčių lygybė, mažiau dėmesio skiriama darbo vietų saugumui užtikrinti (Williams ir Zinkin, 2006; Vachon, 2010). Todėl tikėtina, kad nustatytas teigiamas ryšys su žmogaus teisių užtikrinimu daugiau pasireiškia formaliai. Taipogi tyrėjai dažniau akcentuoja neigiamą ryšį su aplinkosauginių bei darnumo klausimų sprendimu (Christie ir kt., 2003; Vachon, 2010; Hackerts ir kt., 2012; Tsoy, Yongqiang, 2016). Atskleistos sąsajos suponuoja nuomonę, kad, esant žemesnei neapibrėžtumo vengimo charakteristikai šalyje, dinamiškoje rinkoje su dažnai chaotiškai vykstančiais, sunkiai paaiškinamais ir nevisada tiksliai prognozuojamais procesais, didėjant ĮSA lygiui, lengviau užtikrinti didesnę konkurencingumo veiksmų poveikį šalies konkurencingumui nei aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse. Remiantis šiomis prielaidomis keliami tokia hipotezė:

H6: *ĮSA lygis teigiamai veikia visų konkurencingumo veiksmų (tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų, žmogiškųjų išteklių) poveikį šalies konkurencingumui žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse.*

Iškelta hipotezė H6 patvirtinama tik nustačius, kad ĮSA lygis statistiškai reikšmingai teigiamai veikia visų išvardintų konkurencingumo veiksmų poveikį šalies konkurencingumui žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse. Nustačius, kad bent vieno konkurencingumo veiksmo poveikį šalies konkurencingumui ĮSA lygis statistiškai reikšmingai neveikia arba veikia neigiamai žemo neapibrėžtumo šalyse, hipotezė H6 nepatvirtinama.

Tyrimų, analizuojančių ilgalaikės-trumpalaikės šalies orientacijos sąsajas su socialine atsakomybe atlikta mažiausiai, kadangi tai yra vėliausiai G.Hofstede išskirta kultūrinės aplinkos charakteristika. Tyrimais atskleista, jog kuo šalis labiau orientuota į ilgalaikes perspektyvas, tuo daugiau dėmesio skiriama darbuotojų skatinimui įsitraukti į įmonės valdymą ruošiant strateginius įmonės planus ir daugiau dėmesio skiriama intelektinės nuosavybės apsaugai (Mardani ir Kazemilari, 2012; Budde-Sung, 2013). Tai leistų daryti prielaidą, kad geresnė intelektinės nuosavybės apsauga skatina kvalifikuotų specialistų pritraukimą ir inovacijų kūrimą. Todėl inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis gali skirtis priklausomai nuo ĮSA lygio ir šios kultūrinės charakteristikos pasireiškimo šalyje. Anot A.Mardani ir M.Kazemilari (2012), aktyvesnis darbuotojų įtraukimas į įmonės valdymą gali dar labiau padidinti darbuotojų lojalumą, emocinius įsipareigojimus įmonei ir sustiprinti teigiamą žmogiškųjų išteklių bei inovacijų poveikį konkurencingumui. Tačiau tiesiogiai sąsajos su emociniais darbuotojų įsipareigojimais, didesnių galių suteikimu ar grupinių iniciatyvų skatinimu netirtos.

Visiškai netirtos šios kultūrinės aplinkos sąsajos su darnumo klausimais. Nevienareikšmiai rezultatai nustatyti dėl ilgalaikės šalies orientacijos poveikio aplinkosauginių problemų sprendimui (Powers ir kt., 2015; Christie ir kt., 2003; Hackerts ir kt., 2012). Taip pat nenustatyti reikšmingi pajamų skirtumai ilgalaikės ir trumpalaikės orientacijos šalyse, kurie leistų kelti hipotezę dėl skirtingo TUI poveikio šalies konkurencingumui. Atlikti tyrimai kol kas neleidžia daryti detalesnių prielaidų siejant šią kultūrinę aplinką su ĮSA ir konkurencingumu per kitus konkurencingumo veiksnius, t.y. technologijas, investicijas bei tarptautinę prekybą.

Siekiant patikrinti prielaidas dėl netiesioginio ĮSA lygio poveikio skirtumų šalies konkurencingumui per žmogiškųjų išteklių ir inovacijų įtaką, keliama H7 hipotezė:

H7: *ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse.*

Iškelta hipotezė H7 patvirtinama nustačius, kad ĮSA lygis statistiškai reikšmingai teigiamai veikia abiejų konkurencingumo veiksnių – inovacijų ir žmogiškųjų išteklių – poveikį šalies konkurencingumui aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse. Nustačius, kad bent vieno hipotezėje nurodyto konkurencingumo veiksnio poveikį šalies konkurencingumui ĮSA lygis statistiškai reikšmingai neveikia arba veikia neigiamai aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse, hipotezė H7 nepatvirtinama.

Atliekant empirinį tyrimą visų iškeltų statistinių hipotezių patvirtinimui, t.y. galimybei padaryti I rūšies klaidą (atmesti H_0 , kai ji yra teisinga) pasirenkamas 0,10 reikšmingumo lygmuo ($\alpha=0,10$). Kadangi tyrimui atlikti naudojamas atviros prieigos Gretl ekonometrinis paketas, z ir F statistikos apskaičiuojamos automatiškai. Jei apskaičiuotas reikšmingumo lygmuo $p < 0,10$ – tai gauti rezultatai negali būti paaiškinami atsitiktinumu, todėl atmetama H_0 ir

priimama H_A ; jei $p \geq 0,10$ – tai nustatytas skirtumas gali būti dėl atsitiktinumo, todėl H_0 neatmetama.

Toliau pristatoma ir pagrindžiama empiriniam tyrimui atlikti pasirinkta šalių imtis, tyrimo laikotarpis bei apibrėžiami tyrimo ribotumai.

2.5 Tyrimo imtis, jos pagrindimas ir tyrimo ribotumai

Tyrimo tikslas yra įverti ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje. Pasirenkant tyrimo imtį, pirmiausia buvo kreipiamas dėmesys į tai, kad tyrimo imtis atspindėtų skirtingos kultūrinės aplinkos šalis. Tokiu būdu į tyrimo imtį buvo įtrauktos skirtingose geografinėse zonose išsidėsčiusios šalys su skirtinga istorija, politiniu režimu, demokratijos lygiu ar išpažįstama religija. Viena vertus, dideli skirtumai tarp šalių apsunkina tyrimą pasirenkant tinkamą tyrimo metodą bei kintamuosius, nes kuo skirtumai tarp šalių yra didesni, tuo jas veikia įvairesni, kartais net specifiniai veiksniai, todėl sudėtingiau sukurti bendrą visoms šalims tinkamą vertinimo modelį ir paaiškinti gautus rezultatus. Kita vertus, tik reikšmingi skirtumai imtyje, kai tyrimas atliekamas makro lygiu, leidžia lengviau atpažinti ir statistiškai įvertinti poveikio skirtumus.

Tyrimas apima 27 pasaulio šalis: 16 arba beveik 60 proc. į tyrimą įtrauktų šalių priklauso Vakarų Europos žemynui, 5 šalys, įskaitant Turkiją – Azijos žemynui, 4 šalys – Amerikos žemynui ir Australija bei Rusija. Į tyrimo imtį patekusių šalių detalus sąrašas pateiktas 8 priede. Šių šalių įtraukimą į tyrimo imtį lėmė 3 aspektai:

Pirma, pagal socialinę atsakomybę ASSET4 duomenų bazėje reitinguojamų įmonių skaičius turi būti pakankamas, kad būtų galima vertinti ĮSA lygio šalies mastu poveikį šalies konkurencingumui.

Antra, kad būtų galima nustatyti ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtumus skirtingose kultūrinėse aplinkose, turi būti vertinamos skirtingos kultūrinės aplinkos šalys.

Trečia, šalys turi būti vertinamos pagal abu kriterijus – įmonių socialinės atsakomybės lygį ir kultūrinės aplinkos charakteristikas.

Atrenkant šalis šiam tyrimui, buvo atsižvelgta į I. Boulouta ir Ch.N. Pitelis (2014) rekomendacijas. Į šio tyrimo imtį šalis patenka tik tuo atveju, jei tyrimo laikotarpiu ASSET4 duomenų bazėje buvo reitinguojamos ne mažiau kaip 25 vienos šalies įmonės. Išimtis padaryta Liuksemburgiui. Atsižvelgiant į šalies ekonomikos dydį bei gyventojų skaičių, galima manyti, kad 11-os socialinę atsakomybę kasmet deklaruojančių įmonių skaičius yra pakankamas, kad būtų galima ją vertinti šalies mastu. Kita vertus, net 3 iš 4 didžiausių Liuksemburgo įmonių taip pat patenka į 500 didžiausių pasaulio įmonių sąrašą. Viena įmonė šiame sąrašė užima 94-tą vietą

pagal gaunamas pajamas ir viena 29-tą vietą didžiausių Europos įmonių sąrašė. Taip pat 2007 m. nė vienos Turkijos įmonės socialinė atsakomybė nebuvo vertinta ASSET4 duomenų bazėje, todėl įtraukiant šalį į tyrimo imtį remtasi tik 2008–2013 m. socialinės atsakomybės duomenimis. Į tyrimo imtį neįtrauktos tokios šalys kaip Graikija, Portugalija, Izraelis, Naujoji Zelandija. Nors šios šalys kasmet deklaruoja socialinę atsakomybę ASSET4 duomenų bazėje, tačiau kasmet ĮSA vertinime vidutiniškai dalyvauja tik 11–21 vienos šalies įmonių, todėl netenkino atrankos kriterijų.

Tyrimo laikotarpis apima 2007–2014 m. Tyrimo laikotarpio pradžią ir pabaigą lėmė duomenų apie ĮSA prieinamumas tarptautinėse duomenų bazėse. ASSET4 duomenų bazė duomenis apie ĮSA renka ir įmonių socialinės atsakomybės indeksą skelbia nuo 2007 m. Nors šioje duomenų bazėje 2014 m. jau buvo pateikiami duomenys apie įmonių socialinę atsakomybę iš devynių regionų ir daugiau nei 30 pasaulio šalių, o vertinamų įmonių skaičius viršija 4600, vis tik vertinti ĮSA šalies mastu yra sudėtinga. Kai kuriose šalyse ĮSA, anot Juščiaus (2007) ir Windsor (2006), vis dar yra embrioninėje vystymosi stadijoje ir įmonės arba visai neteikia informacijos apie socialinės atsakomybės klausimus, arba dalyvauja pakankamai vangiai šiame procese. Situacija nedaug pasikeitė ir po dešimtmečio, nes tik trijų šalių, įstojusių į ES 2004 m. ir vėliau įmonės 2007–2014 m. yra reitinguojamos šioje duomenų bazėje: 4 įmonės iš Vengrijos, 3 įmonės iš Čekijos ir 26 įmonės iš Lenkijos. Pabaltijo šalių įmonių socialinė atsakomybė, tame tarpe ir Lietuvos, kol kas šioje duomenų bazėje nevertinama, todėl jos į tyrimą nepateko.

Atliekant empirinį tyrimą įvesti tam tikri apribojimai, susiję su kultūrinės aplinkos bei ĮSA lygio šalies mastu įvertinimu bei kitais makro lygio tyrimams būdingais apribojimais, galinčiais daryti įtaką gautų rezultatų patikimumui.

G.Hofstede tyrimas buvo atliktas prieš keletą dešimtmečių. Šiandieninė situacija dėl dinamiškų integracijos procesų nuolat keičiasi, todėl šalių suskirstymas į grupes pagal kultūrinius požymius yra sąlyginis. O tai mažina gautų tyrimo rezultatų patikimumą.

Vienas iš tyrimo ribotumų yra tai, kad vis dar trūksta patikimų rodiklių ĮSA lygiui šalies mastu atspindėti. Šiame tyrime ĮSA lygiui įvertinti naudojamas Thomson Reuter ASSET4 duomenų bazės skaičiuojamas ESG indeksas. ĮSA lygį šalies mastu lemia duomenų bazėje reitinguojamų įmonių rodikliai. Kadangi socialinės atsakomybės deklaravimas vis dar nėra masiškas reiškinys, ypač mažiau išsivysčiusiose, posovietinėse šalyse, todėl duomenų trūkumas riboja bendrą tiriamų šalių imtį, o kartu ir skirtingų kultūrinių aplinkų šalių pasirinkimo galimybes. Tikėtina, kad išplėtus šią duomenų bazę tiek vertinamų įmonių, tiek šalių skaičiumi, pailgėjus tyrimo laikotarpiui arba pasirinkus kitą duomenų bazę socialinei atsakomybei įvertinti, rezultatai gali keistis.

Kaip ir būdinga makro lygio tyrimams, šis tyrimas susiduria su ilgo laikotarpio duomenų trūkumu, o tai ženkliai riboja tyrimo laikotarpį. ĮSA lygio, žmogiškųjų išteklių, inovacijų, technologijų poveikis šalies konkurencingumui nepasireiškia iš karto, o palaipsniui, todėl reikalinga išlaikyti tam tikrą laiko atotrūkį tarp priklausomo ir nepriklausomo kintamųjų. Tyrime tarp nepriklausomų ir priklausomo kintamųjų išlaikytas vienerių metų atsilikimas leidžia išvengti endogeniškumo problemos ir leidžia tinkamai įvertinti trumpalaikį ĮSA lygio poveikį. Tačiau sąlyginai trumpa laiko eilutė neleidžia įvesti didesnio laiko lango tarp kintamųjų ir įvertinti ilgalaikį ĮSA lygio bei konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui.

Šalies konkurencingumui išmatuoti pasirinktas BVP tenkančio vienam dirbančiajam rodiklis, kuris, kaip ir kiti agreguoti makroekonominiai rodikliai, paprastai pasižymi aukšta autokoreliacija. Šio rodiklio reikšmė kiekvienu laikotarpiu labai priklauso nuo praėjusio laikotarpio ir drastiškai nesikeičia. Todėl ĮSA lygio poveikiui įvertinti naudojamas autoregresinis panelinis modelis. Šis modelis turi ne tik privalumų, bet ir trūkumų. Vienas iš tokių trūkumų yra tai, kad pavėlinto priklausomojo kintamojo įvedimas į modelį gali nuslopinti (susilpninti) kitų į modelį įtrauktų nepriklausomų kintamųjų poveikius, todėl atsiranda grėsmė gauti nepagrįstai mažus įverčius (Achen, 2001). Kita vertus, šalies konkurencingumui poveikį gali daryti ir kiti veiksniai, kurie į modelį nėra įtraukti ir jų poveikis nevertinamas, todėl į modelį įtrauktų veiksnių įtaka gali būti pervertinta.

Teorinėje disertacijos dalyje išskirti endogeniniai ir egzogeniniai ĮSA atžvilgiu šalies konkurencingumą lemiantys veiksniai. Šiame tyrime neatsižvelgiama į egzogeninių veiksnių įtaką ir apsiribojama tik tais endogeniniais veiksniais, kuriems, kaip atskleidė kitų autorių atliktų tyrimų analizė, ĮSA lygis daro didžiausią įtaką ir būtent per šiuos veiksnius daro netiesioginį poveikį šalies konkurencingumui. Atliekant panašaus pobūdžio tyrimus įmonės lygmeniu, tyrėjai kontroliniu kintamuoju labai dažnai pasirenka įmonės dydį ir patirtį. Nors tyrimų rezultatai nėra vienareikšmiai, tačiau daugeliu atveju gaunama išvada, kad įmonės dydis ir patirtis yra reikšmingai susiję su ĮSA (Peng, Dashdeleg, 2014). Šiame tyrime dėl sąlyginai mažo stebėjimų skaičiaus, neatsižvelgiama į papildomus kontrolinius kintamuosius, tokius kaip šalies dydis ar ekonominis išsivystymo lygis, kurie, remiantis atliktų empirinių tyrimų rezultatais gali būti reikšmingi (Peng, Dashdeleg, 2014; Ho, Wang, 2012; Srnka, 2004; Harrison, Huntington, 2000).

Antrosios disertacijos dalies apibendrinimai ir išvados

Antroje disertacijos dalyje pateiktos metodologinės prielaidos ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingos kultūrinės aplinkos šalyse empiriniam įvertinimui, suformuotas

ekonometrinis modelis ir aprašyta tyrimo metodika bei tyrimo atlikimo nuoseklumas išskiriant du pagrindinius tyrimo etapus: tiesioginį ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimą ir netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimą.

Apibrėžiant ĮSA lygio ir šalies konkurencingumo sąsajas, išskirti endogeniniai bei egzogeniniai ĮSA atžvilgiu veiksniai, darantys poveikį šalies konkurencingumui, tačiau suformuotas modelis dėl tyrimo imties ribotumų atsiriboja nuo egzogeninių veiksnių vertinimo ir apima tik endogeninius ĮSA atžvilgiu veiksnius. ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinti tikslingai pasirinkta daugianarė regresinė analizė. Suformuotas dinaminis panelinis vertinimo modelis, įvedant pavėlintą laike priklausomąjį kintamąjį, leidžia išvengti autokoreliacijos problemos būdingos makro lygio tyrimams, o instrumentinių kintamųjų įtraukimas į modelį leidžia gauti patikimesnius tyrimo rezultatus.

Dėl pirmoje disertacijos dalyje akcentuoto ĮSA lygio poveikio žmogiškiesiems ištekliams, tarptautinei prekybai, inovacijoms, technologijoms bei investicijoms, sudarant empirinį vertinimo modelį, atsižvelgta į netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimo galimybes. Šiuo pagrindu pritaikytas moderavimo metodas, panaudojant antro ir trečio lygio kintamųjų sąveikas, leidžia įvertinti, kaip keičiasi žmogiškųjų išteklių, tarptautinės prekybos, inovacijų, technologijų bei investicijų poveikis šalies konkurencingumui skirtingo ĮSA lygio ir skirtingos kultūrinės aplinkos šalyse. Kadangi naudojant moderavimo metodą aukštesnio lygio sąveika dažniausiai stipriai koreliuoja su žemesnio lygio sąveika ir sąveikai sudaryti naudojamais atskirais kintamaisiais, todėl susiduriama su multikolinearumo problema, kuri šiame tyrime sprendžiama atliekant kintamųjų transformavimą naudojant vidurkio nuokrypį. Tokia duomenų transformacija taip pat leis prasmingiau interpretuoti gautus empirinio tyrimo rezultatus.

3 ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS LYGIO POVEIKIO ŠALIES KONKURENCINGUMUI SKIRTINGOJE KULTŪRINĖJE APLINKOJE EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI IR JŲ VERTINIMAS

Atsižvelgiant į disertacijoje iškeltą mokslinę problemą, užsibrėžtą tikslą bei šiuo pagrindu sudarytą empirinį ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimo modelį, šioje darbo dalyje yra aprašomi atlikto empirinio tyrimo rezultatai, pagrindžiant iškeltų mokslinių hipotezių patvirtinimą arba nepatvirtinimą.

Visas tyrimas suskirstytas į du etapus. Atlikus empirinio tyrimo kintamųjų statistinę analizę, pirmojoje dalyje bus atliekamas tiesioginis ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimas bendroje šalių imtyje ir penkiose kultūrinėse aplinkoje, išskirtose pagal G.Hofstede sudarytą metodiką. Antrojoje tyrimo dalyje bus atliekamas netiesioginis ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimas, analizuojant, kaip ĮSA lygis keičia ryšį tarp konkurencingumo veiksnių, tokių kaip žmogiškieji ištekliai, inovacijos, investicijos, technologijos, tarptautinė prekyba ir šalies konkurencingumo. Atlikto tiesioginio bei netiesioginio poveikio vertinimo tyrimo rezultatai ir jų palyginimas ne tik leis patvirtinti arba paneigti teorinėje disertacijos dalyje iškeltas prielaidas dėl skirtingo ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje bet ir leis numatyti konkurencingumo veiksnius, kuriems ĮSA lygis daro didžiausią teigiamą poveikį ir skatina šalies konkurencingumo augimą konkrečioje šalies kultūrinėje aplinkoje.

3.1 Tyrimo duomenų statistinė analizė

Šio tyrimo tikslas yra įvertinti ĮSA lygio, kuris suprantamas kaip šalies mastu agreguota įmonių socialinė atsakomybė, poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje. ĮSA lygiui įvertinti pasirinktas ASSET4 duomenų bazės skaičiuojamas šalių ĮSA indeksas. Ši duomenų bazė ĮSA vertina pagal tris socialinės atsakomybės požymius – socialinę, ekonominę bei aplinkosauginę atsakomybes, o ĮSA lygis šalies mastu apskaičiuojamas kaip visų reitinguojamų įmonių socialinės atsakomybės indeksų aritmetinis vidurkis.

Aprašomoji ĮSA lygio kintamojo 2007–2013 m. statistika rodo, kad ĮSA lygio svyravimai šalies viduje yra 2,3 karto mažesni nei svyravimai tarp šalių. Tai patvirtina I. Boulouta ir Ch.N. Pitelis (2014) darytą prielaidą dėl mažesnių ĮSA lygio svyravimų šalies viduje nei tarp šalių ir leidžia manyti, kad šios įmonių imties pakanka bendram ĮSA lygiui šalies mastu įvertinti. Šiame

tyrime 27-ių pasaulio šalių įmonių socialinės atsakomybės lygį vidutiniškai kasmet atspindi 3030 įmonių, o per visą tyrimo laikotarpį yra vertinama daugiau nei 21 tūkst. įmonių.

17 lentelė

Pagal ĮSA reitinguojamų įmonių skaičius tiriamose šalyse

Šalis	Reitinguojamų įmonių skaičius šalyje	Listinguojamų įmonių skaičius šalyje	Dalis nuo visų listinguojamų įmonių, proc.	Šalis	Reitinguojamų įmonių skaičius šalyje	Listinguojamų įmonių skaičius šalyje	Dalis nuo visų listinguojamų įmonių, proc.
Belgija	26	161	16	Lenkija	26	534	5
Prancūzija	90	878	10	Ispanija	49	3364	2
Austrija	26	94	28	Turkija	25	343	7
Nyderlandai	39	113	35	Meksika	26	127	20
Švedija	48	324	15	Pietų Korėja	70	1779	4
Italija	49	290	17	JAV	920	4614	20
Vokietija	80	634	13	Kanada	260	3849	7
Šveicarija	72	248	29	Japonija	408	3556	11
Suomija	26	124	21	Australija	229	1902	12
Norvegija	25	196	13	Singapūras	43	464	9
Airija	25	52	48	Brazilija	50	390	13
Danija	25	199	13	Honkongas	51	1319	4
Jungt. Karalystė	305	2265	13	Liuksemburgas	11	33	33
Rusija	26	312	8				

Siekiant išvengti endogeniškumo problemos, kurios grėsmė akcentuojama metodologijoje, visi į modelį įtraukti nepriklausomi kintamieji nuo priklausomo kintamojo atsilieka vienerius metus. Pavélinto laike ĮSA kintamojo įtraukimas į modelį svarbus ir tuo, kad ĮSA poveikis ekonominiams reiškiniams pasireiškia ne iš karto, bet po tam tikro laiko. Todėl tyrime naudojami nepriklausomi kintamieji yra 2007–2013 m., o priklausomas kintamasis yra atitinkamai 2008–2014 m. Kadangi tyrimo laikotarpis yra trumpas, todėl vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui atsižvelgiama tik į vienerių metų atotrūkį, t.y., kaip ĮSA lygio pokyčiai t metais veikia šalies konkurencingumą t+1 m.

Atliekant ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui empirinį tyrimą, pastarajam išmatuoti pasirinktas darbo produktyvumo rodiklis. Šis rodiklis apskaičiuojamas kaip per metus sukurtas bendrasis vidaus produktas tenkantis vienam dirbančiajam. Šį rodiklį skaičiuoja ir pateikia Pasaulinis bankas. Kadangi konkurencingumas šalies mastu apibrėžiamas kaip veiksnų, užtikrinančių aukštą produktyvumo lygį bei pastovų jo augimą visuma, šiame tyrime bus vertinamas ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui. Duomenys, prieš įtraukiant juos į modelį, yra logaritmuojami.

18 lentelė

Empirinio tyrimo rodiklių aprašomoji statistika

Rodikliai	Stebėjimų skaičius	Vidutinė reikšmė	Standartinis nuokrypis	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė
KL_1	189	48,96	20,00	11,00	93,00
KL_2	189	59,74	21,11	18,00	91,00
KL_3	189	50,15	21,72	5,00	95,00
KL_4	189	62,15	24,39	8,00	95,00
KL_5	189	54,63	21,37	21,00	100,00
ISA	188	52,51	6,98	33,74	68,20
TP	187	15,81	9,03	1,62	49,91
INO	189	373,09	646,58	5,54	3185,56
INV	189	78,152	105,36	3,05	542,49
TCH	189	5,03	0,53	3,60	6,40
ZM	189	4,53	0,88	2,70	6,30
PROD	189	44691,90	12826,40	13113,00	70149,00

Pastaba: Lentelėje pateiktų rodiklių aprašomoji statistika pateikta naudojant originalias kintamųjų reikšmes

Iš empirinio tyrimo rodiklių aprašomosios statistikos matyti, kad tyrime naudojami lengvai nesubalansuoti duomenys: 2007 m. nevertintas ISA lygis Turkijoje, o 2013 m. nepateikta, kokią dalį aukštųjų technologijų produkcijos nuo viso pramonės eksporto eksportavo Belgija bei Liuksemburgas. Palyginus rodiklių vidutines reikšmes su standartiniais nuokrypiais, matyti, kad į tyrimą įtrauktos šalys pasižymi kultūrinės aplinkos įvairove, reikšmingai skiriasi šalių produktyvumo lygis bei konkurencingumo veiksniai, ypač inovacijų ir investicijų išvystymas. Kiek mažesni svyravimai pastebimi analizuojant ISA lygio pokyčius bei konkurencingumo veiksniai, tokius kaip technologijos ir žmogiškieji ištekliai. Produktyvumo lygio pokyčiai tyrimo laikotarpiu buvo santykinai didesni nei ISA lygio pokyčiai, šalys patyrė tiek teigiamus, tiek neigiamus ISA lygio ir produktyvumo pokyčius.

19 lentelė

Empirinio tyrimo rodiklių porinės koreliacijos

	ISA	TP	INO	INV	TCH	ZM	KL_1	KL_2	KL_3	KL_4	KL_7
PROD	.393***	.317**	.105	.381***	.310***	.605***	-.524***	.441***	-.043	-.524***	-.029
ISA	1	.019	-.151**	-.103	-.130*	.290***	-.494***	.495***	-.460***	-.191***	-.015
TP		1	.282***	.200***	.433***	.511***	-.009	-.169**	.013	-.502***	.220***
INO			1	-.249***	-.198***	.126**	.004	-.268***	.182**	.228***	.507***
INV				1	.500***	.308***	.144**	-.293***	.017	-.385***	.155**
TCH					1	.410***	-.121*	-.021	.104	-.520***	-.262***
ZM						1	-.488***	.244***	-.133*	-.612***	.020
KL_1							1	-.626***	.097	.468***	.261***
KL_2								1	.059	-.208***	-.368***
KL_3									1	.272***	.102
KL_4										1	.316***
KL_5											1

Pastaba: Kintamųjų koreliacijos rezultatai lentelėje pateikti naudojant originalias kintamųjų reikšmes

Kadangi ekonometrinė analizė atliekama sudarant daugianarės regresines lygtis, siekiant išvengti multikolinearumo problemos, tikslingai atlikta tyrime naudojamų kintamųjų porinės koreliacijos analizė. Atliekant empirinį tyrimą, netiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui vertinamas naudojant moderavimo metodą. Tai reiškia, kad į regresinę lygtį įtraukus antro bei trečio lygio kintamųjų sąveikas, neišvengiamai gali pasireikšti stipri koreliacija tarp kintamųjų. Siekiant išvengti multikolinearumo problemos, visi rodikliai, išskyrus priklausomą rodiklį, yra centruojami.

Atlikta rodiklių porinė koreliacija rodo, kad multikolinearumo problema nepasireiškia. Stipriausias ryšys, siekiantis $-0,626$ pasireiškia tarp dviejų šalies kultūrinės aplinkos charakteristikų – individualizmo/kolektyvizmo ir galios distancijos. Tačiau šie kintamieji viename modelyje nebus naudojami. Teigiamas statistiškai reikšmingas ryšys pasireiškia tarp produktyvumo ir visų konkurencingumo veiksnių kintamųjų, išskyrus inovacijų, su kuriomis ryšys yra teigiamas, tačiau statistiškai nereikšmingas. Taip pat nustatytas statistiškai reikšmingas teigiamas produktyvumo ryšys su ĮSA lygiu ir individualizmu. Su kitomis kultūrinėmis charakteristikomis ryšys yra neigiamas arba statistiškai nereikšmingas.

Koreliacija atskleidžia tik ryšio tarp dviejų rodiklių stiprumą, tačiau neatskleidžia priežastingumo ir poveikio stiprumo, todėl toliau sudaromos daugianarės regresinės lygtys ir atliekamas ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui bendroje šalių imtyje ir skirtingose kultūrinėse aplinkose tyrimas.

3.2 Tiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatai

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui empiriniam tyrimui atlikti sudaromas pradinis (bazinis) modelis iš penkių kintamųjų, vertinimo modelyje atspindinčių konkurencingumo veiksnius. Durbin-Watson testas, naudojant mažiausių kvadratų metodą (OLS), parodė, kad modelis pasižymi teigiama autokoreliacija, o tai gali lemti didesnes įverčių paklaidas. Siekiant išspręsti paklaidų autokoreliacijos problemą, sudaromas dinaminis panelinis modelis, į modelį papildomai įtraukiant vėluojantį priklausomą kintamąjį. Naudojant dinaminį modelį instrumentiniai kintamieji parenkami taip, kad jie koreliuotų su endogeniškais regresoriais, bet visiškai nekoreliuotų su modelio paklaidomis, todėl gauti įverčiai yra stabilūs ir nepaslinkti.

Dinaminis modelis, sudarytas iš penkių šalies konkurencingumą lemiančių veiksnių:

$$\Delta PROD_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta PROD_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_0$$

20 lentelė

Konkurencingumo veiksnių poveikio šalies konkurencingumui tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis: d_PROD				
	I modelis				
	Koeficientas	St.paklaida	z	p-value	
d_PROD(-1)	0,08286	0,0349227	2,3727	0,01766	**
const	0,03198	0,0029183	10,9574	<0,00001	***
TP	-0,00183	0,00142093	-1,2900	0,19705	
INO	0,00384	0,000746933	5,1445	<0,00001	***
INV	0,00322	0,00123164	2,6102	0,00905	***
TCH	0,04423	0,00923352	4,7901	<0,00001	***
ZM	-0,02316	0,00447381	-5,1765	<0,00001	***
Stebėjimų skaičius	133				
Time dummies	yra				
Number of instruments	24				
Test for AR(1) errors: z	-2,3179 [0,0205]				
Test for AR(2) errors: z	-1,77001 [0,0767]				
Sargan over-identification test: Chi-square	12,3857 [0,4963]				
Wald (joint) test: Chi-square	194,694 [0,0000]				
Wald (time dummies): Chi-square	174,341 [0,0000]				

Tikrinant sudaryto dinaminio modelio tinkamumą, statistiškai reikšminga pavėlinto priklausomo kintamojo įverčio reikšmė bei autokoreliacijos AR(1) ir AR(2) testo rezultatai leidžia teigti, jog pasireiškia I eilės, bet nepasireiškia II eilės paklaidų autokoreliacija. Tai pateisina dinaminio modelio, kai į modelį kaip nepriklausomas kintamasis įtraukiamas 1 metus pavėlintas priklausomas kintamasis, naudojimą. Sargano testo rezultatai rodo, jog parinkti instrumentai nekoreliuoja su atsitiktine paklaida. Taip pat Sargan testas (p-value >0,05) rodo, kad nėra praleistų reikšmingų kintamųjų, dėl ko modelį būtų galima laikyti netinkamu. Nestebimų laiko efektų, kurie absorbuoja galimą laiko įtaką tyrimo rezultatams, reikšmės lentelėje nepateikiamos, tačiau Wald testo rezultatai rodo, kad bent vienas į modelį įtrauktų nestebimų specifinių laiko kintamųjų yra reikšmingas.

Sudarius dinaminį panelinį modelį ir įtraukus tarptautinę prekybą (TP), inovacijas (INO), investicijas (INV), technologijas (TCH) bei žmogiškuosius išteklius (ZM) atspindinčius kintamuosius, gauti įverčiai rodo teigiamą statistiškai reikšmingą (su 99 proc. tikimybe) inovacijų ir technologijų ir TUI poveikį produktyvumo augimui (1 modelis). Žmogiškieji ištekliai daro statistiškai reikšmingą neigiamą poveikį produktyvumo augimui. Pastangos pritraukti ir išlaikyti kvalifikuotus, talentingus darbuotojus reikalauja iš įmonių tam tikrų papildomų investicijų, todėl tikėtina, jog teigiamas poveikis produktyvumo augimui gali pasireikšti esant didesniai nei vienerių metų laikotarpiui.

Nors tyrėjai vieningai pripažįsta, kad aukštųjų technologijų produktų gamyba padeda sukurti didesnę pridėtinę, o aukštųjų technologijų produktų eksportas ypatingai skatina kurti ir diegti inovacijas, todėl teigiama įtaka konkurencingumui ir jo augimui neabejojama, vis tik šiame modelyje aukštųjų technologijų produkcijos eksporto apimtys statistiškai reikšmingo

poveikio produktyvumo augimui nedaro. Tokiam rezultatui įtaką gali daryti dinaminio modelio specifiškumas, nes, kaip pastebi Wilkins (Wilkins ir kt., 2011), regresijose, kuriose pavėlintas priklausomas kintamasis įtraukiamas kaip nepriklausomas, dažniausiai gaunami mažesni įverčiai nei regresijose, kuriose nėra pavėlinto priklausomo kintamojo.

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui neatsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus tyrimo rezultatai. Sudarytas modelis papildomas ĮSA lygį atspindinčiu kintamuoju ir vertinama, ar ĮSA lygis daro statistiškai reikšmingą poveikį šalies konkurencingumui. Nustačius statistiškai reikšmingą teigiamą ĮSA lygio poveikį, hipotezė H1 yra patvirtinama, o nustačius statistiškai nereikšmingą arba neigiamą ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, hipotezė nepatvirtinama.

Matematiškai modelis užrašomas sekančiai:

$$\Delta PROD_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta PROD_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + b_6 \Delta ISA_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_0$$

21 lentelė

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis: d_PROD				
	2 modelis				
	Koeficientas	St.paklaida	z	p-value	
d_PROD(-1)	0,05781	0,0380823	1,5179	0,12904	
const	0,03120	0,0033313	9,3648	<0,00001	***
TP	-0,00181	0,00133733	-1,3546	0,17554	
INO	0,00357	0,000727053	4,9115	<0,00001	***
INV	0,00274	0,00124038	2,2096	0,02713	**
TCH	0,04342	0,00878944	4,9399	<0,00001	***
ZM	-0,02021	0,00419457	-4,8174	<0,00001	***
d_ISA	0,03484	0,0106256	3,2786	0,00104	***
Stebėjimų skaičius	133				
Time dummies	yra				
Number of instruments	25				
Test for AR(1) errors: z	-2,41344 [0,0158]				
Test for AR(2) errors: z	-1,80931 [0,0704]				
Sargan over-identification test: Chi-square	12,6424 [0,4758]				
Wald (joint) test: Chi-square	171,606 [0,0000]				
Wald (time dummies): Chi-square	195,189 [0,0000]				

Įtraukus į modelį ĮSA lygio kintamąjį, pasireiškia statistiškai reikšmingas (su 99 proc. tikimybe) teigiamas ĮSA lygio poveikis konkurencingumui, išreikštam per produktyvumo augimą. ĮSA lygiui per metus padidėjus 10 proc., produktyvumas vidutiniškai išauga 0,35 proc. Kitų į modelį įtrauktų kintamųjų poveikis produktyvumo augimui išlieka panašus kaip ir pirminiame modelyje. Abiem atvejais nustatytas teigiamas statistiškai reikšmingas inovacijų, investicijų bei technologijų poveikis šalies konkurencingumui, tačiau statistiškai reikšmingas neigiamas žmogiškųjų išteklių ir statistiškai nereikšmingas tarptautinės prekybos poveikis šalies konkurencingumui.

Atlikti testų rezultatai yra panašūs į pirminio modelio testų rezultatus ir leidžia teigti, kad modelis sudarytas tinkamai, o gauti įverčiai yra suderinti. Gauti statistiškai reikšmingi įverčiai leidžia patvirtinti hipotezę *H1 teigiant, kad esant 99 proc. tikimybei, neatsižvelgiant į šalių kultūrinės aplinkos skirtumus, ĮSA lygis daro reikšmingą teigiamą poveikį šalies konkurencingumui.*

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatai. Remiantis 1.4 skyrelyje atlikta mokslinės literatūros analize bei pateiktais empirinių tyrimų rezultatais, galima teigti, kad skirtingomis kultūrinės aplinkos charakteristikomis pasižyminčiose šalyse būdingi skirtingi socialinės atsakomybės požymiai. Tai sudaro sąlygas ne tik formuoti skirtingiems socialinės atsakomybės lygiams šalyse, bet ir pasireikšti skirtingam ĮSA lygio poveikiui.

Šiame tyrime, remiantis G.Hofstede pateikta metodika, išskiriamos penkios kultūrinės aplinkos charakteristikos: galios distancijos (KL_1), individualizmo-kolektyvizmo (KL_2), vyriškumo-moteriškumo (KL_3), neapibrėžtumo vengimo (KL_4) ir ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos (KL_5). Į tyrimo imtį patekusių šalių pasiskirstymas pagal skirtingų kultūrinės aplinkos charakteristikų pasireiškimą šalyse, pateiktas 9 priede. Kiekviena aplinka vertinama indeksu, kuris matuojamas 1–100 skalėje. Didesnė indekso reikšmė reiškia aukštesnę galios distancijos, individualizmo, vyriškumo, neapibrėžtumo vengimo, ilgalaikių tikslų siekimo pasireiškimą šalyje. Žemiau pateikta 22 lentelė su pagrindinėmis šalies kultūrinės aplinkos duomenų aprašomosiomis statistikomis parodo į empirinį tyrimą įtrauktų šalių kultūrinės aplinkos skirtumus.

22 lentelė

Šalių kultūrinės aplinkos charakteristikų rodiklių aprašomoji statistika

Kultūrinės aplinkos charakteristikos	Galios distancija	Individualizmas-kolektyvizmas	Vyriškumas-moteriškumas	Neapibrėžtumo vengimas	Ilgalaikė-trumpalaikė orientacija
Žymėjimas	KL_1	KL_2	KL_3	KL_4	KL_5
Šalių skaičius	27	27	27	27	27
Vidurkis	48,96	59,74	50,15	62,15	54,63
Mediana	40,00	67,00	52,00	65,00	53,00
Moda	68,00	60,00	66,00	29,00	24,00
Stand. nuokrypis	20,32	21,45	22,07	24,79	21,72
Variacija	413,19	460,28	487,29	614,67	471,70
Min reikšmė	11	18	5	8	21
Šalis turinti min reikšmę	Jungt. Karalystė	Pietų Korėja	Švedija	Singapūras	Australija
Max reikšmė	93	91	95	95	100
Šalis turinti max reikšmę	Rusija	JAV	Japonija	Rusija	Pietų Korėja
Procentiliai:					
25	34,00	39,00	39,00	46,00	36,00
50	40,00	67,00	52,00	65,00	53,00
75	68,00	75,00	66,00	85,00	72,00

Iš šalių kultūrinės aplinkos charakteristikų rodiklių aprašomosios statistikos matyti, kad į tyrimo imtį atrinktos šalys pasižymi skirtingomis kultūrinės aplinkos charakteristikomis. Lyginant pagal standartinį nuokrypį ir duomenų variaciją, labiausiai šalys išsiskiria pagal neapibrėžtumo vengimo ir mažiausiai pagal galios distancijos charakteristikas. Vertinant šalių kultūrinės aplinkas pagal medianą, šalys tyrimo imtyje labiau linkusios į individualizmą nei į kolektyvizmą ir į žemesnę galios distanciją. Pietų Korėja pagal ilgalaikę orientaciją turi maksimalią reikšmę vertinimo skalėje. Pietų Korėjoje taip pat mažiausiai iš visų šalių pasireiškia individualizmas. Neapibrėžtumo vengimas ir galios distancija didžiausia yra Rusijoje. Aukščiausiu individualizmu pasižymi JAV, o mažiausiu vyriškumu – Švedija.

Suskirsčius visas šalis į dvi grupes pagal didesnes ir mažesnes nuo vidurkio kiekvienos kultūrinės aplinkos charakteristikos reikšmes ir įvertinus, kurios grupės šalys yra konkurencingesnės, t.y. vidutinis produktyvumo lygis yra aukštesnis, iš 23 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad kiekvienoje grupėje šalys vidutiniškai yra pasiekusios skirtingą produktyvumo ir socialinės atsakomybės lygius. Aukštesnę galios distanciją turinčios šalys yra pasiekusios vidutiniškai žemesnį produktyvumo lygį ir yra mažiau socialiai atsakingos nei šalys, pasižyminčios žemesne galios distancija. Aukšto individualizmo bei žemo neapibrėžtumo vengimo šalių produktyvumo lygis yra vidutiniškai 12–14 tūkst. USD aukštesnis nei atitinkamai aukšto kolektyvizmo ir aukšto neapibrėžtumo vengimo šalių. Šių šalių socialinės atsakomybės lygis taip pat yra aukštesnis. Vidutinis produktyvumas aukšto vyriškumo šalyse yra 5 tūkst. USD aukštesnis nei aukšto moteriškumo šalyse, tačiau socialinės atsakomybės lygis yra žemesnis. Ilgalaikės ir trumpalaikės orientacijos šalyse vidutinis produktyvumas skiriasi 3 tūkst. USD, o socialinės atsakomybės lygis yra beveik vienodas.

23 lentelė

Produktyvumas ir ĮSA lygis skirtingos kultūrinės aplinkos šalių grupėse

Rodikliai	Galios distancija		Individualizmas		Vyriškumas		Neapibrėžtumo vengimas		Ilgalaikė orientacija	
	aukšta	žema	aukštas	žemas	aukštas	žemas	aukštas	žemas	aukšta	žema
Vidutinis produktyvumas (tūkst. USD)	38,75	50,25	49,18	37,12	47,15	42,09	38,04	51,89	46,49	43,06
Vidutinis ĮSA lygis	49,28	55,46	55,21	47,85	50,47	54,73	50,65	54,48	52,24	52,75

Apibendrinant galima teigti, kad konkurencingesnės yra tos šalys, kurios pasižymi aukštu individualizmu, vyriškumu, ilgalaikė orientacija, žema galios distancija ir žemu neapibrėžtumo vengimu. Socialiai atsakingesnės yra šalys pasižyminčios aukštu individualizmu, žemu

vyriškumu, galios distancija ir neapibrėžtumo vengimu. Ilgalaikės ir trumpalaikės orientacijos šalių grupėse socialinės atsakomybės lygis beveik nesiskiria.

Vertinant, kaip ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui skiriasi skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, modelis papildytas ĮSA lygio ir skirtingos kultūrinės aplinkos kintamųjų sąveikomis. Kadangi dėl sąlyginai nedidelės šalių imties ir trumpo tyrimo laikotarpio stebėjimų skaičius nėra didelis, siekiant išlaikyti rekomenduojamą optimalų stebėjimų ir regresorių lygtyje santykį bei išvengti per didelio skaičiaus instrumentinių kintamųjų, ĮSA lygio poveikis kiekvienoje kultūrinėje aplinkoje bus vertinamas sudarant atskirą modelį.

$$PROD_{i,t} = a_0 + \lambda_1 PROD_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + b_6 ISA_{i,t} + \sum_{i=1}^{i=5} b_7 KL_{i,t} + \sum_{i=1}^{i=5} c_1 ISA_{i,t} \times KL_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_0$$

24 lentelė

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis: d_PROD									
	3 modelis		4 modelis		5 modelis		6 modelis		7 modelis	
d_PROD(-1)	0,06152		0,04257		0,06410		0,02686		0,04113	
const	0,02948	***	0,03042	***	0,03005	***	0,02970	***	0,03018	***
TP	-0,00266	*	-0,00154		-0,00160		-0,00075		-0,00182	
INO	0,00467	***	0,00299	***	0,00356	***	0,00318	***	0,00348	***
INV	0,00257	**	0,00206	*	0,00243	*	0,00218		0,00228	**
TCH	0,04596	***	0,03652	***	0,04373	***	0,04046	***	0,04632	***
ZM	-0,01551	***	-0,01451	***	-0,02011	***	-0,01870	***	-0,02175	***
d_ISA	0,05235	***	0,02415		0,03611	***	0,06043	***	0,03601	***
KL_1	0,00853	***								
KL_2			-0,00674	***						
KL_3					-0,00061					
KL_4							0,00130			
KL_5									0,00260	
KL_1 d_ISA	-0,05713	***								
KL_2 d_ISA			-0,03479							
KL_3 d_ISA					0,02387					
KL_4 d_ISA							-0,07949	*		
KL_5 d_ISA									-0,18791	***
Stebėjimų skaičius	133		133		133		133		133	
Time dummies	Yra		Yra		Yra		Yra		Yra	
Number of instruments	27		27		27		27		27	
Test for AR(1) errors: z	-2,29572 [0,0217]		-2,3939 [0,0167]		-2,46995 [0,0135]		-2,42296 [0,0154]		-2,32242 [0,0202]	
Test for AR(2) errors: z	-1,87025 [0,0614]		-1,81674 [0,0693]		-1,7815 [0,0748]		-1,95657 [0,0504]		-1,66907 [0,0951]	
Sargan over-identification test: Chi-square	13,4751 [0,4118]		12,3039 [0,5029]		13,0912 [0,4408]		16,6867 [0,2140]		12,4158 [0,4939]	
Wald (joint) test: Chi-square	302,2 [0,0000]		125,443 [0,0000]		217,871 [0,0000]		225,207 [0,0000]		332,642 [0,0000]	
Wald (time dummies): Chi-square	92,7071 [0,0000]		444,179 [0,0000]		225,103 [0,0000]		161,533 [0,0000]		163,526 [0,0000]	

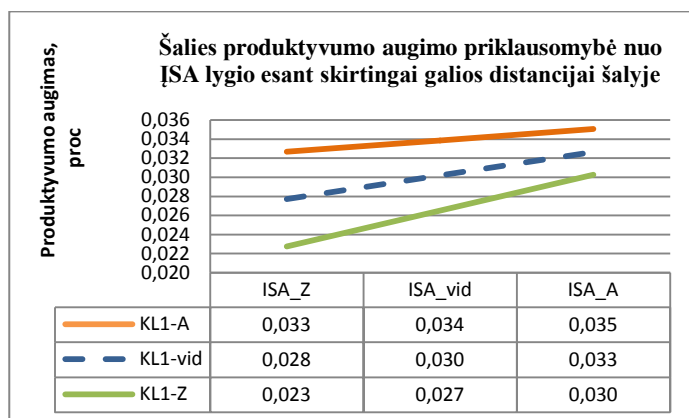
Vertinant, ar statistiškai reikšmingai skiriasi ir kaip skiriasi ĮSA lygio poveikis konkurencingumui šalyse su skirtinga kultūrine aplinka, rodo 3–7 modeliuose (žr. 24 lentelė) gauti įverčiai. Rezultatai rodo, kad ĮSA lygio poveikis statistiškai reikšmingai skiriasi trijose iš penkių analizuojamų kultūrinių aplinkų. Pasireiškia skirtingas ĮSA lygio poveikis skirtingos galios distancijos, neapibrėžtumo vengimo ir ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos šalyse. ĮSA lygio poveikis statistiškai reikšmingai nesiskiria skirtingo individualizmo-kolektyvizmo ir vyriškumo-moteriškumo kultūrinėse aplinkose.

Siekiant atskleisti ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtumus skirtingos kultūrinės aplinkos šalyse, ĮSA lygio poveikis vertintas aukštos, vidutinės ir žemos atitinkamai galios distancijos, individualizmo, vyriškumo, neapibrėžtumo vengimo bei ilgalaikės orientacijos šalyse. Aukštam lygiui šalis priskiriama, kai tam tikrą kultūrinę aplinką atspindinčios indeksų reikšmės yra vienu standartiniu nuokrypiu (toliau – 1 stand. nuokr.) aukščiau už šalių imties vidurkį. Vidutiniam lygiui šalis priskiriama, kai indekso reikšmė yra lygi vidurkiui, o žemam lygiui šalis priskiriama, kai indekso reikšmė yra 1 stand. nuokr. žemiau šalių imties vidurkio. Atitinkamai šalys šiame tyrime yra skirstomos į aukšto, vidutinio bei žemo ĮSA lygio šalis.

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingos galios distancijos šalyse tyrimo rezultatai. Regresijos lygties (3 modelis) įverčiai rodo, kad ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui statistiškai reikšmingai skiriasi aukštos ir žemos galios distancijos šalyse. Kadangi duomenys modelyje yra centruoti, teigiama įverčio reikšmė prie ĮSA lygio kintamojo rodo, kad ĮSA lygis teigiamai veikia konkurencingumą, matuojamą per produktyvumo augimą, esant vidutiniam galios distancijos lygiui šalyje ir kitų į modelį įtrauktų kintamųjų vidutinėms reikšmėms. ĮSA lygiui padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai padidėja 0,52 proc. Tačiau neigiama reikšmė prie ĮSA lygį ir šią kultūrinę aplinką atspindinčių kintamųjų sąveikos rodo, kad esant 99 proc. tikimybei, galios distancija neigiamai veikia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui ir galios distancijai didėjant neigiamas poveikis taip pat didėja.

Neigiama įverčio prie kintamųjų sąveikos reikšmė gali turėti dvi reikšmes. Pirma, kad moderuojantis veiksnys, šiuo atveju kultūrinė aplinka, padidina (sustiprina) neigiamą pagrindinio kintamojo, t.y. ĮSA lygio poveikį. Antra, kad kultūrinė aplinka sumažina (susilpnina) teigiamą ĮSA lygio poveikį. 11 pav. nubrėžtos funkcijos atspindi produktyvumo augimo priklausomybę esant trimis galios distancijos lygiams ir rodo, kad ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui išlieka teigiamas esant tiek aukšto, tiek žemo lygio galios distancijai, tačiau šis teigiamas poveikis didėjant galios distancijai pastoviai mažėja, o mažėjant galios distancijai, teigiamas ĮSA lygio poveikis didėja. Todėl galima daryti išvadą, kad šiuo atveju didėjanti galios distancija mažina teigiamą ĮSA lygio poveikį.

Remiantis reikšmėmis, apskaičiuotomis pagal metodologinėje dalyje pateiktą penktą formulę, galima teigti, kad esant aukštai galios distancijai, t.y., kai galios distancija yra 1 stand. nuokr. aukščiau vidurkio, ĮSA lygio padidėjimas 10 proc. padidina produktyvumo augimą vidutiniškai 0,25 proc., esant vidutiniam lygiui – 0,52 proc., o esant žemam galios distancijos lygiui, t.y., kai galios distancija yra 1 stand. nuokr. žemiau vidurkio, ĮSA lygio padidėjimas 10 proc., padidina produktyvumo augimą net 0,79 proc.

11 pav. Šalies produktyvumo augimo priklausomybė nuo ĮSA lygio esant skirtingai galios distancijai šalyje

Vertinant, kaip ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui keičiasi aukštos, vidutinės bei žemos galios distancijos šalyse keičiantis ĮSA lygiui, iš grafiko matyti, kad esant aukštai galios distancijai, ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo lygio iki aukšto, produktyvumo augimas padidėja labai nežymiai, t.y. nuo 0,033 proc. iki 0,035 proc. Kai galios distancija šalyje yra žema, tai ĮSA lygio padidėjimas nuo žemo iki aukšto lygio produktyvumo augimą padidina nuo 0,023 proc. iki 0,030 proc. Tai rodo, kad įmonių pastangos didinti socialinę atsakomybę esant aukštai galios distancijai šalyje, duoda mažesnius teigiamus pokyčius produktyvumo augimo atžvilgiu, nei pastangos didinti socialinę atsakomybę, kai galios distancija šalyje yra žema. Šalyse, kuriose galios distancija yra 2 st. nuokr. aukštesnė už vidurkį, esant aukštam ĮSA lygiui jau pasireiškia neigiamas produktyvumo augimas. Šalims, turinčioms galios distancijos lygį 2 st. nuokr. aukštesnį už vidurkį, iš šiame tyrime pasirinktos šalių imties galima priskirti tik vieną šalį – Rusiją. Dviem stand. nuokr. žemesnės galios distancijos neturi nė viena į tyrimą įtraukta šalis.

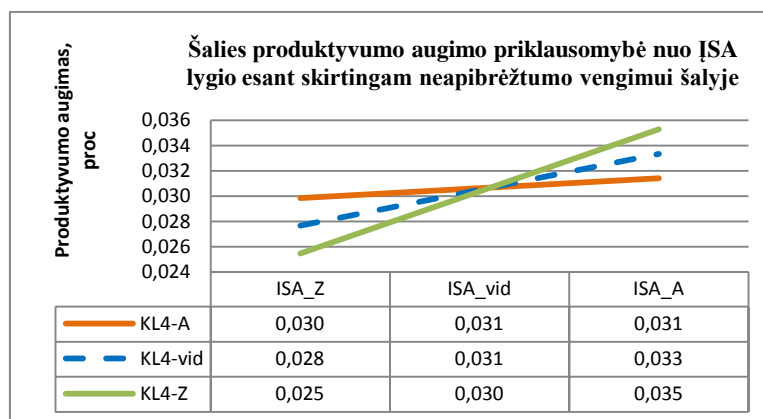
Vertinant konkurencingumo didėjimo tendencijas matyti, kad vidutinis produktyvumo augimas vidutinės galios distancijos šalyse esant žemam ĮSA lygiui yra panašus produktyvumo augimui žemos galios distancijos šalyse esant aukštam ĮSA lygiui. Taip pat aukštos galios distancijos šalyse su žemu ĮSA lygiu produktyvumo augimas yra lygus jo augimui vidutinės galios distancijos ir aukšto ĮSA lygio šalyse. Taip yra dėl skirtingos laisvojo nario (konstantos)

reikšmės, kuri atspindi sisteminių pokyčių įtaką produktyvumo augimui esant vidutinėms į regresijos lygtį įtraukų nepriklausomų kintamųjų reikšmėms. Tai reiškia, kad šių pokyčių teigiamas poveikis buvo didesnis esant aukštai galios distancijai.

Apibendrinant ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtumus skirtingos galios distancijos šalyse, galima teigti, jog: *pirma*, esant žemai galios distancijai ir aukštam ĮSA lygiui pasireiškia didžiausias produktyvumo augimas; *antra*, mažiausia neigiama kultūrinės aplinkos chaarakteristikos įtaka produktyvumo augimui taip pat pasireiškia, kai galios distancijos lygis yra mažiausias. Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo laikotarpiu produktyvumas kasmet vidutiniškai augo tik 0,56 proc., ĮSA lygio poveikis skirtingos galios distancijos šalyse yra svarbus, nes vidutiniškai lemia 4–6 proc. produktyvumo augimo.

Atlikti testų rezultatai rodo, kad pasireiškia pirmos eilės, bet nepasireiškia antros eilės autokoreliacija, parinkti instrumentai nekoreliuoja su atsitiktine paklaida, todėl modelis laikomas tinkamu, o gauti įverčiai yra nepaslinkti ir suderinti. *Subhipotezė H2a patvirtinama su 99 proc. tikimybe teigiant, kad teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant galios distancijos pasireiškimui šalyje.*

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo neapibrėžtumo vengimo šalyse tyrimo rezultatai. Iš regresijos lygtyje (6 modelis) gautų įverčių galima daryti išvadą, kad ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui statistiškai reikšmingai skiriasi aukšto ir žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse. Neigiama statistiškai reikšminga įverčio reikšmė prie kintamųjų sąveikos rodo, kad neapibrėžtumo vengimas šalyje taip pat neigiamai veikia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Tai reiškia, kad didėjantis neapibrėžtumo vengimo lygis mažina teigiamą ĮSA lygio poveikį produktyvumo augimui. Kadangi teigiama ĮSA lygio įtaka produktyvumo augimui yra didesnė už neigiamą neapibrėžtumo vengimo įtaką, per visą tyrimo laikotarpį stebimas teigiamas ĮSA lygio poveikis esant bet kuriam galimam neapibrėžtumo vengimo lygiui šalyje. Teigiama įverčio prie ĮSA lygio reikšmė rodo, kad ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui esant vidutiniam neapibrėžtumo vengimo lygiui yra teigiamas ir ĮSA lygiui padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai padidėja 0,6 proc. Kai neapibrėžtumo vengimas šalyje yra aukštas, t.y. neapibrėžtumo vengimo indekso reikšmė yra 87, ĮSA lygio padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą vidutiniškai padidina tik 0,2 proc. Kai neapibrėžtumo vengimas šalyje yra vidutinis ir indekso reikšmė yra 62, ĮSA lygio padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą vidutiniškai padidina tik 0,6 proc. Kai neapibrėžtumo vengimas šalyje sumažėja 1 stand. nuokr. žemiau vidurkio ir indekso reikšmė yra 38, ĮSA lygio padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą vidutiniškai padidina daugiausiai, t.y. net 1 proc.

12 pav. Šalies produktyvumo augimo priklausomybė nuo ĮSA lygio esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui šalyje

12 pav. nubrėžtos funkcijos ir pateiktos reikšmės rodo, kad esant aukštam neapibrėžtumo vengimui šalyje ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo iki aukšto, vidutinis produktyvumo augimas, kuris šiame tyrime atspindi konkurencingumo augimą, praktiškai nepasikeičia ir išlieka apie 0,03 proc. Esant vidutiniam neapibrėžtumo vengimui šalyje ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo iki aukšto vidutinis produktyvumo augimas padidėja nuo 0,028 proc. iki 0,033 proc., o esant žemam neapibrėžtumo vengimo lygiui toks pat ĮSA lygio padidėjimas vidutiniškai produktyvumo augimą padidina nuo 0,025 proc. iki 0,035 proc.

Vertinant konkurencingumo didėjimo tendencijas, matyti, kad vidutinis produktyvumo augimas aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse esant žemam ĮSA lygiui yra aukštesnis nei vidutinis produktyvumo augimas esant tam pačiam ĮSA lygiui žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse. Iš grafiko taip pat matyti, kad produktyvumo augimo funkcijos esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui susikerta esant vidutiniam ĮSA lygiui. Taip yra dėl sisteminių pokyčių, kuriuos atspindi skirtinga laisvojo nario reikšmė esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui ir dėlto, kad neigiama aukšto neapibrėžtumo vengimo įtaka ryšiui tarp ĮSA lygio ir produktyvumo augimo yra 5 kartus stipresnė už žemo neapibrėžtumo vengimo lygio įtaką, todėl produktyvumo augimas mažėja greičiau ir funkcijos pasvirimas yra mažesnis. Todėl didėjant ĮSA lygiui nuo žemo iki vidutinio, vidutinis produktyvumo augimas tampa panašus esant visiems neapibrėžtumo vengimo lygiams, o ĮSA lygiui didėjant toliau, vidutinis produktyvumo augimas tampa didesnis esant žemam neapibrėžtumo lygiui.

Panašiai, kaip ir analizuojant ĮSA lygio poveikį skirtingos galios distancijos šalyse, taip ir šioje kultūrinėje aplinkoje, apskaičiuota laisvojo nario reikšmė yra didesnė esant aukštesniam neapibrėžtumo vengimui, todėl atotrūkį tarp produktyvumo augimų esant žemam ĮSA lygiui dar labiau padidino, o esant aukštam lygiui – sumažino. Aukštesnį produktyvumo augimą, kai ĮSA lygis yra aukštas, o neapibrėžtumo vengimo lygis žemas, galima aiškinti tuo, kad, anot Adnan ir

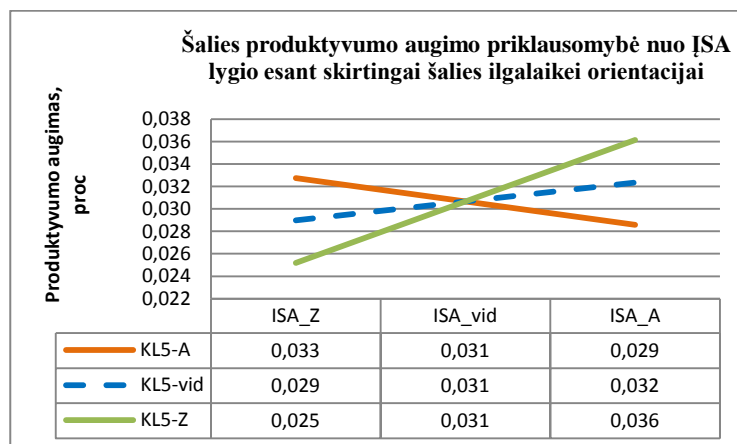
kt. (2009), aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse įmonės daug dėmesio ir išteklių skiria siekiant formaliai atspindėti darbuotojų elgesį įmonių etikos kodeksuose, taisyklėse bei kituose dokumentuose. Įmonės stengiasi, kad nenumatytų ir neapibrėžtų situacijų būtų kuo mažiau. Todėl tikėtina, kad socialinės atsakomybės priemonių diegimas įmonėse yra susijęs su didesnėmis išlaidomis nei žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse, nes įmonės turi tinkamai pasiruošti. Dėl to teigiama grąža gali pasireikšti ne iš karto. Taip pat vertėtų pastebėti, kad šias prielaidas dėl neigiamos neapibrėžtumo vengimo įtakos ryšiui tarp ĮSA lygio ir šalies konkurencingumo, galima daryti tik esant 90 proc. tikimybei.

Apibendrinant ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtumus skirtingo neapibrėžtumo vengimo šalyse, galima teigti, jog ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui yra statistiškai reikšmingai priklausomas nuo šios kultūrinės aplinkos. Didžiausias teigiamas ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui pasireiškia esant žemam neapibrėžtumo vengimo lygiui ir didžiausias produktyvumo augimas pasiekiamas taip pat esant žemam neapibrėžtumo vengimo lygiui ir aukštam ĮSA lygiui. *Subhipotezė H2b patvirtinama teigiant, kad esant 90 proc. tikimybei, teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant neapibrėžtumo vengimo pasireiškimui šalyje.*

ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingos ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos šalyse tyrimo rezultatai. Regresijos lygtyje (7 modelis) gautas statistiškai reikšmingas įvertis prie kintamųjų sąveikos rodo, kad esant 99 proc. tikimybei, ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui, įvertintam per produktyvumo augimą, yra priklausomas nuo ilgalaikės-trumpalaikės šalies orientacijos. Neigiama įverčio reikšmė reiškia neigiamą šios kultūrinės aplinkos įtaką ryšiui tarp ĮSA lygio ir produktyvumo augimo. Šiuo atveju didėjanti šalies ilgalaikė orientacija mažina teigiamą ĮSA lygio poveikį produktyvumo augimui.

Kai šalies ilgalaikė orientacija yra žema, t.y., 1 stand. nuokr. žemiau vidurkio ir indekso reikšmė lygi 33, ĮSA lygio padidėjimas 10 proc., produktyvumo augimą vidutiniškai padidina 1,17 proc. Kai šalies ilgalaikė orientacija yra vidutinė ir indekso reikšmė lygi 55, ĮSA lygio padidėjimas 10 proc., produktyvumo augimą vidutiniškai padidina 0,36 proc. Kai šalies ilgalaikė orientacija yra aukšta, t.y., 1 stand. nuokr. aukščiau vidurkio ir indekso reikšmė lygi 76, ĮSA lygiui padidėjus 10 proc., pasireiškia neigiamas ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui, vidutiniškai sumažinant produktyvumo augimą 0,45 proc. Tai rodo, kad esant žemai šalies ilgalaikėi orientacijai, teigiamas ĮSA lygio poveikis persveria neigiamą šios kultūrinės charakteristikos įtaką produktyvumo augimui, o esant aukštai šalies ilgalaikėi orientacijai, neigiama šios kultūrinės charakteristikos įtaka persveria teigiamą ĮSA lygio įtaką, ko pasekmėje vidutinis produktyvumo augimas pradeda mažėti.

Vertinant, kaip vidutinis produktyvumo augimas keičiasi keičiantis ĮSA lygiui, esant žemai, vidutinei bei aukštai ilgalaikiai šalies orientacijai, ĮSA lygiui didėjant nuo žemo lygio iki aukšto, 13 pav. pavaizduotų funkcijų nuolydžiai rodo tiek teigiamą, tiek ir neigiamą produktyvumo augimą.

13 pav. Šalies produktyvumo augimo priklausomybė nuo ĮSA lygio esant skirtingai šalies ilgalaikiai orientacijai

Kai šalies ilgalaikė orientacija yra aukšta, t.y. 1 stand. nuokr. aukščiau vidurkio, ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo lygio iki aukšto, vidutinis produktyvumo augimas sumažėja nuo 0,033 proc. iki 0,029 proc. Kai ilgalaikė orientacija šalyje yra vidutinė, nepriklausomai nuo ĮSA lygio pasireiškia teigiamas, nors ir labai mažas produktyvumo augimas: ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo iki aukšto produktyvumo augimas padidėja nuo 0,029 proc. iki 0,032 proc. Didesnis produktyvumo augimas pasireiškia esant žemam šalies ilgalaikės orientacijos lygiui, kai ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo iki aukšto lygio, vidutinis produktyvumo augimas padidėja nuo 0,025 proc. iki 0,036 proc. Kadangi produktyvumo augimas yra teigiamas esant žemai ilgalaikiai orientacijai ir neigiamas esant aukštai ilgalaikiai orientacijai, tai produktyvumo augimo funkcijos susikerta, kai ĮSA lygis yra vidutinio lygio, o vidutinis produktyvumo augimas nepriklausomai nuo kultūrinės aplinkos yra 0,034 proc. *Subhipotezė H2c patvirtinama teigiant, kad esant 99 proc. tikimybei, teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant ilgalaikės orientacijos pasireiškimui šalyje.*

Nustatyta neigiama didėjančios ilgalaikės orientacijos įtaka ryšiui tarp ĮSA lygio ir šalies konkurencingumo gali reikšti, kad sudarant regresijos lygtį 1 metų atotrūkis tarp ĮSA lygio ir šalies konkurencingumo yra per trumpas laiko tarpas teigiamai ĮSA lygio grąžai pasireikšti šioje kultūrinėje aplinkoje. Kadangi ilgalaikė šalies orientacija yra orientuota į ateities lūkesčius, didesnę atsakomybę, atsisakant kai kurių mažiau svarbių dalykų dabartyje dėl geresnių rezultatų ateityje, nustatyta neigiama šalies ilgalaikės orientacijos įtaka yra tikėtina ir neprieštarauja ekonominei logikai.

ISA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo individualizmo-kolektyvizmo šalyse tyrimo rezultatai. Statistiškai nereikšminga įverčio reikšmė (4 modelis) prie ISA lygio ir individualizmo-kolektyvizmo kintamųjų sąveikos rodo, kad ISA lygio poveikis šalies konkurencingumui statistiškai reikšmingai nesiskiria aukšto, žemo ar vidutinio individualizmo šalyse. Kadangi atlikti testų rezultatai dėl I ir II eilės autokoreliacijų, instrumentinių kintamųjų koreliacijos su atsitiktine paklaida, dėl praleistų reikšmingų kintamųjų bei nestebimų laiko efektų įtraukimo į modelį rodo, kad modelis yra sudarytas teisingai, todėl galima daryti išvadą, kad ISA lygio poveikis skirtingo individualizmo-kolektyvizmo šalyse nesiskiria, todėl *subhipotezė H2d, teigianti, jog teigiamas ISA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja didėjant individualizmo pasireiškimui šalyje, nepatvirtinama.*

ISA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo vyriškumo-moteriškumo šalyse tyrimo rezultatai. Statistiškai nereikšminga įverčio reikšmė (5 modelis) regresinėje lygtyje prie ISA lygio ir vyriškumo-moteriškumo kintamųjų sąveikos rodo, kad ISA lygio poveikis šalies konkurencingumui statistiškai reikšmingai nesiskiria aukšto, žemo ar vidutinio vyriškumo šalyse. Testų, tikrinant modelio tinkamumą vertinti ISA lygio poveikį šalies konkurencingumui naudojant dinaminį modelį su instrumentiniais kintamaisiais, rezultatai leidžia daryti išvadą, kad modelis sudarytas tinkamai. Kadangi darbe keliama *subhipotezė H2e, jog teigiamas ISA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant vyriškumo pasireiškimui šalyje, jai patvirtinti įverčio reikšmė regresinėje lygtyje prie ISA lygio ir vyriškumo-moteriškumo kintamųjų sąveikos turi būti reikšminga.* Kadangi apskaičiuotas reikšmingumo lygmuo yra labai žemas (p -value = 0,574), todėl H_0 neatmetama. Tai reiškia, kad *subhipotezė H2e nepatvirtinama.*

Apibendrinant ISA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, jog ISA lygio poveikis šalies konkurencingumui reikšmingai skiriasi skirtingos galios distancijos, neapibrėžtumo vengimo ir ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos šalyse, tačiau statistiškai reikšmingai nesiskiria skirtingų individualizmo-kolektyvizmo bei vyriškumo-moteriškumo šalyse. Patvirtinus tris iš penkių iškeltų subhipotezių (H2a, H2b, H2c) ir nepatvirtinus H2d ir H2e subhipotezių, *galima patvirtinti bendrą hipotezę H2, teigiant, kad ISA lygio poveikis šalies konkurencingumui priklauso nuo kultūrinėse aplinkos charakteristikų.*

Įvertinus ISA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, toliau pateikiami netiesioginio ISA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimo rezultatai.

3.3 Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatai

Išskirti konkurencingumo veiksniai, tokie kaip žmogiškieji ištekliai, inovacijos, technologijos, investicijos bei tarptautinė prekyba bei atskleistos ĮSA sąsajos su šiais veiksniais leidžia tirti netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Antrasis tyrimo etapas susideda iš dviejų dalių. Pirmiausiai įvertintas netiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui per ĮSA lygio sąveiką su konkurencingumo veiksniais neatsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus. Vėliau atliktas netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui per ĮSA lygio sąveiką su konkurencingumo veiksniais skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimas. Gautų rezultatų palyginimas leidžia tiksliau apibendrinti netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui rezultatus.

Netiesioginis poveikis vertinamas sudarius regresinę lygtį su antro lygio, t.y. ĮSA lygio ir konkurencingumo veiksnių kintamųjų sąveikomis:

$$\Delta PROD_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta PROD_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + b_6 ISA_{i,t} + c_1 ISA_{i,t} \times TP_{i,t} + c_2 ISA_{i,t} \times INO_{i,t} + c_3 ISA_{i,t} \times INV_{i,t} + c_4 ISA_{i,t} \times TCH_{i,t} + c_5 ISA_{i,t} \times ZM_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_0$$

25 lentelė

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis: d_PROD				
	8 modelis				
	Koeficientas	St.paklaida	z	p-value	
d_PROD(-1)	0,10706	0,05267	2,0326	0,04209	**
const	0,03371	0,00388	8,6922	<0,00001	***
TP	-0,00256	0,00191	-1,3362	0,18150	
INO	0,00232	0,00134	1,7321	0,08325	*
INV	0,00204	0,00215	0,9485	0,34289	
TCH	0,03314	0,01319	2,5128	0,01198	**
ZM	-0,01078	0,00645	-1,6709	0,09473	*
d_ISA	0,04639	0,01671	2,7765	0,00550	***
d_ISA_TP	0,14879	0,01830	8,1319	<0,00001	***
d_ISA_INO	-0,03550	0,02207	-1,6082	0,10779	
d_ISA_INV	-0,06095	0,03228	-1,8884	0,05898	*
d_ISA_TCH	0,79315	0,21063	3,7656	0,00017	***
d_ISA_ZM	-0,58620	0,13814	-4,2436	0,00002	***
Stebėjimų skaičius	133				
Time dummies	yra				
Number of instruments	30				
Test for AR(1) errors: z	-2,35951 [0,0183]				
Test for AR(2) errors: z	-1,50836 [0,1315]				
Sargan over-identification test: Chi-square	8,13099 [0,8350]				
Wald (joint) test: Chi-square	482,243 [0,0000]				
Wald (time dummies): Chi-square	132,322 [0,0000]				

Vertinant, ar statistiškai reikšmingai ĮSA lygis keičia į modelį įtrauktų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, neatsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus, rodo

regresijos lygties (8 modelis) įverčiai prie ĮSA lygio ir konkurencingumo veiksnių kintamųjų sąveikos. Gautų rezultatai leidžia teigti, kad ĮSA lygio poveikis statistiškai reikšmingai keičia keturių iš penkių išskirtų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, matuojamam per produktyvumo augimą. ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos ir technologijų poveikius produktyvumo augimui, tačiau neigiamai veikia investicijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį produktyvumo augimui. Tai reiškia, kad didėjantis ĮSA lygis šalyje sustiprina teigiamą arba susilpnina neigiamą tarptautinės prekybos ir technologijų poveikį produktyvumo augimui bei susilpnina teigiamą arba sustiprina neigiamą investicijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį produktyvumo augimui. Statistiškai nereikšmingas įvertis prie ĮSA lygio ir inovacijų kintamųjų sąveikos rodo, kad bendroje šalių imtyje ĮSA lygis statistiškai reikšmingai nekeičia inovacijų poveikio produktyvumo augimui.

Toliau atliekamas netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui dėl ĮSA lygio įtakos ryšiui tarp konkurencingumo veiksnių ir šalies konkurencingumo skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimas ir pateikiami rezultatai. Siekiant atskleisti konkurencingumo veiksnių poveikio skirtingoje kultūrinėje aplinkoje skirtumus, kultūrinė aplinka suskirstoma į aukštos ir žemos tam tikros kultūrinės aplinkos charakteristikos šalis pagal jos dominavimą šalyje. Tokiu būdu vertinimas atliekamas aukštos ir žemos galios distancijos, individualizmo, vyriškumo, neapibrėžtumo vengimo ir ilgalaikės orientacijos šalyse. Aukštą galios distanciją šalyje atspindi reikšmė, esanti 1 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, o žemą galios distanciją atspindi reikšmė, esanti 1 stand. nuokr. žemiau šalių imties vidurkio. Atitinkamai taip šalys suskirstomos ir pagal kitas charakteristikas. Siekiant atskleisti konkurencingumo veiksnių poveikio skirtumus skirtingo ĮSA lygio šalyse, vertinimas atliekamas atsižvelgiant į aukštą ir žemą ĮSA lygį. Aukštą ĮSA lygį atspindi reikšmė, esanti 1 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, o žemą ĮSA lygį atspindi reikšmė, esanti 1 stand. nuokr. žemiau šalių imties vidurkio.

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingos galios distancijos šalyse tyrimo rezultatai. Atliekant netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui dėl įtakos ryšiui tarp konkurencingumo veiksnių ir šalies konkurencingumo skirtingos galios distancijos šalyse vertinimą, sudaromos daugianarės regresinės lygtys su antro bei trečio lygio kintamųjų sąveikomis. Netiesioginis ĮSA lygio poveikis vertinamas sudarant atskiras lygtis kiekvienam tiriamam konkurencingumo veiksnio poveikiui įvertinti. Poveikis vertinamas pagal šią formulę:

$$\Delta PROD_{i,t} = a_0 + \lambda_1 \Delta PROD_{i,t-1} + b_1 TP_{i,t} + b_2 INO_{i,t} + b_3 INV_{i,t} + b_4 TCH_{i,t} + b_5 ZM_{i,t} + b_6 ISA_{i,t} + b_7 KL_{i,t} + c_1 (KonkVxISA)_{i,t} + c_2 (KonkVxKL)_{i,t} + c_3 (ISAxKL)_{i,t} + d_1 (KonkVxISAxKL)_{i,t} + \eta_t + \varepsilon_{i,t}$$

KonkV – konkurencingumo veiksnys, atitinkamai *TP*, *INO*, *INV*, *TCH*, *ZM*.

Vertinant, kaip ĮSA lygis keičia į modelį įtrauktų konkurencingumo veiksnių poveikį produktyvumo augimui, esant skirtingam ĮSA lygiui ir skirtingai galios distancijai šalyje, rezultatai pateikti 11 priede. Statistiškai reikšminga kintamųjų sąveika nustatyta tik tarp inovacijų ir produktyvumo augimo. Tai reiškia, kad tarptautinės prekybos, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui statistiškai reikšmingai nesiskiria skirtingos galios distancijos ir skirtingo ĮSA lygio šalyse. Galios distancija ir ĮSA lygis statistiškai reikšmingai keičia tik inovacijų poveikį produktyvumui.

Iš regresijos lygties (10 modelis, 11 priedas) gautų įverčių apskaičiavus inovacijų poveikį produktyvumo augimui esant skirtingai galios distancijai ir skirtingam ĮSA lygiui šalyje, gauti rezultatai pateikiami 26 lentelėje.

26 lentelė

Inovacijų poveikis produktyvumo augimui skirtingos galios distancijos ir ĮSA lygio šalyse

Galios distancijos charakteristika	ĮSA lygis	Inovacijų poveikis produktyvumo augimui, proc. punktais
žema	žemas	-0,006
žema	aukštas	0,014
aukšta	žemas	0,005
aukšta	aukštas	0,001

Iš pateiktų rezultatų matyti, kad vertinant statiniu požiūriu, didžiausią teigiamą poveikį konkurencingumui, matuojamam per produktyvumo augimą, inovacijos daro esant žemai galios distancijai ir aukštam ĮSA lygiui. Esant šioms sąlygoms inovacijų apimčių padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą vidutiniškai padidina 0,14 proc. punktų. Neigiamas inovacijų poveikis pasireiškia esant žemai galios distancijai ir žemam ĮSA lygiui šalyje. Esant šiai situacijai inovacijų apimčių padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą vidutiniškai sumažina 0,06 proc. punktais. Priešinga situacija yra aukštos galios distancijos šalyse. Kai ĮSA lygis yra žemas, inovacijų apimčių padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą vidutiniškai padidina 0,05 proc. punktais. Kai ĮSA lygis padidėja iki aukšto, inovacijų apimčių padidėjimas 10 proc., produktyvumo augimą vidutiniškai padidina tik 0,01 proc. punktu.

Vertinant inovacijų poveikio konkurencingumui dinamiką, esant skirtingam ĮSA lygiui ir galios distancijai, galima teigti, kad didėjant ĮSA lygiui žemos galios distancijos šalyse pasireiškia teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui, o didėjant ĮSA lygiui aukštos galios distancijos šalyse, pasireiškia neigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui. Kuo didesnė galios distancija ir aukštesnis ĮSA lygis, tuo netiesioginis neigiamas poveikis produktyvumo augimui dėl jų sąveikos su inovacijomis yra didesnis. Šį teiginį, esant 99 proc. tikimybei, patvirtina statistiškai reikšminga neigiama ĮSA lygio, galios distancijos ir inovacijų kintamųjų sąveika. Tai, kad galios distancija neigiamai moderuoja ĮSA lygio poveikį šalies

konkurencingumui ir tai, kad nustatyta priklausomybė nėra atsitiktinė, patvirtina statistiškai reikšminga neigiama galios distancijos bei ĮSA lygio kintamųjų sąveika (3 modelis).

Apibendrinant galima teigti, jog palankiausia situacija vertinant inovacijų poveikį šalies konkurencingumui yra esant kuo žemesnei galios distancijai šalyje ir kuo aukštesniam ĮSA lygiui, nes didėjantis ĮSA lygis ir mažėjanti galios distancija sustiprina vienas kito netiesioginį teigiamą poveikį produktyvumo augimui. Atvirkščiai yra, kai galios distancija yra aukšta, nes didėjant ĮSA lygiui teigiamas poveikis mažėja, o tai reiškia, kad aukštos galios distancijos šalyse ĮSA lygis neigiamai veikia inovacijų poveikį šalies konkurencingumui. Kadangi kitų konkurencingumo veiksnių poveikis šalies konkurencingumui nuo ĮSA lygio ir galios distancijos pasireiškimo šalyje nepriklauso, todėl *hipotezė H3, teigianti, ĮSA lygis teigiamai veikia visų konkurencingumo veiksnių (tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų, žmogiškųjų išteklių) poveikį šalies konkurencingumui žemos galios distancijos šalyje, su 99 proc. tikimybe, nepatvirtinama.*

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo individualizmo-kolektyvizmo šalyse tyrimo rezultatai. Vertinant, kaip ĮSA lygis keičia į modelius įtrauktų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, esant skirtingam ĮSA lygiui ir skirtingam individualizmo-kolektyvizmo pasireiškimui šalyje, rezultatai pateikti 12 priede. Statistiškai reikšminga trečio lygio kintamųjų sąveika nustatyta tarp trijų konkurencingumo veiksnių, t.y. inovacijų, investicijų, žmogiškųjų išteklių ir produktyvumo augimo. Tai reiškia, kad tarptautinės prekybos ir technologijų poveikis konkurencingumui, matuojamam per produktyvumo augimą, statistiškai reikšmingai nesiskiria skirtingo individualizmo-kolektyvizmo ir skirtingo ĮSA lygio šalyse. Skirtingas individualizmo pasireiškimas ir ĮSA lygis šalyje statistiškai reikšmingai keičia tik inovacijų, investicijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį produktyvumo augimui.

Iš regresijos lygties (15, 16, 18 modeliai, 12 priedas) gautų įverčių apskaičiuavus inovacijų, investicijų bei žmogiškųjų išteklių poveikį produktyvumo augimui esant aukštam ir žemam individualizmui bei aukštam ir žemam ĮSA lygiui šalyje, gauti rezultatai pateikiami 27 lentelėje.

27 lentelė

Inovacijų, investicijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui skirtingo individualizmo ir ĮSA lygio šalyse

Individualizmo charakteristika	ĮSA lygis	Konkurencingumo veiksnių poveikis produktyvumo augimui, proc. punktais		
		Inovacijų	Investicijų	Žmogiškųjų išteklių
Žemas	žemas	0,0033	0,000	-0,008
Žemas	aukštas	0,0026	0,003	-0,018
Aukštas	žemas	-0,001	0,002	-0,038
Aukštas	aukštas	0,007	-0,004	-0,001

Iš 27 lentelėje pateiktų rezultatų matyti, kad vertinant statiniu požiūriu, didžiausią teigiamą poveikį konkurencingumui inovacijos daro esant aukštam individualizmui ir aukštam ĮSA lygiui, investicijos – esant žemam individualizmui ir aukštam ĮSA lygiui, o žmogiškųjų išteklių poveikis visais lentelėje pateiktais atvejais yra neigiamas, tačiau mažiausias neigiamas poveikis pasireiškia esant aukštam individualizmui ir aukštam ĮSA lygiui.

Vertinant inovacijų poveikio šalies konkurencingumui dinamiką esant skirtingam individualizmui ir ĮSA lygiui šalyje matyti, kad ĮSA lygio didėjimas esant žemam individualizmui neigiamai veikia inovacijų poveikį produktyvumo augimui, nors neigiamas poveikis yra minimalus. Inovacijų apimčių padidėjimas 10 proc., vidutiniškai produktyvumo augimą sumažina nuo 0,033 proc. punktų esant žemam ĮSA lygiui iki 0,026 proc. punktų esant aukštam ĮSA lygiui. Tačiau šalyse, kuriose individualizmo lygis yra 1,5 stand. nuokr. žemiau vidurkio (tokių šalių tyrimo imtyje yra tik trys: Korėja, Singapūras, Honkongas), ĮSA lygio padidėjus daugiau kaip 2 st. nuokr. aukščiau vidurkio, kitoms sąlygoms nekintant, jau pasireiškia minimalus neigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui.

ĮSA lygiui didėjant aukšto individualizmo šalyse, neigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui, pasireiškiantis esant žemam ĮSA lygiui mažėja ir perauga į teigiamą poveikį didėjant ĮSA lygiui. Kai ĮSA lygis yra aukštas, inovacijų apimčių padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą padidina vidutiniškai 0,07 proc. punktų, o ĮSA lygiui padidėjus 2 st. nuokr. aukščiau vidurkio, inovacijų apimčių padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą padidintų vidutiniškai 0,11 proc. punktų. Tai reiškia, kad kuo individualizmas šalyje yra aukštesnis ir kuo aukštesnis ĮSA lygis, tuo teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui yra didesnis ir atvirkščiai. *Rezultatai, esant 99 proc. tikimybei, leidžia teigti, jog ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų poveikį šalies konkurencingumui aukšto individualizmo šalyse.*

Vertinant investicijų poveikį šalies konkurencingumui statiniu požiūriu, investicijos didžiausią teigiamą poveikį produktyvumo augimui daro esant žemam individualizmui ir aukštam ĮSA lygiui, nes investicijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai padidėja 0,03 proc. punktais. Nepalankiausia situacija produktyvumo augimo atžvilgiu yra esant aukštam individualizmui ir aukštam ĮSA lygiui, nes investicijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas sumažėja 0,04 proc. punktais.

Vertinant investicijų poveikio šalies konkurencingumui dinamiką matyti, kad šalyse, kuriose individualizmas yra žemas, ĮSA lygio didėjimas sukelia teigiamą investicijų poveikį ir kuo ĮSA lygis yra didesnis, tuo teigiamas investicijų poveikis yra didesnis. Priešinga situacija yra šalyse, kuriose individualizmas yra aukštas, nes ĮSA didėjimas neigiamai veikia investicijų poveikį produktyvumo augimui ir teigiamas investicijų poveikis esant žemam ĮSA lygiui

perauga į neigiamą poveikį esant aukštam ĮSA lygiui. Todėl apibendrinant galima teigti, kad kuo individualizmas šalyje aukštesnis, tuo neigiamas investicijų poveikis produktyvumo augimui yra didesnis didėjant ĮSA lygiui. *Gauti rezultatai, esant 99 proc. tikimybei, leidžia teigti, kad ĮSA lygis teigiamai veikia investicijų poveikį šalies konkurencingumui žemo individualizmo šalyse.*

Vertinant statistškai žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui esant skirtingam ĮSA lygiui ir individualizmo-kolektyvizmo pasireiškimui šalyje, iš 28 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad visais atvejais žmogiškųjų išteklių poveikis yra neigiamas, nors poveikio stiprumas yra skirtingas. Kai individualizmas ir ĮSA lygis yra žemi, žmogiškųjų išteklių pritraukimui į šalį padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai sumažėja 0,08 proc. punktais. Kai žmogiškųjų išteklių pritraukimas į šalį padidėja tuo pačiu dydžiu, tik esant aukštam ĮSA lygiui, vidutinis produktyvumo augimas sumažėja daugiau, t.y. 0,18 proc. punktų. Tai rodo, kad esant žemam individualizmo lygiui arba kitaip tariant, šalyse, kuriose dominuoja kolektyvizmas, pastangos didinti ĮSA siekiant sukelti teigiamą žmogiškųjų išteklių poveikį produktyvumo augimui, yra neefektyvios ir duoda priešingą rezultatą.

Mažiausiai produktyvumo augimas dėl žmogiškųjų išteklių didėjimo sumažėja, kai šalys pasižymi aukštu individualizmu ir aukštu ĮSA lygiu. Žmogiškųjų išteklių pritraukimui į šalį padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą sumažina vidutiniškai tik 0,01 proc. punktu. Nepalankiausia situacija produktyvumo augimo atžvilgiu yra, kai individualizmas yra aukštas, o ĮSA lygis žemas. Esant šiai situacijai žmogiškųjų išteklių padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą vidutiniškai sumažina net 0,38 proc. punktais. Dar nepalankesnė situacija būtų ĮSA lygiui sumažėjus iki 2 stand. nuokr. žemiau vidurkio, nes žmogiškųjų išteklių kokybei padidėjus 10 proc., produktyvumo augimą vidutiniškai sumažintų 0,57 proc. punktais. Priešinga situacija būtų ĮSA lygiui padidėjus 2 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, nes produktyvumo augimas vidutiniškai padidėtų 0,18 proc. punktų. Šios tendencijos leidžia daryti prielaidą, kad ĮSA lygio didėjimas didėjant individualizmui yra pageidautinas siekiant, kad žmogiškųjų išteklių pritraukimas į šalį padidintų konkurencingumą matuojamą produktyvumo augimu. Šią prielaidą patvirtina statistškai reikšminga teigiama individualizmo, ĮSA lygio ir žmogiškųjų išteklių kintamųjų sąveikos įverčio reikšmė. Todėl *gauti rezultatai, esant 90 proc. tikimybei, leidžia teigti, kad ĮSA lygis teigiamai veikia žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui aukšto individualizmo šalyse.*

Apibendrinant inovacijų, investicijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui skirtingo individualizmo-kolektyvizmo ir ĮSA lygio šalyse, galima teigti, kad kuo šalyje yra aukštesnis individualizmas, tuo įmonių pastangos daugiau dėmesio skirti socialinės atsakomybės didinimui duoda didesnę teigiamą poveikį produktyvumo augimui per poveikį inovacijoms ir žmogiškiesiems ištekliams, nes ĮSA lygio didinimas teigiamai stimuliuoja kvalifikuotų

darbuotojų bei inovacijų poveikį šalies konkurencingumui. Šalyse, kuriose individualizmas yra žemas, t.y. vyrauja kolektyvizmas, ĮSA lygio didinimas netiesiogiai prisideda tik prie investicijų teigiamo poveikio šalies konkurencingumui. Gauti rezultatai vertinant netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingo individualizmo-kolektyvizmo šalyse leidžia patvirtinti hipotezę H4, teigiant, kad ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui aukšto individualizmo šalyse bei investicijų poveikį šalies konkurencingumui žemo individualizmo šalyse.

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo vyriškumo-moteriškumo šalyse tyrimo rezultatai. Vertinant, kaip ĮSA lygis keičia į modelius įtrauktų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, esant skirtingam ĮSA lygiui ir skirtingam vyriškumo-moteriškumo pasireiškimui šalyje, rezultatai pateikti 13 priede. Statistiškai reikšminga kintamųjų sąveika nustatyta tarp trijų konkurencingumo veiksnių, t.y. tarptautinės prekybos, inovacijų, žmogiškųjų išteklių ir šalies konkurencingumo, matuojamo per produktyvumo augimą. Tai reiškia, kad investicijų ir technologijų poveikis produktyvumo augimui statistiškai reikšmingai nesiskiria skirtingo vyriškumo-moteriškumo ir skirtingo ĮSA lygio šalyse. Skirtingas vyriškumo-moteriškumo pasireiškimas ir ĮSA lygis šalyje statistiškai reikšmingai veikia tik tarptautinės prekybos, inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį produktyvumo augimui.

Iš regresijos lygties (19, 20, 23 modeliai, 13 priedas) gautų įverčių apskaičiavus tarptautinės prekybos, inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį produktyvumo augimui esant aukštam ir žemam vyriškumo pasireiškimui bei aukštam ir žemam ĮSA lygiui šalyje, gauti rezultatai pateikiami 28 lentelėje.

28 lentelė

Tarptautinės prekybos, inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui skirtingo vyriškumo ir ĮSA lygio šalyse

Vyriškumo charakteristika	ĮSA lygis	Konkurencingumo veiksnių poveikis produktyvumo augimui, proc. punktais		
		Tarptautinės prekybos	Inovacijų	Žmogiškųjų išteklių
Žemas	žemas	0,005	-0,004	-0,096
Žemas	aukštas	-0,003	0,009	-0,013
Aukštas	žemas	-0,010	0,010	0,048
Aukštas	aukštas	0,002	-0,003	-0,041

28 lentelės rezultatai rodo, kad didžiausią teigiamą poveikį šalies konkurencingumui tarptautinė prekyba daro esant žemam vyriškumo ir žemam ĮSA lygiui šalyje, nes tarptautinės prekybos apimtims padidėjus 10 proc. produktyvumo augimas padidėja 0,05 proc. punktais. Kai ĮSA lygis yra aukštas, t.y. 1 stand. nuokr. aukščiau vidurkio, tarptautinės prekybos poveikis

produktyvumo augimui tampa neigiamas, nes prekybos apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas sumažėja 0,03 proc. punktais. Tai reiškia, kad esant žemam vyriškumo lygiui arba aukštam moteriškumui, ĮSA lygio didėjimas neigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį produktyvumo augimui.

Kai šalis pasižymi aukštu vyriškumu, teigiamas tarptautinės prekybos poveikis produktyvumo augimui pasireiškia esant aukštam ĮSA lygiui, nes prekybos apimtims padidėjus 10 proc. produktyvumo augimas vidutiniškai padidėja 0,02 proc. punktais. Kai ĮSA lygis yra žemas, prekybos apimčių išaugimas 10 proc., produktyvumo augimą vidutiniškai sumažina 0,1 proc. punktu. Tai rodo, kad didėjant ĮSA lygiui aukšto vyriškumo šalyse, teigiamas tarptautinės prekybos poveikis produktyvumo augimui didėja, o ĮSA lygiui didėjant žemu vyriškumu arba aukštu moteriškumu pasižyminčiose šalyse, tarptautinės prekybos poveikis yra priešingas. Remiantis šiomis aprašytais tendencijomis bei statistiškai reikšmingu teigiamu įverčiu prie vyriškumo, ĮSA lygio ir tarptautinės prekybos kintamųjų sąveikos, *esant 90 proc. tikimybei, galima teigti, kad ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui aukšto vyriškumo šalyse.*

Vertinant inovacijų poveikį šalies konkurencingumui statiniu požiūriu, žemo vyriškumo arba aukšto moteriškumo šalyse, teigiamas poveikis pasireiškia tik esant aukštam ĮSA lygiui, nes inovacijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai padidėja 0,09 proc. punktais. Kai ĮSA lygis yra žemas, tai inovacijų poveikis produktyvumo augimui yra neigiamas. Šalyse, kuriose vyriškumas yra aukštas, teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui pasireiškia tik esant žemam ĮSA lygiui, nes padidėjus inovacijų apimtims 10 proc., produktyvumas vidutiniškai padidėja 0,1 proc. punktu. Kai ĮSA lygis yra aukštas, tai inovacijų poveikis tampa neigiamu. Iš apskaičiuotų ir 28 lentelėje pateiktų reikšmių galima teigti, kad pasireiškiant žemam vyriškumui ir žemam ĮSA lygiui inovacijų poveikis produktyvumo augimui yra labai panašus kaip ir esant aukštam vyriškumui bei aukštam ĮSA lygiui. Taip pat panašūs poveikio rezultatai yra esant žemam vyriškumui ir aukštam ĮSA lygiui bei aukštam vyriškumui ir žemam ĮSA lygiui.

Vertinant inovacijų poveikio šalies konkurencingumui dinamiką, matyti, kad esant žemam vyriškumo pasireiškimui, ĮSA lygio didėjimas teigiamai veikia inovacijų poveikį produktyvumo augimui, kadangi neigiamas inovacijų poveikis didėjant ĮSA lygiui mažėja ir perauga į teigiamą poveikį. Kai vyriškumas yra aukštas, ĮSA lygiui didėjant teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui mažėja ir tampa neigiamu. Todėl ĮSA lygio didėjimas yra pageidautinas pasireiškiant žemam vyriškumui arba aukštam moteriškumui šalyje, nes inovacijų apimčių didėjimas duoda didžiausią teigiamą poveikį produktyvumo augimui. Remiantis šiomis aprašytais tendencijomis bei statistiškai reikšmingu neigiamu įverčiu prie vyriškumo, ĮSA

lygio ir inovacijų kintamųjų sąveikos, esant 99 proc. tikimybei, galima teigti, kad ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų poveikį šalies konkurencingumui žemo vyriškumo šalyse.

Vertinant statistškai, didžiausias teigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis šalies konkurencingumui, matuojamam per produktyvumo augimą, pasireiškia esant aukštam vyriškumui ir žemam ĮSA lygiui šalyje, o didžiausias neigiamas poveikis pasireiškia dominuojant moteriškumui bei žemam ĮSA lygiui šalyje. Tai rodo, kad netiesioginis ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui dėl sąveikos su žmogiškaisiais ištekliais skirtingo vyriškumo-moteriškumo šalyse yra skirtingas. Kai šalys pasižymi aukštu vyriškumu, tai didžiausias teigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis pasireiškia esant žemam ĮSA lygiui, nes žmogiškųjų išteklių pritraukimui į šalį padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas padidėja vidutiniškai net 0,48 proc. punktais, o esant aukštam ĮSA lygiui panašiu dydžiu sumažėja produktyvumo augimas. Kai šalyje yra žemas vyriškumas, kvalifikuotų žmogiškųjų išteklių pritraukimui į šalį padidėjus 10 proc., vidutinis produktyvumo augimas sumažėja 0,13 proc. punktų esant aukštam ĮSA lygiui ir net 0,96 proc. punktais esant žemam ĮSA lygiui. Todėl galima teigti, kad aukšto vyriškumo šalys, net esant žemam ĮSA lygiui patiria produktyvumo augimą dėl kvalifikuotų žmogiškųjų išteklių augimo šalyje.

Vertinant dinaminio požiūriu, galima teigti, kad šalyje pasireiškiant žemam vyriškumui, pastangos didinti ĮSA lygį yra naudingos, kadangi neigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui turi tendenciją mažėti, o ĮSA lygiui pasiekus didesnę nei aukštą ĮSA lygį, turi tendenciją peraugti į teigiamą poveikį. Žemo vyriškumo šalyse, kai ĮSA lygis yra 1 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, kvalifikuotų darbuotojų pritraukimui į šalį padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas sumažėja 0,13 proc. punktais, o ĮSA lygiui padidėjus iki 2 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, produktyvumo augimas padidėja 0,29 proc. punktais. Priešinga situacija yra aukšto vyriškumo šalyse, kuriose ĮSA lygio didinimas teigiamų rezultatų neduoda. ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo iki aukšto, o kvalifikuotų žmogiškųjų išteklių apimtims padidėjus 10 proc., teigiamas produktyvumo augimas mažėja ir tampa neigiamu. *Tokie rezultatai, esant 99 proc. tikimybei, leidžia teigti, kad ĮSA lygis lygis teigiamai veikia žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui žemo vyriškumo šalyse.*

Apibendrinant galima teigti, kad vyriškumas ir ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį produktyvumo augimui, nes ĮSA lygiui didėjant aukšto vyriškumo šalyse teigiamas tarptautinės prekybos poveikis produktyvumo augimui didėja. Kuo vyriškumas ir ĮSA lygis yra aukštesni, tuo netiesioginis teigiamas poveikis produktyvumo augimui dėl jų sąveikos su tarptautine prekyba yra didesnis. Priešingi rezultatai gauti vertinant inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui skirtingo vyriškumo šalyse. Kuo vyriškumas šalyje yra žemesnis, o ĮSA lygis yra aukštesnis, tuo netiesioginis teigiamas poveikis šalies

konkurencingumui, matuojamam per produktyvumo augimą, dėl jų sąveikos su inovacijomis ir žmogiškaisiais ištekliais yra didesnis. Gauti rezultatai, vertinant netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingo vyriškumo-moteriškumo pasireiškimo šalyse *leidžia patvirtinti hipotezę H5 teigiant, kad ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui aukšto vyriškumo šalyse ir žmogiškųjų išteklių bei inovacijų poveikį šalies konkurencingumui žemo vyriškumo šalyse.*

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo neapibrėžtumo vengimo šalyse tyrimo rezultatai. Vertinant, kaip ĮSA lygis keičia į modelius įtrauktų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, esant skirtingam ĮSA lygiui ir skirtingam neapibrėžtumo vengimui šalyje, rezultatai pateikti 14 priede. Statistiškai reikšminga kintamųjų sąveika nustatyta tarp visų penkių šiame darbe analizuojamų konkurencingumo veiksnių. Tai reiškia, kad tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui statistiškai reikšmingai priklauso nuo neapibrėžtumo vengimo ir ĮSA lygio šalyse.

Iš regresijos lygties (24–28 modeliai, 14 priedas) gautų įverčių apskaičiavus visų konkurencingumo veiksnių poveikį esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui ir skirtingam ĮSA lygiui šalyje, gauti rezultatai pateikiami 29 lentelėje.

29 lentelė

Tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui skirtingo neapibrėžtumo vengimo ir ĮSA lygio šalyse

Neapibrėžtumo vengimo charakteristika	ĮSA lygis	Konkurencingumo veiksnių poveikis produktyvumo augimui, proc. punktais				
		Tarptautinės prekybos	Inovacijų	Investicijų	Technologijų	Žmogiškųjų išteklių
Žemas	žemas	0,021	0,007	0,009	0,337	0,153
Žemas	aukštas	-0,007	-0,009	0,001	-0,096	-0,096
Aukštas	žemas	-0,007	0,005	0,000	-0,048	-0,042
Aukštas	aukštas	-0,002	0,003	-0,003	0,001	-0,034

Vertinant statiniu požiūriu, 29 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad didžiausias teigiamas visų penkių konkurencingumo veiksnių poveikis šalies konkurencingumui pasireiškia esant žemam neapibrėžtumo vengimui ir žemam ĮSA lygiui. Visais kitais atvejais teigiamas konkurencingumo veiksnių poveikis šalies konkurencingumui yra mažesnis arba net neigiamas.

Teigiamą poveikį šalies konkurencingumui tarptautinė prekyba daro tik esant žemam neapibrėžtumo vengimui ir žemam ĮSA lygiui šalyje, nes tarptautinės prekybos apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas padidėja 0,21 proc. punktu. Visais kitais pavaizduotais atvejais tarptautinės prekybos poveikis yra neigiamas. Tiek esant žemam

neapibrėžtumo vengimui, bet aukštam ĮSA lygiui, tiek esant aukštam neapibrėžtumo vengimui, bet žemam ĮSA lygiui, tarptautinės prekybos poveikio stiprumas yra vienodas.

Vertinant, kaip tarptautinė prekyba veikia šalies konkurencingumą keičiantis ĮSA lygiui esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui, matyti, kad esant žemam neapibrėžtumo vengimui, teigiamas tarptautinės prekybos poveikis produktyvumo augimui mažėja didėjant ĮSA lygiui ir yra neigiamas, kai ĮSA pasiekia aukštą lygį. Kai šalis pasižymi aukštu neapibrėžtumo vengimu, mažesnis neigiamas tarptautinės prekybos poveikis yra esant aukštam ĮSA lygiui, nes tarptautinei prekybai padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas sumažėja tik 0,02 proc. punktais. ĮSA lygiui mažėjant, neigiamas tarptautinės prekybos poveikis didėja ir pasiekus žemą ĮSA lygį, produktyvumo augimą sumažina 0,07 proc. punktais ir tai yra daugiau nei esant aukštam ĮSA lygiui. Tai reiškia, kad šalys, kuriose neapibrėžtumo vengimas yra žemas, tarptautinė prekyba prisideda prie produktyvumo augimo ir esant žemam ĮSA lygiui, o ĮSA lygiui didėjant teigiamas poveikis mažėja. Tačiau kuo aukštesnis neapibrėžtumo vengimas šalyje (šalių, turinčių didesnę nei 1 st. nuokr. aukščiau vidurkio yra keturios: Belgija, Rusija, Lenkija, Japonija), tuo didinant ĮSA lygį šalyje, aukštųjų technologijų produktų eksporto apimčių didėjimas darys mažesnę neigiamą poveikį produktyvumo augimui ir peraus į teigiamą poveikį. ĮSA lygiui padidėjus 2 st. nuokr. aukščiau vidurkio, kai neapibrėžtumo vengimas yra aukštas, produktyvumo augimas dėl tarptautinės prekybos poveikio padidėtų 0,01 proc. punktu, o ĮSA lygiui padidėjus 3 st. nuokr. aukščiau vidurkio, produktyvumo augimas padidėtų 0,04 proc. punktais. *Tai leidžia daryti išvadą, kad, esant 99 proc. tikimybei, ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse.*

Teigiamas inovacijų poveikis šalies konkurencingumui, kai šalyje yra žemas neapibrėžtumo vengimas, pasireiškia tik esant žemam ĮSA lygiui, nes inovacijų lygiui padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas padidėja 0,07 proc. punktais. Kai neapibrėžtumo vengimas šalyje yra aukštas, teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui pasireiškia tiek esant aukštam, tiek žemam ĮSA lygiui: inovacijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas pirmuoju atveju padidėja 0,05 proc. punktais, o antruoju atveju kiek mažiau, t.y. 0,03 proc. punktais.

Vertinant, kaip inovacijų poveikis keičiasi keičiantis neapibrėžtumo vengimui ir ĮSA lygiui, matyti, kad esant žemam neapibrėžtumo vengimui šalyje, ĮSA lygiui kylant nuo žemo iki aukšto, teigiamas inovacijų poveikis mažėja ir tampa neigiamu pasiekus aukštą ĮSA lygį. Kai šalyje neapibrėžtumo vengimas yra aukštas, tai inovacijų poveikis produktyvumo augimui išlieka teigiamas didėjant ĮSA lygiui nuo žemo iki aukšto, tačiau teigiamo poveikio stiprumas mažėja. Tai reiškia, kad nepriklausomai nuo neapibrėžtumo vengimo lygio, didėjant ĮSA lygiui šalyje, teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui mažėja, tačiau šis mažėjimas yra greitesnis žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse ir esant aukštam ĮSA lygiui perauga į neigiamą,

o aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse poveikio mažėjimas nėra toks staigus, todėl esant aukštam ĮSA lygiui, išlieka teigiamas. Šalyse, kuriose neapibrėžtumo vengimas yra 1,5 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio (tokioms šalims galima priskirti tik Belgiją ir Rusiją), ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo iki aukšto, inovacijų poveikis produktyvumo augimui nesumažintų, bet jau padidintų nuo 0,04 proc. punktų esant žemam ĮSA lygiui iki 0,06 proc. punktų esant aukštam ĮSA lygiui. *Tokie tyrimo rezultatai, esant 90 proc. tikimybei, leidžia teigti, kad ĮSA lygio didėjimas teigiamai veikia inovacijų poveikį šalies konkurencingumui tik esant aukštam neapibrėžtumo vengimui šalyje.*

Teigiamas investicijų poveikis šalies konkurencingumui, kai šalyje yra žemas neapibrėžtumo vengimas, pasireiškia tiek esant žemam, tiek ir aukštam ĮSA lygiui, tačiau didesnis teigiamas poveikis yra esant žemam ĮSA lygiui. ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo iki aukšto, teigiamas investicijų poveikis šalies konkurencingumui, matuojamam per produktyvumo augimą, investicijų apimtims padidėjus 10 proc., sumažėja nuo 0,09 proc. punktų iki 0,01 proc. punkto. Kai neapibrėžtumo vengimas šalyje yra aukštas, tai esant aukštam ĮSA lygiui pasireiškia neigiamas investicijų poveikis produktyvumo augimui, nes investicijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas sumažėja 0,03 proc. punktais. Kai neapibrėžtumo vengimas yra aukštas, o ĮSA lygis žemas, investicijų didėjimas produktyvumo augimo nei padidina, nei sumažina.

Vertinant investicijų poveikio šalies konkurencingumui dinamiką esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui ir ĮSA lygiui, matyti, kad nepriklausomai nuo neapibrėžtumo vengimo, didėjant ĮSA lygiui, teigiamas investicijų poveikis produktyvumo augimui mažėja ir tampa neigiamu pasiekus aukštą ĮSA lygį, kai neapibrėžtumas taip pat padidėja iki aukšto. Tačiau šalyse, kuriose neapibrėžtumo vengimas yra žemas, ĮSA lygiui didėjant investicijų teigiamas poveikis produktyvumo augimui mažėja greičiau nei esant aukštam neapibrėžtumo vengimui, nors ir išlieka teigiamas pasiekus aukštą ĮSA lygį. Šalyse, kuriose neapibrėžtumo vengimas yra 1,5 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, mažėjimas būtų minimalus, t.y. 0,01 proc. punktu, o ĮSA lygiui padidėjus 2 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, produktyvumo augimas padidėtų 0,07 proc. punktais. *Todėl, esant 90 proc. tikimybei, galima teigti, kad ĮSA lygio didėjimas teigiamai veikia investicijų poveikį šalies konkurencingumui aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse.*

Statiniu požiūriu žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse iš visų analizuojamų konkurencingumo veiksnių labiausiai vidutinį produktyvumo augimą padidina technologijų apimčių didėjimas esant žemam ĮSA lygiui. Technologijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai padidėja net 3,37 proc. punkto. Kai neapibrėžtumo vengimas yra aukštas, tai esant žemam ĮSA lygiui, technologijų apimtims padidėjus 10 proc.,

produktyvumo augimas vidutiniškai sumažėja 0,48 proc. punktais. Kai neapibrėžtumo vengimas yra žemas, o ĮSA lygis aukštas, tai technologijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai sumažėja 0,96 proc. punktais, o esant aukštam neapibrėžtumo vengimui, produktyvumo augimas jau vidutiniškai padidėja 0,01 proc. punktu.

Vertinant technologijų poveikio šalies konkurencingumui dinamiką esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui ir ĮSA lygiui matyti, kad žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse ĮSA lygio didėjimas netiesiogiai sukelia neigiamą technologijų poveikį šalies konkurencingumui. Kuo neapibrėžtumo vengimas šalyje yra žemesnis, tuo neigiamas ĮSA lygio poveikis yra didesnis. Atvirkščias poveikis yra aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse. Kuo neapibrėžtumo vengimas šalyje yra aukštesnis, tuo ĮSA lygio didėjimas yra naudingesnis, nes netiesiogiai skatina šalies konkurencingumo augimą, darydamas teigiamą įtaką ryšiui tarp technologijų ir produktyvumo augimo. Kai neapibrėžtumo vengimas šalyje yra aukštas, ĮSA lygiui padidėjus nuo 1 stand. nuokr. aukščiau vidurkio iki 2 stand. nuokr. aukščiau vidurkio, technologijų apimčių padidėjimas 10 proc. produktyvumo augimą vidutiniškai padidina nuo 0,01 proc. punkto iki 0,25 proc. punktų. ĮSA lygiui išaugus 3 st. nuokr. aukščiau vidurkio, produktyvumo augimą padidina iki 0,49 proc. punktų. *Tai leidžia daryti išvadą, kad ĮSA lygis teigiamai veikia technologijų poveikį šalies konkurencingumui aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse.*

Analogiška situacija yra analizuojant žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui. Teigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui pasireiškia tik esant žemam ĮSA lygiui, nors poveikis nėra toks didelis kaip technologijų. Kvalifikuotų žmogiškųjų išteklių pritraukimui į šalį padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas padidėja net 1,53 proc. punktais. Didžiausias neigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis pasireiškia esant žemam neapibrėžtumo vengimui ir aukštam ĮSA lygiui, nes žmogiškųjų išteklių pritraukimui į šalį padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai sumažėja beveik 1 proc. punktu.

Vertinant žmogiškųjų išteklių poveikio šalies konkurencingumui dinamiką esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui ir ĮSA lygiui matyti, kad netiesioginis neigiamas ĮSA lygio poveikis keičiant žmogiškųjų išteklių poveikį produktyvumo augimui pasireiškia žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse, nes didėjant ĮSA lygiui, iš pradžių teigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis mažėja, o vėliau perauga į neigiamą. Tačiau kuo neapibrėžtumo vengimas yra aukštesnis, tuo neigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis šalies konkurencingumui, matuojamam per produktyvumo augimą, yra mažesnis esant aukštam ĮSA lygiui. ĮSA lygiui didėjant aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse, neigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis mažėja ir gali peraugti į teigiamą poveikį. Šalyse, kuriose neapibrėžtumo vengimas yra 1,5 stand. nuokr. aukštesnis už šalių imties vidurkį, ĮSA lygiui pasiekus 2 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, pasireiškia teigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis šalies konkurencingumui: kvalifikuotų

darbuotojų pritraukimui į šalį padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai išauga 0,18 proc. punktu. Vadinasi, kuo šalis pasižymi aukštesniu neapibrėžtumo vengimu, tuo socialinės atsakomybės klausimams turėtų būti skiriama daugiau dėmesio ir netiesioginį teigiamą ĮSA lygio poveikį išnaudoti didinant šalies konkurencingumą. *Tokie rezultatai, esant 99 proc. tikimybei, leidžia teigti, kad ĮSA lygis teigiamai veikia žmogiškųjų išteklių poveikį aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse.*

Apibendrinant tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui esant skirtingam neapibrėžtumo vengimui ir ĮSA lygiui, galima teigti, kad kuo žemesnis šalyje neapibrėžtumo vengimas, tuo įmonės gali mažiau dėmesio skirti socialinei atsakomybei, nes ir esant žemam ĮSA lygiui visų analizuojamų konkurencingumo veiksnių poveikis produktyvumo augimui yra teigiamas. Tačiau, kuo neapibrėžtumo vengimas šalyje yra didesnis, tuo daugiau dėmesio įmonės turi skirti socialinei atsakomybei, kad aukštųjų technologijų eksporto, inovacijų, investicijų, technologijų apimčių didėjimas bei kvalifikuotų darbuotojų šalies įmonėse didėjimas prisidėtų prie produktyvumo augimo. Todėl būtų galima teigti, kad netiesioginis ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui dėl ĮSA lygio sąveikos su visais penkiais konkurencingumo veiksniais yra skatinantis esant aukštam neapibrėžtumo vengimui šalyje. Tai patvirtina statistiškai reikšmingi įverčiai prie kintamųjų sąveikos ir teigiamos reikšmės. Tokie tyrimo rezultatai neleidžia teigti, *kad ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse, todėl hipotezė H6 nepatvirtinama.*

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingos ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos šalyse tyrimo rezultatai. Vertinant, kaip ĮSA lygis keičia konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, esant skirtingam ĮSA lygiui ir skirtingai šalies ilgalaikės-trumpalaikės orientacijai, rezultatai pateikti 15 priede. Statistiškai reikšminga kintamųjų sąveika nustatyta tarp tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų ir produktyvumo augimo. Tai reiškia, kad technologijų ir žmogiškųjų išteklių poveikis produktyvumo augimui statistiškai reikšmingai nesiskiria skirtingos šalies ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos ir ĮSA lygio šalyse. Tačiau ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos ir ĮSA lygio skirtumai šalyse statistiškai reikšmingai veikia tarptautinės prekybos, inovacijų bei technologijų poveikį šalies konkurencingumui.

Iš regresijos lygties (29, 30, 31 modeliai, 15 priedas) gautų įverčių apskaičiavus tarptautinės prekybos, inovacijų ir technologijų poveikį esant ilgalaikės ir trumpalaikės šalies orientacijai ir skirtingam ĮSA lygiui šalyje, gauti rezultatai pateikiami 30 lentelėje.

30 lentelė

Tarptautinės prekybos, inovacijų ir investicijų poveikis produktyvumo augimui skirtingos ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos ir ĮSA lygio šalyse

Ilgalaikės orientacijos charakteristika	ĮSA lygis	Konkurencingumo veiksnių poveikis produktyvumo augimui, proc. punktais		
		Tarptautinės prekybos	Inovacijų	Investicijų
Žema	žemas	-0,011	0,006	-0,005
Žema	aukštas	-0,002	-0,001	0,014
Aukšta	žemas	0,004	0,000	0,002
Aukšta	aukštas	0,002	0,003	0,000

Vertinant statistškai, iš 30 lentelėje pateiktų rezultatų matyti, kad didžiausias teigiamas tarptautinės prekybos poveikis šalies konkurencingumui, matuojamam per produktyvumo augimą, pasireiškia esant aukštai ilgalaikiai orientacijai ir žemam ĮSA lygiui, nes tarptautinės prekybos apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas padidėja 0,04 proc. punktais. Didžiausias neigiamas poveikis pasireiškia esant žemai ilgalaikiai orientacijai ir žemam ĮSA lygiui, nes tarptautinės prekybos apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai sumažėja 0,11 proc. punktų. Kai šalis yra orientuota į trumpalaikius tikslus, tiek esant žemam, tiek aukštam ĮSA lygiui tarptautinės prekybos poveikis produktyvumo augimui yra neigiamas.

Vertinant, kaip tarptautinės prekybos poveikis šalies konkurencingumui skiriasi keičiantis ĮSA lygiui, matyti, kad ĮSA lygiui padidėjus nuo žemo iki aukšto, esant trumpalaikiai orientacijai, neigiamas tarptautinės prekybos poveikis produktyvumo augimui mažėja. Prekybos apimtims padidėjus 10 proc., pirmuoju atveju produktyvumo augimas vidutiniškai sumažėja 0,11 proc. punktų, o antruoju atveju – tik 0,02 proc. punktais. ĮSA lygiui padidėjus 2 stand. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, tarptautinės prekybos apimčių padidėjimas 10 proc., produktyvumo augimą vidutiniškai padidintų 0,03 proc. punktais, o išaugus 3 stand. nuokr. aukščiau vidurkio, produktyvumo augimą padidintų 0,08 proc. punktais. Kai šalyje vyrauja ilgalaikė orientacija, tai ĮSA lygiui didėjant nuo žemo iki aukšto, teigiamas tarptautinės prekybos poveikis produktyvumo augimui mažėja, tačiau išlieka teigiamas. Tokie rezultatai, esant 90 proc. tikimybei, leidžia teigti, kad ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui žemos ilgalaikės orientacijos šalyse.

Vertinant statistškai, didžiausias teigiamas inovacijų poveikis šalies konkurencingumui, kai šalyje yra žema ilgalaikė orientacija, pasireiškia esant žemam ĮSA lygiui, nes inovacijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas padidėja 0,06 proc. punktais. Didžiausias teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse yra, kai ĮSA lygis yra aukštas, nes inovacijų apimtims padidėjus 10 proc., vidutinis produktyvumo

augimas padidėja 0,03 proc. punktais. Kai ĮSA lygis yra žemas, inovacijų apimčių didėjimas nedaro poveikio produktyvumo augimui.

Vertinant inovacijų poveikio šalies konkurencingumui dinamiką, galima pastebėti, kad esant žemai ilgalaikiai orientacijai, didėjant ĮSA lygiui, teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui mažėja ir tampa neigiamu, kai ĮSA lygis yra aukštas. Tai leidžia teigti, kad ĮSA lygis neigiamai veikia inovacijų poveikį produktyvumo augimui trumpalaikės orientacijos šalyse. Priešinga situacija yra esant aukštai ilgalaikiai orientacijai šalyje. ĮSA lygiui didėjant nuo žemo iki aukšto, pasireiškia teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui. ĮSA lygiui padidėjus daugiau nei 1 st. nuokr. aukščiau šalių imties vidurkio, teigiamas inovacijų poveikis dar labiau padidėtų. *Tai leidžia teigti, kad esant 99 proc. tikimybei, ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų poveikį šalies konkurencingumui aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse.*

Vertinant investicijų poveikį šalies konkurencingumui statiškai, palankiausia situacija produktyvumo augimo atžvilgiu yra esant trumpalaikiai orientacijai ir aukštam ĮSA lygiui, nes teigiamas investicijų poveikis produktyvumo augimui yra didžiausias ir nepalankiausia situacija yra sumažėjus ĮSA lygiui iki žemo, nes investicijų apimtims padidėjus 10 proc., produktyvumo augimas vidutiniškai sumažėtų 0,05 proc. punktais. Kai šalyje vyrauja ilgalaikė orientacija, tai esant žemam ĮSA lygiui pasireiškia minimalus teigiamas technologijų poveikis produktyvumo augimui, o kai ĮSA lygis yra aukštas, technologijų apimčių padidėjimas produktyvumo augimo augimo nei padidina nei sumažina, t.y. poveikis nepasireiškia.

Vertinant investicijų poveikio dinamiką skirtingo ĮSA lygio ir ilgalaikės-trumpalaikės šalies orientacijos sąlygomis, matyti, kad ĮSA lygio didėjimas, kai šalis yra orientuota į trumpalaikius tikslus, padeda sumažinti neigiamą investicijų poveikį produktyvumo augimui ir peraugti į teigiamą poveikį. Kai šalis yra orientuota į ilgalaikius tikslus, tai didėjant ĮSA lygiui teigiamas investicijų poveikis produktyvumo augimui mažėja ir visiškai nedaro poveikio, kai ĮSA pasiekia aukštą lygį. ĮSA lygiui didėjant toliau, jau pasireikštų neigiamas investicijų poveikis produktyvumo augimui. Tai reiškia, kad esant žemai ilgalaikiai orientacijai svarbu užtikrinti aukštą socialinės atsakomybės lygį, siekiant didesnio teigiamo investicijų poveikio produktyvumo augimui, o esant aukštai ilgalaikiai orientacijai didinti socialinės atsakomybės lygį produktyvumo augimo atžvilgiu dėl galimo neigiamo investicijų poveikio, nėra tikslinga. Ilgalaikė orientacija yra orientuota į ateities lūkesčius, atsisakant greitos naudos, todėl tiek piliečių, tiek įmonių, tiek šalių vyriausybių elgsena savaime yra atsakingesnė. Todėl tikėtina, kad šalyse, orientuotose į ilgalaikius tikslus, socialinės atsakomybės didinimas susijęs su didesniais papildomais kaštais nei į trumpalaikius tikslus orientuotose šalyse. Atskleistas teigiamas šios kultūrinės aplinkos ryšys su aplinkosauginiais klausimais, kelia papildomus reikalavimus, ypatingai pritraukiamoms TUI ir mažina jų grąžą trumpuoju laikotarpiu.

Apibendrinant netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui šioje kultūrinėje aplinkoje, būtų galima teigti, kad kuo šalis labiau orientuota į ilgalaikius tikslus, tuo mažiau dėmesio gali skirti socialinei atsakomybei pritraukiant užsienio investicijas į šalį ir eksportuojant aukštųjų technologijų produkciją. Tačiau siekiant, kad inovacijos darytų teigiamą poveikį produktyvumo augimui, ĮSA lygio didėjimas yra labai svarbus. Todėl būtų galima teigti, kad netiesioginis ĮSA lygio poveikis produktyvumo augimui dėl ĮSA lygio sąveikos su tarptautine prekyba ir investicijomis yra skatinantis tik žemos ilgalaikės orientacijos šalyse, o inovacijoms skatinantis poveikis pasireiškia tik aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse. *Hipotezė H7, teigianti, kad ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse nepatvirtinama*, nes, nustačius statistiškai reikšmingą teigiamą inovacijų poveikį šalies konkurencingumui dėl ĮSA lygio didėjimo aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse, nenustatyti statistiškai reikšmingi žmogiškųjų išteklių poveikio šalies konkurencingumui skirtumai į trumpalaikius ir ilgalaikius tikslus orientuotose šalyse.

Sudarant ekonometrinį modelį buvo iškeltos septynios hipotezės, kurios buvo patikrintos atliekant empirinį tyrimą. Atlikto tyrimo rezultatai ir padarytos išvados apibendrinamos 31 lentelėje.

31 lentelė

Empirinio tyrimo hipotezės ir jų tikrinimo rezultatai

<i>Tyrimo hipotezės</i>	<i>Patvirtinta/ nepatvirtinta</i>
H1: ĮSA lygis teigiamai veikia šalies konkurencingumą	patvirtinta
H2: ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui priklauso nuo kultūrinės aplinkos charakteristikų	patvirtinta
<i>H2a: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant galios distancijos pasireiškimui šalyje</i>	<i>patvirtinta</i>
<i>H2b: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant neapibrėžtumo vengimo pasireiškimui šalyje</i>	<i>patvirtinta</i>
<i>H2c: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant ilgalaikės orientacijos pasireiškimui šalyje</i>	<i>patvirtinta</i>
<i>H2d: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja didėjant individualizmo pasireiškimui šalyje</i>	<i>nepatvirtinta</i>
<i>H2e: Teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant vyriškumo pasireiškimui šalyje</i>	<i>nepatvirtinta</i>
H3: ĮSA lygis teigiamai veikia visų konkurencingumo veiksnių (tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų, žmogiškųjų išteklių) poveikį šalies konkurencingumui žemos galios distancijos šalyse.	nepatvirtinta
H4: ĮSA lygis teigiamai veikia žmogiškųjų išteklių ir inovacijų poveikį šalies konkurencingumui aukšto individualizmo šalyse bei investicijų poveikį šalies konkurencingumui žemo individualizmo šalyse.	patvirtinta
H5: ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui aukšto vyriškumo šalyse ir žmogiškųjų išteklių bei inovacijų poveikį šalies konkurencingumui žemo vyriškumo šalyse.	patvirtinta
H6: ĮSA lygis teigiamai veikia visų konkurencingumo veiksnių (tarptautinės prekybos, inovacijų, investicijų, technologijų, žmogiškųjų išteklių) poveikį šalies konkurencingumui žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse.	nepatvirtinta
H7: ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse.	nepatvirtinta

Apibendrinant netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad poveikio stiprumas šalies konkurencingumui dėl įtakos ryšiui tarp konkurencingumo veiksnių, tokių kaip tarptautinė prekyba, inovacijos, investicijos, technologijos ir žmogiškieji ištekliai, reikšmingai skiriasi dėl šalyje dominuojančių skirtingų kultūrinės aplinkos charakteristikų. Gauti rezultatai rodo, kad dėl skirtingos galios distancijos pasireiškimo statistiškai reikšmingai keičiasi tik inovacijų poveikis šalies konkurencingumui didėjant ĮSA lygiui. Individualizmo, vyriškumo bei ilgalaikės orientacijos pasireiškimas keičia trijų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui. Neapibrėžtumo vengimo pasireiškimas keičia visų penkių konkurencingumo veiksnių poveikį.

Tyrimo rezultatai rodo, kad vienintelio konkurencingumo veiksnio, t.y. inovacijų poveikis šalies konkurencingumui didėjant ĮSA lygiui yra veikiamas visų kultūrinės aplinkos charakteristikų. Taip pat pastebėta, kad vienintelė neapibrėžtumo vengimo charakteristika, didėjant ĮSA lygiui, visų konkurencingumo veiksnių poveikį veikia ta pačia kryptimi. Kitos analizuotos charakteristikos tokia savybe nepasižymi. Todėl tikslinga, atliekant konkurencingumo vertinimus ir siekiant kuo didesnio teigiamo konkurencingumo veiksnių poveikio šalies konkurencingumui, atsižvelgti į kultūrinę aplinką, kurioje įmonės veikia ir joje dominuojančias kultūrinės aplinkos charakteristikas, ĮSA pagalba būtų galima formuoti palankią aplinką konkurencingumo augimui.

3.4 Empirinio tyrimo rezultatų vertinimas ir tolesnės tyrimų kryptys

Remiantis teorinėje disertacijos dalyje atskleistomis sąsajomis tarp įmonių socialinės atsakomybės, šalies konkurencingumo ir kultūrinės aplinkos reiškinių, sudarytas ekonometrinis modelis leido įvertinti tiesioginį ir netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje. Kultūrinės aplinkos skirtumai identifikuoti naudojant G.Hofstede sukurtą metodiką ir apskaičiuotus kultūrinių charakteristikų indeksus. Modelis pritaikytas naudojant 27 pasaulio šalių duomenis, o tyrimas apima 2007–2014 m. laikotarpį. Tyrimas atliktas naudojant vienerius metus pavėlintus nepriklausomus kintamuosius.

Tiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui bendroje šalių imtyje tyrimo rezultatų vertinimas. Vertinant tiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, nustatytas teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui bendroje šalių imtyje ir tai patvirtina kitų tyrėjų, atlikusių panašius tyrimus makro lygiu (Boulouta, Pitelis, 2014; Santis, 2011) rezultatus bei mikro lygiu (Marin ir kt., 2012; McWilliams, Siegel, 2000) ar sektorių lygiu (Leiter ir kt., 2011; Su, Stuebs, 2013) rezultatus, atkreipiant dėmesį, kad konkurencingumas visais atvejais vertintas skirtingais rodikliais.

Teorinėje disertacijos dalyje išskyrus esminius konkurencingumą šalies mastu lemiančius veiksnius ir įtraukus juos į modelį, nustatytas statistiškai reikšmingas teigiamas inovacijų, investicijų ir technologijų poveikis šalies konkurencingumui, tačiau nustatytas statistiškai reikšmingas neigiamas žmogiškųjų išteklių poveikis ir statistiškai nereikšmingas tarptautinės prekybos poveikis šalies konkurencingumui.

Remiantis J.J.Lim ir J.Adams-Kane (2008) tyrimu, žmogiškasis kapitalas teigiamai veikia pajamų lygį, matuojamą BVP tenkančiu vienam gyventojui. H.Santos-Rodriguez ir kt. (2009) taip pat pripažįsta, kad žmogiškieji išteklių dėl geresnio švietimo sukaupe daugiau žinių, yra teigiamai susiję su įmonės veiklos rezultatais, tame tarpe ir su produktyvumu. Tačiau, anot Y.Gorodnichenko ir kt. (2010), gerus įgūdžius turinčių, patyrusių darbuotojų įmonėje didelė dalis dar nereiškia, kad bus kuriami nauji produktai, vystomos naujos technologijos, diegiamos inovacijos ir kuriama didesnė pridėtinė vertė. Autorių nuomone, žymiai svarbiau yra darbuotojų išsilavinimo lygis. Tačiau L.Pritchett (2001) tyrimo rezultatai atskleidė neigiamą žmogiškojo kapitalo, vertinto per mokymosi aprėptį, poveikį produktyvumo augimui. G.Umut (2010) tyrimas parodė, kad esant vienerių metų lagui vidurinį išsilavinimą turinčių gyventojų skaičius bei išlaidos švietimui neigiamai veikia ekonomikos augimą ir tik esant dvejų metų lagui pasireiškia teigiamas išlaidų poveikis švietimui. Dviprasmiškus rezultatus, atsižvelgiant į tai, kaip vertinami žmogiškieji išteklių, atskleidė A.A. Ada ir H. Acaroglu (2014). Tikėtina, kad ne iš karto pasireiškia teigiamas žmogiškojo kapitalo poveikis produktyvumui, todėl tikslinga jo poveikį vertinti esant ilgesniam laiko lagui. K.Sylwester (2000) pritaria, kad žmogiškojo kapitalo poveikis ekonomikai pasireiškia tik po tam tikro laiko lago, todėl priežastiniam ryšiui nustatyti laiko atotrūkis yra būtinas.

Vertinant statistiškai nereikšmingą tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui, vertėtų atsižvelgti į H.Bloch ir S.H.K.Tang (2004) pastebėjimus, kad tarptautinės prekybos poveikis ekonomikos augimui pasireiškia ilguoju laikotarpiu. Šiame tyrime nevertinama, koks sektorius – pramonės ar paslaugų – dominuoja šalyse. Paslaugų sektoriai linkę eksportuoti mažiau, todėl gali eliminuoti pramonės sektorių sukeltą poveikį šalies konkurencingumui. Kadangi tyrime naudojamas autoregresinis modelis, todėl į modelį įtrauktas laike pavėlintas priklausomas kintamasis taip pat gali sušvelninti kitų nepriklausomų kintamųjų poveikį.

Apibendrinant ĮSA lygio ir kitų į modelį įtrauktų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, galima teigti, kad visų kintamųjų nustatyti poveikiai nėra netikėti ir neprieštarauja tyrimo logikai, todėl modelis yra tinkamas naudoti jį kaip bazinį modelį, pritaikant jį ĮSA lygio poveikio skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimui.

Tiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatų vertinimas. Vertinant tiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies

konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje rezultatus, nustatyti statistiškai reikšmingi ĮSA lygio poveikio skirtumai trijose iš penkių analizuotų kultūrinių aplinkų, suklasifikuotų pagal G.Hofstede metodiką. Kaip ir tikėtasi, galios distancija neigiamai veikia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Remiantis ĮSA vertinimo metodikomis bei moksliniais darbais, ĮSA yra teigiamai susijusi su visų žmogaus teisių užtikrinimu, ryšių su darbuotojais gerinimu, motyvacijos siekti bendrų įmonės tikslų stiprinimu, pagarbos visoms suinteresuotoms grupėms augimu, bendruomeninių vertybių puoselėjimu. Tačiau remiantis G.Hofstede, galios distancija šalyje parodo, koku lygiu visuomenėje ar organizacijoje toleruojamas netolygus valdžios pasiskirstymas, socialinė nelygybė, diskriminacija, autokratiškas sprendimų priėmimas, vadovo, kaip vienvaldžio lyderio pripažinimas. Kai įmonių socialinė atsakomybė formuojasi aplinkoje, kuri pripažįsta ir toleruoja skirtingas vertybes nei atspindi ĮSA, tikėtina, kad šių reiškinių tarpusavio sąveika nėra skatinanti, todėl neigiama galios distancijos įtaka ĮSA daromam poveikiui, yra logiškai paaiškinama. Kita vertus, statistinė duomenų analizė atskleidė, kad analizuojamoje tyrimo imtyje šalių, pasižyminčių aukšta galios distancija, ĮSA lygis yra žemesnis nei šalių, pasižyminčių žema galios distancija. Tai taip pat paaiškina gautą rezultatą.

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad neapibrėžtumo vengimas taip pat neigiamai veikia ĮSA lygio poveikį. Toks rezultatas yra mažiau tikėtinas, nors gali būti konceptualiai paaiškinamas. Neapibrėžtumo vengimas parodo, koku laipsniu darbuotojai toleruoja neapibrėžtas, neįprastas, nekasdienes, neaiškias situacijas. Kuo šalyje pasireiškia aukštesnis neapibrėžtumo vengimas, tuo daugiau naudojama formalių taisyklių, standartų, kodeksų, apibrėžiančių visas galimas situacijas, padėtis ir atitinkamą elgseną. Visa tai reikalauja papildomų žmogiškųjų išteklių, kvalifikacijos ir laiko sąnaudų. Todėl tikėtina, kad toks visų situacijų „formalizavimas“ neigiamai veikia veiklos rezultatus. Tačiau siejant šią kultūrinę aplinką su ĮSA, galima manyti, kad kuo aukštesnis neapibrėžtumo vengimas, tuo mažiau galimybių pažeisti žmogaus (darbuotojų) teises, orumą, nes santykinai daug dėmesio skiriama kontrolės institucijų veiklai. Siejant šią kultūrinę aplinką su konkurencingumu, remiantis M. Porter ir Kramer (2006), galima teigti, kad specifinių, o ne bendrų, kaip būdinga esant aukštam neapibrėžtumo vengimui, klausimų sprendimas formuoja konkurencinius pranašumus ir užtikrina ilgalaikį pranašumą. Kita vertus, taisyklėmis nubrėžtos aiškios ribos tarp galimos ir negalimos elgsenos taip pat riboja tiek žmogaus pasirinkimo laisvę, tiek ir jo galimybes ieškoti naujų, neįprastų, neretai lemiamų sprendimų, galinčių suteikti ilgalaikių konkurencinių pranašumų. Statistinė duomenų analizė taip pat parodė, kad aukštą neapibrėžtumo vengimą turinčios šalys pasižymi žemesniu ĮSA lygiu ir žemesniu produktyvumu nei žemo neapibrėžtumo vengimo šalys, todėl rezultatai, kaip ir aukštos galios distancijos kultūrinės aplinkos atveju, yra logiški.

Ilgalaikė šalies orientacija neigiamai veikia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Pirmiausiai, ši kultūrinė charakteristika yra orientuota į ateities perspektyvas, be baimės priimti visus iššūkius dėl galimų ateities rezultatų ir skatina taupumą, ištvermę, atkaklumą. Tuo tarpu į trumpalaikius tikslus orientuotos šalys remiasi tradicijomis, glaudžiomis sąsajomis su praeitimi ir vengia kardinalių iššūkių. Dėl išvardintų požymių ilgalaikės orientacijos įtaką ekonominiams-socialiniams reiškiniams tikslinga vertinti esant kuo ilgesniam laiko lagui. Šalys, pasižyminčios ilgalaikė orientacija, analizuojamoje šalių imtyje yra pasiekusios vidutiniškai 3,5 tūkst. JAV dolerių didesnę produktyvumą nei trumpalaikės orientacijos šalys, nors vidutinis ĮSA lygis abiejose šalių grupėse yra panašaus lygio. Šiuo atveju neigiama ilgalaikės orientacijos įtaka ĮSA lygio poveikiui, nustatyta esant vienerių metų lagui rodo, kad dėl ilgalaikių tikslų siekimo šalys trumpuoju laikotarpiu sumažina teigiamą ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Turint ilgesnę laiko eilutę, tikslinga būtų šį tyrimą pakartoti naudojant didesnę laiko atotrūkį.

Atskleidžiant ryšį tarp vyriškumo-moteriškumo kultūrinės aplinkos charakteristikos, ĮSA ir konkurencingumo, akcentuota, kad vyriškumas neigiamai veikia ĮSA, tačiau racionalumas, ryžtingumas ir vyriškos galios demonstravimas gali teigiamai veikti šalies konkurencingumą. Priešingos tendencijos nustatytos šalyse, kuriose dominuoja moteriškumo charakteristikos: socialiniams ryšiams, tolerancijai, konfliktinių situacijų vengimui, darnumo, socialinės nelygybės klausimų sprendimui skiriamas ypatingas dėmesys. Šias tendencijas patvirtina statistinė duomenų analizė, atskleidusi, kad aukšto vyriškumo šalys yra pasiekusios vidutiniškai aukštesnę produktyvumą, tačiau žemesnę ĮSA lygį nei aukštu moteriškumu pasižyminčios šalys. Todėl tikėtina, kad tokia ĮSA ir kultūrinės aplinkos charakteristikų priešprieša gali eliminuoti viena kitos įtaką vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Gauti tyrimo rezultatai, rodantys, kad ĮSA lygio poveikis statistiškai reikšmingai nesiskiria aukšto vyriškumo bei aukšto moteriškumo šalyse, šią tikimybę patvirtino.

Visiškai netikėti rezultatai gauti vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui atsižvelgiant į individualizmo kultūrinę charakteristiką. Tyrime daryta prielaida dėl teigiamos individualizmo įtakos ryšiui tarp ĮSA lygio ir konkurencingumo. Tačiau gauti rezultatai nepatvirtino šios prielaidos atskleidus statistiškai nereikšmingą individualizmo įtaką. Individualizmu pasižyminčios šalys dėl teorinėje dalyje atskleistų priežasčių yra vidutiniškai produktyvesnės ir turi aukštesnę ĮSA lygį lyginant su kolektyvizmu pasižyminčiomis šalimis. Kadangi šalies konkurencingumas šiame tyrime matuojamas darbo produktyvumo absoliutaus pokyčio logaritmu, todėl tikėtina, kad didesnio konkurencingumo šalyse ĮSA grąža dėl „prisotinimo efekto“ yra mažesnė nei žemesnio konkurencingumo šalyse. Tai reiškia, kad šalyse, kuriose ĮSA lygis ir produktyvumas yra žemi, sukelti teigiamą ĮSA lygio poveikį produktyvumo augimui yra žymiai lengviau nei šalyse, kuriose produktyvumas ir ĮSA lygis yra

aukšti. Palyginimui galima pateikti I. Boulouta ir Ch.N. Pitel (2014) tyrimo rezultatus, kurie rodo, kad žemesnio inovatyvumo šalyse ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui yra didesnis nei aukšto inovatyvumo šalyse.

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje tyrimo rezultatų vertinimas. Vertinant netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui dėl įtakos ryšiai tarp konkurencingumo veiksnių ir šalies konkurencingumo tyrimo rezultatus, galima pastebėti, kad kiekvienoje analizuotoje kultūrinėje aplinkoje, dėl tam tikrų kultūrinių charakteristikų dominavimo ir ĮSA lygio skirtumų, pasireiškia didesni ar mažesni konkurencingumo veiksnių poveikio šalies konkurencingumui skirtumai.

Gauti tyrimo rezultatai rodo, kad didėjant ĮSA lygiui skirtingų kultūrinių charakteristikų dominavimas šalyje sukelia statistiškai reikšmingus inovacijų poveikio šalies konkurencingumui skirtumus visose penkiose analizuotose kultūrinėse aplinkose. Moksliniuose darbuose bei empiriniuose tyrimuose ĮSA dažniausiai yra siejama su inovatyvumo rodikliais ir naudojama kaip priemonė aukštesniam inovatyvumui įmonės bei šalies mastu užtikrinti. Aukštas individualizmas, žemas vyriškumas bei ilgalaikė orientacija didėjant ĮSA lygiui sustiprina teigiamą inovacijų poveikį šalies konkurencingumui ir skatina jo augimą. Priešinga situacija yra aukšto kolektyvizmo, aukšto vyriškumo bei trumpalaikių tikslų siekiančiose šalyse didėjant ĮSA lygiui, nes vis labiau pasireiškiant šioms kultūrinėms charakteristikoms teigiamas inovacijų poveikis mažėja ir perauga į neigiamą.

Esant žemam neapibrėžtumo vengimui šalyje, ĮSA lygiui didėjant, teigiamas inovacijų poveikis mažėja greičiau nei esant aukštam neapibrėžtumo vengimui. Tai reiškia, kad nepriklausomai nuo neapibrėžtumo vengimo lygio, didėjant ĮSA lygiui šalyje, teigiamas inovacijų poveikis produktyvumo augimui mažėja, tačiau šis mažėjimas yra greitesnis žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse ir esant aukštam ĮSA lygiui perauga į neigiamą. Aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse poveikio mažėjimas nėra toks staigus, todėl esant aukštam ĮSA lygiui, išlieka teigiamas. Tokį rezultatą sudėtinga teoriškai pagrįsti ir galima aiškinti tik tuo, kad aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse daug dėmesio skiriama intelektinės nuosavybės apsaugai bei tokiems socialiniams klausimams kaip dėmesys darbuotojams, jų emocinių išipareigojimų įmonei didinimas. Kadangi šiame tyrime inovacijos matuojamos patentų skaičiumi, tenkančiu 1 mln. gyv., todėl tikėtina, kad ši kultūrinė aplinka gali skatinti įmones patentuoti išradimus, nors patentų kūrimo kaštai yra santykinai dideli, kad iš karto pasireikštų teigiamas poveikis šalies konkurencingumui. Teigiamas inovacijų poveikis didėjant ĮSA lygiui pasireiškia ir žemo vyriškumo arba kitaip tariant aukšto moteriškumo šalyse bei žemos galios distancijos šalyse. Tačiau tokie rezultatai yra visiškai tikėtini ir teoriškai pagrįsti.

Vertinant, kaip ĮSA lygis ir kultūrinė aplinka keičia žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui, galima daryti išvadą, kad aukštos kvalifikacijos, talentingų darbuotojų pritraukimas į įmones šalies mastu didžiausią teigiamą poveikį didėjant ĮSA lygiui gali sukelti žema vyriškumo arba kitaip tariant aukšta moteriškumo charakteristika pasižyminčiose šalyse, kiek mažesnę teigiamą poveikį sukelia aukšto individualizmo šalyse ir mažiausią teigiamą poveikį – aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse. Kuo stipriau šalyse pasireiškia šios kultūrinės charakteristikos, tuo didesnis dėmesys turi būti skiriamas skatinant ĮSA plėtrą, nes tai sustiprina teigiamą žmogiškųjų išteklių poveikį konkurencingumui. Tačiau žmogiškųjų išteklių poveikis šalies konkurencingumui visiškai nesiskiria nuo to, kaip stipriai šalyje vyrauja aukšta galios distancija bei ilgalaikė orientacija. Tai nereiškia, kad šiose šalyse neturi būti skatinama ĮSA plėtra, skiriamas dėmesys socialiniams klausimams, ypač liečiantiems darbuotojus, bet greičiau rodo tai, kad jėgos demonstravimas ir valdymo galių koncentravimas nėra palankūs ir nesuteikia paskatų spręsti socialinius klausimus. Aukštos galios distancijos šalyse ĮSA lygis yra vienas žemiausių.

Žmogiškųjų išteklių kokybė yra pagrindinis inovacijų sukėlėjas, todėl galima pastebėti, kad tos kultūrinės aplinkos charakteristikos, kurios sustiprina teigiamą ĮSA lygio poveikį ryšiui tarp žmogiškųjų išteklių ir konkurencingumo, tokį patį poveikį sukelia ir ryšiui tarp inovacijų bei konkurencingumo. Tai rodo, kad žmogiškųjų išteklių kokybė ir inovacijos yra glaudžiai susijusios ir patvirtinta prielaidų, keliant hipotezes antrajam empirinio tyrimo etapui, hipotezių teisingumą. Todėl kvalifikuotų specialistų pritraukimas ir išlaikymas aukšto individualizmo, žemo vyriškumo bei aukšto neapibrėžtumo vengimo šalims yra ypatingai svarbus ir aktualus, nes gali sukelti sinerginį efektą didinant ilgalaikį šalies konkurencingumą.

Tarptautinės prekybos poveikio šalies konkurencingumui skirtumai didėjant ĮSA lygiui pasireiškia trijose iš analizuotų kultūrinių aplinkų. Apibendrinant tyrimo rezultatus būtų galima teigti, kad ĮSA plėtra ypatingai turi būti skatinama šalyse, kuriose pasireiškia vyriškumo charakteristika ir aukštas neapibrėžtumo vengimas, nes dominuojant šioms kultūrinėms charakteristikoms ĮSA lygio didėjimas sustiprina teigiamą aukštųjų technologijų produktų eksporto apimčių poveikį šalies konkurencingumui. Gauti empirinio tyrimo rezultatai rodo, kad tarptautinės prekybos poveikis yra tos pačios krypties kaip ir investicijų poveikis skirtingos ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos bei neapibrėžtumo vengimo šalyse, o aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse sutampa ir su technologijų poveikio šalies konkurencingumui kryptimi. Taip pat pastebėta, kad tarptautinės prekybos poveikio kryptis yra priešinga inovacijų poveikio kryptiai skirtingo ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos bei vyriškumo-moteriškumo šalyse. Tokie rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad aukštu vyriškumu, žemu neapibrėžtumo vengimu bei trumpalaikė orientacija pasižyminčioms šalims naudingiau ne pačioms kurti inovacijas, t.y. kurti

ir patentuoti išradimus, bet pritraukiant TUI šalies pramonę nukreipti į inovatyvių, aukštos pridėtinės vertės bei pažangių technologijų reikalaujančių produktų gamybą, o kultūrinės charakteristikos savybes, tokias kaip ryžtą ir drąsą išnaudoti esamų bei naujų rinkų plėtrai. Šiomis kultūrinėmis charakteristikomis pasižyminčių šalių vidutinis produktyvumas yra žemesnis, todėl, remiantis I. Alvarez ir kt. (2008) tyrimų rezultatais, tokioms šalims tikslinga orientuotis į TUI pritraukimą. Investicijų pritraukimas vidutinių ir žemesnių pajamų šalims yra svarbesnis nei aukštų pajamų šalims, nes leidžia pritraukti į šalį ir įsisavinti kitose šalyse sukurtas inovacijas, technologijas, sukauptas žinias ir kitą naudingą patirtį.

Apibendrinant netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje rezultatus, galima daryti išvadą, kad formuojant socialinės atsakomybės skatinimo ir konkurencingumo didinimo politiką, tikslinga atsižvelgti į šalies kultūrinę aplinką, kurioje įmonės veikia ir dėmesį sutelkti bei vystyti tuos konkurencingumo veiksnius, kurių poveikis šalies konkurencingumui didinant įmonių socialinę atsakomybę yra didžiausias. Gauti tyrimų rezultatai suteikia pagrindą toliau plėtoti tyrimus vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje ir numatyti tolesnes tyrimų kryptis.

Atliekant šį tyrimą, ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui įvertintas atsižvelgiant į penkias skirtingas kultūrinės aplinkos charakteristikas. Vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, buvo atsižvelgiama atskirai į kiekvienos kultūrinės aplinkos galimą įtaką tiek tiesioginiam ĮSA lygio poveikiui šalies konkurencingumui, tiek netiesioginiam ĮSA lygio poveikiui per išskirtus konkurencingumo veiksnius. Tokiu būdu nustatyta, kuri kultūrinės aplinkos charakteristika ir kaip keičia ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Tačiau lieka neatsakyta, kaip ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui keičiasi pasireiškiant galimiems kultūrinių charakteristikų deriniams. Atsiradus galimybei į tyrimą įtraukti daugiau šalių, pasižyminčių skirtinga kultūrine aplinka, tikslinga tyrimą atlikti skirtingos kultūrinės aplinkos šalių klasteriuose. Gautų rezultatų apibendrinimas ir palyginimas su šio tyrimo rezultatais leistų daryti dar tikslesnes išvadas tiek dėl ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui, tiek dėl sprendimų skatinant ĮSA plėtrą bei formuojant konkurencingumo didinimo politiką šalyse.

Dėl duomenų apie ĮSA trūkumo, šiame tyrime ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui įvertintas pasireiškiant vienerių metų atotrūkiui tarp ĮSA lygio ir šalies konkurencingumui. Tačiau moksliniuose darbuose akcentuojamas ilgalaikis ĮSA lygio poveikis. Atliktų empirinių tyrimų analizė patvirtino, kad ĮSA lygio poveikis neretai pasireiškia esant ilgesniam nei vienerių metų laikotarpiui, todėl tikslinga tokio pobūdžio tyrimuose naudoti ilgesnes laiko eilutes, kad būtų galima įvertinti ilgalaikį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui. Sukaupus ilgesnio laikotarpio duomenis apie įmonių socialinę atsakomybę, tikslinga tyrimą pakartoti ir įvertinti ilgesnio laikotarpio ĮSA lygio poveikį.

Atliekant šį tyrimą, pagrindinis dėmesys koncentruotas į endogeninius ĮSA atžvilgiu veiksnius ir jų poveikio skirtumus keičiantis ĮSA lygiui bei kultūrinei aplinkai. Tačiau disertacijoje atskleisti ir kiti konkurencingumo veiksniai, kurių įtaka konkurencingumui neabejojama. Todėl išplėtus duomenų bazę, taip pat tikslinga būtų į tyrimą įtraukti egzogeninius ĮSA atžvilgiu veiksnius ir palyginti, ar šie veiksniai statistiškai reikšmingai keičia tyrimo rezultatus.

IŠVADOS

Įsigilinus į disertacijoje suformuluotą mokslinę problemą, siekiant darbo tikslo ir sprendžiant iškeltus uždavinius, mokslinių darbų analizės rezultatai ir atlikto empirinio tyrimo rezultatai bei jų vertinimas apibendrinami šiose išvadose:

1. Išanalizavus ir apibendrinus mokslinius tyrimus bei teorinius požiūrius į ĮSA sampratą, galima teigti, jog iki XX a. 9-ojo dešimtmečio gyvavusį siaurią klasikinį požiūrį, ĮSA vertinusį per įstatymų ir pripažintų visuomenės taisyklių bei normų laikymąsi, keičia žymiai platesni suinteresuotų grupių, socialinio kontrakto, signalizavimo teoriniai požiūriai. Jie ĮSA vertina per įmonių filosofiją, skatinančią savanorišku pagrindu integruoti į įmonės verslo strategiją socialinius, aplinkosauginius, etinius bei kitus visuomenei aktualius klausimus atsižvelgiant į visų suinteresuotų grupių tikslus.

Remiantis merkantilistine, santykinio pranašumo, naujosios prekybos bei konkurencinio pranašumo teorijomis atlikta konkurencingumo sampratos raidos analizė leidžia teigti, jog tradicinę šalies konkurencingumo sampratą, siejančią ją su tarptautinės prekybos rezultatais bei santykiniais gamybos kaštais, keičia naujas, ilgalaikę plėtros strategija paremtas požiūris šalies konkurencingumą suvokiant ne tik kaip ekonominį, bet ir socialinį reiškinį. Todėl į ekonominius tikslus orientuoto konkurencingumo sampratą keičia atsakingo konkurencingumo samprata, akcentuojant šalies galimybes įgyvendinti socialinius, ekonominius, aplinkosauginius, politinius tikslus, užtikrinančius tvarią šalies socialinę-ekonominę gerovę.

2. Atlikta ĮSA ir konkurencingumo sąsajų analizė įmonių, sektorių bei šalies lygiais leidžia teigti, kad šie reiškiniai yra tarpusavyje susiję priežastiniais-pasekminiais ryšiais. Remiantis išteklių, suinteresuotų grupių, instituciniu, konkurencinio pranašumo ir kitais teoriniais požiūriais bei nustatytais prielaidomis, atskleistos tiek tiesioginės, tiek netiesioginės sąsajos tarp šių reiškinų, ĮSA ir konkurencingumo reiškinius siejant per šiuos konkurencingumo veiksnius: *žmogiškuosius išteklius, inovacijas, investicijas, technologijas ir tarptautinę prekybą*. Šie veiksniai išskirti į endogeninę ĮSA atžvilgiu veiksmų grupę. Infrastruktūra, makroekonominė aplinka bei institucijos konkurencingumo tyrimuose taip pat priskiriamos prie esminių konkurencingumo veiksmų, tačiau moksliniuose darbuose dažniau akcentuojamas atvirkštinis priežastinis ryšys su ĮSA, todėl šie veiksniai išskirti į egzogeninę ĮSA atžvilgiu veiksmų grupę.

3. Atskleistas ĮSA turinys ir raiška skirtingoje kultūrinėje aplinkoje leidžia teigti, jog nevienodos kultūrinės aplinkos šalyse ĮSA suprantama ir apibrėžiama skirtingai. Vertinant

kultūrinę aplinką ir jos įtaką ĮSA raiškai teoriškai pagrįsti ir plačiausiai išvystyti G. Hofstede moksliniai darbai. Todėl tyrimui atlikti pasirinkta Hofstede sukurta metodika, leidžianti analizuoti kultūrinę aplinką ir vertinti kultūrinės aplinkos skirtumus atsižvelgiant į penkias kultūrinės dimensijas: *individualizmą-kolektyvizmą, galios distanciją, vyriškumą-moteriškumą, neapibrėžtumo vengimą bei ilgalaikę-trumpalaikę orientaciją*. Šalies kultūrinės aplinkos ir ĮSA sąsajų analizė atskleidė, kad šalyje pasireiškiantys socialinės atsakomybės požymiai yra apibrėžti šalies kultūrinės aplinkos charakteristikų, todėl atpažįstant ĮSA ir parenkant metodus ĮSA lygiui įvertinti, tikslinga atsižvelgti į šalies kultūrinės aplinkos skirtumus.

4. Remiantis atskleistomis tiesioginėmis ir netiesioginėmis ĮSA sąsajomis su konkurencingumu įmonės, sektoriaus, šalies lygmeniu bei nustatius kultūrinės aplinkos įtaką ĮSA formavimuisi ir jos raiškai, sudarytas ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje vertinimo modelis. Sudarytu modeliu siekta įvertinti tiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui bei netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui, pasireiškiantį per išskirtus konkurencingumo veiksnius. Modelis apima ir vertina tik endogeninių ĮSA atžvilgiu konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui, o tyrimo metodika sudaryta taip, kad būtų galima įvertinti kultūrinės aplinkos įtaką tiesioginiam ir netiesioginiam ĮSA lygio poveikiui.

5. Remiantis sudarytu modeliu ir parengta tyrimo metodika, empirinis tyrimas suskirstytas į du etapus, išskiriant tiesioginio ir netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui vertinimą. Gauti empirinio tyrimo rezultatai leidžia daryti šias išvadas:

5.1. Pirmajame tyrimo etape patvirtinta *hipotezė (H1), teigianti, jog ĮSA lygis daro teigiamą poveikį šalies konkurencingumui neatsižvelgiant į kultūrinės aplinkos skirtumus*. Vertinant ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje, patvirtinti statistiškai reikšmingi ĮSA lygio poveikio skirtumai trijose iš penkių pagal G.Hofstede sudarytą metodiką identifikuotų kultūrinių aplinkų. Naudojant moderavimo ekonometrinį metodą su antro lygio kintamųjų sąveika nustatyta, jog teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja mažėjant galios distancijai, neapibrėžtumo vengimui bei ilgalaikiai šalies orientacijai. Šie rezultatai patvirtino prielaidas, iškeltas remiantis anksčiau atliktų mokslinių darbų analize bei apibendrinimais. Tačiau nenustatyti statistiškai reikšmingi ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtumai skirtingo vyriškumo-moteriškumo bei individualizmo-kolektyvizmo pasireiškimo kultūrinėje aplinkoje. Todėl negalima teigti, jog teigiamas ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui didėja didėjant individualizmo pasireiškimui šalyje ir mažėjant vyriškumo pasireiškimui. Šie tyrimo rezultatai leidžia *patvirtinti hipotezę (H2), jog ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui priklauso nuo kultūrinės aplinkos charakteristikų ir pagrindžia kultūrinės aplinkos įtraukimo į tyrimą tikslingumą*.

5.2. Atlikus antrąjį tyrimo etapą ir įvertinus netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje naudojant moderavimo ekonometrinį metodą su trečio lygio kintamųjų sąveika, patvirtintos dvi iš penkių iškeltų hipotezių.

Nustatyta, kad ĮSA lygis ir galios distancija šalyse statistiškai reikšmingai keičia tik inovacijų poveikį šalies konkurencingumui. ĮSA lygio didėjimas žemos galios distancijos šalyse teigiamai veikia inovacijų poveikį šalies konkurencingumui. Tačiau ĮSA lygio didėjimas statistiškai reikšmingai nekeičia tarptautinės prekybos, investicijų, technologijų bei žmogiškųjų išteklių poveikio šalies konkurencingumui pasireiškiant skirtingai galios distancijai šalyse. Tokie tyrimo rezultatai *neleido patvirtinti hipotezės (H3), teigiančios, jog ĮSA lygis teigiamai veikia visų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui žemos galios distancijos šalyse.*

Vertinant netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingo individualizmo-kolektyvizmo šalyse, nustatyti statistiškai reikšmingi inovacijų, investicijų bei žmogiškųjų išteklių poveikio skirtumai šalies konkurencingumui. Tyrimo rezultatai *leido patvirtinti hipotezę (H4), jog ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui aukšto individualizmo šalyse bei investicijų poveikį šalies konkurencingumui žemo individualizmo šalyse.*

Statistiškai reikšmingi tarptautinės prekybos, inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikio šalies konkurencingumui skirtumai didėjant ĮSA lygiui nustatyti skirtingo vyriškumo-moteriškumo pasireiškimo šalyse. *Patvirtinta hipotezė (H5), teigianti, jog ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos poveikį šalies konkurencingumui aukšto vyriškumo šalyse ir žmogiškųjų išteklių bei inovacijų poveikį šalies konkurencingumui žemo vyriškumo šalyse.* Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, jog investicijų ir technologijų poveikis konkurencingumui statistiškai reikšmingai nesiskiria skirtingo ĮSA lygio ir vyriškumo-moteriškumo pasireiškimo šalyse.

Vertinant netiesioginį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingo neapibrėžtumo vengimo šalyse, gauti rezultatai rodo, jog ĮSA lygio didėjimas teigiamai veikia visų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui aukšto neapibrėžtumo vengimo šalyse. Kadangi *keliant hipotezę (H6) daryta prielaida, jog ĮSA lygis teigiamai veikia visų konkurencingumo veiksnių poveikį šalies konkurencingumui žemo neapibrėžtumo vengimo šalyse, todėl prielaidai nepatvirtinus, hipotezė nepriimta.*

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, jog pasireiškia statistiškai reikšmingi tarptautinės prekybos, inovacijų bei investicijų poveikių skirtumai šalies konkurencingumui skirtingo ĮSA lygio ir ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos šalyse. Nustatyta, kad ĮSA lygis teigiamai veikia tarptautinės prekybos ir investicijų poveikį šalies konkurencingumui trumpalaikės orientacijos

šalyse ir inovacijų poveikį šalies konkurencingumui į ilgalaikius tikslus orientuotose šalyse. Kadangi *keliant hipotezę (H7) daryta prielaida, jog ĮSA lygis teigiamai veikia inovacijų ir žmogiškųjų išteklių poveikį šalies konkurencingumui aukštos ilgalaikės orientacijos šalyse, tačiau pastarajai prielaidai nepasitvirtinus ir nenustačius statistiškai reikšmingų žmogiškųjų išteklių poveikio šalies konkurencingumui skirtumų, hipotezė nepatvirtinta.*

6. Vertinant tyrimo rezultatus, aukštu moteriškumu bei individualizmu pasižyminčioms šalims, skatinant socialinės atsakomybės plėtrą ir formuojant konkurencingumo didinimo politiką, tikslinga būtų esminį dėmesį sutelkti į tokių konkurencingumo veiksnių, kaip inovacijų ir žmogiškųjų išteklių vystymą, nes šios kultūrinės aplinkos šalyse socialinės atsakomybės plėtra netiesiogiai galėtų generuoti didžiausią teigiamą naudą didinant konkurencingumą. Aukštu vyriškumu, kolektyvizmu bei trumpalaikė orientacija pasižyminčioms šalims tikslinga būtų konkurencingumo didinimo politiką orientuoti į investicijų pritraukimą ir jų sąlygojamas naujas, pažangias technologijas, sudarant galimybę šalies pramonę nukreipti į aukštųjų technologijų plėtrą, o kartu aukštos pridėtinės vertės produktų gamybą bei eksportą.

Atsižvelgiant į atlikto tyrimo rezultatus, galima numatyti šias tolesnes tyrimų kryptis:

- Lieka neatskleista, kaip ĮSA lygio poveikis šalies konkurencingumui keičiasi pasireiškiant galimiems kultūrinių charakteristikų deriniams. Atsiradus galimybei į tyrimą įtraukti daugiau šalių, pasižyminčių skirtinga kultūrine aplinka, tikslinga tyrimą atlikti skirtingos kultūrinės aplinkos šalių klasteriuose. Rezultatų palyginimas leistų daryti labiau argumentuotas išvadas dėl sprendimų skatinant ĮSA plėtrą bei formuojant konkurencingumo didinimo politiką šalyse.

- Sukaupus ilgesnio laikotarpio duomenis apie ĮSA, tyrimus būtų galima plėtoti vertinant ilgalaikį ĮSA lygio poveikį šalies konkurencingumui skirtingoje kultūrinėje aplinkoje. Taip pat tikslinga praplėsti tyrimą į modelį įtraukiant egzogeninius ĮSA atžvilgiu konkurencingumo veiksnius.

LITERTŪROS SĄRAŠAS

1. Achen, C.H. (2001). Why Lagged Dependent Variables Can Suppress the Explanatory Power of Other Independent Variables. Annual Meeting of the American Political Science Association, UCLA, Los Angeles, CA, July 20-22, 2000.
2. Ada, A.A., Acaroglu, H. (2014). Human Capital and Economic Growth: A Panel Data Analysis with Health and Education for MENA Region. *Advances in Management & Applied Economics*, Vol. 4, No. 4, pp. 59–71.
3. Adelopo, I., Moure, R.C., Obalola, M. (2013). On the Effects of Legal and Cultural Institutions on Corporate Social Disclosures by Banks. *Occasional Paper 87*, De Montfort University Leicester, p. 21.
4. Adnan, S.M., Staden, C., Hay, D. (2010). Do Culture and Governance Structure Influence CSR Reporting Quality: Evidence from China, India, Malaysia and the United Kingdom. Paper presented at sixth Asia Pacific Interdisciplinary Research in Accounting Conference, Sydney.
5. Afshartous, D., Preston, R. (2011). Key Results of Interaction Models With Centering. *Journal of Statistics Education* Vol. 19, No. 3, p. 1–24.
6. Agbor, J.A., Taiwo, O. (2014). The Fundamental Determinants of Competitiveness in African Countries. *ERSA WP/ 463*, p. 41.
7. Ahmad, N., Lequiller, F., Marianna, P., Pilat, D., Schreyer, P., Wölfl, A. (2003). Comparing growth in GDP and labour productivity: measurement issues, OECD, *Statistics Brief*.
8. Aiginger, K. (2006). Competitiveness: From a Dangerous Obsession to a Welfare Creating Ability with Positive Externalities. *Journal of Industry, Competition and Trade*, Vol. 6, No. 2, pp. 161-177.
9. Aiginger, K. (1998). A Framework for Evaluation the Dynamic Competitiveness of Countries. Reprinted from *Structural Change and Economic Dynamics*, 1998, pp. 159-188.
10. Aiginger, K., Vogel, J. (2015). Competitiveness: from a misleading concept to a strategy supporting Beyond GDP goals. *Competitiveness Review*, Vol. 25 No. 5, pp. 497-523.
11. Albinger, H., Freeman, S. (2000). Corporate Social Performance and Attractiveness as an Employer to Different Job Seeking Populations, *Journal of Business Ethics* 28, 243–253.
12. Alege, P., Okodua, H. (2014). International Competitiveness and Growth of the Nigerian Economy: A Structural VAR-Based Perspective. *Research in Applied Economics*, Vol. 6, No. 4.
13. Alesina, A., Spolaore, E., Wacziarg., R. (2000). Economic integration and political disintegration. *American Economic Review*, Vol. 90, No. 5, pp. 1276–1296.
14. Alvarez, I., Marin, R., Maldonado, G. (2008). Internal and external factors of competitiveness in the middle-income countries. *WP08/09*, p. 50.
15. Ambec, S., Cohen, M., Elgie, S., Lanoie, P. (2013). The Porter Hypothesis at 20: Can Environmental Regulation Enhance Innovation and Competitiveness? *Review of Environmental Economics and Policy*, Vol. 7, No. 1, pp. 2–22.
16. Analyses of WVS/EVS data reveal two major dimensions of cross-cultural variation: (1) a traditional versus secular-rational values dimension and (2) a survival versus self-expression values dimension. These two dimensions tap scores of attitudinal variables, and

are robust enough that one obtains similar results using various combinations of these variables.

17. Anastassopoulos, G. (2007). Countries' International Competitiveness and FDI: an Empirical Analysis of Selected EU Member-Countries and Regions. *Journal of Economics and Business*, Vol. 10, No. 1, pp. 35–52.
18. Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalisms*. London: Verso.
19. Arellano, M., Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *Review of Economic Studies*, Vol. 58, pp. 277-297.
20. Archibugi, D., Coco, A. (2002). *A New Indicator of Technological Capabilities for Developed and Developing Countries (ArCo)*. Italian National Research Council.
21. Argandona, A., Hoivik, H.W. (2009). *Corporate Social Responsibility: One Size Does Not Fit All. Collecting evidence from Europe*. Working Paper WP-834, November, 2009.
22. Arimura, T., Hibiki, A., Johnstone, N. (2007). An Empirical Study of Environmental R&D: What Encourages Firms to be Environmentally-Innovative? in Johnstone, N. (Ed.) *Corporate Behaviour and Environmental Policy*. Cheltenham UK: Edward Elgar in association with OECD.
23. Arshad, R., Othman, S., Othman, R. (2012). *Islamic Corporate Social Responsibility, Corporate Reputation and Performance*. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, Vol. 64, pp. 1070–1074.
24. Arora, V., Vamvakidis, A. (2004). *How Much Do Trading Partners Matter for Economic Growth?* International Monetary Fund, WP/04/26. African and European Departments.
25. Atkinson, R.D. (2013). *Competitiveness, Innovation and Productivity: Clearing up the Confusion*. The Information Technology & Innovation Foundation. Prieiga per internetą: <http://www2.itif.org/2013-competitiveness-innovation-productivity-clearing-up-confusion.pdf>, (Prisijungta 2015-05-18).
26. Azariadis, C., Drazen, A. (1990). Threshold Externalities in Economic Development, *Quarterly Journal of Economics*, 105, 2, 501–526.
27. Babool, I. (2007). *The Impact of Domestic Policies on International Competitiveness*. University of Kentucky Doctoral Dissertations.
28. Babool, A.I., Reed, M.R. (2005). *International Competitiveness and Environmental Regulations*. Selected Paper prepared for presentation at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting, Providence, Rhode Island, July 24- 27, 2005.
29. Baltabaev, B. (2014). Foreign Direct Investment and Total Factor Productivity Growth: New Macro-Evidence. *The World Economy*, Vol. 37, No. 2, pp. 311–334.
30. Barro, R. J. (1991), Economic Growth in a Cross Section of Countries, *Quarterly Journal of Economics*, 106, 2, pp. 407–443.
31. Basil, D.Z., Erlandson, J., (2008). Corporate Social Responsibility website representations: A longitudinal study of internal and external self-presentations. *Journal of Marketing Communications*, Vol. 14, No. 2, p. 125–137.
32. Battaglia, M., Testa, F., Bianchi, L., Iraldo, F., Frey, I., Frey, M. (2014). Corporate Social Responsibility and Competitiveness within SMEs of the Fashion Industry: Evidence from Italy and France. *Sustainability: open access*, Vol. 6, pp. 872-893.
33. Becerra, M. (2008). A resource-based analysis of the conditions for the emergence of profits. *Journal of Management*, Vol. 34, pp. 1110–1126.

34. Benkovskis, K. (2012). Competitiveness of Latvia's exporters. *Baltic Journal of Economics*, Vol. 12 (2), pp. 17-45.
35. Benkovskis, K., Worz, J. (2012). Non-price competitiveness of exports from emerging countries. Bank of Finland, BOFIT, Institute for Economies in Transition, Discussion Paper 19.
36. Berger, T., Bristow, G. (2009). Competitiveness and the Benchmarking of Nations – A Critical Reflection. *International Advances in Economic Research*, Vol. 15, No. 4, p. 378–392.
37. Berger, T. (2008). Concepts of National Competitiveness. *Journal of International Business and Economy*, Vol. 9, No. 1, pp. 91-111.
38. Bergh, J.C.J.M. (2007) Abolishing GDP. Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2007-019/3, p. 24.
39. Bergh, D. D. (1993). Don't "waste" your time: The effects of time series errors in management research: The case of ownership concentration and research and development spending. *Journal of Management*, 19, pp. 897–914.
40. BHI. (2011). Eleventh Annual State Competitiveness Report, 2011. The Beacon Hill Institute for Public Policy Research, p. 68.
41. Bird, R., Hall, A.D., Momentè, F., Reggiani, F. (2007). What Corporate Social Responsibility Activities are Valued by the Market? *Journal of Business Ethics*, Vol. 76, pp. 189-206.
42. Biro, B.E. (2011). Measuring the Competitiveness of Romania's North-West Region: A Bilateral Approach. Ninth International Conference „Challenges of Europe: Growth and Competitiveness – Reversing the Trends“. Faculty of Economics in Split, p. 75–91.
43. Bjorvatn, K., Kind, H.J., Nordas, H.K. (2002). The Role of FDI in Economic Development. *Nordic Journal of Political economy*. Vol. 28, pp. 109–126.
44. Bocquet, R., Mothe, C. (2011). Exploring the relationship between CSR and innovation: A comparison between small and largesized French companies. *Sciences de Gestion*, Vol. 80, p. 101–119.
45. Boehe, D.M., Cruz, L.B. (2010). Corporate Social Responsibility, Product Differentiation Strategy and Export Performance. *Journal of Business Ethics*, Vol. 91, pp. 325–346.
46. Bogliacino, F., Pianta, M. (2009). The impact of innovation on labour productivity growth in European industries: Does it depend on firms' competitiveness strategies? IPTS WORKING PAPER on CORPORATE R&D AND INNOVATION No.13/2009.
47. Boivin, J., Ng, S. (2006). Are More Data Always Better for Factor Analysis. *Journal of Econometrics* Vol. 132, pp. 169–194.
48. Boltho, A. (1996) The assessment: International competitiveness. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12, No. 3, pp. 1-16.
49. Bond, R.S. (2002). *Dynamic Panel Data Models: A Guide to Micro Data Methods and Practice*. The Institute for Fiscal Studies Department of economics, UCL, WP09/02.
50. Bonfiglioli, E., Moir, L., Ambrosini, V. (2006). Developing the wider role of business in society: the experience of Microsoft in developing training and supporting employability. *Corporate Governance*, Vol. 6, No. 4, pp. 401–408.
51. Borensztein, E., Gregorio, J.De, Lee, J-W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*, Vol. 45, pp. 115–135.
52. Boulouta, I., Pitelis, C.N. (2014). Who Needs CSR? The Impact of Corporate Social Responsibility on National Competitiveness *Journal of Business Ethics*, Vol. 119, Issue 3, pp. 349-364.

53. Boulhol, H., Serres, A., Molnar, M. (2008). The Contribution of Economic Geography to GDP per Capita. *OECD Journal: Economic Studies*.
54. Bowen, G.A. (2005). Preparing a Qualitative Research-Based Dissertation: Lessons Learned. *The Qualitative Report* Volume 10 Number 2 June 2005 208-222, Prieiga per internetą: <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR10-2/bowen.pdf>, (Prisijungta 2012-04-12).
55. Branstetter, L. (2006). Is Foreign Direct Investment a Channel of Knowledge Spillovers? Evidence from Japan's FDI in the United States, *Journal of International Economics*, Vol. 68, pp. 325–344.
56. Braybrooke, D. (1967). Skepticism of wants and certain subversive effects of corporation on American values. *Human Values and Economic Policy: A Symposium*, edit: S. Hook., New York: New York University Press, pp. 502-508.
57. Brian, J., Hou, J., Milder, J., Upton, M. (2003). *Alternative Indicators of Economic Welfare*. Environmental Strategies Cornell University.
58. Bristow, G. (2005). Everyone's a 'winner': Problematising the discourse of regional competitiveness. *Journal of Economic Geography*, Vol. 5, No. 3, pp. 285-304.
59. Bryman, A. (2001). *Social Research Methods*. Oxford: Oxford university press. 540 p.
60. Brock, V. F., Gavronski, I. (2013). Does the Institutional Context Shape International Operations Strategy? Country-Level Analysis. *Journal of Operations and Supply Chain Management*, Vol. 6, No. 1, pp 106–121.
61. Broeck, M., Guscina, A., Mehrez, G. (2012). Assessing competitiveness using industry unit labor costs: An application to Slovakia. *IMF Working Paper WP/12/107*. Washington, DC.
62. Brueckner, M., Mamun, M.A. (2010). Living downwind from corporate social responsibility: a community perspective on corporate practice. *Business Ethics: A European Review*, Vol. 19, No. 4, pp. 326–348.
63. Budde-Sung, A. (2013). The Invisible Meets the Intangible: Culture's Impact on Intellectual Property Protection. *Journal of Business and Ethics*, Vol. 117, pp. 345–359.
64. Buhr, N., Freedman, M. (2001). Culture, Institutional Factors and differences in Environmental Disclosure Between Canada and the United States. *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 12, pp. 293–312.
65. Burton, B. K., Farh, J.L., Hegarty, W.H. (2000). A cross-cultural comparison of corporate social responsibility orientation: Hong Kong vs. United States students. *Teaching Business Ethics*, Vol.4, No. 2, pp. 151-167.
66. Cagliano, R., Caniato, F., Golini, R., Longoni, A., Micelotta, E. (2011). The impact of country culture on the adoption of new forms of work organization. *International Journal of Operations & Production Management*, Vol. 31, No. 3, pp. 297-323.
67. Calel, R., Dechezleprêtre, A. (2012). Environmental Policy and Directed Technological Change: Evidence from the European Carbon Market, *CEP Discussion Paper No 1141* April, 2012. Prieiga per internetą: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1141.pdf>, (Prisijungta 2014-05-16).
68. Cagliano, R., Caniato, F., Golini, R., Longoni, A., Micelotta, E. (2011). The impact of country culture on the adoption of new forms of work organization. *International Journal of Operations & Production Management* Vol. 31, No. 3, pp. 297-323.
69. Camagni, R. (2002). On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*, Vol. 39, No. 13, p. 2395-2411.

70. Candau, F., Musson, A. (2013). Environmental regulations and globalization: how do they impact on employment? A French case study. Centre d'Analyse Théorique et de Traitement des données économiques.
71. Caracostas, P., Muldur, U. (1998). Society, the Endless Frontier: A European Vision of Research and Innovation Policies for the 21st Century. Brussels: European Commission.
72. Cassoni, A., Ramada, M. (2010). Innovation, R&D Investment and Productivity: Uruguayan Manufacturing Firms, IDB Working Paper Series No. IDB-WP-191.
73. Chambers, D., Hamer, S. (2012). Culture and Growth: Some Empirical Evidence. Bulletin of Economic Research. Vol. 64, No. 4, pp. 549–564.
74. Chang, Ch.H. (2011). The Influence of Corporate Environmental Ethics on Competitive Advantage: The Mediation Role of Green Innovation. Journal of Business Ethics, Vol. 104, No. 3, pp. 361–370.
75. Chapple, W., Moon, J. (2005). Corporate Social Responsibility (CSR) in Asia: a Seven-Country Study of CSR Web Site Reporting. Business & Society, Vol. 44, No. 4, pp. 415-441.
76. Chen, C.C. (1995). New Trends in Rewards Allocation Preferences: A Sino-U.S. Comparison. Academy of Management Journal Vol. 38, No. 2, pp. 408–428.
77. Chen, H., Wang, X. (2011). Academic paper Corporate social responsibility and corporate financial performance in China: an empirical research from Chinese firms. Corporate Governance, Vol. 11, No. 4, pp. 361–370.
78. Checherita, C., Rother, P. (2010). The Impact of High and Growing Government Debt on Economic Growth: An Empirical Investigation for the Euro Area. IMD, Working Paper No 1237.
79. Cho, D.S., Moon, H.C. (2011). IPS National Competitiveness Research, 2011–2012. Prieiga per internetą: http://www.ips.or.kr/english/research/download/brochure_e.pdf, (Prisijungta 2014-05-16).
80. Choi, J.S; Kwak, Y.M., Choe, Ch. (2010). Corporate Social Responsibility and Corporate Financial Performance: Evidence from Korea. MPRA.
81. Christie, P. M. J., Kwon, I.-W. G., Stoeberl, P. A., Baumhart, R. (2003). A cross-cultural comparison of ethical attitudes of business managers: India, Korea and the United States. Journal of Business Ethics, No. 46, pp. 263-287.
82. Chun, R. (2006). Innovation and reputation: An ethical character perspective. Innovation and Reputation Journal, Vol. 15, No. 1, pp. 63-73.
83. Cochran, P.L. (2007). The evolution of corporate social responsibility. Business Horizons, Vol. 50, pp. 449–454.
84. Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., Aiken, L. S. (2003). Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences (3rd ed.). Mahwah, NJ: Erlbaum.
85. Coldwell, D. A. L. (2001). Perceptions and expectations of corporate social responsibility: Theoretical issues and empirical findings. South African Journal of Business Management, No. 32, Vol. 1, pp. 49-55.
86. Comin, D., Hobijn, B., Rovito, E. (2008). A new approach to measuring technology with an application to the shape of the diffusion curves. J Technol Transfer, Vol.33, pp. 187–207.
87. Comin, D., Hobijn, B. (2004). Cross-country technology adoption: making the theories face the facts. Journal of Monetary Economics, Vol. 51, pp. 39–83.

88. Commitment to Development Index. (2012). Center for Global Development: Independent research & practical ideas for global prosperity. Washington, pp. 1–6.
89. Competitiveness Advisory Group. (1995). Enhancing European Competitiveness. Second Report to the President of the Commission, the Prime Ministers and Heads of State, December 1995.
90. Connelly, B. L., Certo, S. T., Ireland, R. D., Reutzel, C. R. (2011). Signalling theory: A review and assessment. *Journal of Management*, Vol. 37(1), pp. 39 – 67.
91. Cormier, D., Gordon, I.M. (2001). An Examination of Social and Environmental Reporting Strategies. *Accounting, Auditing, and Accountability Journal*, Vol. 14, No. 5, pp. 587-616.
92. Costantini, V., Mazzanti, M., (2011). On the green and innovative side of trade competitiveness? The impact of environmental policies and innovation on EU exports. *Research Policy*, doi:10.1016/j.respol.2011.08.004.
93. Cox, P.L., Friedman, B.A., Tribunella, T. (2011). Relationships among Cultural Dimensions, National Gross Domestic Product, and Environmental Sustainability. *Journal of Applied Business and Economics* Vol. 12, No. 6, pp. 46–56.
94. Cray, D., Mallory, G.R. (1998) *Making Sense of Managing Culture*. London: International Thompson Business Press.
95. Cuganesan, S., Guthrie, J., Ward, L. (2010). Examining CSR disclosure strategies within the Australian food and beverage industry. *Accounting Forum*, Vol. 34, pp. 169–183.
96. Czarnitzki, D., O’Byrnes, N. (2007). R&D, Innovation and the Impact on Productivity in Flanders. *Tijdschrift voor Economie en Management*, Vol. 52, No. 2, pp. 199–216.
97. Dae-Bong, K. (2009). Human Capital and its Measurement. The 3rd OECD World Forum on “Statistics, Knowledge and Policy” Charting Progress, Building Visions, Improving Life Busan, Korea - 27-30 October 2009.
98. Dahlsrud, A. (2006). How Corporate Social Responsibility is Defined: an Analysis of 37 Definitions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, Published online in Wiley InterScience, John Wiley & Sons, Ltd and ERP Environment.
99. Dam, L., Scholtens, L.J.R. (2008). Environmental regulation and MNEs location: Does Corporate Social Responsibility matter? *Ecological Economics*, Vol. 67, pp. 55-65.
100. Damiani, M., Pompei, F. (2010). Labour protection and productivity in EU economies: 1995-2005. *The European Journal of Comparative Economics*, Vol. 7, n. 2, pp. 373–411.
101. David, H.L. (2007). *A Guide to Measure of Trade Openness and Policy*. Indiana University South Bend.
102. Davis, R. (1995). Intra-industry trade: A Heckscher-Ohlin-Ricardo approach. *Journal of International Economics*, Vol. 39, pp. 201-226.
103. Deegan, C., (2002). The Legitimising Effect of Social and Environmental Disclosures – a Theoretical Foundation. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, Vol. 15(3), pp. 282-311.
104. Delgado, M., Ketels, Ch., Porter, M.E., Stern, S. (2012). The Determinants of National Competitiveness. NBER working paper series, National Bureau of Economic Research, p. 48.
105. Deutsche Bank Research. (2006). Measure of well-being: There is more to it than GDP. *Current Issues*, September 8, 2006.
106. Devalia, A. (2008). *Personal Social Responsibility. A powerful workbook for being Socially Responsible in business*. Nirvana Publishing, p. 156.

107. Dewan, S., Ren, F. (2007). Information Technology and Firm Boundaries: Impact on Firm Risk and Return Performance. *Information Systems Research*, Vol. 22, No. 2, pp. 369–388.
108. Dew-Becker, I., Gordon, R.J. (2012). The Role of Labor-Market Changes in the Slowdown of European Productivity. *Review of Economics and Institutions*, Vol. 3, No. 2, pp. 1-45.
109. Dieckmann, O. (1996). Cultural determinants of Economic Growth: Theory and evidence. *Journal of Cultural Economics*, Vol. 20, No. 4, pp. 297–320.
110. Dijkstra, L., Annoni, P., Kozovska, K. (2011). A new regional competitiveness index: Theory , Methods and Findings. *European Union Regional Policy Working Papers*, No 02/2011.
111. Doyle, E., Connor, F.O. (2013). Innovation capacities in advanced economies: Relative performance of small open economies. *Research in International Business and Finance*, Vol. 27, pp. 106–123.
112. Donaldson T. (1999). Making Stakeholder Theory Whole. *Academy of Management Review*, Vol. 24, pp. 237–241.
113. Donaldson T., Dunfee T. W. (1999). *Ties that Bind: a Social Contracts Approach to Business Ethics*. Boston: Harvard Business School Press. p.306.
114. Donaldson, T., Preston, L.E. (1995). The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications. *The Academy of Management Review*, Vol. 20, No. 1, p. 65–91.
115. Dowling, G. Moran, P. (2012). Corporate Reputations: Built In or Bolted On? *California Management Review*, Vol. 54, No. 2, pp. 25–42.
116. Dowling, J. Pfeffer, J. (1975). Organizational Legitimacy: Social Values and Organizational Behavior. *Pacific Sociological Review*, Vol. 18, No 1, pp. 122-136.
117. Dumčiuvienė, D., Meilienė, E., Snieška, V. (2005). Konkurencingumo ir sanglaudos ryšiai Europos Sąjungos politikos kontekste. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 13, pp. 64–73.
118. Durand, M., Madaschi, Ch., Terribile, F. (1998). Trends in OECD Countries' International Competitiveness: the Influence of Emerging Market Economies: *Economics Department Working Papers No. 95*. OECD.
119. Eberle, D., Berens, G., Li, T. (2013). The Impact of Interactive Corporate Social Responsibility Communication on Corporate Reputation, *Journal of Business Ethics* (2013) 118:731–746.
120. Eisner, R. (1985), The Total Incomes System of Accounts, *Survey of Current Business*, 65(1), pp. 24-48.
121. Eleventh Annual State Competitiveness Report. (2011). *Beacon Hill Institute for Public Policy Research*, Boston.
122. Eriksson, T., Qin, Z., Wang, W. (2014). Firm-level Innovation Activity, Employee Turnover and HRM Practices – Evidence from Chinese Firms. *Economics Working Papers 2014-09*. Aarhus University, Business and Social Sciences Department of Economics and Business.
123. European Commission. (1999). *Sixth Periodic Report on the regions: Summary of Main Findings*.
124. European Commission. (2001). *European Competitiveness Report 2001*. Commission Staff Working Paper. SEC (2001) 1705 final.

125. European Commission. (2008). European Competitiveness Report. Communication from the Commission COM(2008) 774 final. European Commission: Enterprise and Industry.
126. European Commission. (2011a). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Renewed EU Strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility. Brussels: European Commission. COM (2011) 681 final.
127. European Commission. (2011b). European Competitiveness Report. Commission staff working document SEC(2011) 1188, European Commission: Enterprise and Industry.
128. Europäische Wirtschaft (1994). Die Wettbewerbsposition Europas in der Triade, Jahreswirtschaftsbericht 1994, Nr. 56.
129. Evans, G.L. (2013). Culture Research and Corporate Boards. American International Journal of Contemporary Research. Vol. 3, No. 5, pp. 1–10.
130. Everaert P., Bouten L., Liedekerke L., De Moor L., Christiaens J., (2009). "Discovering Patterns in Corporate Social Responsibility (CSR) Reporting: A Transparent Framework Based on the Global Reporting Initiative's (GRI) Sustainability Reporting Guidelines," Working Papers of Faculty of Economics and Business Administration, Ghent University, Belgium 09/557.
131. Ezeala-Harrison, F. (2014). Relative Impacts of Quantitative and Qualitative Indicators of International Competitiveness. Journal of International Business and Economics, Vol. 2, No. 4, pp. 1-16.
132. Ezeala-Harrison, F. (2005). On the Competing Nations of International Competitiveness. Advances in Competitiveness Research, Vol. 13, No. 1.
133. Fagerberg, J., (1988). International Competitiveness. The Economic Journal, Vol. 98, pp. 355-374.
134. Falck, O., Heblich, S. (2007). Corporate Social Responsibility: Doing Well by Doing Good. Business Horizons, Vol. 50, pp. 247-254.
135. Farkas, B. (2012). Absorptive Capacities and the Impact of FDI on Economic Growth. Discussion Papers, German Institute for Economic Research, DIW Berlin.
136. Felipe, J., Kumar, U. (2011). Unit Labor Cost in Eurozone: The Competitiveness Debate Again. Working Paper No. 651. Levy Economics institute of Bard College.
137. Filho, J.M.S., Wanderley, L.S.O., Gomez, C.P., Farache, F. (2010). Strategic corporate social responsibility management for competitive advantage. Brazilian Administration Review, Vol. 7, No. 3. Prieiga per internetą: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1807-76922010000300006, (Prisijungta 2014-05-12).
138. Filo, C. (2007). Territorial Competitiveness and the Human Factors. International Conference of Territorial Intelligence, Huelva 2007 (CAENTI), Prieiga per internetą: <http://www.territorial-intelligence.eu>, (Prisijungta 2012-06-02).
139. Finger, K.M. (2013). ICC Open Markets Index. ICC Research Foundation. Second Edition.
140. Flammer, C. (2015). Does Product Market Competition Foster Corporate Social Responsibility? Evidence from Trade Liberalization. Strategic Management Journal, Vol. 36, No. 10, pp. 1469–1485.
141. Folloni, G., Vittadini, G. (2010). Human Capital Measurement: a Survey. Journal of Economic Surveys, Vol. 24, No. 2, pp. 248–279.

142. Forte, A. (2013). Corporate Social Responsibility In The United States And Europe: How Important Is It? The Future Of Corporate Social Responsibility. *International Business & Economics Research Journal*. Vol. 12, No. 7, pp. 815–824.
143. Freeman, I., Hasnaoui, A. (2011). The Meaning of Corporate Social Responsibility: The Vision of Four Nations. *Journal of Business Ethics*, Vol. 100, pp. 419–443.
144. Freeman, R.E., (1984). *Strategic Management: a Stakeholder Approach*. Pitman, Boston.
145. Freeman E. R., Velamuri R. S., Moriarty, B. (2006) *Company Stakeholder Responsibility: A New Approach to CSR*. Business Roundtable Institute for Corporate Ethics, pp. 1–17.
146. Freeman, R.E., Harrison, J.S., Wicks, A.C. (2007). *Managing for Stakeholders: Survival, Reputation, and Success*. New Haven, CT: Yale University Press.
147. Freeman, R. E., Gilbert, D.R.(1988). *Corporate strategy and the search for ethics*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
148. Friedman, M. (1970). The social responsibility of business is to increase its profits, *New York Times Magazine*, September 13.
149. Fu, X. (2008). Foreign Direct Investment, Absorptive Capacity and Regional Innovation Capabilities: Evidence from China. OECD. *Global Forum on International Investment*.
150. Galbreath, J. (2009). How does corporate social responsibility benefit firms? Evidence from Australia. *European Business Review*, Vol. 22 No. 4, pp. 411-431.
151. Gallego-Alvarez, I., Prado-Lorenzo, J.M., Garcia-Sanchez, I.M., (2011). Corporate social responsibility and innovation: a resource-based theory. *Management Decision*. Vol. 49, No. 10, pp.1709–1727.
152. Gardiner, B., Martin, R., Tyler, P. (2004). *Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions*. The research for this paper is based in part on a larger project on *The Factors of Regional Competitiveness for the European Commission*, p. 40.
153. Gauthier, D. (1990). *Moral Dealing: Contract, Ethics, and Reason*. Cornell: Cornell University Press.
154. Gefei, Y. (2007). Enhancing Enterprise Responsible Competitiveness: Preparing for a Responsibly Competitive Era. *The State of Responsible Competitiveness 2007*, p.67.
155. Gyimah-Brempon, K., Paddison, O., Mitiku, W. (2006). Higher Education and Economic Growth in Africa. *Journal of Development Studies*, Vol. 42, No. 3, pp. 509–529.
156. Gyves, S., O'Higgins, E. (2008). Corporate Social Responsibility: an Avenue for Sustainable Benefit for Society and the Firm? *Society and Business Review*, Vol. 3 No. 3, pp. 207-223.
157. *Global Corporate Reputation Index*. 2012.
158. Globerman ir Georgopoulos (2014). Regulation and the International Competitiveness of U.S. Economy. *Competitiveness Review*, Vol. 24, No. 5, pp. 378-392.
159. Godin, B. (2004). The Obsession for Competitiveness and its Impact on Statistics: the Construction of High-Technology Indicators. *Project on the History and Sociology of S&T Statistics*, Working Paper No. 25.
160. Goldar, B., Sharma, A.K. (2015). Foreign Investment in Indian Industrial Firms and Its Impact on Firm Performance. *The Journal of Industrial Statistics*, Vol. 4 (1), pp. 1–8.
161. Goldberg, I. Trajtenberg, M., Jaffe, A., Muller, T.,Sunderland, J., Armas, E.B. (2006). *Public Financial Support for Commercial Innovation*. Europe and Central Asia Chief Economist's Regional Working Paper Series, Vol. 1, No. 1, Washington, The World Bank.

162. Gollop, F.M., Roberts, M.J. (1983). Environmental Regulations and Productivity Growth: The Case of Fossil-fueled Electric Power Generation. *Journal of Political Economy*, Vol. 91, No. 41, pp. 654–674.
163. Gomes, C.M., Kruglianskas, I., Scherer, F., Luz Neto, R., Menezes, U.G. (2011). Management practices committed to sustainability and its relationship with business performance, POMS 22nd Annual Conference Reno, Nevada, EUA April 29 to May 2, 2011.
164. Gonne, N. (2010). The Impact of Carbon Tax on sectors Competitiveness. WP 1015, Department of Economics Working Papers Series.
165. Gorodnichenko, Y., Svejnar, J., Terrell, K. (2010). Globalization and Innovation in Emerging Markets. *American Economic Journal: Macroeconomics*, Vol. 2, pp. 194–226.
166. Gorodnichenko, Y., Roland, G. (2010). Culture, Institutions and the Wealth of Nations. National Bureau of Economic Research, WP 16368.
167. Grahame, R. D. (2004). Corporate reputations: Should you complete on yours *California Management Review*, Vol. 46, No. 3, pp. 19-35.
168. Gray, S. 1988. Towards a Theory of Cultural Influence on the Development of Accounting Systems Internationally. *Abacus*, Vol. 24 No. 1, pp. 1-15.
169. Grayson, D., Hodges, A. (2004). Corporate Social Opportunity!: 7 steps to make corporate social responsibility work for your business. p. 390. Greenleaf.
170. Gratton, C., Jones, I. (2004.) *Research methods for sport studies*, Routledge, London and New York, p. 288.
171. Grebliauskas, A., Ramanauskas, G. (2007). Integruotos nacionalinės valstybės konkurencingumo rodiklių sistemos metmenys. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Nr. 43, p.63.
172. Greene, W.H. (2008). *Econometric Analysis*. New York University, Prentice Hall, 7th Edition.
173. Grilo, I., Koopman, G.J. (2006). Productivity and Microeconomic Reforms: Strengthening EU Competitiveness. *Journal of Industry, Competition and trade*, Vol. 6, pp. 67–84.
174. Groba, F., Breitschopf, B. (2013). Impact of Renewable Energy Policy and Use on Innovation. A Literature Review. Discussion Papers Nr. 1318.
175. Gu, W., Wong, A. (2010). Estimates of Human Capital in Canada: The Lifetime Income Approach. *Economic Analysis (EA) Research Paper Series*, Catalogue no. 11F0027M — No. 062.
176. Guadamillas-Go'mez, F., Donate-Manzanares, M.J. (2011). Ethics and corporate social responsibility integrated into knowledge management and innovation technology: A case study. *Journal of Management Development*, Vol. 30, No. 6, pp. 569 – 581.
177. Guoyou, Q., Saixing, Z., Chiming, T., Haitao, Y., Hailiang, Z. (2013). Stakeholders' Influences on Corporate Green innovation Strategy: A Case Study of Manufacturing Firms in China. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. Vol. 20, Issue 1, pp. 1–14.
178. Hackerts, A.M., Krumwiede, D., Tokle, J., Vokurka, R.J. (2012). Global Corporate Social Responsibility Practices and Cultural Dimensions. Paper for the 2012 SAM International Conference, March 30-April 1, 2012.
179. Haider, M.B. (2010). An Overview of Corporate Social and Environmental Reporting (CSER) in Developing Countries. *Issues in Social and Environmental Accounting*, Vol. 4, No. 1, pp 3–17.

180. Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis* (5. ed.). Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.
181. Hall, R. (1992). The Strategic Analysis of Intangible Resources. *Strategic Management Journal*, Vol. 13, pp. 135–144.
182. Hamidu, A.A., Haron, H., Amran, A. (2015). Corporate Social Responsibility: A Review on Definitions, Core Characteristics and Theoretical Perspectives. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 6, No. 4, pp. 83–95.
183. Harrison, L. E., & Huntington, S. P. (2000). *Culture matters: How values shape human progress*. New York: Basic Books.
184. Hart, S.L. (1995). A Natural-Resource-Based View of the Firm. *The Academy of Management Review*, Vol. 20, No. 4, pp. 986–1014.
185. Hart S.L., Ahuja G. (1996). Does It Pay to be Green? An Empirical Examination of the Relationship Between Emission Reduction and Firm Performance. *Business Strategy and the Environment*, Vol. 5, No. 1, pp. 30–37.
186. Hasics, I., Johnstone, N., Poirier, J., Hemar, M., Michel, C. (2012). Environmental Policy Stringency and Technological Innovation: Evidence from Survey Data and Patent Counts, *Applied Economics*, Vol. 44, No.17, pp. 2157–2170.
187. Hatsopoulos, G., Krugman, P., Summers, L., B. (1988). U.S. competitiveness: Beyond the trade deficit. *Science*, Vol. 241, pp. 299 – 307.
188. Hausmann, R., Hwang, J., Rodrik, D. (2007). What You Export Matters. *Journal of Economic Growth*, Vol. 12, pp. 1–25.
189. Hausman, J.A., Taylor, W.E. (1981). Panel data and unobservable individual effects. *Econometrica*, Vol. 49, No. 6, pp. 1377–1398.
190. Herciu, M., Ogorean, C., Belascu, L. (2011). Culture and national competitiveness. *African Journal of Business Management* Vol.5 (8), pp. 3056-3062.
191. Heslin, P.A., Ochoa, J.D. 2008. Understanding and developing strategic corporate social responsibility, *Organizational Dynamics*, Vol. 37 No. 2.
192. Hickman, B. G., (1992). *International Productivity and Competitiveness*. Oxford University Press.
193. Hillman, A.J., Keim, G.D. (2001), Shareholder value, stakeholder management, and social issues: what's the bottom line? *Strategic Management Journal*, Vol. 22 No. 2, pp. 125-39.
194. Hino, K. (2006). Corporate Social and Financial Performance: An Empirical Study on a Japanese Company. IFSAM VIIIth World Congress, September 28–30 Berlin, Germany.
195. Hlepas, N. (2013). Cultural Diversity and National Performance. *Search WP5/06*. p. 33.
196. Ho, F., Wang, H-M. D., Vitell, S.J. (2012). A Global Analysis of Corporate Social Performance: The Effects of Cultural and Geographic Environments. *Journal of Business Ethics*, Vol. 107, No. 4, pp.423–433.
197. Hofman, P.S., Newman, A. (2014). The impact of perceived corporate social responsibility on organizational commitment and the moderating role of collectivism and masculinity: evidence from China. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 25, No. 5, pp. 631–652.
198. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations*. 2nd Edition, Thousand Oaks CA: Sage Publications.
199. Hofstede, G. (2011). *Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context*. Online Reading in Psychology and Culture: International Association for Cross-Cultural Psychology.

200. Hofstede, G., Hofstede, G.J., Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3rd Edition, New York, McGraw-Hill USA.
201. Hollanders, H., Es-Sadki, N. (2014). *Innovation Union Scoreboard 2014*. European Commission.
202. Holme, R., Watts, P. (2000). *Corporate social responsibility: making good business sense*. World Business Council for Sustainable Development. p. 19.
203. Hooks, J., Staden, C.J., (2011). Evaluating Environmental Disclosures: the Relationship Between Quality and Extent Measures. *British Accounting Review*, No. 43, pp. 200-213.
204. House R.J., Hanges, P.J., Javidan, M., Dorfman, P.W., Gupta, V. (2004), *Culture, Leadership, and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*. Thousand Oaks, CA: Sage.
205. Huang, P., Humphery-Jenner, M., Powell, R. (2014?). *Innovation and Cross-border Mergers and Acquisitions*.
206. Huggins, R. (2003). Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking. *Regional Studies*, Vol. 37, No. 1, pp. 89–86.
207. Hull, C.E., Rothenberg, S. (2008). Firm Performance: the Interactions of Corporate Social Performance with Innovation and Industry Differentiation. *Strategic Management Journal*, Vol 29, pp. 781–789.
208. Husted, B.W., Slazar, J.J. (2006). Taking Friedman seriously: maximising profits and social performance. *Journal of Management Studies*, Vol. 43 No. 1, pp. 75-911.
209. Husted, B.W. (2005). Culture and ecology: A cross-national study of the determinants of environmental sustainability. *Management International Review*, Vol. 45, No. 3, pp. 349-371.
210. Iarossi, G. (2013). Measuring Competitiveness at the Subnational Level: The Case of 37 Nigerian States. *The Business and Economics Research Journal*, Vol. 6, No. 2, pp. 193-218.
211. Igalens, J., Gond, J.P. (2005). Measuring Corporate Social Performance in France: A Critical and Empirical Analysis of ARESE data. *Journal of Business Ethics*, Vol 56, pp. 131–148.
212. Imran, A., Fatima, A.J. (2011). Corporate social responsibility, corporate reputation and employee engagement. *Munich Personal RePEc Archive*. p. 1–17.
213. Inglehart, R. Welzel, C. (2010). Changing mass priorities: The link between modernization and democracy. *Perspectives on Politics*, 8(2), 551-567.
214. International Management and Development Institute. (2012). *IMD World Competitiveness Yearbook: (A field of Economic knowledge, which analyses the facts and policies that shape the ability of a nation to create and maintain an environment that sustains more value creation for its enterprises and more prosperity for its people)*.
215. Ioannou, I., Serafeim, G. (2010). *What Drives Corporate Social Performance? International Evidence from Social, Environmental and Governance Scores*. Working Paper 11-016. Harvard Business School.
216. Ioannou, I., Serafeim, G. (2012). *What Drives Corporate Social Performance? The Role of Nation-Level Institutions*. Working Paper 11-016. Harvard Business School.
217. Irwin, J.R., McClelland, G.H. (2001). Misleading Heuristics and Moderated Multiple Regression Models. *Journal of Marketing Research*, Vol.38, pp. 100–109.
218. Izraeli, D. (1988). Ethical beliefs and behavior among managers: A cross-cultural perspective. *Journal of Business Ethics*, No 7, pp. 263-271.

219. Young, S., Marais, M. (2012). A Multi-level Perspective of CSR Reporting: The Implications of National Institutions and Industry Risk Characteristics. *Corporate Governance: An International Review*, Vol. 20, No. 5, pp. 432–450.
220. Jaffe, A.B., Newell, R.G., Stavins, R.N. (2002). Environmental Policy and Technological Change, *Environmental and Resource Economics*, Vol. 22, pp. 41–69.
221. Jamali, D., Yianni, M., Abdallah, H. (2011). Strategic Partnerships, Social Capital and Innovation: Accounting for Social Alliance Innovation. *Journal of Business Ethics: A European Review*, Vol. 20 No 4, pp. 375–391.
222. James, J.B., Mckechine, S., Swanberg, J. (2011). Predicting Employee Engagement in an Age-Diverse Retail Workforce. *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 32, pp. 173–196.
223. Javidan, M., House, R.J., Dorfman, P.W., Hanges, P.J., Luque, M.S. (2006). Conceptualizing and measuring cultures and their consequences: a comparative review of GLOBE's and Hofstede's approaches. *Journal of International Business Studies*, Vol. 37, pp. 897–914.
224. Jenkins, H. (2004). A Critique of Conventional CSR Theory: An SME Perspective, *Journal of General Management*, Vol. 29, No.4., pp. 37-57.
225. Johnstone, N., Hascic, I., Popp, D. (2008). Renewable Energy Policies and Technological Innovation: Evidence based on patent Counts. *Environmental and Resource Economics*, Vol. 45(1), pp. 133–155.
226. Jones, P., Hillier, D. (2009). Commercial property investment companies and corporate social responsibility. *Journal of Property Investment & Finance*, Vol. 27, No. 5, pp. 522-533.
227. Jonker, J., Marberg, A. (2007). Corporate social responsibility: Quo vadis? *Journal of Corporate Citizenship*, No. 27.
228. Jorgenson, D.W., Fraumeni, B.M. (1992). Investment in Education and U.S. Economic Growth, *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 94, Supplement, S51-S70.
229. Juščius, V., Snieška, V. (2008). Influence of corporate social responsibility on competitive abilities of corporations. *Engineering Economics*, Vol. 3, No. 58, pp. 34–44.
230. Juščius, V. (2007). Corporate Social Responsibility and Sustainable Development. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Vol. 44, pp. 35–44.
231. Juškys, A., Ruževičius, J. (2010). Aplinkosaugos vadybos sistemų diegimo motyvacija ir naudingumas: Vokietijos aukštųjų mokyklų patirties studija. *Current Issues of Business and Law*, Vol. 5, pp. 57–74.
232. Kahouli, B., Omri, A., Chaibi, A. (2014). Environmental Regulations, Trade, and Foreign Direct Investment: Evidence from Gravity Equations. Working Paper, 2014-189. Prieiga per internetą: <http://www.ipag.fr/fr/accueil/la-recherche/publications-WP.html>, (prisijungta 2016-01-16).
233. Kanišauskas, S. (2008). Sinergetinio pasaulėvaizdžio kontūrai (filosofiniai ir moksliniai aspektai). Monografija, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, p. 447.
234. Kao, Ch. (2013). National Productivity of the Southeast Asian Countries. *European Scientific Journal*, Vol. 1, pp.252–258.
235. Katz, J. P., Swanson, S. L., Nelson, L. K. (2001). Culture-based expectations of corporate citizenship: A propositional framework and comparison of four cultures. *The International Journal of Organizational Analysis*, Vol. 9, No. 2, pp. 149-171.
236. Kaufmann, M., Olaru, M. (2012). The Impact of Corporate Social Responsibility on Business Performance – Can it be Measured, and if so, How? The Berlin International Economics Congress 2012, March 7th-10th, 2012. Prieiga per internetą:

[http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2012-03-biec/The Impact of Corporate Social Responsibility on Business Performance - Malte Kaufmann.pdf](http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2012-03-biec/The_Impact_of_Corporate_Social_Responsibility_on_Business_Performance_-_Malte_Kaufmann.pdf), (prisijungta 2016-02-15).

237. Kee, H.L., Ma, H., Mani, M. (2010). The Effects of Domestic Climate Change Measures on International Competitiveness. *The World Economy*, Vol. 33, No. 6, pp. 820–829.
238. Kendrick, J. (1976), *The Formation and Stocks of Total Capital*, Columbia University Press, New York, N.Y.
239. Kennedy, P. (2003). *A Guide to Econometrics*. 5th Edition. Oxford, Blackwell Publishing.
240. Kerk, G., Manuel, A.R. (2008). A comprehensive index for a sustainable society: The SSI – the Sustainable Society Index. *Journal of Ecological Economics*, Vol. 66(2-3), pp. 228-242.
241. Ketels, Ch. H.M. (2006). Michael Porter’s Competitiveness Framework–Recent Learnings and New Research Priorities. *Journal of Industry, Competition and Trade*, Vol. 6, pp.115-136.
242. Ketels, Ch., Summa, T. (2014). *State of Region Report. The Top of Europe – Emerging from the Crisis, Adapting to a New Normal*. Baltic Development Forum, Copenhagen 2014.
243. Khan, M.M., Zhang, J., Hashmi, M.S., Bashir, M. (2010). Cultural Values and Economic Growth in Asia: An Empirical Analysis. *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 1, No. 2, pp. 15–27.
244. Kharlamova, G., Vertelieva, O. (2013). The International Competitiveness of Countries: Economic-Mathematical Approach. *Economics & Sociology*, Vol. 6, No. 2, pp. 39–52.
245. Kiel, J., Ubbels, B., Purwanto, J., Heyndrickx, Ch., Betancor, O. ir kt. (2014). Impacts of infrastructure projects on competitiveness. *Transport Research Arena 2014*, Paris.
246. Kokkinen, A. (2010). Assessing Human Capital in the National Accounts – Is there a Feedback to Theory. Paper presented at the 31st General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth (IARIW), Session 8C, August 22–28, St. Gallen, Switzerland.
247. Korea and the United States. *Journal of Business Ethics*, Vol.46, pp. 263–287.
248. Krueger, A. B., Lindahl, M. (2001). Education for Growth: Why and For Whom? *Journal of Economic Literature*, 39, 4, 1101–1136.
249. Krugman, P. (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade. *Journal of International Economics*, Vol. 9, pp. 469–479.
250. Krugman, P.R. (1983). New Theories of Trade among Industrial Countries. *American Economic Review*, Vol. 73, No.2, pp. 343–347.
251. Krugman, P.R. (1987). Is Free Trade Passe? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 1, No. 2, pp. 131–144.
252. Krugman P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, Vol.99, pp. 483–499.
253. Krugman, P. (1994). Competitiveness: A dangerous obsession. *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 2, pp. 28-44.
254. Krugman, P. (1997). *The Age of Diminished Expectations: U.S. Economic Policy in the 1990s*, Third edition, The MIT Press Cambridge, Massachusetts: London, England.
255. Kurtishi-Kastrati, S. (2013). The Effects of Foreign Direct Investments for Host Country’s Economy. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, Vol. 5, No. 1, pp. 26–38.

256. Kwon, Dae-Bong. (2009). Human capital and its measurement. The 3rd OECD World Forum on „Statistics, Knowledge and Policy“, Charting Progress, Building Visions, Improving Life, Busan, Korea 27–30 October 2009.
257. Lahti, A. (2010). Towards a new entrepreneurial growth theory. *Economics and Management*, Vol. 15, pp. 130–139.
258. Lall, S. (2001). Competitiveness Indices and Developing Countries: an Economic Evaluation of the Global Competitiveness Report. *World Development*, Vol. 29, No. 9, pp. 1501–1525.
259. Lanoie, P., Laurent-Lucchetti, J., Johnstone, N., Ambec, S. (2007). Environmental Policy, Innovation and Performance: New Insights on the Porter Hypothesis. *Cahier de recherche no IEA-07-06*.
260. Lanoie, P., Patry, M., Lajeunesse, R. (2008). Environmental Regulation and Productivity: Testing the Porter Hypothesis. *Journal of Productivity Analysis*, Vol. 30, No. 2, pp. 121–128.
261. Lantos, G.P. (2001). The Boundaries of Strategic Corporate Social Responsibility. *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 18, No. 7, pp. 595–632.
262. Leamer, E.E. (1995). *The Heckscher-Ohlin Model in Theory and Practice*. Princeton Studies in International Finance, No. 77, February 1995.
263. Leiter, A. M., Parolini, A., Winner H. (2011). Environmental regulation and investment: Evidence from European industry data. *Ecological Economics*, Vol. 70, No. 4, pp.759–770.
264. Lengyel, I., Rechnitzer, J. (2013). The Competitiveness of Regions in the Central European Transition Countries. *The MacrotHEME Review*, Vol. 2(4), pp. 106–121.
265. Lengyel, I., Lukovics, M. (2006). An Attempt for the Measurement of Regional Competitiveness in Hungary. Paper prepared for the Conference on “Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean”, 46th congress of the European Regional Science Association. Prieiga per internetą: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa06/papers/350.pdf>, (prisijungta 2015-12-10).
266. Lepak, D.P., Snell, S.A. (2002). Examining the human resource architecture: The relationships among human capital, employment, and human resource configurations. *Journal of Management*, Vol. 28, No. 4, pp. 517–543.
267. Leung, K. (1988). Theoretical advances in justice behavior: Some cross-cultural inputs. In M. H. Bond (Ed.), *The cross-cultural challenge to social psychology*, pp.: 218-229. Newbury Park, CA, Sage.
268. Lev, B., Petrovits, C., Radhakrishnan, S. (2010). Is Doing Good for You? How Corporate Charitable Contributions Enhance Revenue Growth. *Strategic Management Journal*, Vol. 31, pp. 182–200.
269. Levine, R. E. and D. Renelt (1992), A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions. *American Economic Review*, 82, 4, pp. 942–963.
270. Levitt, T. (1958). The Dangers of Social Responsibility. *Harvard Business Review*, September-October. Prieiga per internetą: <https://businessethics.qwriting.qc.cuny.edu/files/2012/01/Levitt.pdf>, (prisijungta 2015-09-14).
271. Levitt, T. (1983). The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*, Vol. 61, No. 3, pp. 92- 102.
272. Lietuvos įtakos ir konkurencingumo didinimo Europos Sąjungoje kryptys. (2010). Galutinė tyrimo ataskaita. 2010 m. liepos 22 d. Vilnius. Prieiga per internetą:

- http://www.estep.lt/mediabank/LT_ES_kryptys_galutine_ataskaita.pdf, (prisijungta 2014-06-15).
273. Lii, Y.S., Lee, M. (2012). Doing Right Leads to Doing Well: When the Type of CSR and Reputation Interact to Affect Consumer Evaluations of the Firm. *Journal of Business Ethics*, Vol. 105, pp. 69–81.
274. Li, X. (2011). *Toward an Integrative Framework of National Competitiveness: An Application to China*. PhD Thesis, Asia Research Centre Department of International Economics and Management Copenhagen Business School.
275. Linders, G-J. M., Dlagen, A., Groot, H.L.F., Beugelsdijk, S. (2005). Cultural and Institutional Determinants of Bilateral Trade Flows. Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2005-074/3, p. 28. Prieiga per internetą: <http://dspace.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/9672/05074.pdf?sequence=1>, (prisijungta 2011-06-12).
276. Lin, C.P., Tsai, Y.H., Joe, S.W., Chiu, C.K. (2012). Modeling the Relationship Among Perceived Corporate Citizenship, Firms' Attractiveness, and Career Success Expectation. *Journal of Business Ethics*, Vol. 105, pp. 83–93.
277. Lipschitz L., McDonald, D. (1991). Real Exchange Rates and Competitiveness: A Clarification of Concepts and Some Measurements for Europe. IMF Working Paper, March.
278. Little, A. D. (2006). The Innovation Highground - Winning tomorrow's customers using sustainability-driven innovation. *Strategic Direction*, Vol. 22, No. 1.
279. Little, T.D., Card, N.A., Bovaird, J.A., Preacher, K.J., Crandall, Ch.S. (2007). Structural Equation Modeling of Mediation and Moderation With Contextual Factors. In T. D. Little, J. A. Bovaird, & N. A. Card (Eds.), *Modeling contextual effects in longitudinal studies* (pp. 207-230). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
280. Littrell, L.F. (2012). Clustering National Cultures: A Fallacy, or Not, or Not Always? *Proceedings Academy of International Business 2012 Annual Meeting* (online), Washington, DC, USA, June 30-July 3, 2012, East Lansing, MI, USA: MSU-CIBER & Eli Brad College of Business at Michigan State University.
281. Locke, J. (2003). *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*. Yale University Press.
282. MacGillivray, A., Sabapathy, J., Zadek, S. (2003). Responsible Competitiveness Index 2003: Aligning corporate responsibility and the competitiveness of nations. Institute of social and ethical accountability, The Copenhagen Centre, p.48.
283. MacKinnon, D.P., Fairchild, A.J., Fritz, M. (2007). *Mediation Analysis*. NIH Public Access, Author Manuscript.
284. Mahadeo, J.D., Oogarah-Hanuman, V., Soobaroyen, T. (2011). A Longitudinal Study of Corporate Social Disclosures in a Developing Economy. *Journal of Business and Ethics*, Vol. 104, No. 4, pp. 545–558.
285. Mahoney, L. S. (2012). Standalone CSR reports: A Canadian analysis. *Issues in Social & Environmental Accounting*, Vol. 6(1/2), pp. 4-25.
286. Maignan, I., Ralston, D.A., (2002). Corporate Social Responsibility in Europe and the US,: Insights from Businesses' Self-presentations. *Journal of International Business Studies*, Vol. 33(3), pp. 497–514.
287. Maignan, I., Ferrell, O.C. (2000). Measuring Corporate Citizenship in Two Countries: The Case of the United States and France. *Journal of Business Ethics*, Vol. 23, pp. 283–297.

288. Makni, R., Francoeur, C., Bellavance, F. (2009). Causality Between Corporate Social Performance and Financial Performance: Evidence from Canadian Firms. *Journal of Business Ethics*, Vol. 89, pp. 409–422.
289. Mandhachitara, R., Poolthong, Y. (2011). A model of customer loyalty and corporate social responsibility. *Journal of Services Marketing*, Vol. 25, No. 2, pp.122–133.
290. Mankiw, N. G., D. Romer, and D. N. Weil (1992), A Contribution to the Empirics of Growth, *Quarterly Journal of Economics*, 107, 2, pp. 408–437.
291. Mardani, A., Kazemilari, M. (2012). Relationship between National Culture and TQM Implementation, Case Study: Iranian Multinational Electrical Manufacturing Companies. *Asian Journal of Management Research*. Vol. 3, No. 1, pp. 291–312.
292. Margolis, J.D., Walsh, J.P. (2003). Misery Loves Companies: Rethinking Social Initiatives by Business. *Administrative Science Quarterly*, No. 48, pp. 268–305.
293. Marin, L., Rubio, A., Maya, S.R. (2012). Competitiveness as a Strategic Outcome of Corporate Social Responsibility. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, Vol. 19, No. 6, pp. 364–376.
294. Marrewijk, M.V. (2003). Concepts and definitions of CSR and corporate sustainability: between agency and communion. *Journal of Business Ethics*, Vol. 44, No. 2, pp. 95–105.
295. Marsh, L.W., Tokarick, S.P. (1994). Competitiveness Indicators: A Theoretical and Empirical Assessment. IMF Working Paper No. 94/29, March.
296. Martin, R.L. (2003). A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy. University of Cambridge.
297. Martinuzzi, A. (2011). Responsible Competitiveness – Linking CSR and Competitive Advantage in three European Industrial Sectors. *Zeitschrift für Umweltpolitik & Umweltrecht*, (3). pp. 297–337.
298. Martinuzzi, A., Gisch-Boie, S., Wiman, A. (2010). Does Corporate Social Responsibility Pay Off? Exploring the links between CSR and competitiveness in Europe’s industrial sectors. Final Report of the project No ENTR/2008/031, “Responsible Competitiveness” on behalf of the European Commission, Directorate-General for Enterprise and Industry.
299. Masso, J., Vahter, P. (2008). Technological Innovation and Productivity in Late-Transition Estonia: Econometric Evidence from Innovation Surveys. Working Paper No. 61-2008. The University of Tartu, Faculty of Economics and Business Administration.
300. McFetridge, D.G. (1995). Competitiveness: Concepts and Measures, Occasional paper No. 5, Industry Canada.
301. McSweeney, B. (2002). Hofstede’s Model of National Cultural Differences and Their Consequences: A Triumph of Faith – A Failure of Analysis. *Human Relations* Vol. 55(1), pp. 89–118.
302. McWilliams, A., Siegel, D. (2000). Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Correlation or Misspecification? *Strategic Management Journal*, Vol. 21, pp. 603–609.
303. McWilliams, A., Van Fleet, D.D., Cory, K. (2002). Raising rivals’ costs through political strategy: An extension of the resource-based theory. *Journal of Management Studies*, Vol. 39, No. 5, pp. 707–723.
304. Meilienė, E., Snieška, V. (2010). Lietuvos pramonės konkurencingumo veiksniai eksporto politikos nuostatose. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 31, p. 119-132.

305. Melo, T., Garrido-Morgado, A. (2012). Corporate Reputation: A Combination of Social Responsibility and Industry. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. Vol. 19, pp. 11–31.
306. Mendibil, K., Hernandez, J., Espinach, X., Garriga, E., Macgregor, S. (2007). How Can CSR Practises Lead to Successful Innovation in SMEs? In: *European Operations Management Association*, 2007-06-17 – 2007-06-20.
307. Mensah, Y.M., Chen, H.Y., (2012). Global Clustering of Countries By Culture – An Extension of the GLOBE Study, Rutgers University Center for Governmental Accounting Education and Research (CGAER) Working Paper 2012-4 (October 15, 2012).
308. Midttun, A. (2006). C(S)R and Innovation, Compatibility or Contradiction? Towards a Dynamic Reinterpretation of C(S)R. *The Norwegian School of Management*, CSR Paper 3.
309. Midttun, A., Blomgren, A., Magerholm, F., Jakovleva, T., Wenstop, F. (2013). CSR, Innovation and Value Creation in Rapidly Growing Norwegian SMEs. Research Report, Centre for Corporate Responsibility, Norwegian Business School
310. Modell S. (2009). In defence of triangulation: A critical realist approach to mixed methods research in management accounting. *Management Accounting Research*, Vol. 20, No. 3, pp. 208–221.
311. Mohnen, P., Mairesse, J., Dagenais, M. (2006). Innovativity: A Comparison across Seven European countries. *Economics of Innovation and New Technologies*, Vol. 15, No. 4/5, pp. 391-413.
312. Moir, L. (2001). What do we mean by corporate social responsibility? *Corporate Governance: The International Journal of Effective Board Performance*, Vol. 1, No. 2, pp. 16-22.
313. Mondal, S. (2007). FDI and Firm Competitiveness: Evidence from Indian Manufacturing Sector, (2000-01 to 2006-07).
314. Montgomery, D.B., Ramus, C.A. (2011). Calibrating MBA job preferences for the 21st century. *Academy of Management Learning & Education*, Vol. 10, pp. 9–26.
315. Moon, J., Crane, A., Matten, D. (2005). Can corporations be citizens? Corporate citizenship as a metaphor for business participation in society. *Business Ethics Quarterly*, Vol.15, p. 427–451.
316. Mulatu, A., Florax, R.J.G.M., Withagen, C.A., (2004). Environmental regulation and International trade: Empirical results for the manufacturing industry in Germany, the Netherlands and the US, 1972–1992. Tinbergen Institute Discussion Paper.
317. Murcia, F.D.R., Santos, A., (2012). Discretionary-Based Disclosure: Evidence from the Brazilian Market. *BAR. Brazilian Administration Review*, No. 9, pp. 88-109.
318. Narula, R., Wakelin, K. (1998). Technological Competitiveness, Trade and Foreign Direct Investment. *Structural Change and Economic Dynamics*, Vol. 9, No. 3, pp. 373–387.
319. National Competitiveness Council. (2012). Ireland’s Productivity Performance, 1980-2011. Forfas, p. 66.
320. Newbert, S.L. (2007). Empirical Research on the Resource-based View of the Firm: an Assessment and Suggestions for Future Research. *Strategic Management Journal*, Vol. 28, pp. 121–146.
321. Newman, A., Butler, Ch. (2014). The influence of follower cultural orientation on attitudinal responses towards transformational leadership: evidence from the Chinese hospitality industry. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol.25, No. 7, pp. 1024–1045.

322. Nidumolu, R., Prahalad, C.K., Rangaswami, M.R. (2009). Why Sustainability Is Now the Key Driver of Innovation. *harvard Business Review*.
323. Nisim, S., Benjamin, O. (2008). Power and size of firms as reflected in cleaning subcontractors' practices of social responsibility. *Journal of Business ethics*, No. 83.
324. North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge, University Press.
325. Nurn, Ch.W., Tan, G. (2010). Obtaining Intangible And Tangible Benefits From Corporate Social Responsibility. *International Review of Business Research Papers*, Vol. 6, No. 4, pp. 360–371.
326. OECD (1992). *Programme on Technology and the Economy 1992*.
327. OECD (1996). *Globalisation and Competitiveness: Relevant Indicators*. STI working paper 1996/5. Organisation for Economic Co-operation and Development.
328. OECD (2005). *The Measurement of Scientific and Technological Activities: Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data, Oslo Manual, EC, 3rd edition*.
329. OECD (2001). *The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital*, Paris, OECDs.
330. OECD (2009). *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2009*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
331. OECD (2008). *Compendium of Productivity Indicators 2008*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
332. Okoye, A. (2009). Theorising Corporate Social Responsibility as an Essentially Contested Concept: Is a Definition Necessary? *Journal of Business Ethics*, Vol. 89, pp. 613–627.
333. Once, S., Almagtome, A. (2014). The Relationship Between Hofstede's National Culture Values and Corporate Environmental Disclosure: an International Perspective. *Research Journal of Business and Management*. Vol. 1. No. 3, pp. 279–304.
334. Oriij, R. (2010). Corporate social disclosures in the context of national cultures and stakeholder theory. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 23, No. 7, pp. 868–889.
335. Osberg, L., Sharpe, A. (2000). Comparisons of trends in GDP and economic well-being: the impact of social capital. Paper presented at the international symposium on the contribution of human and social capital to sustained economic growth and well-being, organised by the OECD and HRDC, Canada, 19-21 March 2000.
336. Oxley, L., Le, T., Gibson, J. (2008). Measuring Human Capital: Alternative Methods and International Evidence. *The Korean Economic Review*, Vol. 24, No. 2, pp. 283–344.
337. Padgett, R.C., Galan, J.I., (2009). The Effect of R&D Intensity on Corporate Social Responsibility. Documento de Trabajo 13/09. Universidad de Salamanca, Dpt. Administración y Economía de la Empresa.
338. Padgett, R.C., Moura-Leite, R.C., (2012). The impact of R&D intensity on corporate reputation: Interaction effect of innovation with social benefit. *Intangible Capital*, Vol 8, No. 2, pp. 216–238.
339. Parham, D. 2004. *Definition, importance and determinants of Productivity*. Australia, Canberra: Productivity Commission.
340. Park, H., Russell, C., Lee, J. (2007). National culture and environmental sustainability: A cross-national analysis. *Journal of Economics and Finance*, Vol. 31, No. 1, pp. 104-121.

341. Patel, P.C., Conklin, B. (2012). Perceived Labor Productivity in Small Firms—The Effects of High-Performance Work Systems and Group Culture Through Employee Retention. *Theory & Practice*, Vol. 36, No. 2, pp.205–235.
342. Peng, Y.S., Dashdeleg, A.U., Chih, H.L. (2014). National Culture and Firm's CSR Engagement: A Cross-Nation Study. *Journal of Marketing and Management*, 5 (1), pp. 38-49.
343. Pitelis, C.N. (2003). Privatisation, regulation and domestic competition policy in Wignaraja, G. (ed.): *Competitiveness strategy in developing countries: a manual for policy analysis*, London: Routledge, pp.239-273.
344. Pivato, S., Misani, N., Tencati, A. (2008). The impact of corporate social responsibility on consumer trust: the case of organic food. *Business Ethics: A European Review*, Vol. 17, pp. 3–12.
345. Pivo, G. (2008). Responsible property investing: what the leaders are doing. *Journal of Property Investment & Finance*, Vol. 26, No. 6, pp. 562–576.
346. Popp, D., Hascic, I., Medhi, N. (2011). Technology and the Diffusion of Renewable Energy. *Energy Economics*, Vol. 33, pp. 648-662.
347. Porter, M.E. (1998). Measuring The Microeconomic Foundations of Economic Development, in *The Global Competitiveness Report 1998*, Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 1998.
348. Porter, M. E. (1990a). *National Competitive Advantage*. London: MacMillan.
349. Porter, M. E. (1990b). *The Competitive Advantage of Nations*. *Harvard Business Review*, Prieiga per internetą: <http://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations/ar/1>, (Prisijungta 2014-02-15).
350. Porter, M.E., Linde, C. (1995). Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 4. pp. 97–118.
351. Porter, M. E. (2006). *The Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index*, with C. Ketels and M. Delgado, in *World Economic Forum* (ed.), *Global Competitiveness Report 2006-2007*, Geneva: World Economic Forum.
352. Porter, M.E., Ketels, C.H.M. (2003). *UK Competitiveness: Moving to the Next Stage*, DTI Economics Paper 3, London: Department of Trade and Industry.
353. Porter, M.E., Kramer, M.R. (2006). *Strategy and Society: The Link between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility*. *Harvard Business Review*, Vol. 84, No. 12, pp. 78-92.
354. Powers, D., Klassen, R.D, Kull, T.J., Simpson, D. (2015). Competitive Goals and Plant Investment in Environment and Safety Practices: Moderating Effect of National Culture. *Decision Sciences*, Vol. 46, No. 1, pp. 63–100.
355. President's Commission on Competitiveness. (1984). *The Report of the President's Commission on Competitiveness*, written for the Reagan administration.
356. Raffo, J., Lhuillery, S., Miotti, L. (2008). Northern and southern innovativity: a comparison across European and Latin American countries. *The European Journal of Development Research* Vol. 20, No. 2, pp. 219–239.
357. Rahman, S., (2011). Evaluation of Definitions: Ten Dimensions of Corporate Social Responsibility. *World Review of Business Research*, Vol. 1. No. 1. pp. 166 – 176.
358. Ramirez, G., Tsangarides, Ch.G. (2007). *Competitiveness in the CFA Franc Zone*. International Monetary Fund WP/07/212.

359. Rao, S., Sharma, P. (2006). International Competitiveness and Regulatory Framework: A Canadian Perspective. Prieiga per internetą: http://www.international.gc.ca/economist-economiste/assets/pdfs/NAFTA_10_editors_overview-en.pdf, (prisijungta 2011-09-18).
360. Rawls, J., (1999). *A Theory of Justice*, Rev. ed., Cambridge, MA: Belknap Press.
361. Reiljan, J., Henrikus, M., Ivanov, A. (2000). Key issues in defining and analyzing the competitiveness of a country. Tartu Univeristy Press, p. 59.
362. Rennings, K., Rexhauser, S. (2010). Long-Term Impacts of Environmental Policy and Eco-Innovative Activities of Firms. Discussion Paper No. 10-074.
363. Rennings, K., Zwick, T. (2002). Employment Impact of Cleaner Production on the Firm Level: Empirical Evidence from a Survey in Five European Countries. *International Journal of Innovation Management*, Vol. 6, No. 3, pp. 319–342.
364. Reputation Institute. (2008). *Building Reputation Here, There and Everywhere*. Worldwide views on local impact of corporate responsibility. Boston College, Center for Corporate Citizenship.
365. Ringov, D., Zollo, M. (2007). The impact of national culture on corporate social performance. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, Vol. 7, No. 4, pp. 476-485.
366. Romer, P.M. (1990). Human Capital and Growth: Theory and Evidence. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 32, 251–286.
367. Rondinelli, D. (2002). Promoting competitiveness in a globalizing economy: The state's changing roles. p. 48.
368. Ronen, S., Shenkar, O. (1985). Clustering Countries on Attitudinal Dimensions: A Review and Synthesis. *Academy of Management Review*, Vol. 10, No. 3, pp. 435-454.
369. Rucker, D.D., Preacher, K.J., Tormala, Z.L., Petty, R.E. (2011). Mediation Analysis in Social Psychology: Current Practices and New Recommendations. *Social and Personality Psychology Compass*, Vol. 5/6, pp. 359–371.
370. Runiewicz, M. (2005). The Impact of Foreign Direct Investments on the Export Competitiveness of the Baltic States in the European Single Market. Vilnius: Kriventa, 2005. 151 p.
371. Russo, A., Tencati, A. (2009). Formal vs. Informal CSR Strategies: Evidence from Italian Micro, Small, Medium-sized, and Large Firms. *Journal of Business Ethics*, Vol. 85, pp. 339–353.
372. Ruževičius, J., Serafinas, D. (2007). The Development of Socially Responsible Business in Lithuania. *Engineering Economics*, Vol. 1, No. 51, pp. 36–43.
373. Saka, Ch., Noda, A. (2014). Cultural influence on corporate social responsibility disclosure in East Asia. XXI IAAER Conference 13–15 November 2014, Florence, Italy.
374. Salvatore, D. (2002). *International Economics*, 3rd edition. New York: Macmillan.
375. Santis, R. (2011). Impact of Environmental Regulations on Trade in the Main EU Countries: Conflict or Synergy? *European Network of Economic Policy Research Institutes*, WP 56/May 2011.
376. Santos-Rodrigues, H., Dorrego, P.F., Jardon, C.F. (2010). The influence of human capital on the innovativeness of firms. *International Business and Economics Research Journal*, Vol. 9, No. 9, pp. 53–63.
377. Sastre, T., Viani, F. (2014). Countries' Safety and Competitiveness, and the Estimation of Current Account Misalignments. *Documentos de Trabajo*, No. 1401.

378. Sawhny, V. (2008). Analyzing Corporate Social Responsibility Measurement Parameters. Comparing the Global Reporting Initiative to Environmental Reporting Guidelines, Government of Japan and the Public Environmental Reporting, Australia.
379. Schlierer, H.-J., Werner, A., Signori, S., Garriga, E., Weltzien Hoivik, H., Rossem, A., & Fassin, Y. (2012). How Do European SME Owner–Managers Make Sense of “Stakeholder Management”? Insights from a Cross-National Study. *Journal of Business Ethics*, 109(1), 39–51.
380. Scholtens, B., Dam, L. (2007). Cultural Values and International Differences in Business Ethics. *Journal of Business Ethics*, Vol. 75, pp. 273–284.
381. Schott, P.K. (2001). Do rich and poor countries specialize in a different mix of goods? Evidence from product-level US trade data. Working Paper 8492. Prieiga per internetą: <http://www.nber.org/papers/w8492>, (Prisijungta 2011-09-18).
382. Schwab, K. (2014). The Global Competitiveness Report, 2014–2015. World Economic Forum, p. 565.
383. Schwartz, S.H., (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: an International Review*, Vol 48 (1), pp. 23–47.
384. Schwartz S.H., Bilsky W. (1987). Toward a universal psychological structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
385. Schultz, P.W., Zelezny, L. (2003). Reframing Environmental Messages to be Congruent with American Values, *Human Ecology Review*, Vol. 10, No. 2, pp. 126–136.
386. Scott-Jackson, W.B. (2009). *HR is Business: Achieving competitive advantage through strategic talent management*, University of Oxford, UK.
387. Scott, B. R., Lodge, G. C. (1985). *US Competitiveness in the World Economy*. Boston: Harvard Business School Press.
388. Sethi, D., Guisinger, S. (2002). Liability of foreignness to competitive advantage: How multinational enterprises cope with the international business environment. *Journal of International Management*, Vol. 8, pp. 223–240.
389. Shafer, W.E., Fukukawa, K., Lee, G.M. (2007). Values and the Perceived Importance of Ethics and Social Responsibility: The U.S. versus China. *Journal of Business Ethics*, Vol. 70, pp.265–284.
390. Shah, M.H. (2014). The Significance of Infrastructure for FDI Inflow in Developing Countries. *Journal of Life Economics*, Vol. 2, pp. 1–16.
391. Shen, C.H., Lee, C.C., Lee, C.C. (2010). What Makes International Capital Flows Promote Economic Growth? An International Cross-Country Analysis.
392. Shi, X., Wang, J. (2011). Interpreting Hofstede Model and GLOBE Model: Which Way to Go for Cross-Cultural Research? *International Journal of Business and Management*, Vol. 6, No. 5, pp. 93–99.
393. Shoham, A. (2009). *Changing Cultural Clusters: A Research Note*. ACES. The European Union Center of Excellence. August 2009.
394. Shultz, T. W. (1961), Investment in human capital, *American Economic Review*, Vol. 51, No. 1, pp. 1-17.
395. Siggel, E. (2006). International Competitiveness and Comparative Advantage: a Survey and a Proposal for Measurement. *Journal of Industrial Trade and Competition*, Vol. 6, pp. 63–66.
396. Siegel, D. S., Vitaliano, D.F. (2007). An Empirical Analysis of the Strategic Use of Corporate Social Responsibility. *Journal of Economics & Management Strategy*, Vol. 16, No. 3, pp. 773–792.

397. Siggel, E. (2007). The Many Dimensions of Competitiveness. International Competitiveness and Comparative Advantage: A Survey and a Proposal for Measurement. The International platform of Ludwig Maximilians University's Center for Economic Studies and the Ifo Institute for Economic Research. p.34.
398. Silberhorn, D., Warren, R.C. (2007). Defining Corporate Social Responsibility: A view from Big Companies in Germany and the UK. *European Business Review*. Vol. 19 (5), pp. 352-372.
399. Singh, J., Svensson, G., Wood, G., Callaghan, M. (2011). A longitudinal and cross-cultural study of the contents of codes of ethics of Australian, Canadian and Swedish corporations. *Business Ethics: A European Review*, Vol. 20, No. 1, pp. 103–119.
400. Singh, J. (2011). Inward Investment and Market Structure in an Open Developing Economy: A Case of India's Manufacturing Sector. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, Vol. 2, No. 6, pp. 286-297.
401. Sylwester, K. (2000). Income inequality, education expenditures and growth. *Journal of Development Economics*, Vol. 63, No. 2, p. 379-398.
402. Smirnova, Y. (2012). Perceptions of corporate social responsibility in Kazakhstan. *Social Responsibility Journal*, Vol. 8, No. 3, pp. 404–417.
403. Smit, M. (2013). Issues of competitiveness and regional growth in relation to transport infrastructure investment: a literature review on assessment methodology. Deliverable 1.1 for the I-C-EU project. Leuven: TML
404. Snieška V., Bruneckienė, J. (2009). Measurement of Lithuanian Regions by Regional Competitiveness Index. *Engineering economics*. No. 1(61).
405. Society for Human Resource Management (SHRM). 2007 Corporate Social Responsibility: United States, Australia, India, China, Canada, Mexico and Brazil. A Pilot Study. HR Society for Human Resource Management.
406. Sraffa, P., Dobb, M.H. (2004). *The Works and Correspondence of David Ricardo. Volume I. On the Principles of Political Economy and Taxation*. Liberty Fund: Indianapolis, p. 447.
407. Srnka, K. J. (2004). Culture's role in marketers' ethical decision making: An integrated theoretical framework. *Academy of Marketing Science Review*, Vol 1.
408. Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 7(17). Prieiga per internetą: <http://PAREonline.net/getvn.asp?v=7&n=17>, (Prisijungta 2015-05-25).
409. Stites, J.P., Michael, J.H. (2011). Organizational commitment in manufacturing employees: Relationships with corporate social performance. *Business & Society*, Vol. 50, pp. 50-70.
410. Storper, M. (1997). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. Guilford, New York.
411. Strand, R., Freeman, R.E., Hockerts, K. (2015). Corporate Social Responsibility and Sustainability in Scandinavia: An Overview. *Journal of Business Ethics*, Vol. 127, No. 1, pp. 1–15.
412. Su, H.Y. (2014). Business Ethics and Development of Intellectual Capital. *Journal of Business Ethics*, Vol. 119, pp. 87–97.
413. Suchman, M.C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, Vol. 20, No. 3, pp. 571-610.
414. Sun, W., Stewart, J., Pollard, D. (2011). *Corporate Governance and the Global Financial Crisis: International Perspectives*. Cambridge University Press, New York, p. 414.

415. Sun, L., Stuebs, M. (2013). Corporate Social Responsibility and Firm Productivity: Evidence from the Chemical Industry in the United States. *Journal of Business Ethics*, Vol.118, pp. 251–263.
416. Swagel, P. (2012). International Competitiveness. This paper has been prepared for the AEI forum on “Nation vs. Nation: Do countries compete in trade and health care?”
417. Switft, T., Zadek, S. (2002). Corporate Responsibility and the Competitive Advantage of Nations. The Copenhagen Centre, AccountAbility institute of social and ethical accountability, p. 31.
418. Tabellini, G. (2010). Culture and institutions: economic development in the regions of Europe. *Journal of the European Economic Association*, Vol. 8, No. 4, p. 677–716.
419. Taras, V., Rowney, J., Steel, P. (2009). Half a Century of Measuring Culture: Approaches, Challenges, Limitations, and Suggestions Based on the Analysis of 121 Instruments for Quantifying Culture. *Journal of International Management*, Vol. 15(4), 357-373.
420. Thorne, L., Mahoney, L., Manetti, G. (2014). Motivations for issuing standalone CSR reports: A survey of Canadian firms, *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, Vol. 27(4), pp. 686 – 714.
421. Tiffin, A., (2014). European Productivity, Innovation and Competitiveness: The Case of Italy. IMF Working Paper/14/79.
422. Tyson, L. D. (1992). Who's Bashing Whom: Trade Conflict in High-Technology Industries. Washington, D.C., Institute for International Economics.
423. Trabold, H. (1995). Die internationale Wettbewerbsfähigkeit einer Volkswirtschaft. *DIW-Vierteljahresheft* No. 2, Berlin, pp. 169-183.
424. Trompenaars, F., Hampden-Turner, Ch. (1997). *Riding the Waves of Culture: Understanding Cultural Diversity in Business* (2nd ed.), London: Nicholas Brealey.
425. Trotta, A., Iannuzzi, A., Cavallaro, G., Dell’Atti, S. (2011). Banking Reputation and CSR: a Stakeholder Value Approach. (in Gummesson, Evert, Cristina Mele and Francesco Polese-Ed., *Proceedings of The Naples Forum on Service 2011– Service Dominant logic, Network & System Theory and Service Science: Integrating Three Perspectives for a new service agenda*), Giannini Editore.
426. Trotta, A., Cavallaro, G. (2012). Measuring Corporate Reputation: A Framework for Italian Banks. *International Journal of Economics and Finance Studies*, Vol. 4, No. 2, pp. 21–30.
427. Tsoy, D., Yongqiang, G. (2016). A Cross-National Study of the Relationships between Cultural Determinants, Sustainable Governance and Sustainable Development. *International Journal of Management Science and Business Administration*, Vol. 2, No. 4, pp. 28-43.
428. Turban, D.B., Greening, D.W. (1996). Corporate Social Performance and Organizational Attractiveness to Prospective Employees. *Academy of Management Journal*, Vol. 40, No. 3, pp. 658–672.
429. Turker, D. (2009). Measuring Corporate Social Responsibility: A Scale Development Study. *Journal of Business Ethics*, Vol. 85, No. 4, pp. 411-427.
430. Turker, D. (2009). How Corporate Social Responsibility Influences Organizational Commitment. *Journal of Business Ethics*, Vol. 89, pp. 189–204.
431. Tziner, A., Bar, Y., Oren, L., Kadosh, G. (2011). Corporate Social Responsibility, Organizational Justice and Job Satisfaction: How do They Interrelate, If at All? *Revista de Psicologia del Trabajo y de las Organizaciones*, Vol. 27, No. 1, p. 67–72.
432. Umut, G. (2010). Impact of Human Capital on Economic Growth: a Panel Data Analysis.

433. UNDP (2010). Enhancing Transparency and Credibility of CSR Practices through the Establishment of CSR Performance Assessment and Monitoring Systems in New EU Member States. Country Level Indicators Report. Prieiga per internetą: http://www.acceleratingcsr.eu/uploads/docs/201007/UNDP_Country_report_final.pdf, (Prisijungta 2012-06-02).
434. Unerman J. (2000). Methodological issues: Reflections on quantification in corporate social reporting content analysis. *Accounting, Auditing & Accountability Journal* No. 13(5), pp. 667–681.
435. Vacek, P. (2010). Productivity Gains From Exporting: Do Export Destinations Matter? IES Working Paper 18, IES FSV, Charles University.
436. Vachon, S. (2010). International Operations and Sustainable Development: Should National Culture Matter? *International Operations and Sustainable Development*, Vol. 18, pp. 350–361.
437. Vainienė, R. (2004). *Ekonomikos terminų žodynas. 2-oji laida*, Vilnius, Tyto alba, p. 326.
438. Vaitkevičiūtė, V.J. (2007). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, Žodynas.
439. Valentinavičius, S. (2010). *Investicijų valdymas: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius, p. 303.
440. Vilanova, M., Lozanos, J. M., Arenas, D. (2009). Exploring the Nature of the Relationship Between CSR and Competitiveness. *Journal of Business Ethics*, Vol. 87, pp. 57–69.
441. Vitell, S.J., Nwachukwu, S.L., Barnes, J.H. (1993). The Effects of Culture on Ethical Decision-Making: An Application of Hofstede's Typology, *Journal of Business Ethics*, Vol. 12, pp. 753—760.
442. Vitezic, N. (2011). Corporate Reputation and Social Responsibility: An Analysis of Large Companies in Croatia. *International Business&EconomicsResearch Journal*, Vol. 10, No. 8.
443. Waddock, S.A., Rivoli, P. (2011). „First they ignore you...“: The timecontext dynamic and corporate responsibility. *California Management Review*, Vol. 53, No. 2, pp. 87-104.
444. Waddock, S. (2003). Myths and realities of social investing. *Organization and Environment*, Vol. 16, pp. 369-380.
445. Waddock, S., Graves, S.B. (1997). The Corporate Social Performance-Financial Performance link. *Strategic Management Journal*, Vol. 18, No. 4, pp. 303–319.
446. Waddock, S.A., Rivoli, P. (2011). „First they Ignore you...“: The time-context dynamic and corporate responsibility. Published in *California Management Review*, vol. 53, no. 2, pp. 87-104.
447. Wahyuni, S., Djamil, I.K., Astuti, E.S., Mudita, T. (2010). The Study of Regional Competitiveness in Batam, Bintan, and Karimun. *International Journal of Sustainable Strategic Management*. Vol. 2, No. 3, pp. 299-316.
448. Waldman, D.A., Sully de Luque, M., Wasburn, N., House, R. (2006). Cultural and leadership predictors of corporate social responsibility values of top management: a GLOBE study of 15 countries. *Journal of International Business Studies*, Vol. 37, pp. 823–837.
449. Wang, C., Wei, Y., Liu, X. (2010). Determinants of bilateral trade flows in OECD countries: Evidence from gravity panel data models. *The World Economy*, Vol. 33, No. 7, pp. 894-915.
450. Wawro, G. (2002). *Estimating Dynamic Panel Data Models in Political Science*. Political Analysis, 10:1, Department of Political Science, Columbia University, New York.

451. Weymouth, S., Feinberg, R. (2011). National Competitiveness in Comparative Perspective: Evidence from Latin America. *Policy Issues*, Vol. 53, No. 3, pp. 141–159.
452. Wettstein, F. (2009). Beyond Voluntariness, Beyond CSR: Making a Case for Human Rights and Justice. *Business and Society Review*, Vol. 114, No. 1, pp. 125–152.
453. Whisman, M.A., McClelland, G.H. (2005). Designing, Testing, and Interpreting Interactions and Moderator Effects in Family Research. *Journal of Family Psychology*, Vol. 19, No. 1, pp. 111–120.
454. Wignaraja, G., Joiner, D. (2004). Measuring Competitiveness in the World's Smallest Economies: Introducing the SSMECI. ERD Working Paper No. 60. Prieiga per internetą: <http://www.adb.org/sites/default/files/publication/28345/wp060.pdf>, (Prisijungta 2014-06-25).
455. Williams, G., Zinkin, J. (2006). The Effect of Culture on Consumers' Willingness to Punish Irresponsible Corporate Behaviour: Applying Hofstede's Typology to the Punishment Aspect of Corporate Social Responsibility. Prieiga per internetą: <http://www.csringreece.gr/files/research/CSR-1290007917.pdf?user>, (Prisijungta: 2014-06-25).
456. Wilson, I. (2000). *The new rules of corporate conduct*. Westport, CT: Quorum Books.
457. Windsor, D. (2006). Corporate Social Responsibility: Three Key Approaches. *Journal of Management Studies*, Vol. 43, No. 1, p. 93–114.
458. *World Competitiveness Yearbook*, (2012). IMD World Competitiveness Center.
459. Wu, A.D., Zumbo, B.D. (2008). Understanding and Using Mediators and Moderators. *Social Indicators Research*, Vol. 87, pp. 367–392.
460. Zadek, S. (2006). Corporate Responsibility and Competitiveness at the Macro Level Responsible Competitiveness: reshaping Global Markets Through Responsible Business Practices. *Corporate Governance*. Vol. 3, No. 4, pp. 334–348.
461. Zadek, S., Raynard, P., Oliveria, C. (2005). Responsible Competitiveness. *Reshaping Global Markets Through Responsible Business Practices*. AccountAbility: FDC.
462. Zahler, A., Iacovone, L., Mattoo, A. (2014). Trade and Innovation in Services: Evidence from a Developing Economy. *The World Economy*, Vol. 37, Vol. 7, pp. 953–979.
463. Zadek, S., Sabapathy, J., Dossing, H., Swift, T., (2003). Responsible Competitiveness: Corporate Responsibility Clusters in Action. The Copenhagen Centre, AccountAbility, p.64.
464. Zhou, H., Dekker, R. (2010). The Impact of Labour Flexibility and HRM on Innovation. In L. Al Hakim, J. Chen (Eds.), *Innovation in business and enterprise: Technologies and frameworks*. (pp. 150-161). Hershey, USA: IGI Global.
465. Zhu, Q., Hang, Y., Liu, J., Lai, K. (2014). How is Employee Perception of Organizational Efforts in Corporate Social Responsibility Related to Their Satisfaction and loyalty Towards Developing Harmonious Society in Chinese Enterprises? *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, Vol. 21, pp. 28–40.
466. Zouhaier, H. (2012). Institutions, Investment and Economic Growth. *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 4, No. 2, pp. 152–162.
467. Xanthopoulou, D., Bakker, A.B., Demerouti, E., Schaufeli, W.B. (2009). Reciprocal relationships between job resources, personal resources, and work engagement. *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 74, No. 3. p. 235–244.

PRIEDAI

1 Priedas

Pagrindiniai įmonių socialinės atsakomybės požymiai

ĮSA požymiai	KLD indeksas	Reputacijos indeksas	Dow Jones darnumo indeksas (DJSI)	Nacionalinis įmonių socialinės atsakomybės indeksas (NCRDI)	Thomson Reuter ASSET4 indeksas	Korea Economic Justice Institute Index	ACONA metodika	Visuotinio atskaitingumo iniciatyvos metodika	JT Pasaulinio Susitarimo metodika
EKONOMINIAI									
Įmonės valdymas									
-valdymas	X	X	X	X	X	X	X		
-vadovavimo kokybė		X			X				
-rizika ir krizių valdymas			X		X	X			
-įsitraukimas į karinę pramonę	X								
-socialinių ataskaitų teikimas			X						
- valdymo skaidrumas				X					X
Veiklos rezultatai									
-Indėlis viešiesiems finansams				X		X			
-produktų ir paslaugų kokybė ir patikimumas	X	X			X			X	
-veiklos rodikliai (rezultatai)		X			X	X		X	
Darbo vietos kokybė									
-darbo vietos kokybė ir saugumas		X			X				X
SOCIALINIAI									
Įmonių ir visuomenės atsakingumas									
- pilietiškumas		X		X			X		
- korupcija			X	X				X	X
-verslo aplinkos kokybės gerinimas				X			X		
-pilietinė laisvė				X					
Žmogiškasis kapitalas									
- žmogiškųjų išteklių vystymas			X	X	X			X	
- darbuotojų ryšiai ir darbo santykiai	X				X	X	X	X	X
-ryšiai su bendruomene, pirkėjais	X		X	X	X	X		X	
-žmogaus teisių užtikrinimas	X			X	X		X	X	X
-diskriminacijos šalinimas								X	X
- inovacijų diegimas		X							
APLINKOSAUGINIAI									
-Progresyvos aplinkosaugos politikos formavimas			X	X	X		X	X	X
-aplinkos saugojimas	X		X	X	X	X	X	X	X

Šaltinis: sudaryta autorės

Šalies konkurencingumo apibrėžimai

<i>Konkurencingumo apibrėžimas šalies mastu</i>		<i>Aspektai*</i>				<i>Šaltinis</i>
		<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	
Vienos dimensijos požiūris – gyvenimo standartai	Aukštesnis konkurencingumo lygis veda prie aukštesnio BVP ir pajamų, o tuo pačiu aukštesnių gyvenimo standartų.	X				McFetridge (1995)
	Konkurencingumas turėtų būti suprantamas kaip pagrindinė priemonė gyvenimo standartų kėlimui, aprūpinant dirbančiuosius darbu ir šalinant skurdą.	X	X			Competitiveness Advisory Group (1995)
	Atspirties tašku apibrėžiant konkurencingumą turėtų būti šalies gerovės didinimas.	X				Porter, Ketels (2003)
	Konkurencingumas – tai šalies gebėjimas didinti ekonomikos gerovę vykstant intensyviems integracijos procesams pasaulyje.	X				Aiginger (2006)
	Konkurencingumas – tai šalies gebėjimas, lyginant su kitomis šalimis, veikti efektyviai ir produktyviai bei išlaikyti savo gyventojams aukštus gyvenimo standartus.	X				Ramirez, Tsangarides (2007)
	Konkurencingumas reiškia pastoviai kylančius šalies ar regiono gyventojų gyvenimo standartus, išlaikant kiek įmanoma žemesnį priverstinio nedarbo lygį.	X	X			EC (2008)
Vienos dimensijos požiūris – produktyvumas	Vienintelė prasminga konkurencingumo koncepcija šalies lygiu yra šalies produktyvumas.	X				Porter (1990b)
	Konkurencingumas – tai produktyvumo didinimas, kuris yra vienintelis būdas pasiekti pastovų pajamų vienam gyventojui augimą, savo ruožtu keliančio gyvenimo standartų lygį.	X	X			EC (2011b)
	Konkurencingumas yra mastas, atspindintis įmonių galimybes konkuruoti tam tikrame regione. Esminiai konkurencingumo veiksniai yra tie, kurie lemia produktyvumo lygį regione lyginant su kitais regionais.	X				Smit (2013)
	Konkurencingumas yra makroekonominių rezultatų ir bendrai gyvenimo standartų palyginimas dėmesį sutelkiant į produktyvumo augimą.	X				Durand ir kt. (1998)
Dviejų dimensijų požiūris – gyvenimo standartai ir tarptautinė prekyba	Šalies konkurencingumas – tai laipsnis, kuriuo laisvos ir teisingos rinkos sąlygomis šalis gamina prekes ir paslaugas, atitinkančias tarptautinių rinkų poreikius, tuo pačiu augant realioms gyventojų pajamoms.	X				President's Commission on Competitiveness, (1984)
	Šalies konkurencingumas remiasi šalies gebėjimu kurti, gaminti, paskirstyti ir/ar tiekti produktus tarptautinėje prekyboje uždirbant pajamas ir didinant išteklių grąžą.	X				Scott, Lodge (1985)
	Ekonomikos konkurencingumas – tai prekybos balansas, užtikrinantis gyvenimo standartų arba realių pajamų augimą.	X				Hatsopoulos ir kt. (1988)
	Ekonomikos konkurencingumas – tai gebėjimas gaminti prekes ir teikti paslaugas, kurios tenkintų tarptautines rinkas ir užtikrintų gyventojams gyvenimo standartų ir pajamų pastovų augimą.	X	X			Tyson (1992)
	Konkurencingumas – tai gebėjimas gaminti prekes ir teikti paslaugas, kurios tenkintų tarptautines rinkas ir lygiagrečiai išlaikytų bei didintų realias pajamas ir taip pat gerovės lygio kilimą savo gyventojams.	X	X			Haque (1995)
	Konkurencingumas yra laipsnis, kuriuo šalis gali esant laisvai prekybai ir sąžiningoms rinkos sąlygoms, gaminti prekes ir teikti paslaugas, kurios tenkina tarptautines rinkas ir lygiagrečiai išlaiko bei didina realias gyventojų pajamas ilguoju laikotarpiu.	X				EBPO (1992)
	Ekonomikos gebėjimas išlaikyti augančius gyvenimo standartus tiems, kurie dalyvauja joje, pritraukiant ir išlaikant įmones su stabiliomis ar augančiomis rinkos dalimis.	X				Storper (1997)
	Konkurencingumas yra gebėjimas suderinti ekonomikos augimą su subalansuota prekyba.	X				EC (1994)

	Nacionalinis konkurencingumas yra laipsnis, ligi kurio laisvos ir skaidrios rinkos sąlygomis įmanomas prekių ir paslaugų tiekimas, kuris turi ne tik išsilaikyti tarptautinėje rinkoje, bet tuo pačiu metu ir padidinti valstybės piliečių pajamas.	X				Dumčiuvienė ir kt. (2005)
Daugiadimensinis požiūris	Konkurencingumas – tai šalies gebėjimas realizuoti pagrindinius ekonominės politikos tikslus, ypatingai pajamų augimą ir užimtumą, nesukeliant problemų mokėjimų balanse.	X	X		X	Fagerberg (1988)
	Konkurencingumas – tai gebėjimas globalioje ekonomikoje išlaikyti priimtina gyvenimo standartų gyventojams augimą su priimtinu pajamų paskirstymu ir efektyviai skatinti užimtumą suteikiant galimybę dirbti kiekvienam, kuris nori ir gali nemažinant ateities kartoms gyvenimo standartų augimo potencialo.	X	X	X	X	Hickman (1992)
	Konkurencingumas yra apibrėžiamas kaip gebėjimas gaminti prekes ir teikti paslaugas, kurios tenkintų tarptautines rinkas ir tuo pačiu metu padėtų išlaikyti aukštą ir tvarų pajamų lygį bei neapsaugotuose nuo išorinės konkurencijos regionuose užtikrinti aukštą pajamų ir aukštą užimtumo lygį.	X	X		X	EC (1999)
	Konkurencingumas yra ekonomikos gebėjimas užtikrinti gyventojams aukštus ir nuolat kylančius gyvenimo standartus bei aukštą užimtumo lygį išlaikant tvarią plėtrą.	X	X	X	X	EC (2001)
	Konkurencingumas turi apimti ne tik pajamas (vartojimą), bet ir socialinius bei aplinkosauginius tikslus.	X	X	X		Martin (2003)
	Tai šalies sugebėjimas sujungti ekonominius, socialinius, politinius ir geografinius pranašumus, kultūros, mokslo ir technologijų bei valdymo potencialą, siekiant užtikrinti „prasiveržimą“ prie naujų išteklių rūšių ir jų efektyvaus įsisavinimo galimybių.	X	X		X	Grebliauskas, Ramanauskas (2007)
	Valstija yra konkurencinga, jei ji sugeba sukurti tokias politikas ir sąlygas, kurios užtikrintų ir palaikytų aukštą gyventojų pajamų lygį ir nepertraukiamą jų augimą.	X			X	BHI (2010)
	Konkurencingumas suprantamas kaip produktyvumo ir ilgalaikio ekonominės gerovės augimo sąlygų visuma, iš kurių svarbiausiomis yra ekonominis atvirumas Europos ir globaliai konkurencijai, integracija į tarptautinius prekių, paslaugų, kapitalo, žmonių ir idėjų judėjimo tinklus, o taip pat institucijų kokybė. Kitaip sakant, konkurencingumas yra ne vien ekonominių veiksnių visuma, bet politinio, socialinio ir ekonominio valstybės pajėgumo kontekstas.	X	X		X	Lietuvos įtakos ir konkurencingumo didinimo ES kryptys (2010)
	Regioninis konkurencingumas – tai gebėjimas pasiūlyti patrauklią ir darnią aplinką įmonėms vykdyti veiklą bei gyventojams gyventi.	X	X	X	X	Dijkstra ir kt., (2011)
	Konkurencingumas yra visuma institucijų, politikų ir veiksnių, lemiančių šalies produktyvumo lygį bei savo ruožtu užtikrinančių ekonomikos gerovės lygį.	X	X		X	Schwab (2014)
	Tai įmonių, sektorių, regionų, šalių ir viršvalstybinių regionų gebėjimas generuoti santykinai aukštą gamybos veiksnių, pajamų ir užimtumo augimą.	X	X		X	EBPO (2009)
	Ekonomikos žinių laukas, kuris analizuoja faktus ir politikas, formuojančius šalies gebėjimą kurti ir išlaikyti aplinką, kuri leistų sukurti didesnę vertę verslui ir didesnę gerovę žmonėms“	X	X		X	IMD (2012)
	Tai kiekybinių veiksnių mikro lygiu ir kokybinių veiksnių makro lygiu visuma.	X	X	X	X	Ezeala-Harrisson (2014)
	Konkurencingumas apibrėžiamas kaip šalies gebėjimas siekti aukšto BVP formuojant politiką, nukreiptą į socialinių bei ekologinių tikslų įgyvendinimą.	X	X	X	X	Aiginger, Vogel (2015)

Aspektai*: 1- ekonominiai; 2- socialiniai; 3-aplinkosauginiai; 4- politiniai

Šaltinis: sudaryta autorės

Įmonių socialinės atsakomybės ir šalių kultūrinės aplinkos charakteristikų sąsajų tyrimų apibendrinimas

<i>ĮSA požymiai</i>	<i>Kultūrinės aplinkos charakteristikos</i>					<i>Autorius</i>
	<i>Individualizmas</i>	<i>Galios distancija</i>	<i>Vyriškumas</i>	<i>Neapibrėžtumo vengimas</i>	<i>Ilgalaikė orientacija</i>	
EKONOMINIAI						
Atsakomybė akcininkams	–*	–*	netirta	netirta	netirta	Waldman ir kt. (2006)
Darbuotojų įtraukimas priimančiam sprendimui	– ~	+	– ~	+ ~	+	Mardani, Kazemilari (2012)
Intelektinės nuosavybės apsauga, įmonės vidinės informacijos saugojimas	+	netirta	netirta	netirta	netirta	Christie ir kt. (2003)
Tiesiogiai kontroliuojamo darbo mastas įmonėje	netirta	netirta	–	netirta	netirta	Cagliano ir kt. (2011)
Darbo vietos saugumas	(–) ~	(–) ~	(–) ~	(–)	(–) ~	Hackerts ir kt. (2012)
Darbuotojų rotacija, perkvalifikavimas, savarankiškumas	netirta	netirta	–	–	netirta	Cagliano ir kt. (2011)
SOCIALINIAI						
Darbuotojų emociniai įsipareigojimai	– ~	–	netirta	–	netirta	Newman, Butler (2014)
	–	netirta	+ ~	netirta	netirta	Hofman, Newman (2014)
Neatsakingo, neetiško elgesio toleravimas	–	+	–	+	+	Williams, Zinkin (2006)
Realių nuobaudų už neatsakingą elgesį skyrimas	+	–	+	–	–	Williams, Zinkin (2006)
Personalo vadyba (mokymas, vertinimas motyvavimas)	–	netirta	netirta	netirta	netirta	Cagliano ir kt. (2011)
	– ~	+	+ ~	+	+ ~	Mardani, Kazemilari (2012)
Bendruomeninės vertybės	– *	– *	netirta	netirta	netirta	Waldman ir kt. (2006)
Socialinis įmonės įsitraukimas	+	– ~	+ ~	–	netirta	Vachon (2010)
Lyčių lygybė	+	– ~	– ~	–	netirta	Vachon (2010)
Ryšiai su suinteresuotomis grupėmis (darbuotojais, vartotojais)	– *	– *	netirta	netirta	netirta	Waldman ir kt., (2006)
Dėmesys pirkėjui	– ~	+	+ ~	– ~	+ ~	Mardani, Kazemilari (2012)
Grupinių iniciatyvų skatinimas	netirta	netirta	netirta	–	netirta	Cagliano ir kt. (2011)
Žmogaus teisių užtikrinimas	+ ~	–	–	+	netirta	Scholten, Dam (2008)
Politikos prieš korupciją ir kyšininkavimą vykdymas	+	– ~	– ~	+ ~	netirta	Scholten, Dam (2008)
Etikos kodeksų taikymas	+	– ~	– ~	+ ~	netirta	Scholten, Dam (2008)
APLINKOSAUGINIAI						
Aplinkosauginių problemų sprendimas (investicijos į aplinkosaugą)	+*	+ ~ *	+ ~*	+*	–*	Powers ir kt. (2015)
	–	netirta	netirta	netirta	netirta	Schultz, Zelezny (2003);

	nėra ryšio	nėra ryšio	-	-	-	Christie ir kt., (2003)
Žalioji korporatyvizmas	+	-	-~	-	netirta	Vachon (2010)
Aplinkosauginių inovacijų skatinimas	+	-~	-~	-	netirta	Vachon (2010)
Taršos prevencija	(-)	(+)~	(-)~	(+)~	(+)	Hackerts ir kt. (2012)
Medžiagų perdirbimas	(-)~	(+)~	(-)~	(-)	(+)	Hackerts ir kt. (2012)
Atliekų mažinimas	(-)	(+)~	(-)~	(-)~	(+)	Hackerts ir kt. (2012)
Aplinkos darnumas	+	-	-	nėra ryšio	netirta	Husted (2005)
	-~	-	-	+~	netirta	Park, Russell, Lee (2007)
	+~	-	-	+	netirta	Cox ir kt. (2011)
	+	-	+	-	netirta	Tsoy, Yongqiang (2016)

pastabos:

** kultūrinė aplinka vertinta atsižvelgiant į GLOBE tyrime išskirtas šalies kultūrinės charakteristikas;*

„-„ arba „+“ nustatytas atitinkamai neigiamas arba teigiamas poveikis;

„(-)“ arba „(+)“ nustatytas atitinkamai neigiamas arba teigiamas ryšys;

„~“ nustatytas statistiškai nereikšmingas poveikis arba ryšys.

Šaltinis: sudaryta autorės

Pagrindinės indeksų, naudojamų ĮSA lygiui vertinti, skaičiavimo charakteristikos

-KLD indeksas. Plačiausiai pasaulyje naudojamas KLD indeksas, kuris yra ne tik populiariausias tarp tyrėjų (Waddock. 2003), tačiau ir vienas seniausiai pradėtų skaičiuoti indeksų, siekiantis 1991 m. Ši duomenų bazė akumuliuoja informaciją iš daugiausiai įmonių nei bet kuris kitas ĮSA duomenų šaltinis bei tinkamai įvertina kokybinius parametrus (Sun, Stuebs, 2013). Naudojant šį indeksą, įmonės vertinamos pagal aštuonis stambius kriterijus, atsižvelgiant tiek į teigiamas įmonių savybes, didinančias indekso reikšmę, tiek į neigiamas savybes, atitinkamai mažinančias indekso reikšmę. KLD indeksas leidžia įvertinti tiek bendrą ĮSA lygį, tiek atskirų jos dedamųjų, tokių kaip įmonės valdymo, gebėjimo diversifikuoti, ryšių su darbuotojais, bendruomene, žmogaus teisių užtikrinimo, produkto saugumo ir kokybės, aplinkosaugos lygį. Tačiau Maignan ir Ferrell (2000) nuomone, tiek KLD, tiek reputacijos indeksai yra silpni, nes nepagrįsti teoriškai ir neatspindi ekonominės, įstatyminės, etinės bei filantropinės socialinės atsakomybės dimensijų.

-Reputacijos indeksas. Remiantis Reputacijos instituto naudojama RepTrak metodika, reputacijos samprata traktuojama plačiau nei socialinės atsakomybės, todėl ĮSA indeksas yra viena iš reputacijos indekso dedamųjų. ĮSA indeksui apskaičiuoti naudojamos trys dimensijos: piliečių teisės, įmonės skaidrus ir atsakingas valdymas bei darbo vietos kokybė. Tuo tarpu į reputacijos indeksą be jau išvardintų dimensijų papildomai įtraukiamas vadovavimas, produktų/paslaugų kokybė ir patikimumas, veiklos rezultatai (finansinis stabilumas arba pelningumas) ir inovacijos. Pastarąsias dvi dimensijas M. Vilanova (Vilanova ir kt., 2009) įtraukia apibrėždama esminius konkurencingumą didinančius veiksnius. Kaip pastebi Dowling ir Moran (2012), vertindami organizacijos reputaciją, darbuotojai visada atsižvelgs į darbo sąlygas, vartotojai – į produkto ar paslaugos bei marketingo kokybę, investuotojai – į įmonės verslą ir finansinius rodiklius. Tai paaiškina, kodėl anot Reputation Institute (2008), yra šalių, kuriose įmonės reitinguojamos pakankamai aukštai pagal jų socialinę atsakomybę, tačiau tai neatspindi aukšto reputacijos indekso. Tam pritaria ir N.Vitezic (2011), teigdamas, kad ĮSA yra vienas iš svarbių įmonės reputacijos požymių, ypač vertinant iš pirkėjo pozicijos. Todėl tinkamas ĮSA atskleidimas didina įmonės reputaciją (Vitezic, 2011; Arshad, Othman, Othman, 2012; Imran, Fatima, 2011).

-Dow Jones darnumo indeksas. Šį indeksą RobecoSAM pradėjo skaičiuoti 1999 m. ir skaičiuojamas kasmet su tikslu stebėti, kaip didžiausios pasaulio įmonės siekia tvarių rezultatų. Vertinimas iš esmės remiasi darnumo apibrėžimu pripažįstant, kad šalies gebėjimas apsaugoti savo ateities kartų poreikius priklauso nuo daugelio aspektų, todėl indeksas apima aplinkosauginę, socialinę ir ekonominę sritis. Įmonės veiklos pobūdis apsprendžia, kokį lyginamąjį svorį bendrame indekse sudarys kiekvienas požymis.

Skaičiuojant darnumo indeksą remiasi dviem principais: 1) darni verslo praktika yra esminė kuriant ilgalaikę vertę suinteresuotoms grupėms vis labiau ribotame išteklių pasaulyje; 2) darnumo veiksniai atskleidžia tiek galimybes, tiek ir rizikas, į kurias įmonės turi sutelkti dėmesį siekdamos konkurencingumo. Naudojant sisteminį vertinimo metodą, iš kiekvieno sektoriaus atrenkama tik 10 proc. geriausių įmonių pagal darnumo kriterijus, kurios ir patenka skaičiuojant galutinį darnumo indeksą. Indekso sudėtis ir kriterijai kasmet tikrinami ir koreguojami, todėl gali skirtis.

-Nacionalinis įmonių socialinės atsakomybės indeksas (*National Corporate Responsibility Index*). Socialinės ir etinės atskaitomybės instituto tyrėjai A.MacGillivray, J.Sabapathy ir S.Zadek išklė esminį klausimą: ar konkurencingumas makro lygiu (vertinant kiekybiniu ir kokybiniu aspektais) gali būti sustiprintas per įmonių socialinės atsakomybės praktiką darnaus vystymosi kontekste.

Pirmą kartą indeksas apskaičiuotas 2003 m. ir apėmė 51 šalį, kuriose gyveno apie 86 proc. visų pasaulio gyventojų. Šis indeksas skaičiuotas tik tris kartus (2003, 2005 ir 2007 m.) ir kaskart skaičiuojant indeksą ne tik didėjo vertinamų šalių skaičius, bet ir iš dalies keitėsi jo skaičiavimo metodika, o konstruojant indeksą buvo remtasi skirtingais jo pjūviais. 2003 m. indeksą sudarė net septynios dedamosios, kurios buvo išskirtos pagal tai, kokias atsakomybės sritis apima ir vertina. 2005 m. buvo išskirtos trys indekso dedamosios pagal tai, ar apima ir vertina atsakomybę įmonės viduje tarp pirminių suinteresuotų šalių (išskirta vidinė dimensija), ar už įmonės ribų tarp antrinių suinteresuotų šalių (išskirta išorinė dimensija), ar nukreipta į aplinką, išskiriant aplinkos apsaugos vadybos dimensiją. 2007 m. indeksas apima tris dimensijas. Verslo elgsenos dimensija buvo konstruojama pagal tai, ar atsakomybė yra akcentuota tiesiogiai į verslą ir priklauso tik nuo įmonės, nuo jos pasirinktos verslo strategijos. „*Policy drivers*“ dimensija vertinama pagal tai, kiek atsakomybė yra įtakota šalies vyriausybės pasirinktos politikos. Trečioji „*social enablers*“ dimensija atspindi visuomenės, kurioje įmonės veikia ir kurią besąlygiškai verslas įtakoja, subrendimo bei pilietiškumo lygį ir atspindi sąsają tarp verslo, visuomenės ir vyriausybės stiprumą. Autoriai pripažįsta, kad apskaičiuotas ĮSA indeksas, dėl patikimų duomenų dideliame šalių skaičiui nebuvimo, turi tam tikrų trūkumų ir šis bandymas sujungti mikro lygmens duomenis su makro duomenimis yra daugiau tolesnių tyrimų ir diskusijų laukas nei pernelyg kategoriškų išvadų darymas.

-Thomson Reuter ASSET4 indeksas. Indeksas skaičiuojamas ir skelbiamas nuo 2007 m. Indeksas yra nuolat tobulinamas, apima vis daugiau kriterijų ir šiuo metu skaičiuojamas daugiau kaip 4 600 įmonių visame pasaulyje įtraukiant S&P 500, Russell 1000, MSCI Europe, FTSE 250, ASX 300, MSCI World Index bei 250 MSCI kylančių ekonomikų įmones. Indeksas apima visas tris darnumo sritis, t.y. ekonominę (įmonės valdymo), socialinę bei aplinkosauginę. Daugiau kaip 100 analitikų duomenis renka iš įmonių metinių bei socialinės atsakomybės ataskaitų, NVO duomenų bazių, kitų šaltinių, vėliau juos tikrina, standartizuoja, kad tiktų palyginamajai analizei. Indeksui apskaičiuoti naudojama 15–18 kriterijų, per 250 skirtingų rodiklių iš daugiau kaip 780 duomenų šaltinių. Vienas iš šio indekso platesnio panaudojimo tyrimuose trūkumų yra tai, kad kol kas vertina tik kelis į ES 2004 m. ir vėliau įstojusius šalių ĮSA.

-Korėjos ekonominės teisės instituto skaičiuojamas indeksas - KETI (*Korea Economic Justice Institute index*). Šis indeksas ĮSA lygiui Korėjoje apskaičiuoti pasiūlytas Piliečių koalicijos už ekonominį teisingumą (angl. *Citizens' Coalition for Economic Justice*) (Choi, Kwak, Choe, 2010). Indeksas vertina įmones septyniose kategorijose: 1) *valdymo stiprumas* (apima akcininkų sudėtį, investavimo ir finansavimo politiką), 2) *sąžiningumas*, 3) *bendradarbiavimas su visuomene*, 4) *vartotojų apsauga*, 5) *aplinkosauga*, 6) *darbuotojų pasitenkinimas* ir 7) *įmonės indėlis į bendrą šalies ekonomiką*. Indekso skaičiavimas susideda iš kiekybinio ir kokybinio vertinimų. Kiekybinis vertinimas atliekamas Korėjos akcijų biržoje listinguojamoms įmonėms, analizuojant įmonių metines ataskaitas, informaciją, kurią pateikia vyriausybės organizacijos, tokios kaip šalies mokesčių inspekcija, Sąžiningos prekybos komisija, Korėjos akcijų birža. Kokybinė analizė atliekama apklausiant 10 proc. Korėjos įmonių

bei 20 proc. didžiausių įmonių iš kiekvienos pramonės šakos pagal SIC sistemą, kurią apima indeksas. Kokybinė analizė atliekama siekiant surinkti ir apdoroti viešai įmonių neskelbiamą informaciją.

KETI indeksas yra panašus į CEP indeksą, skaičiuojamą JAV, ĮSA indeksą, skaičiuojamą Australijoje, Asahi indeksą Japonijoje bei kai kuriuos kitus įmonių etiką vertinančius indeksus, skaičiuojamus Europos šalyse. Vienas iš išskirtinių šio indekso bruožų yra tai, kad jį reitinguoja nepriklausomos institucijos ir siekia atspindėti daugiaaspektį ĮSA lygį šalyje.

-ACONA Ltd ekspertų pasiūlyta ĮSA vertinimo metodika. Alternatyva aukščiau išvardintiems indeksams yra ACONA Ltd ekspertų pasiūlyta ĮSA lygio vertinimo metodika. Paprastai ĮSA indeksai skaičiuojami tik didžiausioms, akcijų biržose listinguojamoms įmonėms, todėl smulkiam ir vidutiniams verslui priskiriamos įmonės lieka nuošalyje. Ši metodika pasiūlyta 2010 m. siekiant paskatinti geros praktikos ir ĮSA iniciatyvų plėtrą naujosiose ES šalyse. Metodika pasiūlyta vertinti Bulgarijos, Vengrijos, Lietuvos, Lenkijos ir Slovakijos ĮSA lygį ir daugiau skirta įmonių savianalizei, siekiant atskleisti ĮSA spragas įmonėje ir padėti parengti ĮSA strategiją, sukurti ilgalaikius konkurencinius pranašumus ir prisidėti prie ilgalaikių ES tikslų siekimo. Indeksas apima penkias kategorijas: 1) *įmonės valdymo politiką*, 2) *aplinkosaugą*, 3) *darbo santykius*, 4) *bendruomeninius santykius*, 5) *verslo aplinką*. Visos kategorijos yra vienodai reikšmingos ir jų lyginamasis svoris indekse yra vienodas. Indeksui skaičiuoti naudojami 25 rodikliai, atspindintys kiekybinius bei kokybinius aspektus.

ĮSA lygį atspindintys indeksai, jų privalumai ir trūkumai

ISA indeksas	Privalumai	Trūkumai
KLD (Kinder, Lydenberg, Domini) indeksas	<ul style="list-style-type: none"> -išsamus ĮSA įvertinimas: vertinama pagal 8 požymius; -skaičiuojamas nuo 1991 m.; -vertina tiek stiprybes, tiek ir silpnybes; -aukštas patikimumas ir objektyvumas: vertina didelis skaičius nepriklausomų ekspertų; -visose šalyse ĮSA vertinimui naudojami tie patys kriterijai, todėl tinka palyginamajai analizei; -skaičiuojamas reguliariai. 	<ul style="list-style-type: none"> -vertinamos tik didžiausios JAV akcijų biržoje listinguojamos įmonės; -pateikiamas tik atskirų ĮSA dimensijų indeksai (bendrą indeksą tyrėjas apskaičiuoja pats); -duomenys nėra viešai prieinami.
Reputation Index	<ul style="list-style-type: none"> -išsamus vertinimas: vertinama pagal 7 požymius; -apima 4 žemynus (Europa, Lotynų Amerika, Šiaurės Amerika, Azijos ir Ramiojo vandenyno šalys); -vertinant atliekamas didelis skaičius interviu: virš 55 tūkst.; -skaičiuojamas reguliariai; -apima tiek kokybinius, tiek kiekybinius rodiklius; 	<ul style="list-style-type: none"> -vertinamos tik 100 žinomiausių, didžiausias pajamas turinčių įmonių; -įmonės vertinamos tik iš 15 šalių, sukuriančių 75 proc. pasaulio BVP (Australija, Brazilija, Kanada, Kinija, Prancūzija, Vokietija, Indija, Italija, Japonija, Meksika, Rusija, Ispanija, Pietų Korėja, Jungt. Karalystė, JAV); -vertinama apklausiant vartotojus, todėl sunku išvengti subjektyvumo; -neatspindi ekspertų nuomonės; -indeksas yra platesnis ir tik iš dalies atspindi socialinę atsakomybę).
Dow Jones darnumo indeksas	<ul style="list-style-type: none"> -išsamus vertinimas: integruoja ekonominius, aplinkosauginius bei socialinius klausimus (kiekvieną sritį atspindi 6-10 kriterijų); -indeksas skaičiuojamas trimis lygiais: šalims, regionams bei globalus; -vertinimui pateikta įmonių informacija papildomai audituojama nepriklausomų ekspertų; -indeksas nukreiptas į ilgalaikes perspektyvas; -skaičiuojamas nuo 1999 m.; -skaičiuojamas reguliariai. 	<ul style="list-style-type: none"> -vertinamos tik 10 proc. geriausių įmonių (įmonės patenka į atranką, jei yra pasiekusios ne mažiau kaip 40 proc. aukščiausių balų turinčių įmonių rezultato);
NCRI	<ul style="list-style-type: none"> -apima daug šalių; -išsamus vertinimas: vertina nuo 3 iki 7 skirtingų soc. atsakomybės sričių; -indeksui paskaičiuoti naudojami statistiniai rodikliai ir apklausų duomenys; -apima tiek įmonių, tiek šalies socialinę atsakomybę; 	<ul style="list-style-type: none"> -skaičiuotas tik tris kartus (2003, 2005, 2007 m.); -skaičiuojant indeksą kaskart keitėsi jo skaičiavimo metodika;
ASSET4 ESG Indeksas	<ul style="list-style-type: none"> -didelė šalių ir įmonių imtis: daugiau kaip 4600 įmonių visame pasaulyje; -ĮSA vertinama pagal tris požymius: aplinkosauginį, socialinį bei ekonominį (įmonės valdymo); -indeksui apskaičiuoti naudojama per 250 įvairių rodiklių iš beveik 780 skirtingų duomenų šaltinių; -skaičiuojamas reguliariai; -duomenys reguliariai atnaujinami; -visų šalių įmonės vertinamos pagal tuos pačius kriterijus, todėl tinka lyginamajai analizei; -duomenis vertina per 100 analitikų; -pateikia tiek atskirų įmonių, tiek šalies mastu ĮSA lygio indeksą. 	<ul style="list-style-type: none"> -duomenys skelbiami tik nuo 2007 m.; -vertinamos ne visos ES šalys: indeksas skaičiuojamas 14-ai ES senbivių šalių bei 6 šalims, įstojusioms į ES 2004 m. ir vėliau (Čekija, Vengrija, Lenkija, Kipras, Liuksemburgas, Malta); -duomenys nėra viešai prieinami.

Šaltinis: sudaryta autorės

Pagrindiniai šalies konkurencingumo matavimo rodikliai

<i>Konkurencingumo matavimo kriterijai</i>	<i>Rodiklis</i>	<i>Autorius</i>
<i>Ekonominės gerovės</i>	Realaus BVP augimo tempas	EC Competitiveness Report; WEF; Jorgenson (1991)
	BVP 1-am gyv.	“Better Policies” series Addressing the Competitiveness Challenges in Germany and the Euro Area OCTOBER 2012; Narula, Wakelin (1995); Lengyel, Lukovics (2006); Gardiner, Martin, Tyler (2004); Grilo, Koopman (2006); C. Filo (2007); Dumčiuvienė ir kt. (2005).
	BVP 1-am gyv. pakoreguotas pagal perkamąją galią	Lengyel, Lukovics (2006); Boulouta, Pitelis (2014); Kiel ir kt., (2014)
	BVP 1-am gyv. augimo tempas	Haan, 2007
<i>Tarptautinės prekybos</i>	Grynasis eksportas	Depperu (2006); Mulatu ir kt. (2001); Babool (2007)
	Grynojo eksporto dalis nuo visos produkcijos	Mulatu ir kt. (2001)
	Eksporto apimtis, tenkanti 1-am gyv.	UK Competitiveness Index 2010. R.Huggins, P.Thompson.
	Importo apimtis, tenkanti 1-am gyv.	UK Competitiveness Index 2010. R.Huggins, P.Thompson.
	Ekonominio atvirumo lygis	<i>Lengyel, Lukovics (2006)</i>
	Eksporto rinkos dalis	Agbor, Taiwo (2014); C. Filo (2007)
<i>Efektyvumo</i>	Produktyvumo augimo tempas	Globerman ir Georgopoulos (2014); InterAmerican Development Bank (2001); M.E. Porter (1998); Weymouth, Feinberg (2011); Ireland’s Productivity Performance, 1980-2011 (2012); Boltho (1996); Camus (2007).
	Pridėtinė vertė, tenkanti 1-am užimtajam	M.E. Porter (1990b); Gardiner, Martin, Tyler (2004); <i>Ramirez, Tsangarides, (2007)</i> ; “Better Policies” series Addressing the Competitiveness Challenges in Germany and the Euro Area OCTOBER 2012; Lengyel, Lukovics (2006); Lengyel, Rechnitzer (2013); Ireland’s Productivity Performance, 1980-2011 (2012); Europos Komisija, (1999);
	Pridėtinė vertė, tenkanti 1-ai dirbtai val.	“Better Policies” series Addressing the Competitiveness Challenges in Germany and the Euro Area OCTOBER 2012
	Pramonės produktyvumas	Durand, Madaschi, Terribile (1998)
	Bendras veiksmų produktyvumas (TFP)	Rao, Sharma (2006); Globerman ir Georgopoulos (2014)
	Produkcijos lygis, tenkantis 1-am darbingo amžiaus gyventojui (potencialiam darbuotojui)	Delgado, Ketels, M.E. Porter, Stern, S. (2012).
	<i>Užimtumo</i>	Užimtumo lygis
<i>Finansinio stabilumo</i>	Realus (efektyvus) valiutos kursas	Benkovskis, Wörz (2013), Benkovskis (2012); Lipschitz, McDonald (1991); Marsh, Tokarick (1994); Agbor, Taiwo (2014)

Šaltinis: sudaryta autorės

Pagrindinių šalies konkurencingumo matavimo rodiklių privalumai ir trūkumai

<i>Konkurencingumo matavimo rodiklis</i>	<i>Rodiklio privalumai</i>	<i>Rodiklio trūkumai</i>	<i>Autorius</i>
BVP tenkantis vienam gyventojui	Atspindi bendrą gerovės lygį ir ekonomikos augimą	Žmonių gerovei įtaką daro daugiau veiksmų, tokių kaip socialiniai veiksniai bei aplinkos kokybė, kurių BVP neatspindi	Osberg ir Sharpe (2000)
		Neapima rinkoje neapskaitomų prekių ir paslaugų, tokių kaip oro ir vandens kokybė, laisvalaikio trukmė ir kt.	Brian ir kt. (2003)
		Neatspindi tvarumo aspektų	Kerk ir Manuel (2008)
		Apima daug veiklų, kurios nekuria gerovės; apima tik piniginius sandorius; atspindi šalyje generuojamas pajamas, bet ne gyventojų gaunamas pajamas; apima nusidėvėjusio kapitalo atstatymą	Deutsche Bank Research (2006)
	Gerai atspindi bendras pajamas, kurias generuoja ekonomika; rodiklis lengvai išskaidomas į tokius komponentus kaip produktyvumas bei užimtumas	Neatspindi pajamų paskirstymo tarp gyventojų tolygumo, socialinės bei aplinkos apsaugos kokybės, laisvalaikio naudingumo	Grilo ir Koopman (2006)
Iš dalies atspindi socialinę gerovę ir ekonomikos progresą	BVP augimo siekimas gali trukdyti siekti socialinės gerovės.	Bergh (2007)	
BVP tenkančio vienam gyventojui augimo tempas	Atspindi konkurencijos rezultata	Neinformatyvus, jei lyginamų šalių išsivystymo lygis yra labai skirtingas	Haan 2007
		Tinkamesnis ekonomikos augimui vertinti	Bergh (2007)
BVP arba pridėtinė vertė tenkanti vienam dirbančiajam ir /ar vienai dirbtai valandai	Tinkamai atspindi gerovę	Silpnai atspindi konkurencijos tarp šalių rezultata ir tinkamesnis vertinti uždaros ekonomikos konkurencingumą	Swagel (2012)
	Užtikrina gyvenimo standartų augimą	nepateikta	Kao (2013)
		Neatspindi darbo jėgos mobilizacijos lygio	Delgado ir kt. (2012)
	Užtikrina ekonomikos augimą, todėl gerai tinka vertinti konkurencingumą ilgoju laikotarpiu	nepateikta	Broeck ir kt. (2012)
Užtikrina gyvenimo standartų augimą	Pridėtinė vertė skaičiuojama vienam užimtajam neatspindi ar augimas pagrįstas didesniu darbo valandų kiekiu ar efektyvesniu darbu	National Competitiveness Council (2012)	
Produktyvumo augimas	Tinkamai atspindi visos ekonomikos progresą	nepateikta	Globerman ir Georgopoulos (2014)
	Gerai atspindi darbo kaštų efektyvumą ir konkurencingumą bei gyvenimo standartų augimą.	nepateikta	National Competitiveness Council (2012)
Pridėtinė vertė tenkanti vienai dirbtai valandai	Gerai atspindi darbo efektyvumą ir gerai koreliuoja su ekonomikos darnumu	nepateikta	National Competitiveness Council (2012)

Bendras veiksmų produktyvumas (TFP)	Idealiai atspindi visos ekonomikos pajėgumą	nepateikta	Rao, Sharma (2006)
	Yra išsamesnis ir tiksliau atspindi ekonomikos efektyvumą nei vien darbo produktyvumas	nepateikta	Parham (2004)
Produkcijos lygis tenkantis vienam potencialiam darbuotojui	Gerai atspindi gyvenimo standartus ir potencialios darbo jėgos mobilizacijos lygį.	nepateikta	Delgado ir kt. (2012)
Ekonomikos atvirumo lygis	Gerai atspindi konkurencijos tarp šalių rezultatą	Silpnai atspindi gerovę	Swagel (2012); Li (2011); Atkinson (2013); McFetridge (1995)
		Tinkamas, tik jei didina realiųjų gyventojų pajamas	Hatsopoulos ir kt. (1990)
	Tinkamas pramonės ar atskirų šakų konkurencingumui vertinti.	Informatyvesnis ir svarbesnis mažų rinkų ekonomikoms nei didelių	Alesina ir kt. (2004)
		Išsivysčiusios šalys, užtikrinančios aukštus gyvenimo standartus, dažnai turi neigiamą prekybos balansą, o besivystančios šalys dažnai pasižymi teigiamu prekybos balansu	Taner, Oncu, Civi (2001?) p. 381. Swagel (2012)
	Apgaulinga, jei prekybos apimtys didinamos manipuluojant valiutos kursu, t.y. devaluojant valiutą	Boltho (1996)	
Užimtumo lygis	nepateikta	Neatspindi gerovės ir yra informatyvus tik, kai skaičiuojamas kartu su kitais rodikliais	Lengyel, Lukovics (2006); EC (1999); Aiginger (2006)
Realus efektyvus valiutos kursas	nepateikta	Neatspindi ekonomikos struktūros pokyčių ir informatyvus tik trumpuoju laikotarpiu	Broeck, Guscina, Mehrez (2012)
		Sunkiai išmatuojamas, esant fiksuotam valiutos kursui; Lengvai įtakojamas centrinio banko	Siggel (2007)
	Gerai atspindi kaštų konkurencingumą	Ignoruoja nekaininių veiksmų įtaką konkurencingumui	Benkovskis (2012)
Darbo vieneto kaštai	Tinkamesnis vertinti konkurencingumą sektoriniu lygiu, nes darbo intensyvumas ir darbo kaštai yra skirtingi skirtinguose sektoriuose	Darbo vieneto kaštai šalyse su aukštesniu BVP 1a-m gyv. yra didesni, tačiau tai nebūtinai reiškia mažą ar mažėjantį konkurencingumą.	Broeck, Guscina, Mehrez (2012)
	nepateikta	construction of unit labor costs using aggregate data (standard practice) is potentially misleading. Unit labor costs calculated with aggregate data are not just a weighted average of the firms' unit labor costs.	Felipe, Kumar (2011)

Šaltinis: sudaryta autorės

G. Hofstede metodikoje išskirtų šalių kultūrinės aplinkos charakteristikų aprašymai

Galios distancija (angl. *Power Distance*)

Galios distancijos charakteristika atspindi laipsnį, kuriuo silpnesni visuomenės nariai priima netolygų galios pasiskirstymą šalyje ir tiki, kad valdymo galia yra pasiskirsčiusi netolygiai. Esminė šios charakteristikos paskirtis yra parodyti, kaip visuomenė traktuoja nelygybę tarp žmonių ir kiek vadovas nulemia pavaldinio elgesį. Šalyse, kuriose galios distancija yra aukšta, žmonės palankiai priima aukštą hierarchiją arba netolygų valdžios galios pasiskirstymą. Šalyse, kuriose galios distancija yra žema, žmonės stengiasi paskirstyti valdymo galią tarp visų žmonių, o bet kokiam netolygiam galios pasiskirstymui reikalauja pateisinimo. (Didesnis indeksas reiškia aukštesnę galios distanciją)

Individualizmas-kolektyvizmas (angl. *Individualism versus Collectivism*)

Individualizmo-kolektyvizmo charakteristika atspindi laipsnį, kuriuo žmonės linkę rūpintis tik savo pačių ir savo šeimos gerove arba atvirkščiai, t.y. poreikį rūpintis platesne visuomenės dalimi, saugoti ir palaikyti ryšius su visa visuomene ir taip parodyti lojalumą jai. Šalyse, kurioje individualizmas yra aukštas, ypatingai akcentuojami ir gerbiami asmeniniai prioritetai bei šeimos vertybės, vertinama autonomija bei nepriklausomybė. Šalyse, kuriose individualizmas yra žemas, t.y. dominuoja kolektyvizmas, vertinamas kolektyviškumas, asmuo yra tapatinamas su visuomene ir yra laikomas visuomenės dalele, o žmonių įvaizdis apibrėžiamas naudojant „mes“, o ne „aš“. (Didesnis indeksas reiškia aukštesnį individualizmo pasireiškimą)

Vyriškumas-moteriškumas (angl. *Masculinity versus Femininity*)

Vyriškumo-moteriškumo charakteristika atspindi emocinių vaidmenų tarp vyro ir moters visuomenėje pasiskirstymą. Šalyse, kuriose vyriškumo charakteristika yra aukšta, tokia visuomenė yra ryžtinga, pirmenybę teikiama karjerai ir „Ego“ tikslų tenkinimui, todėl dominuoja atkaklus sėkmės, pinigų ir turto siekimas bei materialus skatinimas. Šalyse, kuriose vyriškumo charakteristika yra žema, t.y. dominuoja moteriškumas, yra atvirkščiai: skatinamas bendradarbiavimas, pagalba ir rūpinimasis silpnesniais, daug dėmesio skiriama gyvenimo kokybei, socialinei veiklai. (Didesnis indeksas reiškia aukštesnį vyriškumo pasireiškimą)

Neapibrėžtumo vengimas (angl. *Uncertainty Avoidance*)

Neapibrėžtumo vengimo charakteristika atspindi laipsnį, kuriuo visuomenės nariai jaučiasi nepatogiai ir neužtikrintai susidūrę su netikėtomis, neįprastomis situacijomis. Esminė šios charakteristikos paskirtis yra parodyti, kiek visuomenė yra pasiruošusi priimti neapibrėžtas taisyklėmis situacijas ir susidurti su nežinomybe. Šalyse, kuriose neapibrėžtumo vengimas yra aukštas, žmonės stengiasi išvengti situacijų, kurios yra neįprastos, jas vertina kaip grėsmę, kurią galima įveikti apibrėžiant viską taisyklėmis. Taip pat tokia visuomenė yra gerokai konservatyvesnė, stengiasi laikytis įstatymų, dažnai jaučiasi bejėgė pasipriešinti išorinėms jėgoms, todėl linkusi mieliau imtis žinomų dalykų nei nežinomų. Šalyse, kuriose neapibrėžtumo vengimas yra žemas, netikrumas yra suvokiamas kaip normalus, neišvengiamas gyvenimo reiškinys, kurį reikia priimti ramiai, be panikos, todėl tokia visuomenė yra pasirengusi bet kokiems pokyčiams. (Didesnis indeksas reiškia aukštesnį neapibrėžtumo vengimą)

Ilgalaikė-trumpalaikė orientacija (angl. *Long Term Orientation versus Short Term Normative Orientation*)

Ilgalaikės-trumpalaikės šalies orientacijos charakteristika atspindi visuomenės siekį išlaikyti ryšius su praeitimi ir priimti ateities iššūkius, t.y. parodo, ar visuomenė prioritetą teikia istorijai ar ateities planams. Šalyse, kuriose ilgalaikė orientacija yra žema, t.y. pasireiškia trumpalaikė orientacija, žmonės siekia išlaikyti tradicijas, papročius, priimtinas visuomenės normas, stabilumą, pastovumą, o į ateities pokyčius žiūri labai įtariai. Šalyse, kuriose ilgalaikė orientacija yra aukšta, žmonių požiūris yra žymiai pragmatiškesnis, skatinantis dėti daugiau pastangų modernizuojant švietimą, kaip pagrindinę priemonę, užtikrinančią tinkamą pasiruošimą ateities perspektyvoms. (Didesnis indeksas reiškia aukštesnę ilgalaikę orientaciją)

Šaltinis: G.Hofstede tyrimo centro duomenų bazė; G.Hofstede (2001).

Tiriamos šalys pagal geografinę padėtį ir pasiektą vidutinį ĮSA lygį bei produktyvumą

Šalis	Vidutinis ĮSA lygis	Vidutinis produktyvumas, (tūkst. USD)
<i>Vakarų Europos žemynas</i>		
Belgija	52,40	55,588
Prancūzija	62,65	53,410
Austrija	52,36	48,614
Nyderlandai	62,32	46,110
Švedija	60,24	51,000
Italija	55,02	44,948
Vokietija	54,88	41,257
Šveicarija	54,07	43,071
Suomija	62,91	50,046
Norvegija	61,67	50,593
Airija	53,65	56,493
Danija	54,09	47,814
Jungt. Karalystė	58,40	48,899
Lenkija	44,30	27,292
Ispanija	60,90	41,024
Liuksemburgas	53,63	51,473
<i>Azijos žemynas</i>		
Korėja	48,47	45,609
Japonija	45,59	43,478
Singapūras	45,85	49,592
Hong Kongas	46,82	62,910
Turkija	42,49	28,680
<i>Amerikos žemynas</i>		
JAV	51,07	67,950
Kanada	51,04	48,385
Meksika	40,78	19,444
Brazilija	49,40	13,507
<i>Kitos šalys</i>		
Australija	46,17	51,771
Rusija	45,06	18,303

Šalių pasiskirstymas pagal skirtingas kultūrinės aplinkos charakteristikas

<i>Galios distancija (KL_1)</i>		<i>Individualizmas-kolektyvizmas (KL_2)</i>		<i>Vyriškumas-moteriškumas (KL_3)</i>		<i>Neapibrėžtumo vengimas (KL_4)</i>		<i>Ilgalaikė-trumpalaikė orientacija (KL_5)</i>	
<i>Šalis</i>	<i>Indeksas</i>	<i>Šalis</i>	<i>Indeksas</i>	<i>Šalis</i>	<i>Indeksas</i>	<i>Šalis</i>	<i>Indeksas</i>	<i>Šalis</i>	<i>Indeksas</i>
Austrija	11	Korėja	18	Švedija	5	Singapūras	8	Australija	21
Danija	18	Singapūras	20	Norvegija	8	Danija	23	Airija	24
Airija	28	Hong Kongas	25	Nyderlandai	14	Švedija	29	Meksika	24
Švedija	31	Meksika	30	Danija	16	Hong Kongas	29	JAV	26
Norvegija	31	Turkija	37	Suomija	26	Jungt.Karalystė	35	Danija	35
Suomija	33	Brazilija	38	Rusija	36	Airija	35	Norvegija	35
Šveicarija	34	Rusija	39	Korėja	39	JAV	46	Kanada	36
Vokietija	35	Japonija	46	Ispanija	42	Kanada	48	Suomija	38
Jungt.Karalystė	35	Ispanija	51	Prancūzija	43	Norvegija	50	Lenkija	38
Australija	36	Austrija	55	Turkija	45	Australija	51	Brazilija	44
Nyderlandai	38	Liuksemburgas	60	Singapūras	48	Nyderlandai	53	Turkija	46
Kanada	39	Lenkija	60	Brazilija	49	Šveicarija	58	Ispanija	48
JAV	40	Suomija	63	Liuksemburgas	50	Suomija	59	Jungt.Karalystė	51
Liuksemburgas	40	Vokietija	67	Kanada	52	Vokietija	65	Švedija	53
Italija	50	Šveicarija	68	Belgija	54	Liuksemburgas	70	Austrija	60
Japonija	54	Norvegija	69	Hong Kongas	57	Austrija	70	Hong Kongas	61
Ispanija	57	Airija	70	Australija	61	Italija	75	Italija	61
Korėja	60	Švedija	71	JAV	62	Brazilija	76	Prancūzija	63
Belgija	65	Prancūzija	71	Lenkija	64	Meksika	82	Liuksemburgas	64
Turkija	66	Danija	74	Vokietija	66	Korėja	85	Nyderlandai	67
Prancūzija	68	Belgija	75	Jungt.Karalystė	66	Turkija	85	Singapūras	72
Lenkija	68	Italija	76	Airija	68	Ispanija	86	Šveicarija	74
Hong Kongas	68	Nyderlandai	80	Meksika	69	Prancūzija	86	Rusija	81
Brazilija	69	Kanada	80	Šveicarija	70	Japonija	92	Belgija	82
Singapūras	74	Jungt.Karalystė	89	Italija	70	Lenkija	93	Vokietija	83
Meksika	81	Australija	90	Austrija	79	Belgija	94	Japonija	88
Rusija	93	JAV	91	Japonija	95	Rusija	95	Korėja	100
<i>Vidurkis</i>	<i>49</i>	<i>Vidurkis</i>	<i>60</i>	<i>Vidurkis</i>	<i>50</i>	<i>Vidurkis</i>	<i>62</i>	<i>Vidurkis</i>	<i>55</i>

pastaba: šalys išdėstytos pagal kiekvieną kultūrinę charakteristiką indekso didėjimo tvarka, išskiriant žemiau ir aukščiau vidurkio esančias šalis.

Netiesioginio ISA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingos galios distancijos šalyse tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Produktyvumo augimas (d_PROD)									
	9 modelis		10 modelis		11 modelis		12 modelis		13 modelis	
	TP		INO		INV		TCH		ZM	
d_PROD(-1)	0,07354	*	0,07424		0,05718		0,05944		0,06618	*
const	0,02864	***	0,03079	***	0,03094	***	0,03027	***	0,03146	***
TPR	0,00182		-0,00163		-0,00144		-0,00158		-0,00244	
INO	0,00416	***	0,00380	**	0,00379	***	0,00280	***	0,00388	***
INV	0,00208		0,00225		0,001136		0,00172		0,00244	
TCH	0,03911	***	0,03227	***	0,03784	***	0,03536	***	0,04523	***
ZM	-0,01684	***	-0,01294	**	-0,01278	**	-0,00901	*	-0,01095	***
d_ISA	0,07281	***	0,00320		0,04889	***	0,07979	***	0,02356	
KL1_1	0,00808	***	0,00847	***	0,00972	***	0,00757	***	0,00893	***
KL_1_d_ISA	-0,05501	**	0,03578		-0,09340	***	-0,09944	**	-0,12825	***
d_ISA_TP	-0,01543									
d_ISA_INO			0,08498	**						
d_ISA_INV					-0,02221					
d_ISA_TCH							0,55345			
d_ISA_ZM									-0,08644	
KL1_TP	-0,01366	***								
KL1_INO			-0,00088							
KL1_INV					0,00579	**				
KL1_TCH							-0,04246	***		
KL1_ZM									-0,00999	
KL_1_d_ISA_TP	0,08187									
KL_1_d_ISA_INO			-0,27039	***						
KL_1_d_ISA_INV					-0,01641					
KL_1_d_ISA_TCH							-0,61478			
KL_1_d_ISA_ZM									-0,30113	
Number of observations	133		133		133		133		133	
Time dummies	Yra		Yra		Yra		Yra		Yra	
Number of instruments	30		30		30		30		30	
Test for AR(1) errors: z	-2,54621 [0,0109]		-2,40527 [0,0162]		-2,02111 [0,0433]		-2,35913 [0,0183]		-2,08157 [0,0374]	
Test for AR(2) errors: z	-1,83942 [0,0659]		-1,43405 [0,1516]		-1,81913 [0,0689]		-1,85274 [0,0639]		-1,7316 [0,0833]	
Sargan over-identification test: Chi-square	9,08259 [0,7667]		10,0492 [0,6899]		10,3265 [0,6670]		8,78669 [0,7889]		9,55947 [0,7295]	
Wald (joint) test: Chi-square	191,534 [0,0000]		117,115 [0,0000]		1665,49 [0,0000]		194,98 [0,0000]		160,599 [0,0000]	
Wald (time dummies): Chi-square	64,4384 [0,0000]		46,1999 [0,0000]		51,367 [0,0000]		59,673 [0,0000]		58,2495 [0,0000]	

pastaba: reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$ ***, $p < 0,05$ **, $p < 0,1$ *

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo individualizmo-kolektyvizmo šalyse tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Produktyvumo augimas (d_PROD)									
	14 modelis		15 modelis		16 modelis		17 modelis		18 modelis	
	TP		INO		INV		TCH		ZM	
d_PROD(-1)	0,06445		0,05137		0,03910		0,00739		0,06740	
const	0,02951	***	0,03070	***	0,03144	***	0,02921	***	0,03045	***
TP	-0,00103		-0,00158		-0,00107		0,00045		-0,00224	
INO	0,00305	**	0,00309	*	0,00251	***	0,00181		0,00320	**
INV	0,00180		0,00196		0,00027		0,00197		0,00170	
TCH	0,03321	***	0,03343	***	0,03554	***	0,01410		0,03377	***
ZM	-0,01319	***	-0,01788	***	-0,01520	***	-0,01478	**	-0,01624	***
d_ISA	0,06336		0,03558		0,04031	*	0,05044	**	0,00842	
KL_2	-0,00702	***	-0,00631	***	-0,00647	***	-0,00788	***	-0,00535	***
KL_2_d_ISA	-0,09361		-0,11813	*	-0,06589		-0,12455	**	-0,07567	*
d_ISA_TP	0,10097									
d_ISA_INO			0,03633	*						
d_ISA_INV					-0,01700					
d_ISA_TCH							0,30753			
d_ISA_ZM									0,14035	
KL_2_TP	0,00286									
KL_2_INO			0,00039							
KL_2_INV					-0,00274	*				
KL_2_TCH							0,03859	**		
KL_2_ZM									-0,00712	
KL_2_d_ISA_TP	0,16375									
KL_2_d_ISA_INO			0,09872	***						
KL_2_d_ISA_INV					-0,10753	***				
KL_2_d_ISA_TCH							-0,81111			
KL_2_d_ISA_ZM									0,56999	*
Number of observations	133		133		133		133		133	
Time dummies	Yra		Yra		Yra		Yra		Yra	
Number of instruments	30		30		30		30		30	
Test for AR(1) errors: z	-2,40116 [0,0163]		-2,44654 [0,0144]		-2,59627 [0,0094]		-2,55378 [0,0107]		-2,20799 [0,0272]	
Test for AR(2) errors: z	-1,73899 [0,0820]		-1,72449 [0,0846]		-1,87317 [0,0610]		-1,74787 [0,0805]		-1,8265 [0,0678]	
Sargan over-identification test: Chi-square	8,57545 [0,8042]		9,75719 [0,7137]		9,54855 [0,7304]		7,96933 [0,8456]		9,54821 [0,7304]	
Wald (joint) test: Chi-square	158,744 [0,0000]		215,832 [0,0000]		742,801 [0,0000]		568,22 [0,0000]		210,148 [0,0000]	
Wald (time dummies): Chi-square	52,4792 [0,0000]		67,4185 [0,0000]		49,4738 [0,0000]		62,1239 [0,0000]		49,7383 [0,0000]	

pastaba: reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$ ***, $p < 0,05$ **, $p < 0,1$ *

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo vyriškumo-moteriškumo šalyse tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Produktyvumo augimas (d_PROD)									
	19modelis		20 modelis		21 modelis		22modelis		23 modelis	
	TP		INO		INV		TCH		ZM	
d_PROD(-1)	0,08172	*	0,14768	***	0,07037		0,05446		0,03988	
const	0,03047	***	0,03351	***	0,03111	***	0,02949	***	0,03054	***
TPR	-0,00150		-0,00221		-0,00021		-0,00067		0,00044	
INO	0,00245	**	0,00309	**	0,00179	*	0,00251	***	0,00240	**
INV	0,00175		0,00183		0,00021		0,00180		0,00139	
TCH	0,03169	**	0,03693	***	0,03413	***	0,01856		0,03627	***
ZM	-0,01407	**	-0,01614	**	-0,01682	***	-0,01837	***	-0,02540	***
d_ISA	0,07682	***	0,01553		0,03365	*	0,07756	***	0,01633	
KL_3	0,00123		0,00016		-0,00037		0,00114		-0,00549	**
KL3_d_ISA	0,00577		0,08609	**	0,01254		-0,01459		0,16694	***
d_ISA_TP	0,01894									
d_ISA_INO			0,00267							
d_ISA_INV					-0,00887					
d_ISA_TCH							0,40673	**		
d_ISA_ZM									-0,02894	
KL_3_TP	-0,00350									
KL_3_INO			0,00090							
KL_3_INV					0,00262					
KL_3_TCH							0,04500	**		
KL_3_ZM									0,04217	***
KL_3_d_ISA_TP	0,15861	*								
KL_3_d_ISA_INO			-0,20380	***						
KL_3_d_ISA_INV					-0,03481					
KL_3_d_ISA_TCH							-0,65072			
KL_3_d_ISA_ZM									-1,32027	***
Number of observations	133		133		133		133		133	
Time dummies	Yra		Yra		Yra		Yra		Yra	
Number of instruments	30		30		30		30		30	
Test for AR(1) errors: z	-2,42652 [0,0152]		-2,25825 [0,0239]		-2,22962 [0,0258]		-2,50361 [0,0123]		-2,18349 [0,0290]	
Test for AR(2) errors: z	-1,77594 [0,0757]		-1,44743 [0,1478]		-1,75112 [0,0799]		-1,70753 [0,0877]		-1,62879 [0,1034]	
Sargan over-identification test: Chi-square	7,89882 [0,8501]		8,44512 [0,8134]		8,89109 [0,7811]		8,90633 [0,7800]		7,32587 [0,8846]	
Wald (joint) test: Chi-square	91,0534 [0,0000]		164,205 [0,0000]		140,036 [0,0000]		294,236 [0,0000]		173,406 [0,0000]	
Wald (time dummies): Chi-square	73,4391 [0,0000]		131,746 [0,0000]		81,9739 [0,0000]		58,9789 [0,0000]		64,1609 [0,0000]	

pastaba: reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$ ***, $p < 0,05$ **, $p < 0,1$ *

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingo neapibrėžtumo vengimo šalyse tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Produktyvumo augimas (d_PROD)									
	24 modelis		25 modelis		26 modelis		27 modelis		28 modelis	
	TP		INO		INV		TCH		ZM	
d_PROD(-1)	0,09366	*	0,03824		0,03544		0,09933	*	-0,02139	
const	0,02816	***	0,02906	***	0,02963	***	0,02702	***	0,02480	***
TP	0,00148		-0,00163		-0,00023		-0,00024		-0,0016	
INO	0,00278	**	0,00153		0,00190		0,00032		0,00466	***
INV	0,00146		0,00068		0,00174		-0,00058		0,00221	
TCH	0,03580	***	0,03195	***	0,02915	**	0,04851	***	0,05202	***
ZM	-0,01667	***	-0,01946	***	-0,01782	***	-0,00003		-0,00463	
d_ISA	0,13654	***	0,09221	***	0,06362	***	0,23622	***	0,22735	***
KL_4	0,00381		0,00027		0,00427	*	0,00620	***	0,00667	***
KL_4_d_ISA	-0,19345	***	-0,18434	***	-0,14826	***	-0,46480	***	-0,48719	***
d_ISA_TP	-0,11978	***								
d_ISA_INO			-0,09397	**						
d_ISA_INV					-0,05537	***				
d_ISA_TCH							-2,04216	***		
d_ISA_ZM									-1,27858	***
KL_4_TP	-0,01079	***								
KL_4_INO			0,00439	***						
KL_4_INV					-0,00630	***				
KL_4_TCH							-0,13069	***		
KL_4_ZM									-0,06004	***
KL_4_d_ISA_TP	0,32091	***								
KL_4_d_ISA_INO			0,14006	*						
KL_4_d_ISA_INV					0,05054	*				
KL_4_d_ISA_TCH							4,63217	***		
KL_4_d_ISA_ZM									2,46883	***
Number of observations	133		133		133		133		133	
Time dummies	Yra		Yra		Yra		Yra		Yra	
Number of instruments	30		30		30		30		30	
Test for AR(1) errors: z	-2,02486 [0,0429]		-2,62243 [0,0087]		-2,24787 [0,0246]		-2,1226 [0,0338]		-2,02041 [0,0433]	
Test for AR(2) errors: z	-1,5929 [0,1112]		-1,9839 [0,0473]		-1,83726 [0,0662]		-1,52056 [0,1284]		-1,8953 [0,0581]	
Sargan over-identification test: Chi-square	14,0463 [0,3706]		12,2841 [0,5045]		10,0306 [0,6914]		8,30298 [0,8233]		5,61961 [0,9589]	
Wald (joint) test: Chi-square	485,614 [0,0000]		266,289 [0,0000]		250,531 [0,0000]		623,854 [0,0000]		284,304 [0,0000]	
Wald (time dummies): Chi-square	76,0118 [0,0000]		65,1453 [0,0000]		80,9002 [0,0000]		74,5631 [0,0000]		218,739 [0,0000]	

pastaba: reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$ ***, $p < 0,05$ **, $p < 0,1$ *

Netiesioginio ĮSA lygio poveikio šalies konkurencingumui skirtingos ilgalaikės-trumpalaikės orientacijos šalyse tyrimo rezultatai

Nepriklausomi kintamieji	Produktyvumo augimas (d_PROD)									
	29 modelis		30 modelis		31 modelis		32 modelis		33 modelis	
	TP		INO		INV		TCH		ZM	
d_PROD(-1)	0,05445		0,08085		0,02449		0,01677		0,04410	
const	0,03012	***	0,03313	***	0,02975	***	0,03210	***	0,03040	***
TP	-0,00173		-0,00064		-0,00140		-0,00160		0,00047	
INO	0,00235	*	0,00209		0,00186		0,00170		0,00146	
INVp	0,00167		0,00202		0,00291		0,00134		0,00147	
TCH	0,04163	***	0,02571		0,03300	*	0,03694	***	0,04191	***
ZM	-0,01607	***	-0,01917	***	-0,01467	**	-0,01065		-0,02286	***
d_ISA	0,09835	***	0,00803		0,09330	***	0,05514	***	0,04474	**
KL_7	-0,00022		0,00133		0,00138		0,00101		0,00253	
KL_7_d_ISA	-0,22662	***	-0,13195	***	-0,25920	***	-0,17721	***	-0,13434	***
d_ISA_TP	0,03645	**								
d_ISA_INO			-0,016904	*						
d_ISA_INV					0,09497	***				
d_ISA_TCH							1,14204			
d_ISA_ZM									0,00549	
KL_7_TP	0,01078	*								
KL_7_INO			-0,00098							
KL_7_INV					-0,00422					
KL_7_TCH							-0,0322301	*		
KL_7_ZM									-0,02889	
KL_7_d_ISA_TP	-0,15211	*								
KL_7_d_ISA_INO			0,11859	***						
KL_7_d_ISA_INV					-0,25586	***				
KL_7_d_ISA_TCH							-2,99956			
KL_7_d_ISA_ZM									0,40022	
Number of observations	133		133		133		133		133	
Time dummies	Yra		Yra		Yra		Yra		Yra	
Number of instruments	30		30		30		30		30	
Test for AR(1) errors: z	-2,18199 [0,0291]		-2,11659 [0,0343]		-2,14259 [0,0321]		-2,37636 [0,0175]		-2,15487 [0,0312]	
Test for AR(2) errors: z	-1,57728 [0,1147]		-1,68027 [0,0929]		-1,78192 [0,0748]		-1,14768 [0,2511]		-1,66372 [0,0962]	
Sargan over-identification test: Chi-square	8,28053 [0,8249]		8,50282 [0,8094]		10,6611 [0,6392]		8,37673 [0,8182]		9,26829 [0,7524]	
Wald (joint) test: Chi-square	135,412 [0,0000]		3535,06 [0,0000]		1118,13 [0,0000]		289,142 [0,0000]		170,923 [0,0000]	
Wald (time dummies): Chi-square	99,5923 [0,0000]		103,252 [0,0000]		94,4936 [0,0000]		75,8992 [0,0000]		92,4731 [0,0000]	

pastaba: reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$ ***, $p < 0,05$ **, $p < 0,1$ *

